

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav české literatury a komparatistiky

Dějiny české literatury a teorie literatury

Disertační práce

PhDr. Marek Přibil

MÁCHOVY FRAGMENTÁRNÍ A HYPOTETICKÉ AUTOGRAFY

ŘAZENÉ K JEHO LITERÁRNÍM ZÁPISNÍKŮM

(TEXTOLOGICKÉ HLEDISKO)

Mácha's fragmentary and hypothetical autographs considered as

his literary notebooks (textological aspect)

Vedoucí práce doc. PhDr. Daniel Vojtěch, Ph.D.

2024

Děkuji doc. PhDr. Danielu Vojtěchovi, Ph.D. za všestrannou podporu.

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 19. 3. 2024

PhDr. Marek Příbil, v. r.

Abstrakt

Práce se koncentruje na oblast hypotetických Máchových literárních zápisníků, jež se opírají o Máchovy autografy považované za fragment většího celku, cizí fragmentární opisy, odkazy vyskytující se v Máchových autographech a cizí svědectví. Ve čtyřech relativně autonomních kapitolách prověřuje platnost hypotéz zakládajících tyto zápisníky s cílem zpřesnit nejbližší kontext Máchova *Zápisníku* a jeho pozici v souboru máchovských pramenů. První kapitola se věnuje autografu, označovanému dříve jako *Náčrt Máje*, který je dnes pokládán za fragment *Malého sešitu*, na nějž odkazuje Máchův *Zápisník*. Z jiné perspektivy nahlíží na příbuzný problém druhá kapitola, zabývající se centrálně tzv. *Villaniovským sešitem*, Máchovým autografem údajně zničeným kolem roku 1945. Následující dvě kapitoly se přesouvají do oblasti máchovských opisů, jež mohly být pořízeny z Máchových nedochovaných zápisníků. Jeden jejich segment je znám jako *Sabinovy citáty* „z Máchových poznámání“ a je převážně obsažena ve třech rukopisech fixujících tzv. *Dodatky k Sabinovu Úvodu povahopisnému*; druhý je součástí opisu nadepsaného jako *Výtah ze všelikých výpisků a zaznamenání básníka K. H. Máchy*, který pořídil Máchův přítel Eduard Hindl.

Ve výsledku disertační práce vylučuje existenci *Villaniovského sešitu* a zpochybňuje pozice *Náčrtu Máje* jako fragmentu většího fyzického celku a charakter *Malého sešitu* jako zápisníku literární povahy. Dále odmítá Sabinovo autorství *Dodatků k Úvodu povahopisnému*, čímž je narušen dosavadní status tzv. *Sabinových citátů* „z Máchových poznámání“ jako Máchových autorských či Máchou zapsaných textů. Obdobně je z pozice materiálu reprodukcí obsah Máchových rukopisů odsunuta i druhá část Hindlova opisu *Výtah ze všelikých výpisků a zaznamenání básníka K. H. Máchy*. Tato dílčí zjištění pak vedou k modifikaci kontextu Máchova *Zápisníku* v tom smyslu, že v rozporu se stávajícím pojetím nelze oprávněně předpokládat žádný další Máchův literární zápisník, jenž vznikl časově paralelně k *Zápisníku*. Dané závěry mají rovněž konkrétní dopad do ediční praxe a významně redefinují strukturu té části Máchových spisů, která je tradičně označována jako *Literární zápisníky*.

Klíčová slova: Karel Hynek Mácha, česká literatura, textologie, Máchovy literární zápisníky

Abstract

The thesis investigates the hypothetical literary notebooks of Karel Hynek Mácha reconstructed from manuscripts that are regarded as fragments of a larger whole, as well as fragmentary descriptions by other authors, references found in Mácha's own manuscripts, and other testimonies. In four relatively independent chapters, the author assesses the validity of the hypothesis about the existence of the notebooks, with the aim of clarifying the immediate context of Mácha's *Notebook* and its place in the collection of sources by the author. The first chapter deals with a manuscript previously referred to as the *Sketch of May*, considered today to be a fragment of the *Small Notebook*, to which Mácha refers in the *Notebook*. The second chapter takes a different perspective on a related problem, examining the *Villani Notebook*, a manuscript by Mácha allegedly destroyed around 1945. The next two chapters turn to the subject of transcriptions of writings by Mácha supposed to have originally appeared in notebooks since lost. One of these segments is known as *Sabina's Quotations 'of Mácha's Notes'*, and is contained primarily in three manuscripts comprising the *Appendices* to Sabine's *Introduction to a Temperament* [Úvod povahopisný]. The second is part of a transcription with the title *Extract from Various Excerpts and Notes of the Poet K. H. Mácha*, made by Mácha's friend Eduard Hindl.

In conclusion, the author of the thesis argues against the existence of the *Villani Notebook*, challenges the idea that *Sketch of May* is a fragment of a larger physical whole, and questions the characterisation of the *Small Notebook* as a literary notebook. The author also rejects Sabina's authorship of the *Appendices* to the *Introduction to a Temperament*, thereby undermining the conventional view that *Sabina's Quotations 'of Mácha's Notes'* deal with works by Mácha. It is similar in the case of Hindl's *Extract from Various Excerpts and Notes of the Poet K. H. Mácha*, which, according to the author of *Illusory Constructions*, does not actually reproduce excerpts from Mácha's manuscripts. These partial findings then lead to a reorientation of *Notebook* within the larger context: one can no longer postulated postulate, contrary to the conventional view, a literary notebook by Mácha created parallel to the *Notebook*. The impact of these conclusions further extend to publishing practices, significantly redefining the structure of that aspect of Mácha's writings that is traditionally referred to as his *Literary Notebooks*.

Keywords: Karel Hynek Mácha, Czech literature, textual studies, literary notebooks of Karel Hynek Mácha

Obsah

Úvod / 8

I / *Náčrt Máje – Malý sešit* / 15

II / *Villaniovský sešit* / 32

III / *Sabinovy citáty „z Máchových poznámek“ – Dodatky k Úvodu povahopisnému* / 67

Textová koherence / 87

Stemma pramenů *Dodatků* / 96

Konvergence a divergence pramenné báze *Dodatků* a tisku *Úvodu povahopisného* z roku 1845 (T) / 114

Adaptace Máchových textů v *Dodatkách* a v tisku *Úvodu povahopisného* z roku 1845 (T) / 148

Dodatky v kontextu jiných Sabinových prací o Máchovi / 152

Shrnutí / 159

IV / Hindlův opis O3cII / 163

Závěr / 171

Literatura a prameny / 174

Příloha / Text *Dodatků k Úvodu povahopisnému* / 188

Poznámka k citacím / 212

Značky užívané v přepisech a citátech rukopisných pramenů / 213

Neuzuální a opakovaně použité zkratky pramenů / 214

Úvod

Vedle dvou dochovaných Máchových literárních zápisníků, označovaných dnes jako *Poznamenání* a *Zápisník*, aspirují na reálnou existenci, často dosti sveřepě a vytrvale, i Máchovy literární zápisníky hypotetické. Jsou konstruovány na základě Máchových autografů považovaných za fragment většího celku, cizích fragmentárních opisů, jež se domněle opírají o dnes nezvěstné zápisníky, Máchových přímých či nepřímých odkazů, vyskytujících se v jeho autografech, a cizích svědectví. A jsou konstruovány nezdědka dosti lehkovážně, bez příslušné argumentace.

Bylo by jistě pohodlné tyto zápisníky prostě jen registrovat jako více či méně pravděpodobné domněnky či, v některých případech, jako zjevné fabulace. Jejich vyvolání v život má však své zcela konkrétní důsledky, které takto benevolentnímu přístupu brání. Hypotetické zápisníky na sebe váží řetězce hypotéz dalších, otvírají v podstatě nelimitovaný prostor, do něž lze libovolně projektovat Máchovy předpokládané texty nebo textové varianty, a výrazně formují i podobu příslušných částí edic Máchových spisů, které jako fundament dalšího bádání spoluurčují jeho další směřování.

Především však hypotetické Máchovy literární zápisníky mají schopnost definovat, resp. manipulovat pozici zápisníků dochovaných. Zejména *Zápisníku* dosud nebyla věnována náležitá systematická pozornost, a ani některé jeho elementární parametry zatím nebyly spolehlivě popsány, ovšem pokus o odstranění tohoto deficitu je právě vzhledem k zmíněné schopnosti hned v počátku stížen určitou paralýzou. V záplavě hypotetických zápisníků není vůbec zřejmé, jak v souboru Máchových autografů a dalšího máchovského materiálu *Poznamenání* a *Zápisník* situovat. Míra, v níž jsme ochotni hypotetické zápisníky akceptovat jako textovou realitu, bezprostředně koreluje s pohybem dochovaných zápisníků buď v periferním směru, až do pozice málo významného komplementu k nedochované masě zápisníkového materiálu, nebo naopak ve směru centrálním, do pozice unikátního materiálu, fixujícího potenciálně totalitu Máchových záznamů zápisníkového typu. Je zřejmé, že umístění na ose, naznačené zde dvěma krajními alternativami, vytváří vždy jiný epistemický rámec, do něž jsou nutně uzavřeny závěry vyplývající ze studia dochovaných zápisníků; s pohybem tohoto rámce se bude zásadně proměňovat i hodnota daných závěrů, ačkoliv sami o sobě zůstanou

nezměněny. Tak má například rekonstrukce Máchovy četby z let 1833–35 na základě *Zápisníku* jinou reprezentativní hodnotu vůči ideálnímu celku Máchovy reálně absolvované četby v tomto období, pokud předpokládáme existenci jednoho či více paralelně vznikajících literárních zápisníků, potenciálně zachycujících jiné segmenty četby, nebo naopak předpokládáme jeho solitérní povahu.

Naznačená fundamentální nejistota si žádá, abychom v přítomné publikaci prozatím obrátili naši pozornost od vlastních dochovaných zápisníků do oblasti jejich nejbližšího kontextu tvořeného zápisníky hypotetickými a přistoupili v této oblasti, obrazně řečeno, k úklidu otevírajícímu cestu k adekvátnímu uchopení materiálu dochovaného.

Do souboru Máchových literárních zápisníků jsou dnes vedle *Poznamenání a Zápisníku* pevně integrovány tzv. *Anmerkungen*, tj. autograf o rozsahu jednoho listu považovaný za fragment raného zápisníku z doby před 1832, *Malý sešit*, za jehož fragment je pokládán autograf označovaný jako *Náčrt Máje*, a tzv. *Villaniovský sešit*, konstruovaný na základě svědectví, jež pro jeho existenci ve 40. a 50. letech 20. století získal Karel Janský. Do této skupiny, kanonizované s výjimkou *Villaniovského sešitu* edičním řešením uplatněným ve třetím svazku *Spisů Karla Hynka Máchy* (MÁCHA 1972), lze do určité míry zahrnout i tzv. *Sabinovy citáty „z Máchových poznamenání“*, které Karel Janský zařadil do třetího svazku *Díla Karla Hynka Máchy* (MÁCHA 1950) jako úryvky z nedochovaných Máchových zápisníků a za opis z Máchových literárních zápisníků je později označil i Miloš Pohorský (POHORSKÝ 1986: 364).

Vedle této relativně stabilizované skupiny se příležitostně vynořují hypotetické zápisníky další, konstruované nejednou bez jakékoliv argumentace: Pohorský zřejmě pokládá i Hindlovy opisy *Výpisky ze všelikých spisovatelů* (O3b) a *Výtah ze všelikých výpisků a zaznamenání básníka K. H. Máchy* (O3c) za materiál částečně reprezentující fragmenty z Máchových nedochovaných zápisníků (viz POHORSKÝ 1986: 364). Janský pro záznam *Kdo se chce zamilovati nesmí srdce míti*, obsažený v opisovém materiálu uloženém v současnosti ve fondu K. H. Mácha (LA PNP) pod označením *Zápisník – opis fragmentů literárního zápisníku neznámou rukou*, předpokládá zdroj v podobě „některého [Máchova] ztraceného zápisníku“ (JANSKÝ 1950: 470), aniž by ovšem jakkoliv přihlédl ke kontextu, v němž se daný záznam nalézá a jenž zřetelně ukazuje jiným směrem (viz k tomu příslušnou pasáž ve třetí kapitole). Dále Janský (JANSKÝ 1950: 470; 1958: 261) usuzoval na nějaký nedochovaný zápisník z pasáže Sabinova *Úvodu povahopisného* informující o tom, že Mácha „oblíbil sobě hluboké důmání a soumráční zamyšlenost, seznámil se i se spisy genialního Novalisa, pilně je

studoval a z proslulého jeho romanu Jindřicha z Osterdingen výpisky sobě dělal“ (SABINA 1845: XXVII); jindy pak tyto výpisky situoval konkrétně do *Villaniovského sešitu* (JANSKÝ 1953: 318; 1954: 648). K představě o existenci nedochovaného zápisníku, časově snad navazujícího na *Zápisník*, vedla i Máchova vlastní poznámka „pak jsem vypisoval z novin“ (MÁCHA 1972: 290) v deníkovém záznamu z 5. října 1835 (viz JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1972: 355). Časově limitovanou životnost měl hypotetický zápisník konstruovaný na základě opisu O11 (viz JANSKÝ 1935–1936: 377), který byl později samotným Janským klasifikován jako dubiózní (JANSKÝ 1950: 471–475) a následně právem ze souboru máchovských pramenů v podstatě vyřazen. Samostatnou kategorií představuje zápisník, jež v rámci svých fantaskních teorií o Máchově tajné milence Anně Vrabcové a jejich společných potomcích stvořil František Židek (ŽÍDEK 2007: 105); tyto teorie byly odbornou veřejností zcela správně rezolutně odmítnuty jako naprosto bezpodstatné (viz VAŠÁK 1991; 2007; 2011; WÁGNER 1987; 1991: 76–78).

Existují však i další Máchovy drobné rukopisy a kusé máchovské opisy, na jejichž základě sice literární zápisníky výslovně konstruovány nebyly, ale které už svým tradičním edičním zařazením do oddílu *Literární zápisníky* navozují možnost, že jejich původ lze spojovat se zápisníkovými celky. V případě příslušných Máchových rukopisů obsahujících záznamy *Přes jeho mužný zamyšlený obličej...* (R58) (MÁCHA 1972: 251), *Minulost a budoucnost...* (R59) (IBID.), *Byl večer...* (R60) (IBID.) a Máchův opis Hukalovy básně *Břetislav* (R61) (IBID.: 251–253) editoři *Spisů Karla Hynka Máchy* tuto možnost dokonce explicitně připouštějí, když praví, že u nich „nelze určit, zdali snad někdy náležely k nějakému většímu celku a ke kterému“ (JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1972: 355). Toto poněkud rezignované konstatování však nijak nereflektuje, že dané rukopisy se formou zápisu radikálně odlišují od Máchova úzu uplatňovaného v dochovaných literárních zápisnících (viz k tomu příslušnou pasáž v první kapitole), což ostatně v plné míře platí i pro typologicky blízký Máchův opis básně *Tańcujcie Polki...* (R63) a tzv. *Výklad Máje* (R14), který za součást zápisníkového či deníkového celku, zjevně mylně (viz k tomu pasáž ve třetí kapitole), označil Sabina (SABINA 1845: LXLIV).

Tento stručný přehled, který si nečiní nárok na úplnost, chtěl především demonstrovat hustou síť hypotetických Máchových literárních zápisníků, která v průběhu času vznikla kolem dvou zápisníků dochovaných. Nemáme ambici rozplétat před čtenářem tuto síť celou. Záběr přítomné práce je pragmaticky omezen úsilím

dobrat se adekvátní interpretační pozice vůči *Zápisníku*, který už svým textovým objemem, jenž z něj činí zdaleka nejrozsáhlejší Máchův autograf, představuje materiál s vyšší prioritou, než mají *Poznamenání*. Spektrum problémů se tak redukuje podle časového kritéria na hypotetické zápisníky, jejichž vznik je kladen – případně na základě spolehlivých datačních kritérií kladen být může – paralelně k *Zápisníku*, tj. do rozmezí let 1833–1835.

Časové kritérium je dále kombinováno se složitějším selekčním filtrem, který zohledňuje intenzitu, s níž ten který materiál podporuje existenci hypotetického zápisníku. Relevance materiálu je v tomto ohledu velmi rozdílná; zatímco v některých případech dovoluje jen spekulaci, v jiných poskytuje – alespoň zdánlivě – solidní bázi pro argumentaci ve prospěch hypotetického zápisníku. Náš zájem se logicky vztahuje k druhé skupině, která je pro nás definována následujícími signifikantními rysy:

1. Materiál signalizuje strukturní paralely k dochovaným Máchovým literárním zápisníkům. Pro ně je oproti ostatním Máchovým rukopisům příznačná mnohvrstevná a polyfunkční struktura, řadící vedle sebe juxtaopozičně texty různých typů a žánrů (proza, verše, faktuální i fikční literatura) v různých jazycích (převážně čeština a němčina) a především kombinující Máchovy vlastní texty, v různém stupni rozpracovanosti, s texty neautorskými, tj. různě přesnými Máchovými opisy textů cizích. Ostatně právě kombinace Máchových výpisků a jeho autorských textů je jedním z argumentů používaných při obhajobě hypotetických zápisníků (viz JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1972: 382).

2. Rysy uvedené v prvním bodě jsou však potenciálně univerzální, nevázané zcela nutně na rozsáhlé rukopisné celky. Za závažný tedy považujeme ten materiál, který současně konkrétním způsobem indikuje přítomnost většího celku. Konkrétní signály mohou mít podobu specifických rysů Máchova autografu, jako jsou stopy po sešití identifikované na okraji *Náčrtu Máje*, nebo formu dobových či pozdějších svědectví. V případě máchovských opisů lze pak za takový signál považovat koncentraci záznamů, které nemají oporu v dochovaných máchovských pramenech. Čím mohutnější tato koncentrace je, tím více stoupá pravděpodobnost, že původce opisu využil jako předlohu dnes neznámý Máchův autograf většího rozsahu, z něž kontinuálně vypisoval. Takovýto způsob práce je doložen již zmíněným opisem *Zápisník – opis fragmentů literárního zápisníku neznámou rukou*, obsahujícím 26 záznamů, z nichž 25 má svůj prokazatelný původ v *Zápisníku*.

Aplikujeme-li kritérium časové a současně kritérium relevance, velmi zřetelně a ostře se vydělí materiál, jenž důvodně zakládá možnost existence dalších Máchových literárních zápisníků časově paralelních k *Zápisníku*, a určuje tak ohniska naší pozornosti, potažmo zaměření jednotlivých kapitol přítomné publikace. Identifikace relevantního materiálu, jež bude ve vztahu k nastaveným kritériím objasněna v rámci jednotlivých kapitol, probíhala ovšem v zásadě nezávisle na tradici v tom smyslu, že jsme hledali oporu pro hypotetické zápisníky i v místech, kde dosud hledána nebyla, a z daného hlediska jsme sledovali pokud možno celý soubor máchovských pramenů a dokumentů. Není samozřejmě náhoda, že navzdory tomu jsme nakonec dospěli k okruhu, který se dalekosáhle překrývá se skupinou hypotetických zápisníků již pevně ustavených a široce akceptovaných; jejich stabilní pozice není bezdůvodná. Jednotlivé kapitoly pak plní vždy stejné zadání. Sledují, do jaké míry příslušný materiál podrží svou relevanci, přiznanou mu předběžně ve fázi selekce, i při bližším pohledu, jinak řečeno podrobně analyzují potenciál příslušného materiálu zakládat existenci hypotetického zápisníku.

První kapitola se věnuje autografu označovanému dříve jako *Náčrt Máje*, který má podobu jednoho listu obsahujícího koncept některých částí *Máje* a Máchovy časopisecké výpisky a je dnes pokládán za fragment *Malému sešitu*, na nějž odkazuje Mácha v *Zápisníku*. Hypotetický zápisník se v tomto případě tedy opírá z jedné strany o existenci dochovaného a nepochybného Máchova autografu, z druhé strany o nepochybně autentický Máchův zápis v autografu jiném. Tato konstelace umožňuje relativně přímočarý a koncentrovaný přístup spočívající v přesné deskripci a analýze materiálních, grafických a obsahových charakteristik autografu *Náčrtu Máje* a jejich vzájemných vztahů a v kontextualizaci a následné interpretaci příslušného místa v *Zápisníku*. Prováděné operace se soustředí kolem dvou klíčových otázek: zda je obecně akceptované pojetí tohoto autografu jako fragmentu většího zápisníkového celku adekvátní a zda odkaz na *Malý sešit* reprezentuje literární zápisník, či zápisník jiného typu. Struktura kapitoly je pak určována polemikou s argumentací editorů třetího svazku *Spisů Karla Hynka Máchy* (MÁCHA 1972) a Pavla Vašáka, konstituující stávající pojetí problému.

Druhá kapitola, zkoumající oprávněnost předpokladu, že existoval Máchův literární zápisník označovaný jako *Villaniovský sešit*, s první dosti úzce souvisí, protože po sloučení *Náčrtu Máje* a *Malého sešitu* byl takto zkonstruovaný Máchův autograf později ztotožněn i s *Villaniovským sešitem*; závěry, k nimž dospějí obě kapitoly, tak budou

nutně vstupovat do vzájemné interakce. Zásadní odlišnost obou kapitol však vyplývá ze způsobu, jímž je existence *Villaniovského sešitu* doložena, tj. výhradně relativně pozdními svědectvími osob, které údajně tento zápisník viděly. Absence jakékoliv fyzicky dochované autografické či opisové báze vede k obrácení perspektivy, a do středu pozornosti vstupují okolnosti, v nichž je *Villaniovský sešit* ukotven. Tím je také diktována členitost kapitoly, která v relativně nezávislých segmentech ověřuje hodnověrnost svědectví konstituujících *Villaniovský sešit*, reviduje jednotlivé klíčové transfery Máchovy pozůstalosti v letech 1846–1861 a vyhodnocuje jejich slučitelnost s existencí *Villaniovského sešitu*. Se stejným zacílením monitoruje také pohyby pozůstalosti po K. M. D. Villanim, v níž se měl Máchův autograf vyskytovat. V textologické klasifikaci lze zrod *Villaniovského sešitu* nahlížet jako výsledek specifické autorské atribuce, připisující pouze na základě zprostředkovaných informací – tak říkajíc na dálku – jistý nedochovaný rukopis Máchovi. Přehodnocení této atribuce může pak vést nejen k prosté atetezi (rukopis sice existoval, ale nepocházel z Máchovy ruky), ale ještě hlouběji, ke zjištění, že proces atribuce vůbec neměl být zahájen (atribuovaný rukopis pravděpodobně neexistoval).

Na poli autorské atribuce se pohybují i další dvě kapitoly, avšak z hlediska materiálu indikujícího existenci hypotetických zápisníků se přesouvají na pevnější pozici, tj. do oblasti dochovaných opisů, které mohly být pořízeny z Máchových ztracených zápisníkových celků. Tématem třetí kapitoly jsou tzv. *Sabinovy citáty* „z Máchových poznámání“, z drtivé většiny známé jen ze tří rukopisů tzv. *Dodatků k Úvodu povahopisnému*, z nichž oba starší jsou realizovány neznámou rukou. Zkoumána je autenticita těchto citátů, ovšem především z hlediska způsobu jejich dochování. Otázka autorství citátů se tak rozšiřuje na otázku autorství celého textu *Dodatků*, jemuž dosud byla věnována jen okrajová textologická pozornost, a byl automaticky připisován Karlu Sabinovi. Na rozdíl od první kapitoly, v níž hraje významnou roli materiální a grafická podoba rukopisu, se zde z povahy věci pozornost koncentruje k vlastnímu textu fixovanému zmíněnými třemi rukopisy, a ke slovu přicházejí standardní textologické operace stanovující pramennou bázi a historii textu *Dodatků* a jejich kompatibilitu s textovými charakteristikami samotného *Úvodu povahopisného*, jehož nepochybným autorem je Sabina.

Také čtvrtá kapitola nesměřuje k určení Máchova autorství v přímém slova smyslu. Hindlův opis *Výtah ze všelikých výpisků a zaznamenání básníka K. H. Máchy* (O3c), přesněji řečeno jeho druhá část označená římskou číslicí dvě (zavádíme pro ni označení

O3cII), obsahuje vedle jednoho Máchova autorského textu řadu textů, jejichž autorem Mácha prokazatelně není. Autorská atribuce se tak posouvá do specifické polohy, v níž se ověřuje nikoliv autor textu, ale původce zápisu, jenž sloužil jako předloha pro O3cII. K takto definovanému problému kapitola přistupuje prostřednictvím datace vzniku předlohy pro O3cII ve smyslu termínu *post quem*, který je určován datem vzniku nebo uveřejnění textů citovaných v O3cII. Za původce předlohy pro O3cII lze Máchu považovat jen tehdy, pokud zmíněný termín *post quem* spadá do období před jeho smrtí. Kapitola se prozatím soustředí na místo O3cII, které je z daného hlediska nejcitlivější, avšak vyznačuje i směr dalšího postupu, jenž by závěry mohl dále ověřit.

Z předchozích odstavců je patrné, že přítomná kniha řeší vždy velmi konkrétní, ale zároveň různorodá a dosti specifická zadání. Tomu odpovídá široká škála uplatněných postupů, které však samy o sobě nepřekračují rámec běžných textologických a jiných literárněvědných instrumentů, vyhovujících detailní práci s materiálem a celkové orientaci publikace na fakta textová i mimotextová. Nezbytná metodologická invence, již si vyžaduje specifičnost a komplexnost problémů, spočívá až v kombinaci těchto instrumentů, která umožňuje vést komplementární analytické řezy různými dimenzemi materiálu. Zejména druhá a třetí kapitola je nesena intenzivní snahou nespoléhat na evidence jediného typu, nýbrž nahlédnout problém z několika odlišných perspektiv, jež se pak skládají do finálních závěrů.

Již z výše podaného přehledu hypotetických zápisníků je patrné, že některé kapitoly zasahují do oblasti hypotéz, které významně spoluurčovaly ediční řešení Máchových spisů, resp. jejich části označované tradičně jako *Literární zápisníky*. Při sledování výše definovaného primárního cíle tak budeme zároveň nutně ověřovat i adekvátnost stávajících edičních řešení, a publikace jako celek má tedy i ambici revidovat ediční přístup k Máchovým zápisníkům a textům zápisníkového charakteru.

I / Náčrt Máje – Malý sešit

V aktuálním pojetí, definovaném především edičním řešením *Spisů Karla Hynka Máchy* (MÁCHA 1972), existuje k Máchovu *Zápisníku* (Z) časově paralelní literární zápisník v podobě tzv. *Náčrtu Máje* (NM) chápaného jako fragment *Malého sešitu* (MS), který se fyzicky nezachoval, ale na nějž Mácha odkazuje v Z poznámkou „Fortsetzung aus dem kleinen Hefte“ (MÁCHA 1972: 188). Edice *Spisů* přímo označuje *Náčrt Máje* jako *Malý sešit* a řadí ho jako fragment mezi ostatní Máchovy literární zápisníky, a NM je tedy v současnosti pevně integrován do souboru Máchových zápisníků. V této kapitole nás bude zajímat, zda je toto řešení udržitelné, zda tedy lze *Náčrt Máje* považovat za fragment většího zápisníkového celku, nebo za fyzicky samostatný autograf, nakolik ho lze ztotožnit s *Malým sešitem* a zda *Malý sešit* reprezentuje literární zápisník, či zápisník jiného typu.

V následujícím textu tedy bude název *Náčrt Máje* (resp. NM) označovat nikoliv náčrt *Máje* v úzkém (textovém) slova smyslu, ale celý autograf, který vedle samotného náčrtu *Máje* obsahuje i další texty. Vracíme se tak k tradičnímu neutrálnímu označení daného autografu. Abychom zabránili nežádoucí homonymii, budeme vlastní text náčrtu *Máje* označovat jako koncept *Máje*.

Náčrt Máje, uložený ve fondu K. H. Mácha LA PNP, je tvořen jedním listem papíru o rozměru 21,1 × 16,8 cm popsaným z obou stran. Strana [a]¹ obsahuje opis desáté písně z Čelakovského edice *Prostonárodní písně Slovanů v Lužici dolní*, publikované ve čtvrtém svazku *Časopisu Společnosti vlastenského museum v Čechách* z roku 1830 (ČELAKOVSKÝ 1830) a výpisek z textu *Charakteristika pana Bohuslava ze Švamberka a paní Magdaleny Švamberské, rozené z Šellenberka* ze třetího svazku téhož ročníku muzejního časopisu (PALACKÝ 1830). Na straně [b] je vlastní koncept *Máje*, obsahující starší varianty některých pasáží *Máje* a pracovní poznámky (pro podrobnosti ke konceptu *Máje* viz např. CHARYPAR 2018: 23–32). V pravém dolním rohu strany [b] se za dvojverším *Včerejší čas a den, / co přes to dál, pouhý to sen* nalézá odkaz na rukopisnou stranu 104 *Zápisníku*, na niž je mimo jiné zapsána jiná varianta tohoto dvojverší (*Budoucí dny? – zejtřejší den! – / Co přes něj dál, tajemnýť sen*) a některé další záznamy vztahující se k *Máji*, konkrétně text *Noc. Chorus připravování kola*.

---

¹ Používáme zde označení zavedené *Spisy Karla Hynka Máchy* (MÁCHA 1972), ačkoliv dané pořadí stran nemusí odpovídat realitě.

větrém spád lebky; skřehotání žab, související motivicky s *Intermezzem I*, a prvních osm veršů druhého zpěvu v téměř definitivním znění. NM tak se Z explicitně koresponduje.

Přímá relace strany [b] *Náčrtu Máje* a rukopisné strany 104 *Zápisníku* byla využívána k dataci vzniku konceptu *Máje*, resp. celého NM, ačkoliv ani vznik strany 104 nelze bezpečně časově určit. Obecně byla této dataci, časově specifikující jednu z raných fází geneze *Máje*, logicky věnována mimořádná pozornost, manifestující se polemickými konfrontacemi rozdílných pojetí, do nichž byli v různých etapách zapojeni především František Krčma, Karel Janský, Oldřich Králík, Josef Panáček, Růžena Grebeníčková a Jaromír Wágner. Jednotlivé fáze dané diskuze byly rovněž několikrát souhrnně rekapitulovány (viz např. PANÁČEK – WÁGNER 1990: 62–63) a nejnověji genezi názorů na dataci konceptu *Máje* (resp. NM) podrobně kriticky zhodnotil Michal Charypar (CHARYPAR 2018: 86–90). Pro detailní informace proto čtenáře odkazujeme na tento text a zde jen konstatujeme, že se s Charyparovými závěry plně ztotožňujeme v tom smyslu, že dosavadní pokusy zpřesnit dataci vzniku NM byly založeny velmi spekulativně. Pro vznik NM zůstává v zásadě otevřen poměrně široký časový interval zahrnující druhou polovinu roku 1834 a značnou část roku 1835. Pro nás je ovšem podstatné, že celý daný časový interval spadá do období, v němž vznikal *Zápisník*, a že *Náčrt Máje* a *Zápisník* jsou tedy časově paralelní fenomény.

Současná podoba *Náčrtu Máje* je ovlivněna zrestaurováním dokumentu, při němž zmizely některé detailní rysy, především na hranách listu, podstatné pro část argumentace editorů Máchových *Spisů* (JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1972: 380–382), s níž především budeme v této kapitole polemizovat. Ve fondu K. H. Mácha (LA PNP) je však uložena i fotokopie zachycující stav autografu před zrestaurováním, na níž příslušné detaily patrné jsou. Při analýze je tedy nutno přihlížet i k této fotografické reprodukci. Analýza autografu představuje rovněž jediný možný přístup k řešení otázek definovaných na začátku této kapitoly, protože jakákoliv dobová zpráva o původní materiálové povaze NM, kterou by mohl podat především sám Mácha, případně první známý majitel NM Eduard Hindl, není k dispozici.

Vývoj názorů na otázky stojící v meritu této kapitoly byl poměrně dynamický. Jakub Arbes, který jako první s *Náčrtem Máje* seznámil veřejnost, svými slovy „dokument ten není nežli jediná čtvrtka drsného zažloutlého papíru, na jakém Mácha zpravidla psával“ (ARBES 1903: 150), může do určité míry naznačovat, že NM chápal jako samostatný autograf. František Krčma později soudil, že se v případě NM jedná o list vytržený ze

Zápisníku, konkrétně o list s rukopisnými stranami 93–94 (KRČMA 1929: 410–411), který skutečně v Z chybí, a dokonce ve své edici zařadil NM na příslušné místo Z (viz MÁCHA 1929: 251–253). Karel Janský později tento názor vyvrátil tím, že *Náčrt Máje* se od *Zápisníku* výrazně liší formátem a že NM není paginován, zatímco všechny stránky Z očíslvány jsou (JANSKÝ 1937: 288–289). Sám Krčma, přehodnotiv dataci vzniku *Máje*, modifikoval svůj názor v tom směru, že NM je listem vytrženým z neznámého Máchova zápisníku. Příslušnost NM k většímu celku zdůvodnil lakonicky a ovšem zcela nedostatečně prostým konstatováním, že některé výpisky obsažené v NM mají zápisníkový ráz (KRČMA 1942–1943: 153). Josef Panáček naopak propůjčuje *Náčrtu Máje* podobu autonomního autografu, když rekonstruuje Janského pojetí geneze raných pramenů *Máje*, a vznik konceptu *Máje* sugestivně líčí takto: „Když básník dospívá až ke konci stránky 103 svého zápisníku, zanechává psaní v deníku, bere hned nebo zanedlouho potom čtvrtku papíru, teď začíná vznikat rukopis *Náčrtu Máje*“ (PANÁČEK 1970: 57). Na jiném místě pak předpokládá, že Eduard Hindl dostal NM – buď přímo od Máchy, nebo od Máchovy rodiny – jako samostatný list (IBID.: 66), čímž do určité míry rovněž sugeruje autonomní existenci NM.

Trvalý obrat v pojetí *Náčrtu Máje* přinesli právě editoři Máchových *Spisů* ztotožněním NM s fragmentem *Malého sešitu* (JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1972: 381–382). Toto řešení bylo prezentováno v podstatě jako definitivní a autoritativním způsobem ho aplikací teorie systémů o něco později petrifikoval i Pavel Vašák (VAŠÁK 1978: 14–16). Jako definitivní bylo rovněž i akceptováno. Určité pochybnosti vyslovil v rukopisném textu *Máchovy literární zápisníky* z roku 1973 Oldřich Králík (LA PNP, fond O. Králík), ovšem jen v omezeném rozsahu. Přijal tezi o *Náčrtu Máje* jako fragmentu většího celku a za ne zcela bezpečnou považoval jen identifikaci *Náčrtu Máje* s *Malým sešitem*. Vážnější pochyby byly opět vysloveny až v poslední době, ovšem prozatím bez obsáhlejší argumentace: ztotožnění NM s MS odmítá Charypar (CHARYPAR 2018: 25) a komentář k edici *Máje* v Kritické hybridní edici pak NM explicitně traktuje jako samostatný autograf (CHARYPAR – FLAIŠMAN – KOSÁK 2019: 120).

Ztotožnění *Náčrtu Máje* a *Malého sešitu* má významné důsledky, protože kvality NM jsou přeneseny na MS a naopak. *Malému sešitu*, jehož existenci zakládá výhradně odkaz na rukopisné straně 91 *Zápisníku* a který tímto odkazem není co do obsahu nijak specifikován, je ze strany NM dodán charakter Máchových záznamů spojených s jeho literární prací, neboť NM tuto kvalitu nepochybně vykazuje. Z druhé strany MS

zajišťuje pro NM patřičný rozsah, tj. formát sešitu. Sloučením NM a MS tak editoři *Spisů* zkonstruovali pod označením *Malý sešit* nový Máchův literární zápisník, vznikající paralelně k *Zápisníku*.

Argumentace editorů *Spisů*, která vede k tomuto efektu, má v podstatě dvě fáze. V první fázi se v obecné rovině dokazuje, že *Náčrt Máje* je fragmentem většího celku, z něhož byl v blíže nespecifikované době vyříznut. Druhá fáze pak už konkrétně dovozuje, že se jedná o fragment právě *Malého sešitu*. Náš výklad bude následovat tuto logiku.

Nepochybně nejzávažnějšími rysy *Náčrtu Máje*, kterými editoři *Spisů* podporují své chápání NM jako části většího celku, jsou jednak údajné stopy vpichů, jimiž procházela nit tvořící vazbu sešitu, jednak stopy vyříznutí či vystřížení NM ze sešitu. Ty spatřují v tom, že levý okraj strany [a] má na rozdíl od okraje horního a pravého nepravidelný, zubatý tvar a že text doléhá těsně k levému okraji listu, a dokonce „v druhém výpisku z ČČM na začátku druhého řádku zbylo z předložky *ze* jen *e* a na začátku šestého řádku ve slově *druhé* je odstřiženo ukončení horního obloukovitého tahu litery *d*“ (JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1972: 381). Tento popis však neodpovídá realitě: Editoři z nepochopitelných důvodů opomíjejí, že předložka *ze* je zcela jasně zapsána na konci prvního řádku, a to zřejmě Máchovou rukou, přičemž tento řádek přesně dodržuje dominantní zarovnání celého textu vpravo. Svislá obloukovitá čárka interpretovaná jako *e* z předložky *ze* svým tvarem a ani velikostí danému čtení neodpovídá a nenachází se na začátku druhého řádku, ale v podstatě přesně mezi začátkem řádku prvního a druhého. Toto zapsání předložky do interlineárního prostoru by zároveň muselo být doprovázeno výrazným porušením zarovnání textu v podobě předsazení předložky vlevo. S pravděpodobností hraničící s jistotou se v případě domnělého znaku *e* jedná o nezáměrnou skvrnu, která koresponduje s jinými skvrnami v bezprostředním okolí velikostí i odstínem inkoustu, lišícím se od převážně světlejšího odstínu textu. Část horního oblouku *d* skutečně chybí, ovšem, jak se ukáže dále, jedná se o principiálně odlišný případ, který podléhá jiným interpretačním možnostem. Zahájení textu těsně u levého okraje strany pak není v Máchových autografech nijak výjimečné, jak ostatně zřetelně vyplývá i z některých dalších částí této kapitoly.

Ke stopám po sešití nutno předeslat několik poznámek. V první řadě je obecně velmi obtížné bezpečně rozlišit takovéto stopy od jiného poškození hrany listu. *Náčrt Máje* po zrestaurování postrádá příslušné znaky úplně, fotografická reprodukce zachycující původní stav autografu pak sice ukazuje drobná poškození levé hrany strany [a], ovšem

v podobě, která neumožňuje přesněji identifikovat příčiny jejich vzniku. Poškození v důsledku sešití by především mělo vykazovat určitou symetrii, která je v případě *Náčrtu Máje* neprůkazná. Jisté je však třeba brát v úvahu i to, že editoři *Spisů* měli zřejmě autograf fyzicky k dispozici v jeho původní podobě nepozměněné restaurací, uskutečněnou pravděpodobně v první polovině 80. let minulého století,² a mohli tedy vnímat kvality, které jsou fotograficky nereprodukovatelné. S interpretací editorů je ostatně v souladu i charakteristika Miroslava Červenky na s. 21 strojopisného textu *Rukopisné prameny Máchova díla. Vědecký popis dopisů, rukopisů a opisů děl K. H. Máchy a dalších pramenů k jeho dílu* (LA PNP, fond K. H. Mácha), který zřejmě vznikl v souvislosti s katalogizací fondu v první polovině 70. let, avšak nikoliv nezávisle na novém pojetí editorů *Spisů*: „Na levém okraji stopy vpichů po všíti do sešitu, nebo lépe malá natržená od nitě; na tomtéž (vnitřním) okraji stopy po odstřížení.“

Editoři *Spisů* dále při své argumentaci nijak nereflektují, že stopy po sešití jsou ve více směrech indiferentní. Nijak nesignalizují ani přibližný rozsah hypotetického celku; teoreticky mohou být sešitím spojeny pouze dva listy a takovýto či o něco málo rozsáhlejší celek lze obtížně klasifikovat jako zápisník. Především má ale fakt sešití sám o sobě v podstatě nulovou výpovědní hodnotu ve vztahu k relativní době vzniku sešitu, resp. k chronologii akcí „sešití – zápis textu – vyjmutí listu“. Vedle jiných variant je např. myslitelné, že k sešití došlo libovolně dlouho po Máchově smrti a *Náčrt Máje* byl včleněn do celku, který nebyl Máchou nijak anticipován a odkud byl později, snad právě kvůli nesouladu s ostatními částmi nově vzniklého celku, vyjmut. Z argumentace editorů *Spisů* je patrný jejich automatický předpoklad, že sešití časově předcházelo zapsání textu a že Mácha zapisoval do předem sešitého zápisníku, což ideálně odpovídá běžné představě o podobě a funkci zápisníku. Stopy po sešití jsou tedy jednostranně interpretovány jako signál ukazující na celek koncipovaný samotným Máchou a v potaz nejsou brány jiné možnosti chronologie, které jsou z hlediska charakteru předpokládaného celku více či méně mnohoznačné.

Avšak pokud přes výše uvedené výhrady přeci jen provizorně akceptujeme dílčí interpretaci rysů *Náčrtu Máje*, tzn. budeme předpokládat, že k poškození hrany listu došlo v důsledku sešití, jež předcházelo popsání listu, a část horního tahu litery *d* chybí v důsledku vyjmutí listu z většího celku, vyvstane nenápadný, ale o to naléhavější

---

² Podle dokumentace k fondu K. H. Mácha (LA PNP) proběhlo v této době v několika fázích rozsáhlé restaurování dokumentů z tohoto fondu. Ačkoliv jednotlivé zpracované položky nejsou konkrétně jmenovány, zdá se, vzhledem k popisu použitých technik (především oprava chybějících částí listů a jejich mechanického poškození dolitím papíroviny), že *Náčrt Máje* byl zahrnut právě do tohoto podniku.

rozpor, který zasahuje samotné jádro argumentace. Takový výklad daných rysů je – alespoň za ne zcela abnormálních okolností – navzájem neslučitelný. Viditelnost vpichů či natržení znamená, že list musel být vyříznut či vystřižen bezprostředně u hřbetu sešitu. Pak je ale v zásadě vyloučeno, aby se takovýmto způsobem ztratila nějaká část textu, v našem případě zřejmě dokonce poměrně značná část horního tahu písmene *d*, jak vyplývá ze srovnání trajektorie zachované části tahu s formami písmene *d* přímo v *Náčrtu Máje* a v jiných Máchových autografech. Teoreticky by v úvahu takový efekt přicházel jen tehdy, kdyby bylo poškození listu kolem místa průchodu nitě extrémně rozsáhlé nebo pokud by byl list vyříznut hluboko směrem dovnitř, do plochy listu. Řez má však v místě chybějícího horního tahu litery *d* opačnou tendenci; vytváří zaoblenou linii směřující vlevo od vertikální osy strany [a]. Empirické ověření poskytuje *Zápisník*, protože u něj lze na rozdíl od ostatních Máchových autografů předpokládat, že byl vzhledem ke své funkci a rozsahu svázán již před popsáním a že známe z fotografické dokumentace jeho původní autentický stav nezměněný cizími zásahy, tj. jeho původní, značně poškozenou vazbu. Lze pak konstatovat, že analogicky vedeným řezem by se při zachování stop po sešití žádný text neztratil.

Editoři *Spisů* pro svou hypotézu uvádějí i další podpůrné argumenty, které však mimo jiné trpí tím, že ne zcela dostatečně přihlížejí ke kontextu tvořenému souborem ostatních Máchových autografů nebo tento kontext zkreslují. Uvádějí tak margo, vyznačené v *Náčrtu Máje* svislou čarou na pravém okraji strany [a] a levém okraji strany [b], do souvislosti s Máchovým literárním zápisníkem *Poznamenání*, ovšem zamlčují již, že margo má v tomto autografu svou jasně danou specifickou funkci,³ která v *Náčrtu Máje* není realizována – a analogie je tedy jen zdánlivá – a že obecně vyznačení marga nelze považovat za typický rys Máchových zápisníků, protože se na jedné straně nevyskytuje v *Zápisníku* a *Anmerkungen*, na straně druhé je přítomno i v Máchových autografech, které nejsou mezi zápisníky řazeny (R12, R19, R62).

Za závažné dále editoři považují skutečnosti, že strana [a] začíná opisem až desáté písně ze souboru *Prostonárodní písně Slovanů v Lužici dolní* a že „tato píseň není na téže stránce uvedena odkazem na předlohu, ze které si ji Mácha vypsál, jak je převážně obvyklé u výpisků v ostatních literárních zápisnících a jak je doloženo na téže straně u druhého výpisku z ČČM 1828“ (JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1972: 382), a vyvozují z nich, že „lužickosrbskému výpisku něco předcházelo a že je tedy list vyňat

---

³ V margu je zde vertikálně zapsán text charakterizující obsah jednotlivých záznamů, a suplující tak vlastně funkci nadpisů.

z nějakého sešitu“ (IBID.). Ponechme stranou, že částečně se jedná o evidentní argumentaci v kruhu, kdy předpoklady a závěry jsou v podstatě totožné (NM je analogií k ostatním Máchovým literárním zápisníkům; NM na rozdíl od nich neuvádí odkaz na předlohu, a odkaz byl tedy na předchozích stranách; NM je tedy fragmentem zápisníku). Předně je třeba konstatovat, že Máchova obvykle vypisoval velmi selektivně, a předpoklad plošné reprodukce, který je latentně přítomen v pozadí argumentace, je neudržitelný, což dokazuje mimo jiné i sám opis dolnolužické písně. Editoři totiž opomněli zmínit, že předloha opisu pokračuje ještě písní jedenáctou a překladem desáté a jedenácté písně do češtiny. S realitou se zcela míjí teze, že Máchovy výpisky jsou dominantně uvedeny odkazem na předlohu. U Máchy se naopak jedná o konfiguraci marginální; ve většině případů Máchova své výpisky nedoprovází žádným odkazem na zdrojový text; pokud ano, pak přibližně dvakrát častěji za výpisem než před ním. Editoři se v této souvislosti odvolávají na druhý výpisek na straně [a], avšak v tomto případě se jedná o záznam zcela jiného typu, jenž primárně fixuje právě bibliografické údaje a doplňuje je kratičkou anotací, jež není významově autonomní.

Velmi neurčitě se pak editoři vyjadřují k analogiím mezi *Náčrtem Máje* a ostatními Máchovými literárními zápisníky: „Ráz písma lužickosrbského výpisu nápadně připomíná Máchovy polské výpisky v Z, počínajíc rkp. str. 57. Naproti tomu stránka s náčrtem Máje má leccos obdobného s technikou práce (střídání písma, zařazující znaménka) například ve skice Bratří v Poznámkách“ (IBID.). Dále pak upozorňují na paralelu spočívající ve střídání výpisů a vlastních konceptů. Mohli bychom samozřejmě oponovat jednotlivě a konkrétně přibližně v tom smyslu, že koncept *Máje* v Máchových zápisnících žádný strukturní ekvivalent v zásadě nemá a „leccos obdobného“ má v uvedeném směru i s autografy nepatřícími mezi literární zápisníky (např. R12), že vzájemná podoba písma v lužické srbštině a polštině přirozeně vyplývá z obdobné techniky reprodukce jazyků, které Máchovi byly více či méně cizí apod. Fundamentální problém uvedených analogií tkví však v tom, že se soustředí na jevy potenciálně univerzální, ukotvené v primárním modu operandi, který nijak zřetelně nepodléhá vlivu fyzické podoby psacího média, resp. není determinován rozdílem mezi volným listem a listem jako pevnou součástí většího celku.

Editoři naopak zcela ignorují charakteristiky, které jsou Máchovým zápisníkům a zápisníkům obecně inherentní. Na rozdíl od potenciálně nekonečné řady volných listů je obvykle prostor zápisníku limitován počtem svázaných listů. Kombinace většího soustředění listů a jejich neměnného pořádku pak jednak vyvolává potřebu orientace

v celku, jednak tuto orientaci při použití elementárních nástrojů (paginace, obsah zápisníku apod.) efektivně umožňuje.

Výše uvedené dispozice se v Máchových dochovaných literárních zápisnicích manifestují velmi zřetelně. Typicky se Mácha snažil maximálně využít plochu strany, a to tím, že jednak volil extrémně drobné písmo, jehož střední pásmo se v krajních případech pohybuje kolem jednoho milimetru, a husté řádkování, jednak se snažil pokrýt textem celou rozlohu strany, což se projevuje rovněž tak, že zpětně textem zaplňoval nevyužitě místo. Badatel, který se poprvé setkává s příslušnými autografy, je těmito vlastnostmi běžně překvapen, a pociťuje je jako silně příznakové. Strana [a] *Náčrtu Máje* se naznačené tendenci velkorysou velikostí písma a mezer mezi řádky a rozložením textu na stránce, zanechávajícím rozsáhlé nevyužitě plochy, vymyká zcela; strana [b] s konceptem *Máje* pak při letmém posouzení méně výrazně. Strana [b] má ovšem oproti [a] navíc velmi signifikantní atribut, který je patrný až při zohlednění chronologie vzniku jednotlivých částí konceptu *Máje*. Je krajně pravděpodobné, že jako první bylo na stranu zapsáno čistopisné čtyřverší, představující variantu prvních čtyř veršů *Máje* v jeho finální textaci, a nepochybné je, že toto čtyřverší časově předcházelo veršům zapsaným – snad i podstatně později a zřejmě neplánovaně – vlevo od něj v levém horním sloupci strany, protože konce těchto veršů se evidentně snaží vyhnout začátkům veršů čistopisného čtyřverší tím, že se stáčejí do interlineárních prostorů. Čtyřverší je ovšem umístěno do horizontálního středu strany, a Mácha ji tedy zahájil způsobem, který ukazuje na nevázané zacházení s disponibilním prostorem. Tento postup v podstatě nemá v Máchových dochovaných literárních zápisnicích analogii.⁴

Míru atypičnosti strany [a] *Náčrtu Máje* z hlediska Máchových literárních zápisníků lze vyjádřit i číselně: Na plochu 354,5 cm² této strany připadá přibližně 460 znaků, plocha stran *Zápisníku* je zhruba jen 1,4 × větší, ale Mácha byl schopen na ni zaznamenat i text o rozsahu přes 6000 znaků. Ač se to zdá neuvěřitelné, při přepočítání na formát *Náčrtu Máje* se jedná téměř o desetinásobný objem textu, než jaký je na straně [a] reálně zachycen. Při obdobném porovnání se zápisníkem *Poznamenání* nedosahuje disproporce takto radikálních hodnot, avšak „hustota“ pokrytí stran i zde dosahuje až pětinasobku.

Možnost orientace je v dochovaných Máchových literárních zápisnicích vždy zajištěna důslednou paginací uváděnou ve vnějším horním rohu stran, a to i při

---

⁴ Zahájena je obdobně rukopisná strana 1 *Zápisníku*, zde je ovšem prostorová orientace textu (básně s nadpisem *Přípis básní*) podmíněna jeho specifickou funkcí slavnostního úvodu k celému Z.

minimálním rozsahu zápisníku (*Poznamenání* čítají osm popsaných listů). Máchův autograf *Anmerkungen*, jeden list považovaný za fragment literárního zápisníku, sice číslo strany neuvádí, ovšem nijak to nezpochybňuje Máchův pevný úzus, protože, jak konstatují i editoři *Spisů* (IBID.: 356), známá podoba autografu vznikla ostřížením listu na horním a spodním okraji. Je třeba zdůraznit, že paginace v Máchových literárních zápisnicích není formální záležitostí, nýbrž jejich integrální funkční součástí, přímo související s Máchovou technikou práce. Dokládá to ostatně již sám *Náčrt Máje* svým odkazem na rukopisnou stranu 104 *Zápisníku* a dále stranové odkazy v *Zápisníku* a *Poznamenáních*,⁵ jimiž jsou v jejich rámci propojeny prostorově oddělené části téhož textu nebo texty navzájem související. NM, jehož horní a předpokládaný vnější okraj (tj. pravý okraj [a] a levý okraj [b]) nejeví ani podle editorů *Spisů* známky odstřížení, tento signifikantní rys postrádá.⁶

Celkově se tedy ukazuje, že argumentační konstrukce editorů *Spisů* je v podstatě v jednom každém bodě neudržitelná a relevantní rysy *Náčrtu Máje* na druhou stranu tezi o NM jako fragmentu literárního zápisníku činí krajně nepravděpodobnou. Samo jádro argumentace editorů je pak zatíženo neřešitelným rozporem. Tento zdánlivě nevysvětlitelný paradox v podobě souběhu viditelných stop po sešití a chybějícího textu má však poměrně snadné vysvětlení, ovšem jen tehdy, pokud opustíme stávající pojetí a vezmeme v úvahu i jiné varianty chronologie kroků „sešití – zápis textu – vyjmutí listu“.

Jedna z alternativ byla naznačena již výše: *Náčrt Máje* byl přišit až sekundárně, po zapsání textu, a to tak, že vertikální linie sešití, podle níž byl list následně vyňat, přetnula horní oblouk písmene *d*. Jak ale ukazují Máchovy autografy, chybějící tahy písmen při levém okraji stran mohou mít i jinou, původnější příčinu, než je následná manipulace s příslušnými listy. Vizuálně ekvivalentní případy chybějících tahů, nejčastěji pak právě horních tahů písmene *d*, se vyskytují zejména v *Zápisníku* (např. rkp. s. 26, 66), výlučně však na okrajích levých, resp. sudých stran. Tato místa zároveň bezpečně ukazují, že ke ztrátě tahu nedošlo následným opotřebením či ostřížením okraje listu, ale přetažením přes hranu strany mimo její plochu, neboť pokračování tahu je zřetelně patrné na hranách předcházejících listů. Takovéto vyjasnění chybějící části písmene *d* v *Náčrtu Máje* však zdánlivě zavádí nový rozpor: levé okraje sudých stran,

⁵ Viz rukopisnou stranu 1, 14, 27, 32, 37, 56 a 115 *Zápisníku* a 5, 6, 7 a 9 *Poznamenání*.

⁶ Od uvedených vlastností dochovaných zápisníků se výrazně liší i Máchovy rukopisy zmíněné v úvodu k přítomné knize, tj. R58, R59, R60, R61, R63 a R14. Navíc jsou však tyto rukopisy s výjimkou R63 popsány jen po jedné straně.

tedy okraje z hlediska vazby vnější, by neměly nést stopy po sešití. Ty ovšem nedefinují okraj, na němž se nalézají, jako vnitřní, pokud posloupnost akcí má podobu „sešití – vyjmutí listu – zápis textu“; při tomto průběhu je okraj se stopami sešití v NM v okamžiku zápisu textu v podstatě plně funkčně ekvivalentní levým okrajům sudých stran v Z. Uvedená chronologie tak přináší bezrozporné řešení souběhu dvou rysů *Náčrtu Máje*, které jsou v rámci koncepce editorů *Spisů* navzájem neslučitelné. Netřeba příliš zdůrazňovat, že ani v jedné z navržených variant nemá *Náčrt Máje* charakter fragmentu Máchova literárního zápisníku.

Pro druhou variantu – tedy že list byl nejdříve Máchou či někým jiným vyjmut ze sešitu, o jehož původu, povaze a majiteli lze jen spekulovat, a až poté s neznámým časovým odstupem popsán Máchou tak, že oblouk písmene *d* přešel z plochy strany na podložku listu – mluví odsazení poslední řádky na straně [a] *Náčrtu Máje*, které je z hlediska Máchova úzu zcela atypické. Současný stav *Náčrtu Máje* ukazuje, že papír byl v prostoru očekávatelného zahájení daného řádku poškozen, a to zřejmě tak, že byl ztenčen odtržením jeho vrstvy. K poškození tohoto typu mohlo dojít snad jen v důsledku neopatrného postupu při extrakci listu v místě sešití a odsazení řádky pak lze motivovat tak, že se Mácha při psaní na již volný list poškozenému místu vyhnul. Rovněž vyznačení marga vcelku organicky zapadá do navrženého řešení. Jak bylo řečeno výše, margo sice nelze dávat do přímé souvislosti s Máchovými literárními zápisníky, přesto je však zřejmě do určité míry charakteristické pro větší celky, jakým mohl být sešit, z něž byl list budoucího *Náčrtu Máje* vyňat.

Jako reálnou alternativu je konečně nutno brát v úvahu i to, že poškození na hraně *Náčrtu Máje* bylo coby stopy po sešití identifikováno chybně. Pak se ovšem pro vysvětlení chybějící části znaku otvírají jiné, v podstatě banální možnosti, přičemž ovšem zcela mizí fundament, o němž se opírá teze určující *Náčrt Máje* jako fragment zápisníku.

Konstrukce editorů *Spisů*, vycházející primárně z interpretace, resp. dezinterpretace podoby samotného *Náčrtu Máje*, využívá i vnější impuls daný doloženou existencí *Malého sešitu*, která při následném vzájemném ztotožnění NM a MS má potenciál potvrzovat základní tezi o NM jako fragmentu Máchova literárního zápisníku. Řečeno jinak: Existence *Malého sešitu* nabízí reálně přítomný prostor, do něž je možno *Náčrt Máje* jako fragment inkorporovat, a zpětně ho tak jako fragment verifikovat. Ztotožnění NM s MS tedy představuje jiný typ argumentu pro fragmentární povahu NM. Z druhé

strany pak definuje charakter *Malého sešitu*, který nás zajímá neméně intenzivně než charakter *Náčrtu Máje*. I přes to, co bylo řečeno v první části této kapitoly, je tak ověření teze o identitě NM a MS, nadále naléhavé; jednak jako nutné doplnění naší dosavadní argumentace, jednak jako funkční východisko k vyjasnění statusu MS.

Jak již bylo řečeno výše, existence *Malého sešitu* je doložena pouze odkazem v *Zápisníku* na rukopisné straně 91, který má transkribované znění *Litteratur der Jurisprudenz. Fortsetzg aus dem kleinen Hefte*. Slovo *kleinen* je sice zapsáno tak, že plně realizována jsou jen první tři písmena a zbytek slova je naznačen horizontální čarou, avšak analogický způsob zápisu téhož slova jinde v Z činí dané čtení v zásadě nepochybným. Daný odkaz uvozuje tři bibliografické údaje a celý záznam, který budeme nadále označovat jako Z_{MS}, a jenž je v třetím dílu *Spisů* (MÁCHA 1972: 188) reprodukován dosti nepřesně,⁷ vypadá v transkribované podobě takto:

Litteratur der Jurisprudenz. Fortsetzg aus dem kleinen Hefte.

Das. röm. Erbrecht, dargestellt von Joh. Fr. Hunger. der R. dr u Prof. auf d. Univ. zu Erlangen. Erlangen. Palmische Vlagshdlg. 834. (2 Thlr. 8. Gr.)

Allgemeine Staatslehre. v. D. G. v Eckendahl. 2. Thl. Neustadt a. d. O. Wagner. 834. (3 Thlr. 9. Gr.) 1er Thl. Ebendas. 833 (2 Thlr. 6 Gr.)

Das Recht des Hochstifts Meißen u des Collegiatsstifts Wurzen auf ungehindertes Fortbestehen in ihrer gegenwärtigen Verfassg. Eine staatsrechtl. Erörterg v. Chr Ludw. Stieglitz. d. j. Leipzig. Brockhaus 834. (8. Gr.)

Janský jako zdroj bibliografických položek určil *Repertorium der gesamten deutschen Literatur* (viz JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1972: 441), časopis, který ve formě přesné bibliografické citace a následné stručné charakteristiky dané publikace usiloval podle programového prohlášení o pokud možno úplné zachycení německé knižní produkce (REPERTORIUM 1834: [I]). Všechny tři údaje jsou ve třetím sešitě prvního svazku z roku 1834, a to v pořadí, jež se shoduje s posloupností Máchova záznamu, tj. první položka záznamu má v *Repertoriu* svůj protějšek na s. 169 v rubrice *Jurisprudenz*, druhá a třetí na s. 190 a 193 v rubrice *Staatswissenschaften und Staatsrecht*.

---

⁷ Jak plyne z vyjádření editorů (JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1972: 441), snaží se záznam emendovat podle autentického znění titulů, avšak Máchův zcela korektní, s originálním titulem shodný, zápis slova *Hochstift* ve třetí položce nahrazují chybným *Domstift*, a sami tak vnášejí do textu defekt. Obdobně činí, když zkratku *a. d. O.* rozepisují jako *an der Oder* místo náležitého *an der Orla*. Na druhou stranu opomíjejí emendovat chybně zapsané jméno autora druhé položky (správně *Eckendahl*, nikoliv *Eckendahl*). Emendační úsilí tak v plném rozsahu selhává.

Nelze sice zcela vyloučit, že pramen Máchova záznamu, jehož určení je z hlediska dalšího výkladu podstatné, byl jiný, avšak Janského zjištění je krajně pravděpodobné. Kromě shody posloupnosti mluví pro *Repertorium* i další skutečnosti. Máchova četba třetího sešitu *Repertoria* sice není přímo doložena, ale v *Zápisníku* Mácha eviduje, že v době před zápisem *Z_{MS}* obdržel první sešit téhož svazku ze čtenářského spolku (MÁCHA 1972: 177), a lze se tedy domnívat, že mohl mít stejnou cestou k dispozici i sešity následující. Bibliografické údaje v *Z_{MS}* dále neobsahují žádné elementy, které by neměly svůj protějšek v *Repertoriu*, drobné odchylky (*Ekendahl* > *Eckendahl*; *Collegiatstifts* > *Collegiatsstifts*) od předpokládané předlohy se nevymykají běžným chybám opisu a Mácha relativně často zkracuje slova stejným způsobem jako *Repertorium*. Každopádně je *Z_{MS}* bezproblémově odvoditelný z příslušných míst *Repertoria*.⁸

Jádro logické operace, na jejímž základě editoři *Spisů* ztotožňují *Náčrt Máje* s *Malým sešitem*, je prosté: Odkazem na rukopisné straně 91 koresponduje *Zápisník* z jedné strany s *MS* a v blíže nespécifikovatelném časovém odstupu, který však mohl být v krajním případě delší než rok (viz dataci *NM* výše a *Z_{MS}* níže), z druhé strany s *NM* zde přítomným odkazem na rukopisnou stranu 104 *Zápisníku*. Z toho plyne, že *NM* je totožný s *MS*. Vašák později tuto argumentaci v podstatě jen v přehlednější formě replikoval, aniž by přinesl jakékoliv zásadní prohloubení její podstaty (viz VAŠÁK 1978: 15). Pokusil se sice posílit své stanovisko tím, že oproti přesvědčivé představě, která považuje verzi B Máchova *Deníku z roku 1835* za novou čistopisnou redakci verze A (viz k tomu JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1972: 480–482), dovozuje simultánní vznik obou verzí, a tím konstruuje analogický případ k paralelní existenci *Zápisníku* a *Malého sešitu*. Jeho závěry v tomto směru, později zopakované v *Metodách*

---

⁸ Michal Charypar navrhl možnost, že Máchův odkaz na malý sešit se nemusel nutně vztahovat k jinému Máchovu autografu, ale právě k prameni *Z_{MS}* (CHARYPAR 2018: 25), a Máchův autograf *Malý sešit* tak vůbec nemusel existovat. Pokud tuto variantu vztáhneme na třetí sešit *Repertoria*, můžeme dospět k jistým způsobem smysluplné, avšak velmi nepravděpodobné interpretaci odkazu: Tento sešit *Repertoria* je podstatně útlejší než sešit první, který měl Mácha prokazatelně v ruce (64 oproti 92 stranám). Proměnlivý rozsah jednotlivých sešitů se explicitně, ovšem dosti zbytečně a poněkud komicky zmiňuje v závěru programové stati, umístěné v prvním sešitě: „*Das Repertorium* erscheint dem obigen Plane gemäss den 15. und 30. jeden Monats in Heften zu 6 Bogen, – schwächer, wenn nicht viel Neues erschienen ist, stärker, wenn es das Material erheischt [...]“ (REPERTORIUM 1834: IV). V tomto světle by tedy označení *malý sešit* mohlo představovat mimořádně kuriózní a ne příliš funkční odkaz integrující ironický komentář k textu programové stati.

určování autorství (VAŠÁK 1980: 114–115), se ale do značné míry opírají o mylné předpoklady, a postrádají relevanci.⁹

Výše popsaná logická operace, z níž editoři *Spisů* i Vašák čerpají neochvějnou jistotu o totožnosti *Náčrtu Máje* a *Malého sešitu*, je jistě naprosto správná, ovšem výhradně při naplnění určitých podmínek, tj. *Zápisník* může být prostřednictvím odkazů provázán výhradně jen s jedním jiným Máchovým zápisníkem či sešitem, a to nejen s jedním literárním zápisníkem, ale s jedním zápisníkem jakéhokoliv typu, protože MS se stává literárním zápisníkem právě až ztotožněním s NM. Tento předpoklad pochopitelně není nijak zajištěn, a i jako teoretický konstrukt je zcela neakceptovatelný.

Formalistické řešení, které nabízejí editoři *Spisů* a Vašák, pozoruhodně ignoruje klíčovou otázku po obsahové a funkční kompatibilitě *Náčrtu Máje* a *Malého sešitu*. Víme, že NM má skutečně povahu Máchových literárních poznámek. Na obsah a funkci MS lze usuzovat jen ze Z_{MS} , avšak nikoliv automaticky. Nejprve je nutno zvážit, zda má Z_{MS} vůči obsahu MS náležitou výpovědní hodnotu. Z_{MS} se nalézá na průsečíku dvou celků a není zřejmé, do kterého kontextu primárně svou funkcí náleží. Z_{MS} může být integrální, z hlediska pisatele záměrnou součástí *Zápisníku*, nebo může mít v rámci *Zápisníku* vzhledem k explicitnímu upozornění na konkurenční kontext výlučný,

---

⁹ Vašák argumentuje tím, že ve verzi B jsou v hojných případech vynechány šifrované záznamy intimního charakteru, avšak v jednom případě má B oproti A mírně rozšířené, a tedy starší znění (A: *U večer pozadu*; B: *Večer jsem pical Lori pozadu*). Vašákův popis odpovídá podobě autografů jen kuse, realita je poněkud diferencovanější: žádný šifrovaný záznam z A není v B zcela vynechán, v jednom případě je jen redukován, v druhém případě je znění v A i B v podstatě funkčně ekvivalentní (A: *Hned časně ráno onanie*. [slovo „onanie“ šifrováno]; B: *Hned časně ráno: O x –*). Podstatnější však je, že Vašákův předpoklad, že redakce musí vždy směřovat výhradně k redukci šifrovaných pasáží, je sám o sobě nepřijatelný, o to méně pak v kontextu jiných, výraznějších rysů obou verzí.

Závažnější by mohl být druhý argument. Vašák komparuje následující pasáž z verze A a B *Deníku*: A: *Později jsem četl na hřbitově ruský nápis na náhrobku Heleny Telepnevny. Víme, že země necítí s námi, a předceť smutno pomysliť, že někdy cizá země obdrží prach náš.* –; B: *Později četl jsem na hřbitově ruský nápis na náhrobku Eleny Telepnevny, který později si zaznamenám. Víme, že země necítí s námi a předce smutno člověku pomysliť, že někdy cizá země obdrží prach náš; snad myšlenka, že cizinci z prachu našeho obdrží posilu, toho jest příčinou.* – Automaticky pak pokládá souvětí *víme, že země [...] prach náš* za citací nápisu na domněle nedochovaném náhrobku (zničení náhrobku ostatně konstatuje i Janský [JANSKÝ 1950: 430–431] a editoři *Spisů* [JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1972: 483]) a následně konstatuje, že znění B nemůže být novější, protože poznámka *který později si zaznamenám* by při textovém přepracování byla nedůležitá. Proces přenosu náhrobního nápisu do verze B *Deníku* pak modeluje takto: „Konečně nelze opominout, že nápis na náhrobku byl ruský a bylo jej nutno pro zápis do *Deníku* přeložit. Mácha si zřejmě nápis na náhrobku přepsal přímo na hřbitově na papírek [...], záznam o náhrobku si zapsal do *Deníku* i s upozorněním na existenci papírku. Po přeložení z ruštiny *Deník* myšlenkou z náhrobku doplnil“ (VAŠÁK 1978: 13). Vašák však vychází z mylného předpokladu, který v plném rozsahu anuluje jeho závěry. Souvětí *víme, že země [...] prach náš* totiž není citací náhrobního nápisu na hrobě Eleny Telepnevny. Náhrobek se dochoval (hrob II-8-50 v severozápadním rohu Olšanských hřbitovů při zdi hraničící s Jičínskou ulicí), a jeho dnes již poměrně obtížně čitelný nápis v azbuce zní zcela odlišně: *Здесь погребено тело Единственной дочери Коллежскаго Советника и кавалера Сергея Стахеевича Телепнева Девуцы Елены родившейся 25. мая 1808 кончавшейся 5. августа 1828 года ей памятникъ воздвигнутъ ей неутешными ся родителями коихъ счастье она съ собою на веки унаша.*

izolovaný status a tvořit funkční součást MS. V tomto případě by Z_{MS} představoval de facto specifický textový fragment *Malého sešitu* zaznamenaný z nějakého důvodu do jiného materiálního celku, a měl by zcela bezprostřední vztah k obsahu MS.

U první navržené alternativy nastávají jisté obtíže už s interpretací funkce samotného odkazu. Pokud je Z_{MS} organickou, intencionální součástí *Zápisníku*, upozornění *Vortsetzung aus dem kleinen Hefte* lze vysvětlit snad jediné tak, že mělo primárně signalizovat kontinuitu konkrétních zápisů (např. výpisků z totožného zdroje, totožné povahy atd.) v MS a Z, jejichž disparátnost ovšem na druhé straně Mácha zřejmě pociťoval tak silně, že je rozčlenil do jiných materiálových celků. Pokud Máchovi v tomto případě enormně (odkaz je jediný svého druhu v Z) záleželo na kontinuitě záznamů, lze jen obtížně vysvětlit, proč Z_{MS} přenesl do Z, místo aby kontinuitu bezpečně zaručil připsáním Z_{MS} do MS.

Bezrozporně lze odkaz interpretovat tak, že primárně signalizuje kontinuitu vyššího řádu, totiž souvislost Z_{MS} s MS jako celkem, resp. příslušnost Z_{MS} k celku MS. Přenesení Z_{MS} do Z se pak dá celkem snadno vysvětlit tlakem vnějších okolností: Mácha v dané chvíli neměl MS k dispozici, MS byl dopsán apod.

Atribuci Z_{MS} jako funkční součásti *Zápisníku* dále do jisté míry brání obsah Z. Ten sice není zcela prost záznamů vztahujících se k právní vědě, ovšem jedná se o případy extrémně vzácné. Na rukopisné straně 65–66 se nalézá blok relativně přesných výpisků z římského občanského práva, resp. z kodifikovaného souboru římského práva *Corpus iuris civilis*, které se týkají zejména vztahů mezi věřiteli a dlužníky a nemají žádnou zjevnou relaci k Máchovu literárnímu dílu.¹⁰ Na rukopisné straně 74 (viz MÁCHA 1972: 161) Mácha v podobě bibliografického záznamu registruje odborný právní časopis *Zeitschrift für österreichische Rechtsgelehrsamkeit und politische Gesetzkunde*, přičemž se podle struktury záznamu zdá, že jde o prostou reprodukci bibliografického záznamu, nikoliv o registraci vlastní četby. Mácha dále zaznamenává četbu publikace *Historya prawodawstw słowiańskich* od Wacława Alexandra Maciejowského (MÁCHA 1972: 219), která však svým širokým záběrem vstupuje do více oborů a Mácha ji mohl chápat především jako text o slovanské kultuře, zejména v jejích raných fázích. Časopis *Allgemeiner Anzeiger und Nationalzeitung der Deutschen*, jehož četbu si Mácha poznamenává na rukopisné straně 10 (viz MÁCHA 1972: 49), editoři *Spisů* velmi nepřesně charakterizují jako periodikum „zabývající se převážně právními a

---

¹⁰ Tyto záznamy jsou v edicích *Zápisníku* vynechávány, a editoři tak v podstatě přiznávají jejich cizorodost.

státovědnými otázkami“ (JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1972: 399), a vzbuzují tak dojem, že se jedná o odborný časopis z oboru jurisprudence. *Allgemeiner Anzeiger* se však svou koncepcí velmi blíží tiskovinám označovaným v německém prostředí jako *Intelligenzblatt*, určeným široké veřejnosti a přinášejícím vedle článků, pokrývajících široké spektrum oborů, především úřední i soukromá oznámení, prohlášení, inzeráty apod. Se Z_{MS} jsou tedy souměřitelná pouze dvě či tři místa v *Zápisniku* a Z_{MS} se z kontextu *Z* vymyká nakonec i formou daných bibliografických záznamů, konkrétně jejich úplností. Mácha dokonce zaznamenává i cenu jednotlivých publikací.

Zdá se tedy celkově, že Z_{MS} je textovou součástí *Malého sešitu*, a že ze Z_{MS} můžeme opatrně vyvozovat hypotézy o charakteru *MS*. V tomto směru je nesmírně významný nejbližší kontext Z_{MS} , který ovšem editoři *Spisů* ani Vašák nijak nereflektují. Za Z_{MS} následuje další bibliografický údaj, tentokrát k dolnolužickému registáři:

Legda. *Inventarium diplomaticum Lusatiae inferioris. Vzeichß u wstlr Inhalt der bis jetzt über die Niederlausitz aufgefundenen Urkunden etc. v. Dr. I. G. Works etc. Lübben. (Gotsch) 834. (3 Thlr) 1 Band v. J. 873–620.*

Tento údaj je rovněž téměř jistě převzat ze třetího sešitu *Repertoria*, kde se vyskytuje na s. 200, tj. pouhých sedm stran za údajem reprodukováným v Z_{MS} na posledním místě, ovšem již v rubrice *Geschichte*. Je pravděpodobné, že všechny čtyři bibliografické údaje byly zapsány víceméně kontinuálně, ovšem zápis k dolnolužickému registáři je od Z_{MS} oddělen výraznou čarou přes celou šíři strany, tedy způsobem, jímž je v *Zápisniku* obvykle vyznačován předěl mezi autonomními záznamy. Danou konstelaci těžko lze interpretovat jinak, než že příslušný záznam již Mácha nepovažoval za pokračování *Malého sešitu*. Toto jasné vyčlenění mimo obor *MS*, při totožnosti zdroje výpisků a relativní blízkosti registáře k právní problematice, pak silně evokuje velmi úzké zaměření *MS* na odbornou literaturu z oblasti právněvědní, případně státovědní.

Paradoxně pak působí, že právě záznam k dolnolužickému registáři, jenž je zřetelně vykázan z působnosti *Malého sešitu*, propojují editoři *Spisů* s *Náčrtem Máje*, resp. opisem dolnolužické písně *Golci te koně pojmachu*: „Není vyloučeno, že Máchovým takto [opisem básně *Golci te koně pojmachu*] doloženým zájmem je motivován také záznam o žádoucí četbě dolnolužického diplomatáře v *Z* na rkp. str. 91“ (JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1972: 382). Avšak daný záznam, který lze pro naše účely označit jako non-*MS*, je do určité míry kompatibilní i s druhým výpiskem na straně [a]

Náčrtu Máje, a to tím, že obě položky odkazují k publikacím edičně zpracovávajícím historické dokumenty. Typologické styčné body, byť jistě nijak nápadné, mezi non-MS a NM pochopitelně nijak nenahrávají ztotožnění *Malého sešitu* a *Náčrtu Máje*, ba mu přímo brání.

Výše vyslovenou hypotézu o speciálním zaměření *Malého sešitu* lze dále zpřesnit konfrontací Z_{MS} s průběhem Máchova studia práv. Z_{MS} byl podle datací vyskytujících se v okolí zapsán zřejmě někdy mezi 23. únorem 1834 a 16. dubnem 1834. V akademickém roce 1833/34 Mácha absolvoval dle dochovaných vysvědčení (LA PNP, fond K. H. Mácha) na právnické fakultě pouze dva předměty, a to římské civilní právo a církevní právo. První bibliografická položka ze Z_{MS} , *Das römische Erbrecht* od Johanna Friedricha Hungera, tedy zřetelně koresponduje s Máchovými aktuálními studijními povinnostmi a položka třetí, *Das Recht des Hochstifts Meißen und des Collegiatstifts Wurzen auf ungehindertes Fortbestehen in ihrer gegenwärtigen Verfassung* od Christiana Ludwiga Stieglitze, se s těmito povinnostmi kryje alespoň v tom smyslu, že odkazuje na publikaci zabývající se právními aspekty církevních institucí, ne však ve smyslu práva církevního. Druhá položka, tedy *Allgemeine Staatslehre* od Daniela Georga von Ekendahl, nemá sice na straně Máchova univerzitního studia přímou časovou paralelu, avšak v širším časovém horizontu s ním rovněž souvisí. V akademickém roce 1832/33 absolvoval Mácha mimo jiné předmět *Europäische Staatenkunde* a *Österreichische Staatenkunde*, v roce 1835/36 pak *Politische Gesetzkunde und das Gesetzbuch über schwere Polizeyübertretungen*. Všechny tři disciplíny se z různých perspektiv zabývaly tímž předmětem. Pojmy *Staatslehre* a *Staatenkunde*, byly v dobovém diskursu, zvláště neodoborném, někdy používány synonymicky. Zpravidla však označovaly dvě odlišné, ale bezprostředně související a kooperující disciplíny nauky o státu. *Staatenkunde*, označovaná někdy také jako *Statistik*, se, soudě podle dobových učebnic a příruček k tomuto oboru, deskriptivně zabývala širokou škálou aspektů konkrétních státních útvarů, od přírodních podmínek a zdrojů až po systém státní správy. Jak potvrzuje i Ekendahlova publikace, přistupovala pak *allgemeine Staatslehre* k fenoménu státu, jeho politické, právní a správní dimenzi, z teoretického, komparativního a normativního hlediska, aniž by se dominantně vázala ke konkrétnímu státnímu útvaru. Přesný vhled do obsahu přednášek v předmětu *Politische Gesetzkunde* podává kniha Wenzela Gustava Kopetze, který také během Máchových studií na pražské právnické fakultě přednášel. Jeho *Österreichische politische Gesetzkunde, oder systematische Darstellung der politischen Verwaltung in*

den deutschen, böhmischen und galizischen Provinzen des österreichischen Kaiserthumes (1. díl Wien, Kupffer und Wimmer 1807, 2. díl Wien, Franz Wimmer 1819), která byla dle předmluvy k druhému dílu na univerzitě předepsána (KOPETZ 1819: [II]; srov. též JANSKÝ 1953: 140), velmi detailně pokrývá instituce a instrumenty rakouské státní a jiné veřejné správy a příslušnou legislativu, a Ekendahlova publikace tak k ní tvoří funkční teoretický pendant.

Pokud jsme již vzhledem k aktivitě editorů *Spisů* a Pavla Vašáka donuceni vyjadřovat se k obsahu *Malého sešitu*, což bychom vzhledem ke křehkosti textové báze, o níž se lze opřít, vlastně raději ani nečinili, pak jedině v tom smyslu, že *Malý sešit* byl sešit úzce související s Máchovými právníckými studiemi. Jako takový ho nelze ztotožnit s *Náčrtem Máje*, který jeví jinou tendenci. *Náčrt Máje* pak především velmi pravděpodobně není ani fragmentem jakéhokoliv jiného zápisníkového celku. Z horizontu obklopujícího *Zápisník* každopádně ustupuje – viděno z pohledu tradice akceptující ztotožnění *Náčrtu Máje* a *Malého sešitu* – jeden domnělý literární zápisník, přesněji řečeno však hned literární zápisníky dva. Tento stav potvrdí i kapitola následující, ačkoliv se meritorně bude věnovat jinému okruhu otázek.

II / *Villaniovský sešit*

Pokud jsme se v daném smyslu zabývali *Náčrtem Máje* a *Malým sešitem*, nelze se vyhnout tzv. *Villaniovskému sešitu* (označován též jako *Villaniovský zápisník*), pojmenovanému podle údajného pozdějšího majitele Karla Marie Drahotína Villaniho (dále jen Drahotín Villani či D. Villani). Karel Janský totiž považoval za pravděpodobné, že tento nedochovaný Máchův literární zápisník je totožný s *Malým sešitem*, případně že je v úzkém vztahu k *Náčrtu Máje* (JANSKÝ 1953: 318; 1954: 648). Později ztotožnil *Villaniovský sešit* (VS) s *Malým sešitem*, a tím i s *Náčrtem Máje* také Pavel Vašák (VAŠÁK 1978: 19–20). Tím byl ovšem vznik *Villaniovského sešitu* situován paralelně ke vzniku *Máchova Zápisníku*.

Úvahám o oprávněnosti Janského a Vašákova pojetí musí ovšem tentokrát předcházet otázka fundamentálnější. Viděli jsme, že *Náčrt Máje* se dochoval a na *Malý sešit* přímo odkazuje jiný Máchův dochovaný autograf. Avšak způsob, jímž je doložen *Villaniovský sešit*, je značně odlišný, podstatně méně přímočarý. Tentokrát je legitimní zahájit dotazování už tím, zda vůbec *Villaniovský sešit* v jakékoliv podobě mohl existovat.

Představa o jeho existenci, dlouhou dobu všeobecně sdílená, se opírá o výsledky pátrání Karla Janského v rozmezí let 1923 a 1954, jehož průběh popsal relativně krátce po sobě v poznámce pod čarou v monografii *Karel Hynek Mácha. Život uchvatitele krásy* (JANSKÝ 1953: 317–318) a v textu *Putování za Máchou* (JANSKÝ 1954: 648–649), který je podstatně detailnější a zachycuje i závěrečnou fázi pátrání v době po vydání monografie. Závěru pátrání (od roku 1953) se jako Janského pomocník účastnil i pozdější máchovský badatel Jaromír Wágner a se značným časovým odstupem publikoval novinový článek *Nejsmutnější příběh: putování po stopách básníka Karla Hynka Máchy* (WÁGNER 1994). V něm podle informací získaných od Janského rekapituluje průběh pátrání do r. 1953 a na základě vlastní zkušenosti popisuje část událostí následujících. Wágnerův text doplňuje některé podrobnosti a zpřesňuje časové vymezení jednotlivých fází pátrání. V celku se však Wágner neodchyluje od Janského textů a je evidentní, že je pro svůj článek vydatně využíval.

Janského pátrání sice nevedlo k nalezení žádného Máchova autografu, ale v jeho průběhu se podařilo získat svědectví o existenci Máchova zápisníku, který je dnes

označován jako *Villaniovský sešit*. Kromě těchto svědectví, reprodukováných v uvedených textech, nejsou k dispozici žádné další nezávislé informace, které by byt jen velmi vzdáleně existenci VS naznačovaly.¹¹ Spolehlivost Janského textů je tedy jedinou garancí existence VS. S nimi VS stojí a padá.

Texty však vzbuzují určité rozpaky vlastně už na první pohled. V daném kontextu je totiž překvapivé, že Janský nezvolil formu přesné a úplné zprávy určené především odborné veřejnosti, jak by odpovídalo významu a výlučnosti jeho zjištění. První text je mezerovitý, druhý, podrobnější, má v podstatě žurnalistický charakter a ani on často neumožňuje jednoznačně určit průběh událostí, jejich chronologii a především identifikovat zdroj jednotlivých informací. Tato vágnost je ještě umocněna tím, že oba texty jsou v některých případech navzájem v rozporu.

Teprve až kombinací obou Janského textů a textu Wágnerova lze dospět k přibližné chronologii:

1. Na základě Fričových *Pamětí* Janský věděl, že Drahotín Villani měl přibližně v letech 1846–1856 část Máchovy literární pozůstalosti u sebe. Podle Friče totiž Máchův bratr Michal zastavil roku 1846 ve finanční tísní Máchovy rukopisy a památky u Villaniho asi za 30 zl. a kolem roku 1856 odevzdal Villani za účelem vydání Máchových spisů pozůstalost Františku Ladislavu Riegerovi. Tato okolnost Janského vedla k podezření, že si Villani při vracení pozůstalosti ponechal „nějakou drobnost na památku“ (JANSKÝ 1954: 648). Získal adresu na jeho syna Oskara Villaniho, žijícího ve Vídni, a v roce 1923 mu napsal, ale odpověď „byla bohužel negativní“ (IBID.). Roku 1924 O. Villani zemřel.
2. Ke konci nacistické okupace se Janský náhodou setkal se synovcem¹² O. Villaniho Gustavem Villanim a dozvěděl se od něj, že „prý jeho stará teta má nějaký sešitek, pravděpodobně Máchův“ (IBID.), že žije v Praze, ale je nemocná, a s návštěvou bude nutno vyčkat. Wágner tuto informaci na základě soukromého sdělení Janského významně doplňuje: G. Villani odmítl jít s Janským za svou tetou Anežkou Šlechtovou hned několikrát, pod různými záminkami. S odstupem času, krátce po osvobození, vysvětloval své chování tím, že se styděl za německý původ své tety (viz WÁGNER 1994).

---

¹¹ Toto tvrzení opíráme o široce založenou rešerši publikovaného i archivního materiálu vztahujícího se k D. Villanimu a dalším aktérům.

¹² Reálně se však zřejmě jednalo o bratrance, ovšem podstatně mladšího (viz k tomu např. TOVAČOVSKÝ 2001).

3. Po květnu 1945 informoval G. Villani Janského, že dostal zprávu, že Šlechtová za okupace zemřela, její byt byl zabrán a písemnosti odvezeny do sběru. A právě až v tomto okamžiku popsal Gustav Villani zmíněný Máchův sešitek (tj. VS), který údajně viděl už kolem roku 1910 a po první světové válce asi 1919 u O. Villaniho, v jehož majetku původně byl. (Lze předpokládat, že současně s těmito informacemi podal i zmíněné vysvětlení podezřelého odkládání návštěvy u Šlechtové.)
4. Zřejmě krátce nato požádal Janský G. Villaniho, aby ho zavedl do bydliště A. Šlechtové. Při této výpravě vyšlo najevo jednak to, že G. Villani nezná adresu a má jen mlhavou představu o tom, kde Šlechtová bydlela, jednak že nezemřela, nýbrž byla odsunuta a její věci odnesl někdo neznámo kam. Janský také získal adresu Šlechtové do sovětské okupační zóny Německa; dopis zasláný na tuto adresu ale zůstal bez odpovědi.
5. V roce 1952 Janský zjistil, jakou cestou se VS dostal z majetku O. Villaniho k A. Šlechtové: Před Villaniho smrtí v roce 1924 si ho do Prahy odvezl Petr Šlechta (JANSKÝ 1953: 317), jehož první manželkou byla dcera D. Villaniho, druhou ženou pak A. Šlechtová; u ní po smrti P. Šlechty sešit zůstal. V *Putování za Máchou* dochází bez jakéhokoliv vysvětlení ke změně chronologie: Šlechta si odvezl zápisník až po smrti O. Villaniho (JANSKÝ 1954: 648).
6. Roku 1953 publikoval Janský výsledky svého dosavadního hledání v monografii *Karel Hynek Mácha. Život uchvatitele krásy* a na základě četby této knihy se do pátrání zapojil Jaromír Wágner, který asi krátce nato našel v okolí bytu A. Šlechtové několik blíže neidentifikovaných starých paní, které si Máchův sešitek údajně pamatovaly (viz WÁGNER 1994). Janský ovšem tuto skutečnost neuvádí.
7. Souběžně nebo s nevelkým časovým odstupem se Wágnerovi podařilo získat novou adresu A. Šlechtové, dodal ji Janskému a ten G. Villanimu, který Šlechtové napsal (viz WÁGNER 1994). Údajně mu odpověděla, že všechny písemnosti po D. Villanim zanechala v sekretáři svého pražského bytu; „byly tam i osobní památky po Palackém (jež měla připraveny zabalené pro Nár. museum), a co horšího – i Smetanovy noty, pravděpodobně vlastnoruční“ (JANSKÝ 1954: 649). Z Janského ani Wágnerových formulací není zřejmé, zda Šlechtová potvrdila i existenci VS. Uvedené informace Janský v *Putování za Máchou* prezentuje jednoznačně a akcentovaně jako nově získané až na základě odpovědi Anežky Šlechtové, avšak osobní památky po Františku Palackém zmínil už v *Životě uchvatitele krásy*, a je nutno předpokládat ještě jiný zdroj této informace.

8. Následně Janský obnovil pátrání, tentokrát za pomoci Otty Girgala, a zjistil, že písemnosti A. Šlechtové nebyly odvezeny do sběru, ale do kotelny školy Na Zatlance a tam spáleny. Poznal to podle památníku, který někdo v roce 1945 vylovil z hromady v kotelně. Janský nespecifikuje, o jaký památník se jednalo, zda tento památník skutečně viděl, nebo o něm byl jen nějak informován a na jakém základě ho identifikoval jako majetek A. Šlechtové. V Janského pojetí tu společně s ostatními věcmi A. Šlechtové shořel i *Villaniovský sešit*.

Tedy příběh plný zvrátů, překvapení, nejasností a rozporů. V dopise z 1. 1. 1952 oznamuje Janský Oldřichu Králíkovi: „O ztraceném zápisníku Villaniovském mám další zprávy, je to úplná tragikomedie“ (LA PNP, fond K. Janský). Ať už Janský odkazuje ke konkrétním událostem, nebo souhrnně k celému průběhu pátrání, vyjadřuje příznačně pocit, který může mít čtenář zejména z jeho druhého textu. Snad se také do jisté míry ozřejmuje, proč Janský zvolil publicistický žánr. Transformace daného obsahu do seriózní zprávy je těžko představitelná.

Pátrání, jak je zaznamenáno ve výše zmíněných textech Janského a Wágnera, je doprovázeno některými nápadnými okolnostmi. Z textů vyplývá, že kromě svědectví anonymních „starých paní“, které Janský nezmiňuje vůbec a Wágner až s odstupem čtyřiceti let, poskytovala veškeré informace konstituující existenci *Villaniovského sešitu* s nejvyšší pravděpodobností jediná osoba, tj. G. Villani; i komunikace s A. Šlechtovou probíhala výhradně jeho prostřednictvím. Janský sice přímo neuvádí, kdo ho v roce 1952 informoval o způsobu, jakým se údajně VS dostal od O. Villaniho k A. Šlechtové, ale protože možný alternativní zdroj není v textech jakkoliv naznačen, lze předpokládat, že to byl rovněž G. Villani. Totéž platí i pro informaci o dalších cennostech po D. Villanim, kterou Janský získal prokazatelně už před kontaktem s A. Šlechtovou.

Svědectví G. Villaniho je ale současně doprovázeno celou řadou podezřelých okolností: Nejdříve si vůbec není jist existencí VS („nějaký sešitek, pravděpodobně Máchův“), později ho však popisuje i s některými nepatrnými detaily (viz k tomu níže), ovšem teprve až ve chvíli, kdy proklamuje jeho definitivní ztrátu. Záměrně brání setkání Janského s A. Šlechtovou a nepravdivě informuje o jejím úmrtí, což snad lze v daném kontextu interpretovat jako vyvrcholení úsilí, jak odvrátit navázání kontaktu s ní. Je pravděpodobné, že Villani Šlechtovou osobně vůbec neznal. Označil ji jako svou „starou tetu“ (viz k tomu bod č. 2). Šlechtová, za svobodna Liehmová, se ale narodila 31. 3. 1884 (SOA Litoměřice, Římskokatolický farní úřad Jirkov, matrika narozených

1883-1891, fol. 15),¹³ v roce 1945 jí tedy bylo 61 let, jen o sedm let a čtyři měsíce více než samotnému Villanimu.¹⁴

V textech Karla Janského je ovšem zachyceno ještě jiné svědectví vztahující se k existenci *Villaniovského sešitu*, tentokrát opačného vyznění. Je však v kompozici textů upozaděno, odsunuto do pozice jakéhosi formálního úvodu, a Janský k němu při svých závěrech nijak nepřihlíží. Jedná se o negativní odpověď O. Villaniho na dotaz Janského v roce 1923 (viz k tomu bod č. 1). Janský nedodává žádné podrobnosti a po Oskarově odpovědi nepokračoval v pátrání až do náhodného setkání s Gustavem, což implikuje, že odpověď byla negativní bezpodmínečně, tedy asi ve smyslu: žádný Máchův autograf nemám, nikdy jsem neměl a ani o žádném takovém autografu v majetku rodiny nevím. Neguje se tak podstata celého svědectví G. Villaniho, který podle vlastních slov viděl *Villaniovský sešit* právě u O. Villaniho. O. Villani je v dané věci jako údajný majitel VS, přímý potomek D. Villaniho a člověk, který skutečně spravoval pozůstalost po D. Villanim (viz k tomu níže), z principu daleko relevantnější informátor. Na rozdíl od svědectví G. Villaniho není také jeho tvrzení nijak znehodnoceno pochybnými okolnostmi.

Dosud jsme se striktně drželi publikovaných textů. Uvedené pochybnosti vůči nim jsme výhradně na jejich základě vznesli již v roce 2011 na III. textologickém kolokviu, pořádaném Oddělením edičním a textologickým Ústavu pro českou literaturu AV ČR. Až nyní, po zpřístupnění tzv. Máchovského archivu Karla Janského, který byl z pozůstalosti po Pavlu Vašákovi předán zásluhou Michala Charypara Ústavu pro českou literaturu a jenž zahrnuje ve složkách korespondence s Jaromírem Wágnerem a Gustavem a Oskarem Villanim dokumenty vztahující se k pátrání, lze tehdejší závěry prověřit, zpřesnit a dále doplnit (nebude-li uvedeno jinak, pocházejí níže zmíněné a citované rukopisné a strojopisné texty právě z tohoto zdroje). Komplement tohoto klíčového materiálu pak představují Janského listy adresované Wágnerovi, jež jsou součástí fondu J. Wágner v Moravském zemském muzeu (Oddělení dějin literatury).

V první řadě lze zpřesnit chronologii pátrání. Události popsané v bodě 3 a 4 se neodehrály záhy po květnu 1945, jak by mohly evokovat Janského publikované texty,

---

¹³ Bezpečné ztotožnění Agnes Liehmové narozené 31. 3. 1884 s Anežkou Šlechtovou vyskytující se v Janského textech je mimo jiné dáno záznamem o sňatku Anežky Liehmové s daným místem a datem narození s Petrem Bedřichem Schlechtou (27. 2. 1911) (Archiv hlavního města Prahy, římskokatolický farní úřad: kostel sv. Gotharda, Bubeneč, matrika oddaných 1905–1912, fol. 214), jenž byl o necelých 29 let dříve (8. 10. 1882) sezdán s Helenou Villaniovou (SOA Praha, sbírka matrik Středočeský kraj, římskokatolický farní úřad Okrouhlice, matrika oddaných 1880–1939, fol. 11)

¹⁴ Datum narození 28. 7. 1891 sdělil Pavlu Vašákovi sám G. Villani (VAŠÁK 1978: 17; srov. též TOVAČOVSKÝ 2001: 220).

ale až v letech 1951–1952,¹⁵ tedy přibližně se sedmiletým odstupem od prvního setkání Janského s G. Villanim. Toto nepochopitelné prodlení Janský v zápisu o pátrání v bydlíšti A. Šlechtové ve dnech 20. a 21. ledna 1952 (s titulem *Zápis o pátrání po tmavě zelenošedém sešítku Máchově, který podle tvrzení Dr Villániho se našel v majetku pí Agnes Schlechta, jeho příbuzné, podle jeho mínění zemřelé krátce po 9. květnu 1945 někde na Smíchově, dne 20. 1. 1952.*) vysvětluje tím, že při prvním setkání za okupace ho G. Villani o možné existenci Máchových autografů v majetku A. Šlechtové informoval velmi mlhavě.¹⁶ Časová prodleva sedmi let, v publikovaných textech utajená, v níž Janský zřejmě nepodnikal žádné kroky k nalezení Máchových autografů z majetku A. Šlechtové, nejlépe demonstruje, že iniciální informace získané od svého pozdějšího korunního svědka G. Villaniho vyhodnotil sám Janský jako nevěrohodné a v podstatě irelevantní.

Výše zmíněný zápis rovněž ukazuje kvalitu svědectví „starých paní“ z místa bývalého bydlíště A. Šlechtové, potažmo vysvětluje, proč se na něj Janský na rozdíl od Wágnera v publikovaných textech raději neodvolává. Berta Kovářiková, již se A. Šlechtová pokoušela po svém nuceném vysídlení korespondenčně kontaktovat, jak dokládá opis dopisu A. Šlechtové Kovářikové z 15. 9. 1946, a k níž měla A. Šlechtová podle tónu dopisu zřejmě skutečně užší vztah, nejprve mluvila jen o věcech po Palackém a rukopisech D. Villaniho a na přímý dotaz Karla Janského po Máchově sešítku odpověděla negativně. Při druhé návštěvě následujícího dne však již paní Kovářiková bez vysvětlení předchozí amnézie potvrdila, že dokonce „měla sešitek u sebe vypůjčený na čtení“. Janský ještě udává, že mluvil „s pí Volfovou, dále s výřečnou dcerou bývalé domovnice pí Soukupové a ještě jednou paní neznámého jména“, které uvedly „že prý pí Š[lechtová] mluvila o tom, že měla sešitek Máchy“.

Znovu se v dané lokalitě dotazoval v rozmezí 18.–25. 8. 1953 i Jaromír Wágner, jak zachycuje jeho strojopisný zápis z 27. 8. 1953 nadepsaný jako *Pátrání po deníku K. H. Máchy z majetku paní Šlechtové*. V článku *Nejsmutnější příběh* Wágner uvedl, že se mu podařilo najít několik starších paní, které si Máchův sešitek pamatovaly; zápis však vyznívá zcela jinak: Paní Kovářiková si nevzpomněla na nic nového nad rámec toho, co

---

¹⁵ O úmrtí Anežky Šlechtové a vyhození jejích věcí informoval G. Villani Janského v dopise datovaném 16. 6. 1951. Popis VS podaný G. Villanim zachytil Janský jako čerstvou aktualitu („Právě jsem se dozvěděl...“) v krátkém strojopisném textu *Neznámý zápisník K. H. Máchy*, datovaném 11. 12. 1951. Pátrání v bydlíšti A. Šlechtové se podle zápisu, zhotoveného Janským, odehrálo 20. a 21. ledna 1952.

¹⁶ „V době, kdy byl sešitek na světě, zčpěl mi ho Oskar i dr. Gustav Villani, který nyní tvrdí, že to nechtěl brát tetě násilím. Kdyby mi však byl popsal sešitek za doby okupace, kdy mi jen naznačil, že teta snad něco máchovského má, byl bych se po tom sháněl mnohem úsilovněji, a nebyl bych mu dal pokoj, dokud bych sešitek neměl alespoň ofotografován.“

uvedla při předešlém dotazování. Paní Volfová si tentokrát již žádný Máchův autograf v majetku A. Šlechtové nevybavila („z písemností a jiných věcí ví konkrétně o nějakých jí blíže neznámých památkách po Palackém“) a zbylí tři respondenti (paní Červená s dcerou a paní Högrová) si rovněž žádný Máchův zápisník nepamatovali. Je zřejmé, že Wágner s odstupem času zaměnil vlastní zkušenost za informace, které mu Janský, ovšem v křiklavém rozporu s vlastními záznamy o pátrání, poskytl zejména v dopisu z 23. 7. 1953 (MZM, fond J. Wágner).¹⁷ Celkově tedy nelze konstatovat nic jiného, než že hodnota zaznamenaných svědectví „starých paní“ jako dokladu o existenci *Villaniovského sešitu* je nulová, tím spíše, že se Janský v zápisu explicitně přiznává ke kladení sugestivních dotazů.

Příslušný materiál z Máchovského archivu Karla Janského dále potvrzuje, že jediným dalším zdrojem informací zakládajících existenci *Villaniovského sešitu* byl skutečně G. Villani. Zmýlili jsme se v předpokladu, že o dalších cennostech v majetku A. Šlechtové, konkrétně o památkách po Palackém, informoval již před korespondenčním kontaktem s A. Šlechtovou právě G. Villani, a víme teď, že původcem informace, použité v *Životě uchvatitele krásy*, byla sousedka Berta Kovářiková. O způsobu, jakým se údajně VS dostal od O. Villaniho k A. Šlechtové, pak skutečně Janskému podal zprávu právě G. Villani, jak lze soudit z Janského poznámek přiřazených k dopisu G. Villaniho, opatřeného pravděpodobně Janského rukou datem 28. 12. 1951. G. Villani, jak je u něj běžné (viz také níže), uvedl i alternativní verzi, v níž z Vídně do Prahy nepřivezl VS Petr Šlechta, ale darem jej od O. Villaniho dostala přímo A. Šlechtová (viz Janského strojopisný text *Neznámý zápisník K. H. Máchy* z 11. 12. 1951), s rodinou Villaniů původně nijak nespřízněná.

Ovšem věrohodnost G. Villaniho ve věci *Villaniovského sešitu*, významně otřesená už jen kritickým čtením Janského publikovaných textů, je na pozadí nového archivního materiálu dále devastována a vedle dalších méně závažných informací je tentokrát rozpory zasažena sama podstata jeho svědectví. G. Villani totiž uvedl postupně přinejmenším tři varianty okolností, za nichž VS viděl. V Janského zápisu o pátrání v bydlišti A. Šlechtové se praví: „Dr. Villani se opravuje, že prý viděl sešitek po první r. 1905–10, po druhé r. 1919, a potom prý už jenom o něm slyšel od tety Šlechtové.“

---

¹⁷ Janský zde přesně ve shodě s Wágnerovým článkem uvádí, že A. Šlechtová půjčovala *Villaniovský sešit* na čtení sousedkám. Bezpečně prokazatelných dezinformací, kterých se Janský v korespondenci s Wágnerem dopouštěl, je celá řada a zřejmý je i jejich účel: jednak posilovat pravděpodobnost existence VS, aby byl Wágner motivován k spoluúčasti na pátrání, jednak zveličovat intenzitu vlastního pátrání, aby mu nemohla být kladena vina za nezdařenou záchranu Máchova autografu.

Původní, korigovaná verze snad odpovídá Janského předposlední poznámce na dopisu G. Villaniho z 28. 12. 1951, která udává, že G. Villani viděl VS u O. Villaniho jen jednou, asi kolem roku 1923. Třetí variantu zachycuje Janského poznámka na konci kopie Wágnerova zápisu, datovaná 3. 10. 1953, která reprodukuje vyjádření G. Villaniho, podle něhož mu VS asi kolem roku 1930 ukazovala sama A. Šlechtová.

Dvě z těchto navzájem se vylučujících alternativ navíc předpokládají osobní setkání G. Villaniho s A. Šlechtovou, alternativa třetí dokonce kontakt intenzivnější. Ten však popírá sám G. Villani v dopise Janskému z 28. 12. 1951, když mimo jiné říká, že se s A. Šlechtovou stýkal jen málo, „spíše jen náhodně při setkání na ulici“. I tento typ setkávání se však ve světle nově přístupných dokumentů jeví jako velmi nepravděpodobný, a dříve vyslovené podezření, že G. Villani A. Šlechtovou osobně vůbec neznal, se i tentokrát potvrzuje či přinejmenším prohlubuje. Již bylo zmíněno výše, že podle matričního záznamu dosáhla A. Šlechtové v roce 1945 šedesáti jedna let a svůj věk ostatně udala v souladu s matrikou i sama A. Šlechtová v dopise z 15. 9. 1946 adresovaném Bertě Kovářikové. Jak však ukazuje již zmíněný strojopisný text *Neznámý zápisník K. H. Máchy*, odhadoval G. Villani věk A. Šlechtové dosažený k roku 1945 na přibližně devadesát let. Tento rozdíl je již natolik propastný, že jej nelze obhájit špatným odhadem G. Villaniho. Janského spekulace o národnosti A. Šlechtové, zachycené v jedné z poznámek připsaných na dopis G. Villaniho z 28. 12. 1951, dále naznačují, že G. Villani nebyl v dané chvíli schopen poskytnout relevantní informaci ani v tomto ohledu. Z obsahu výše zmíněného dopisu Bertě Kovářikové, psaného ostatně německy, přitom jasně vyplývá, že A. Šlechtová nebyla ani vzdáleně Němkou bilingvní a její jazykové kompetence v češtině byly značně limitované – nedostačovaly ani k plnému porozumění jednoduchému českému textu¹⁸ – což by při osobním či případném korespondenčním kontaktu nemohlo G. Villanimu zůstat utajeno.

Pokud jsme výše konstatovali, že vedle obskurních svědectví sousedek A. Šlechtové se existence *Villaniovského sešitu* zakládá pouze na informacích, ovšem neméně obskurních, které poskytl G. Villani, zdánlivě jsme potlačili možnost, že existenci VS mohla potvrdit A. Šlechtová v odpovědi na dopis, jež jí po vypátrání její nové adresy v Německu okolo roku 1953 zaslal na popud Janského G. Villani (viz bod č. 7). Janský i Wágner ve svých publikovaných textech reprodukovali obsah tohoto klíčového dokumentu velice stručně, neuvedli, zda dopis viděli, nebo jen o jeho obsahu referovali

---

¹⁸ A. Šlechtová nabízí Bertě Kovářikové, že na dopis může odpovědět i česky, protože v místě jejího pobytu v braniborském Freyensteinu je také mnoho Pražanů, kteří jí rádi přeloží, čemu nebude rozumět.

G. Villani, a především velmi nápadně zamlčeli, co A. Šlechtová sdělila o VS nebo případných jiných Máchových autografech. Tento podezřelý postup je však zcela pochopitelný ve světle opisu klíčové části příslušného dopisu, jenž je sice pořízen neznámou rukou, ale jehož autenticita je do jisté míry zaručena tím, že Janský originál dopisu pravděpodobně viděl, neboť v dopise z 23. 11. 1953 zve G. Villani dosti naléhavě Janského za tímto účelem zřejmě do svého bytu. V opisu jsou jako bývalý majetek A. Šlechtové jmenovány desky na dopisní papír (Schreibmappe), obsahující násadku s husím brkem, další již seříznuté husí brky, dvacet jednotlivých plně popsaných listů s mnohými škrty, kresbu křídou a nějaké siluety mužů, vše pravděpodobně stejného původu, jenž však není uveden. Při srovnání s již zmiňovaným dopisem A. Šlechtové Bertě Kovářkové z 15. 9. 1946 je však zřejmé, že jsou zde myšleny památky po Palackém: „Ich hatte vom Palacky die Schreibmappe eine Lampe die Tabakdose u. eine Federzeichnung alles fürs Museum vorbereitet, nun haben die auch den Schaden.“ Níže v textu odpovědi A. Šlechtové na dopis G. Villaniho je odděleně a bez souvislosti s okolním textem jmenována blíže nespecifikovaná tlustá kniha s básněmi, vázaná v šedém plátně, která měla být přes prostředníka Antona Sch. předána Národnímu muzeu, a dále Smetanovy noty bez dalšího upřesnění. Mácha tedy, stejně jako v dopise Bertě Kovářkové, vůbec není zmíněn a žádnou ze jmenovaných položek naprosto nelze ztotožnit s *Villaniovským sešitem*, jak ho popsal G. Villani (viz k tomu níže). Vzhledem k tomu, že Janský se prostřednictvím G. Villaniho chtěl dotazovat právě na VS a snad na Máchovy autografy obecně, je daná odpověď fakticky jasným popřením vlastnictví VS či jakéhokoliv jiného Máchova rukopisu.

Vlastnictví však popřel, tentokrát zcela explicitně, i údajný původní držitel *Villaniovského sešitu* O. Villani, jehož odpověď na dotaz Janského (viz bod č. 1) se rovněž zachovala, tentokrát v podobě originálu dopisu z 15. 5. 1923, který bezezbytku naplňuje naše dřívější předpoklady o jeho obsahu. O. Villani prostě jen neodmítá, že by sám kdy vlastnil jakýkoliv Máchův autograf, ale bez nejmenší pochybnosti konstatuje, že „památek na Máchu v pozůstalosti otcově vůbec nalezeno nebylo“, a dokonce zpochybňuje, že by jeho otec D. Villani měl, byť jen dočasně, v držení nějaké Máchovy rukopisy („mně můj otec sám o tom, žeby byl choval Máchovy rukopisy u sebe, nikdy ničeho nevypravoval, ačkoliv mu dobře bylo známo, že o věci literární vždy velmi jsem se zajímal“), což je ovšem v rozporu se zažitou představou, jíž se držel i Janský, ale dosti pravděpodobně, jak uvidíme později, v souladu s realitou. Tedy obě osoby, jež G.

Villani označil za majitele *Villaniovského sešitu* a u nichž jej také údajně viděl, vlastnictví implicitně či explicitně popírají, a tím de facto vylučují i samu existenci VS.

Samozřejmě není možné zcela vyloučit, že O. Villani z nějakého důvodu existenci VS před veřejností tajil. Vedle absence jasné motivace tu jsou i jiné okolnosti, které pravděpodobnost takovéto varianty ještě dále oslabují. Jak vyplývá mimo jiné z korespondence mezi O. Villaním a G. Villaním, především z dopisů G. Villaniho O. Villanimu z 15. 2. 1918 a 18. 4. 1918 (LA PNP, fond K. M. D. Villani), byli oba nejpozději od roku 1918 v kontaktu s badateli, kteří se intenzivněji zabývali jak Máchou, tak D. Villaním a přímo i souvislostmi mezi nimi a jimž O. Villani poskytoval informace o Drahotínovi, a dokonce půjčoval i jeho autografy. Jde především o Jaromíra Malého a Ervina Weydera, který napsal nepublikovanou disertační práci o D. Villaním (LA PNP, fond K. M. D. Villani) a publikoval článek o intertextuálních souvislostech mezi *Májem* a Drahotínovou básní *Smír* (WEYDER 1918); v obou textech také odkazuje na O. Villaniho jako zdroj některých informací. Utajení *Villaniovského sešitu* jak ze strany O. Villaniho, tak ze strany G. Villaniho by tedy muselo být dlouhodobé, důsledné a především „aktivní“, protože vzhledem k celé řadě jiných spojníc mezi Máchou a D. Villaním a jejich povaze¹⁹ bylo z hlediska badatelů přirozené ptát se na další souvislosti mezi oběma autory, a přímo i na Máchovy autografy. Ostatně sám dotaz Janského z roku 1923 to dobře demonstruje.

O. Villani navíc v krátké rukopisné biografii D. Villaniho (LA PNP, fond K. M. D. Villani, Rukopisy cizí / nezjištěný: Bibliografické poznámky, opisy, výpisy) podal i přehled jeho pozůstalosti.²⁰ Z mnoha formulací je zřejmé, že text nebyl určen k publikování, ale pro neveřejnou komunikaci. Mezi položkami z pozůstalosti je mj. uveden Drahotínův rukopisný překlad části Máchova *Máje* a je zmíněna i taková marginálie, že Drahotín měl ve své knihovně vedle jiných autorů i Máchu; *Villaniovský sešit* ani jiný Máchův autograf však nikoliv.

---

¹⁹ Jak již bylo zmíněno výše, měl podle Fričových *Pamětí* D. Villani u sebe po dobu přibližně deseti let podstatnou část Máchovy pozůstalosti (FRÍČ 1957: 257; 1960: 507). Podle dobových zpráv hodlal také na počátku 50. let vydat Máchovy spisy (viz k tomu níže). Villaniho rozsáhlá báseň *Smír* (VILLANI 1846: [97]–152) je zcela zřetelnou a přiznanou reakcí na *Máj* a část *Máje* také Villani přeložil do němčiny, jak dokládá autograf dochovaný v jeho pozůstalosti, o němž informoval O. Villani Janského v dopise z 15. 5. 1923 (Máchovský archiv Karla Janského) a který měl dle tohoto dopisu v dané době vypůjčen Jaromír Malý. Celkově je Villani v dobových textech v souvislosti s Máchou jmenován mimořádně často (viz k tomu VAŠÁK 1986: 178).

²⁰ Text je sice anonymní, avšak autorství O. Villaniho je průkazné. Pisatel se označuje za syna D. Villaniho a uvádí, že roku 1912 daroval zbytek knihovny D. Villaniho, uchráněný před požárem, čtenářskému spolku Svatopluk Čech ve Vídni. Jak jasně vyplývá z obsahu dopisu G. Villaniho O. Villanimu z 18. 4. 1918 (LA PNP, fond K. M. D. Villani), učinil tento dar právě O. Villani.

Janského strategie zamlčování podstatných informací, které by narušily, resp. učinily neudržitelným jeho dramatické vyprávění o pátrání po *Villaniovském sešitu*, se uplatňuje i v případě efektní pointy celého příběhu (viz bod č. 8), prohlašující, že VS byl spálen v kotelně školy Na Zatlance, kde „vznesl se Máchův zápisník v podobě kouře komínem ,ku hvězdám ve výši““ (JANSKÝ 1954: 649). Ovšem památník, podle kterého bylo místo identifikováno, zřejmě vůbec nebyl osobním památníkem Petra Šlechty, jak evokuje Janského článek *Putování za Máchou* a ještě silněji Janského dopis Wágnerovi odeslaný dle razítka 2. 10. 1953 (MZM, fond J. Wágner). Soudě dle Janského rukopisné poznámky v zápisu o pátrání v bydlišti A. Šlechtové ve dnech 20. a 21. ledna 1952 šlo prostě jen o nějaký památník z archivu v Březnici, který Janský bez dalšího přiřadil sbírce Petra Šlechty.

Významnou součástí Janského publikovaných textů je popis *Villaniovského sešitu*, jak ho podal G. Villani (viz JANSKÝ 1953: 318; 1954: 648). Znění je až na nepatrné formální odchylky v obou případech totožné:

Byl to sešitek formátu asi 23 × 17 cm se špinavě modrozelenou drsnější obálkou, na jejíž první straně asi ve výši jedné třetiny zdola vpravo byl zašlý podpis *H. Mácha* s bohatou kudrlinkou. Hřbet byl potrhaný, sešit opotřebovaný, jako když ho někdo nosil v kapse, rohy ohnuté (t. zv. oslí uši), asi 60 stran zažloutlého papíru, první list a několik posledních bylo prázdných. Zprvu bylo psáno zběžně inkoustem, potom střídavě tužkou, tence a pozorněji, částečně německy (inkoustem), částečně česky (tužkou, verše). Uvnitř byl vložen zažloutlý lístek s nekolorovanou kresbou. (JANSKÝ 1954: 648)

Zveřejněný popis se zhruba shoduje se dvěma popisy zachycenými ve dvou již zmíněných dokumentech z Máchovského archivu Karla Janského. Janského strojopisný text *Neznámý zápisník K. H. Máchy* z 11. 12. 1951 však uvádí o něco menší formát (20 × 16) a rozsah (asi 50 stran), nezmiňuje ještě vložený lístek s kresbou, popírá střídání inkoustu a tužky („Psáno bylo v něm nejprve inkoustem nažloutlým, potom tužkou.“) a prózy a veršů („Nejdříve byla próza, potom verše.“) a upřesňuje navíc, že inkoustem bylo zapsáno jen několik stran. Popis připojený v podobě Janského poznámek k dopisu G. Villaniho z 28. 12. 1951 je oproti publikované verzi informačně sytější a konkrétnější v údajích, že psáno bylo i po straně listů, že próza byla psána také německy,

kdežto verše výhradně česky a že německojazyčné partie byl zaznamenány jen inkoustem.

Na první pohled je nápadná zvláštní asymetrie popisu: Udána je především podoba materiální fixace textu a některé formální rysy, a to někdy podezřele detailně, uvážíme-li, s jakým časovým odstupem G. Villani *Villaniovský sešit* popisoval (podle jeho vlastního sdělení minimálně po 21 letech). Naopak o textech samotných se kromě maximálně obecných znaků neříká nic. Vzhledem k charakteru popisu je nemožné dělat relevantní závěry na základě míry korespondence s Máchovým územ v dochovaných zápisnicích. V zásadě lze jen konstatovat, že vícejazyčnost a střídání prózy s verši souhlasí; postup od zběžnějšího k pečlivějšímu psaní, pravidelnější střídání inkoustu a tužky a korelace inkoustu s němčinou a tužky s češtinou a verši nikoliv.

Na základě Janského textu v *Životě uchvatitele krásy* kontaktoval roku 1977 G. Villaniho Pavel Vašák a dostal od něj nový popis VS, který publikoval ve studii *Textologie a máchovské systémy*:²¹

VS měl vzhled školního sešitu rozměrů asi 23 × 17 cm, obálka z tužšího papíru špinavé (ne zašpiněné) zelenošedé barvy, na obálce vpravo dole podpis K. H. Mácha s obloučkem a kudrlinkou. Uvnitř psáno perem i tužkou, česky i německy, němčina převládala (asi 60 %). Dovnitř vloženy 3 samostatné malé lístečky s kresbami hradů, jeden perem, dva tužkou. V textu různé zápisy, dále básničky, některé místo názvu měly kresby (kresba i báseň tvořily samostatný celek). (VAŠÁK 1978: 18)

Rozporů mezi oběma popisy je hned několik: v barvě obálky, podobě podpisu (H. Mácha oproti K. H. Mácha) a počtu lístků s kresbami. Vzhledem k okolnostem (G. Villani popsal Vašákovi *Villaniovský sešit* rok před svou smrtí²² ve věku 86 let, minimálně 47, maximálně 58 let poté, co údajně viděl VS naposledy a přibližně 26 let po prvním popisu) to lze vcelku chápat. Neakceptovatelné je ale to, že s dramaticky vzrůstajícím časovým odstupem informovanost G. Villaniho neklesá, ale v některých ohledech výrazně stoupá, přičemž je možné předpokládat, že už Janský usiloval získat o podobě VS maximální možné množství informací. Nově G. Villani specifikuje se zcela

²¹ Rok, v němž se Vašák na G. Villaniho obrátil, sice studie neudává, uvádí ho však společný text Vašáka a Evy Uchalové *Literární a výtvarné texty Karla Hynka Máchy* (VAŠÁK – UCHALOVÁ 1986: 479).

²² G. Villani zemřel 20. 7. 1978 (srov. VAŠÁK – UCHALOVÁ 1986: 479; TOVAČOVSKÝ 2001: 220).

absurdní diferencovaností poměr češtiny a němčiny – navíc v radikálním rozporu s dřívějšími popisy, podle nichž byla němčina ve výrazné menšině (německojazyčný text, zapsaný výhradně inkoustem, tvořil jen několik stran z celkového rozsahu) – markantně zpřesňuje podobu kreseb, ale hlavně teprve teď uvádí zdaleka nejnápadnější rys VS, tj. že některé básně měly místo názvu kresbu. Oba popisy izolovaně, ale především ve vzájemné interakci skepsi k věrohodnosti informací poskytovaných G. Villaním ještě znatelně prohlubují.

Shrňme tedy dosavadní zjištění: Máme k dispozici tři klíčová svědectví. Svědectví G. Villaniho, zakládající existenci *Villaniovského sešitu*, je jako tvrzení člověka, který údajně VS v dosti vzdálené minulosti jen jednou či dvakrát viděl, ze své podstaty méně relevantní a především je doprovázeno extrémním množstvím kontradikcí a podezřelých okolností. Vyjádření údajných majitelů, u nichž právě měl G. Villani dle různých verzí střídavě *Villaniovský sešit* vidět a nevidět, vidět pokaždé v jiné době a soudě dle rozdílných popisů i v různé podobě, existenci VS popírají. V této chvíli by vlastně bylo možno ukončit celou kauzu konstatováním, že publikované texty Janského a Wágnera, zejména pak v konfrontaci s archivním materiálem, naprosto neposkytují bezpečnou oporu pro existenci *Villaniovského sešitu*, a že, abychom parafrázovali Janského slova, v podobě kouře komínem ku hvězdám ve výši se kdysi nevznesl ani tak *Villaniovský sešit*, jako spíše nyní představa o jeho existenci.

Je však také možné pokročit dále a již v zásadě nezávisle na Janského textech ohledávat situaci kolem údajného *Villaniovského sešitu* v různých historických úsecích. Pokusíme se nejprve prověřit platnost tvrzení, že Villani měl u sebe v letech 1846–1856 Máchovu pozůstalost, protože to je celkem nezbytný předpoklad pro existenci VS. Dále zrekonstruujeme personální konstelaci a procesy kolem Máchovy pozůstalosti v klíčových letech 1846 a 1856 a posoudíme jejich slučitelnost s existencí VS. Nakonec budeme z téhož úhlu pohledu sledovat osudy pozůstalosti D. Villaniho v letech po jeho smrti.

Jak již bylo řečeno, o tom, že D. Villani disponoval v letech 1846–1856 Máchovou pozůstalostí, píše ve svých *Pamětech* Josef Václav Frič. Ačkoliv jde o jediné známé svědectví tohoto druhu, literární historiografie s danou informací vesměs pracuje jako s nesporným faktem. Spolehlivost Fričových *Pamětí* byla však v jiných směrech opakovaně zpochybněna a o některých pravděpodobných nepřesnostech přímo ve vztahu k Máchovi se zmiňuje už Arbes (ARBES 1897–1898: 411–412). Je tedy na

místě zdravá skepse i vůči Fričovu tvrzení týkajícímu se Máchovy pozůstalosti, a to tím spíše, že s Fričovou verzí je v rozporu i výše citované sdělení O. Villaniho. Naše úsilí má pochopitelně svůj smysl nejen v souvislosti s *Villaniovským sešitem*; mapování pohybu Máchovy pozůstalosti je obecně pro máchovskou textologii zcela zásadní.

Frič se o dané záležitosti zmiňuje ve dvou pasážích *Pamětí*. První z nich je sice včleněna do vzpomínek na pobyt v Londýně (září 1846 až leden 1847), má však retrospektivní charakter a vztahuje se k událostem před Fričovým útekem do ciziny v srpnu 1846:

Byli jsme si [Frič a jeho užší akademický kroužek] po smutném zklamání s vyšlým jen prvním sešitkem posmrtných spisů Máchových již tehdy dali slovo, že se o vydání celé pozůstalosti neb alespoň o dokončení „Máje“ do toho dne [do desátého výročí Máchovy smrti] sami postaráme, avšak nároky na vlastnictví autorské činil si baron *Villani*, od něhož byl Máchův bratr, v nouzi postaven proti půjčce nepatrné sumy, 30 zl. nepřesahující, všechny rukopisy a poznámky nebožtíkovy zastavil. A když jsme velikému tomu ctiteli Máchovy musy dlužnou tu část nabízeli, odbyl nás, že o vydání se sám časem postará, což mi osobně o devět let později zase opakoval, aniž by byl k tomu přikročil, jak svého času podrobněji vypíšu. (FRIČ 1957: 257)

Druhá pasáž, na niž pravděpodobně odkazuje závěr právě citované partie (byť smysl odkazu nakonec s níže citovaným textem příliš přesně nekoresponduje), zní takto:

Ukončiv uspořádání [Koubkovy] „Cesty básníkovy“, zamýšlel jsem, než byl ještě *Sabina* na svobodě, vydati *spisy Máchovy*, to vlastním nákladem. Po všestranném pátrání, kam se asi byly poděly, dopátral jsem se adresy Hynkova bratra, kterýž byl zaměstnán při železnici někde blíže Poděbrad. Ten odepsal mi, žeť hotov mi je přenechat, a zaslal hned některé zbylé autografy a kresby známému klempíři *Menclovi*, bývalému Máchovu příteli, ale hlavní část prý v rukou barona *Villaniho*, totiž v zástavě, neboť byl si na ně od téhož mecenáše r. 1846 vypůjčil asi 30 zl. Vyhledal jsem si tudíž pana barona, kterýž, málokdy v Praze býváje, ubytoval se jednou U černého koně, a po dlouhém přemlouvání a ujištění, že hotov jsem onen dluh mu zapravit, obdržel jsem jeho svolení, však pod tou výminkou, aby každý arch takto vydaných spisů nesl vodovou známku s erbem

řečeného šlechtického ctitele Máchova, kterýž nemohl se po léta odhodlati k tomu, aby sám snad – pro velké risiko hmotné – ve vydání sebraných spisů Májova pěvce se uvázal! Návštěvu mou a úmysl svůj vypravoval pak *Villani* večer v Měšťanské besedě, kdež jej, jak mi *Mikovec* k velkému mému podivu druhý den sdělil, ihned z toho zrazovali, aby mně přec vydání pozůstalosti Máchovy nesvěřil, načež (ut aliquid fecisse videatur) odevzdán drahocenný poklad dru *Riegrovi*, kterýž tehdy tak málo na to pomýšlel vydat sebrané spisy Máchovy, že potkav mne nato náhodou o prázdninách r. 1856 na Příkopech, zastavil mne a poptával se, jak to stojí s jejich vydáním (!), kdy prý konečně vyjdou? (FRÍČ 1960: 507)

Potvrzení údajů z *Paměti* by mohla přinést jejich konfrontace s Fričovými deníky a zápisníky z relevantní doby (1846 a 1856), tj. s texty autokomunikační povahy s předpokládanou vysokou mírou autenticity. Desítky Fričových deníků a zápisníků různorodého charakteru (klasické deníky, zápisníky denní potřeby, literární zápisníky, pracovní poznámky k *Pamětem* atd.) jsou uloženy ve fondu J. V. Frič v LA PNP v pěti neuspořádaných kartonech; často nejsou nijak explicitně datovány, a je nutno orientovat se podle vnitřních kritérií. Zdá se, že i přes celkový značný počet zápisníků a deníků není rok 1846 pokryt vůbec, do roku 1856 by hypoteticky mohla spadat okrajová část dvou zápisníků.²³ Nezmiňuje se v nich ovšem nic, co by se mohlo týkat dění kolem Máchovy pozůstalosti. V jednom z těchto zápisníků (karton 18, černé desky s velkým zlatým nápisem *Notiz*) je sice skutečně zapsáno jméno a působiště Máchova bratra Michala („Mich. Macha Bauassistent b. Oberbau der Bahn in Pardubitz“), avšak záznam je podle svého umístění zcela nepochybně až z roku 1857 (pravděpodobně červenec nebo srpen) a téměř jistě se vztahuje k obecně známé Fričově korespondenci s M. Máchou o fyzické podobě K. H. Máchy, z níž se dochoval dopis M. Máchy z 20.

---

²³ Toto zjištění vcelku koresponduje s literaturou předmětu, která dochované Fričovy zápisníky/deníky z těchto let nezmiňuje. Frič sice přímo v *Pamětech* publikoval své deníkové záznamy z roku 1846 a 1856, ovšem pro roky 1855 a 1856 sám konstatuje, že si přestal psát „jakýkoliv deník“ a omezil se jen na velmi sporadické záznamy (FRÍČ 1960: 513). Na jiném místě popisuje techniku práce se staršími deníky, která by mohla vysvětlit i absenci deníku z roku 1846: „Deník můj z této cesty, roku 1843 vykonané, byl mi najednou tak bezvýznamný a suchopárný, že jsem se s ním ani nepochlubil. Přečta jej po letech a vida, že končí otřepanou, šosáckou frází: ‚Všude dobře, doma nejlíp!‘ učinil jsem si z něho pouze krátký výtah a spálil jej potom, utvrdil jsem se v nyní oživeném přesvědčení, že vzpomínka jest lepší kos nežli jednotvárné, pro více očí určené zápisky!“ (FRÍČ 1957: 123).

12. 1857 (LA PNP, fond J. V. Frič; přetištěno in VAŠÁK – HAVEL [edd.] 1981: 328–329).²⁴

Mezi zápisníky pocházejícími z jiných období se nachází sešit (karton 21, tvrdé černé desky rozměru 26,5 × 16,3 cm), v němž jsou heslovitě zmíněny některé pro nás důležité události z roku 1856: „1856 červen [...] Vilany skazil ze nemohl vydat Macho spisy“ a „1856 srpen Rieger nestyda ptá se co dělají Mach. spisy ač mi to drive zkazil.“ Tento zápisník registruje ve stručných poznámkách události 1851–1859, ale vznikl, soudě dle odkazu na *Národní listy* z roku 1866, nejdříve až v tomto roce, možná však i podstatně později, a byl evidentně využíván a velmi pravděpodobně přímo i koncipován jako pracovní materiál k *Pamětem*. Nemá tedy charakter nezávislého dokumentu, který by mohl potvrzovat spolehlivost údajů v *Pamětech*, avšak alespoň zpřesňuje časově dosti neurčité Fričovo podání průběhu událostí.

Informace uvedené v citovaných pasážích *Paměti* nijak nepotvrzuje ani Fričova korespondence, publikovaná i nepublikovaná, a další fričovský materiál, ani materiál vztahující se k dalším klíčovým aktérům, jimiž jsou Drahotín Villani, Michal Mácha, František Ladislav Rieger, Josef Branislav Mencl a také Karel Sabina, který jakožto spolupracovník M. Máchy při vydávání Máchových spisů v roce 1845 mohl na případném předání pozůstalosti D. Villanimu participovat.²⁵ Totéž platí o přibližně třech desítkách dobových časopiseckých reakcí na první (1885–87) a druhé (1891) vydání *Paměti*; příslušné pasáže tu nejsou nijak komentovány.

Existují naopak důvody, proč Fričovu svědectví příliš nedůvěřovat. Co se týče pokusu získat Máchovu pozůstalost v roce 1846, je nápadný především poměrně krátký časový interval, v němž se mohl uskutečnit. Ještě na začátku roku 1846 pobýval D. Villani s vojenskou posádkou v Haliči. Odmítl se zde podílet na zásahu proti

---

²⁴ K této korespondenci viz jiné místo *Paměti* (FRIČ 1960: 540).

²⁵ Sledovali jsme v tomto smyslu jak publikované texty, tak archivní materiál obsažený především ve fondech J. V. Frič (LA PNP), K. M. D. Villani (LA PNP), K. H. Mácha (LA PNP; fond zahrnuje část *Písemnosti Michala Máchy*) F. L. Rieger (ANM), K. Sabina (LA PNP) a A. Klášterský (LA PNP; zde uložen větší celek Sabinovy pozůstalosti); přihlíželi jsme však i k celé řadě dalších fondů, v nichž jsou uvedeni aktéři zastoupeni. V relativní úplnosti jsme zpracovali memoárové a autobiografické texty aktérů (týká se zejména Friče, Riegra a Sabiny) – případně biografie vytvořené příslušnými či jinými zasvěcenými osobami – a dále jejich korespondenci, u větších korespondenčních celků (především Rieger) s koncentrací na klíčové roky a relevantní korespondenční partnery. V případě Karla Sabiny jsme navíc přirozeně zahrnuli i jeho literárněhistorické a literárněkritické texty, publikované i rukopisné. Specifický předmět našeho zájmu představovalo široce dochované a velmi detailní Riegrovo účetnictví (kvitance a stvrzenky, účetní knihy, notesy se zápisy o denních vydáních apod.) (ANM, fond F. L. Rieger), které kompletně pokrývá klíčový rok 1856, ale i roky okolní, a mohlo (resp. mělo) by obsahovat i záznam o uhrazení údajného dluhu vůči D. Villanimu při převzetí Máchovy pozůstalosti. Jméno Villani se sice několikrát vyskytuje, avšak vždy v jiných souvislostech, a ani žádný jiný záznam nelze s danou transakcí spojit.

krakovskému povstání z konce února a začátku března a vzdal se vojenské kariéry. Kdy se poté vrátil do Čech, není jasné. Zároveň M. Mácha podle dopisu Antonínu Pittnerovi z 10. 3. 1846 (VAŠÁK [ed.] 1999: 39) ještě v této době pracoval na dalším vydávání Máchových spisů, a pravděpodobně tak držel pro tento účel Máchovu pozůstalost u sebe či v okruhu spolupracovníků. Dne 2. srpna 1846 Frič prchl do ciziny. Zbývají tedy maximálně čtyři a půl měsíce na to, aby se M. Mácha rozhodl ukončit vydávání Máchových spisů, kontaktoval D. Villaniho a zastavil u něj pozůstalost a aby se o tom následně dozvěděl Frič a zkusil pozůstalost získat.

Navíc v zápisníku pravděpodobně ze sedmdesátých let²⁶ (karton 20, tmavé desky se zlatým nápisem *Manuscript*), který zhuštěně rekapituluje roky 1840–1859 a uvádí ukázky z některých dokumentů, Frič heslovitě podává obsah dopisu adresovaného snad příteli z mládí Václavu Kleinertovi nebo Janu Palackému, každopádně však psaného až po jeho útěku v srpnu 1846: „Chci psát stud. pisně – put. k Mach. hrobu – do 5. list. ať je to ve včele – slavte den M. umrtí a pak kapit. zpravu o tom – patnacti – dvacítiletou budu doufam slaviti s vami melodramou ja budu H. M. bude to velkolepé – manusk. koupit! –“. Informace obsažené v *Pamětech* jednoznačně potvrzují, že řeč je zde skutečně po celou dobu o Máchovi.²⁷ Ukazuje se tak, že Frič uvažoval o získání Máchových autografů ještě za svého pobytu v zahraničí, a že tedy předtím k marnému vyjednávání s Villaním zřejmě nedošlo. Signifikantní je konečně i absence příslušné pasáže ve starší rukopisné variantě *Paměti* z roku 1859 (LA PNP, fond J. V. Frič).

Ještě podstatně více pochybností vyvolává druhá citovaná pasáž, vztahující se k roku 1856. Frič tentokrát uvádí i zdroj klíčové informace: Že je pozůstalost, resp. její hlavní část, u D. Villaniho, se údajně dozvěděl na základě korespondence s Michalem Máchou. Příslušné dopisy se však nenalézají ani v souboru korespondence M. Máchy (LA PNP, fond K. H. Mácha) a Friče (LA PNP, fond J. V. Frič), a ani v ostatních inventarizovaných fondech LA PNP. To má samo o sobě určitou relevanci vzhledem k tomu, že Frič přijaté dopisy archivoval a že se v jeho fondu také dochoval již zmíněný Máchův dopis z 20. 12. 1857, pojednávající o fyzické podobě K. H. Máchy (LA PNP, fond J. V. Frič; přetištěno in VAŠÁK – HAVEL [edd.] 1981: 328–329). A právě tento dopis, zřejmě vůbec jediný dochovaný z Fričovy korespondence s M. Máchou, odkrývá podstatné skutečnosti. Vyplývá z něj, že se jednalo už o druhý Michalův dopis týkající se fyzické podoby K. H. Máchy; první Fričovi nebyl doručen. Pro nás jsou důležité

²⁶ Zmíněno je úmrtí Fričovy sestry Karoliny v roce 1871.

²⁷ Podle *Paměti* chtěl Frič uskutečnit melodramatický přednes celého *Máje* (FRIČ 1957: 257).

příčiny nedoručení, jak je v dopise udal sám M. Mácha: Chybně adresoval první list na Kateřinu Jeřábkovou, u níž měly v té době vycházet Máchovy spisy, ale především zkomolil jméno adresáta z *Frič* na *Frid*.²⁸ Společně s tím, že v dopise chybí jakákoliv stopa signalizující dřívější vzájemnou komunikaci, to budí velmi intenzivní dojem, že M. Mácha alespoň v blízké minulosti nebyl s Fričem v žádném kontaktu. Destabilizována je tak samotná báze celého Fričova příběhu.

V dopise M. Máchy Riegrovi (s incipitem: *To nejnovější, čeho Vašnosti strany dráhy sdělití mohu...*), který není datován, ale velmi pravděpodobně pochází z ledna 1856²⁹ (ANM, fond F. L. Rieger), se vyskytuje následující otázka: „Opovažuji se prositi, zda-li bylo Vašnosti již možno s někým o vydávání spisů bratrových promluvit?“ Rieger, který nakonec skutečně dohodl smlouvu s nakladatelstvím Kateřiny Jeřábkové, podepsanou 5. 5. 1857 (ANM, fond F. L. Rieger; přetištěno v českém překladu in VAŠÁK – HAVEL [edd.] 1981: 324), byl tedy pověřen vyjednáváním ve věci Máchových spisů zřejmě už delší dobu před lednem 1856. Je pak jen těžko myslitelné, že by M. Mácha paralelně poskytoval materiál nutný k vydání spisů Fričovi, a mařil tak vlastně Riegrovo úsilí. Frič také příznačně nezmiňuje, co se s materiálem údajně zasláným na Menclovu adresu dělo dále.

Citovaná pasáž dopisu rovněž implikuje, že M. Mácha měl dost materiálu pro realizaci spisů ještě před údajným Villaniho předáním pozůstalosti Riegrovi, a potvrzují to ostatně i některé časopisecké zprávy z roku 1850 (viz k tomu níže). Tato okolnost sice nutně nebrání tomu, aby měl D. Villani u sebe větší část Máchovy pozůstalosti (M. Mácha mohl disponovat opisy), přesto však není zanedbatelná. V každém případě neměl M. Mácha zřejmý důvod odkazovat Friče na D. Villaniho, mohl-li mu materiál k edici poskytnout sám. Rovněž není jisté, zda D. Villani pobýval v roce 1856 v Čechách. Podle již zmíněné Weyderovy disertační práce (s. 155) konal v letech 1853, 1856 a 1861 cesty

---

²⁸ „Je mi divno že ten list přišel k ztrátě který jsem Vašnosti poslal, že nepřišel nazpět, když Vás nemohli najít, což také těžko bylo, an jsem Vašnosti podpis místo Friče, Fride četl, a také tak adresiroval.“

²⁹ Poštovní razítko uvádí den 22. 1. V závěru dopisu pak M. Mácha prosí Riegra o zaslání *Koledy* na rok 1856. Nepochybně je myšlena *Koleda. Kalendář na rok přestupný 1856*, vydaná Maticí moravskou v Brně, jež mohla vzhledem k obsaženému kalendáři plnit svou funkci právě jen v roce 1856. (Prosba má také svou analogii v jiném nedatovaném Máchově dopise Riegrovi s incipitem: *Prosím neračte se na mně horšit...* [zřejmě z března 1858, Rieger na něj reaguje dopisem datovaným 8. 4. 1858] [ANM, fond F. L. Rieger], avšak M. Mácha zde již explicitně žádá „Koledu pro letošní rok“.) Dopis dále popisuje aktuální fázi výstavby železnice Liberec – Pardubice („To nejnovější, čeho Vašnosti strany dráhy sdělití mohu, jest: že 17^{ho} t. m. přišlo od p. inšpektora, který se nyní ve Vídni nachází, poručení, by se čára dráhy v našem a pátem oddělení opětně prohlídla, zda-li by se co kde zlepšiti dalo, a pak vyměřila. Nejedná se tu však o čáře která přes Tannwald jde, noprž přes Hodkovice a Turnov. Dle poručení má se to vše v nejpřísnějším tajemství držet a co možná nejdřív započít i ukončit [...]“), která přesně odpovídá situaci roku 1856, kdy sice již ve Vídni padlo rozhodnutí, ale zřejmě až do září nebylo veřejně známo, zda trať povede přes Turnov, či Tanvald (viz k tomu EDERER 1959: 30–37).

po Evropě. Podle dopisu Františka Ladislava Vorlíčka Fričovi z 6. 5. 1858, jehož obsah reprodukoval – zřejmě podle policejního interceptu uloženého v Österreichisches Staatsarchiv – Karel Kazbunda (KAZBUNDA 2006: 209–210), se také Frič ještě v této době doptával na lokalizaci Máchových autografů, o níž byl ovšem podle podání v *Pamětech* již dříve přesně informován. Fričův dopis, na nějž ve své odpovědi Vorlíček reaguje a který by mohl situaci významně zpřesnit, se však bohužel ve Vorlíčkově pozůstalosti (Městské muzeum Blatná, fond F. L. Vorlíček) nezachoval.

Konečně Frič své svědectví zpochybnil i sám. Ještě před vydáním *Pamětí* publikoval jinou verzi události z roku 1856 v článku *Od „Lady Nióly“ k „Máji“* (FRIČ 1873). Na minimální textové ploše lze registrovat enormní množství odchylek: Tentokrát Frič už před korespondencí s M. Máchou neznámo odkud ví, že hlavní část Máchovy pozůstalosti se nachází u D. Villaniho (Villani není přímo jmenován, je ironicky označován jako slovutný vlastenec či výtečník; obdobně i Rieger); M. Mácha nic neposílá, protože další část autografů není u něj, ale již z dřívější doby u J. B. Mencla. M. Mácha si na pozůstalost vypůjčil jen 12 zl. místo 30, a to přibližně už v roce 1841 (Frič udává, že D. Villani u sebe choval pozůstalost již „na patnáctý rok“). D. Villani nevydává Máchovy spisy záměrně; podle *Pamětí* „pro velké riziko hmotné“ (FRIČ 1960: 507). Frič se dozvídá o předání pozůstalosti Riegrovi za více než rok; *Paměti* a výše citovaný Fričův zápisník (karton 21, tvrdé černé desky rozměru 26,5 × 16,3 cm) evokují, že se tak stalo v řádu dnů či týdnů. Přibližně táž diskrepance platí pro časový interval mezi předáním a Fričovým setkáním s Riegreem Na Příkopech.

Frič se tentokrát dopouští i zcela zřejmých faktických chyb. Tvrdí, že po roce a půl Rieger Máchovy autografy prodal nakladateli Koberovi (FRIČ 1873: [3]). Jedná se hned o několikanásobný omyl: Jak již bylo zmíněno, smlouva na vydání Máchových spisů byla nejprve uzavřena s Kateřinou Jeřábkovou, a to už 5. 5. 1857. Smlouvu neuzavíral Rieger (v dokumentu figuruje pouze jako svědek), ale M. Mácha, a ani on pozůstalost neprodával, ale postoupil za honorář jen nakladatelské právo (viz bod 1 smlouvy) s tím, že rukopisy mu budou po použití vráceny (viz bod 7 smlouvy). Honorář pak byl M. Máchovi Riegrovým prostřednictvím řádně vyplácen, jak dokládá jejich vzájemná korespondence (LA PNP, fond K. H. Mácha; ANM, fond F. L. Rieger). Mencl také v dané době pravděpodobně nevlastnil žádný Máchův autograf. Podle jeho dopisu Josefu Laborovi z 19. 9. 1853 (LA PNP, fond J. Labor) odeslal s tímto listem i jediný Máchův rukopis, jímž disponoval.

Jako podpůrný argument pro spolehlivost Fričova podání bývají uváděny novinové zprávy z roku 1850 (V–z. B.– 1850; BOHEMIA 1850) oznamující bez dalšího upřesnění úmysl D. Villaniho vydat Máchovy spisy. Potud vše v pořádku. Tyto zprávy jsou však s přibližně čtyřměsíčním odstupem následovány jinými (VČELA 1850; PRAŽSKÉ NOVINY 1850), které korigují informaci v tom smyslu, že spisy vydá M. Mácha, a přímo již uvádějí i přibližný rozsah a rozvrh edice. Poté už se další spekulace o angažmá D. Villaniho neobjevují. K vydání, jak obecně známo, nakonec nedošlo. Přísně vzato lze z celé série článků vyčíst pouze to, že D. Villani deklaroval odhodlání spisy vydat, ale nástroje k realizaci projektu, snad kromě finančních, měl k dispozici M. Mácha. Villaniho závislé postavení je zřejmé i z anonymního doslovu ke Koberovu vydání Máchových spisů; praví se tu: „Tu věci té ujal se horlivý pan baron Villani, maje v úmyslu Máchovy spisy uveřejniti ve skvostném vydání, asi na ten způsob, jak byl své knížeti Karlu z Švarcenberka věnované básně své vydal; ve vyjednávání se však žádného usjednocení nedocílilo, a tak i s toho sešlo“ (ANONYM 1862: 474–475). Nutno také vzít v potaz, že není nikterak garantována nezávislost zmíněných zpráv o Villaniho úmyslu vydat Máchovy spisy na jedné straně a Fričova svědectví na straně druhé. Frič mohl informace uvedené v těchto otevřených zdrojích snadno znát a následně na nich stavět v příslušných pasážích svých *Pamětí*.

Výše už byly připomenuty intertextové vztahy mezi *Smírem* D. Villaniho a *Májem* (viz poznámku pod čarou č. 19) a k *Máji* jasně referují i některé další Villaniho tištěné i rukopisné texty. Obdobně zřetelné souvislosti s nepublikovanými Máchovými texty by mohly podpořit tezi o Máchově pozůstalosti v držení D. Villaniho, i když jen v omezené míře, protože D. Villani mohl takové texty znát také z případných opisů cirkulujících ve společnosti. Žádné explicitní odkazy na neuveřejněnou část Máchova díla ale u Villaniho nejsou a paralely, které by snad mohly indikovat genetickou souvislost, lze identifikovat jen mezi Máchovou básní *Cesta z Čech*, publikovanou až v Koberově vydání Máchových spisů (MÁCHA 1862a: [205]–206), a Villaniho básní *Vystěhovanec*, známější pod úvodním veršem *Zasviť mi, ty slunko zlaté*. Za prokazatelný považoval vliv Máchovy básně Miroslav Červenka: „I tak však báseň ovlivnila – dávno před svým zveřejněním – jednu z nejrozšířenějších zlidovělých písní obrozenských, D. M. Villaniho *Zasviť mi, ty slunko zlaté*“ (ČERVENKA 1997: 308). Paralely však nejsou takového druhu, aby v daném směru umožňovaly jiné než hypotetické závěry. D. Villani ovšem především publikoval báseň už v roce 1844 ve své sbírce *Lyra a meč*

(VILLANI 1844: 104), a věc tak nemá žádnou relevanci ve vztahu k tvrzení, že D. Villani v letech 1846–1856 disponoval Máchovou pozůstalostí.

Velmi podobně se to má i s poezií Jana Boleslava Šacha. Vojtěch Jirátko ve studii *Z počátků Máchova vlivu na české básnictví* (JIRÁTKO 1940) rozpoznal vliv Máchových textů, včetně do té doby nepublikovaných, v Šachových *Básních* (ŠACH 1851) a s odkazem na výše citované pasáže Fričových *Pamětí* pak na základě konvenční dedikace Šachovy sbírky D. Villanimu usoudil, že Šach znal Máchovy rukopisy právě prostřednictvím D. Villaniho, a dokonce je snad i opisoval (JIRÁTKO 1940: 194–195). Vzájemné styky však nejsou nijak doloženy. Konkrétní paralely, které Jirátko uvádí, se v drtivé většině vztahují k *Máji* a právě jen některé shody s *Májem* lze považovat za průkazné ve smyslu genetické relace. Prezentované analogie s Máchovými nepublikovanými texty jsou velmi vágní. V obecné rovině Jirátko konstatuje, že konvenční subjektivně romantické prvky užití v některých Šachových textech musely být přímo či nepřímo inspirovány Máchou;³⁰ dopouští se tak dvojí redukce: Omezuje se na českojazyčný kontext a sekundárně zužuje subjektivní romantiku na Máchovo dílo a dílo jeho epigonů. A je tu opět i chronologický problém, jenž ovšem Jirátkovi unikl. Ve stručné předmluvě k *Básním* totiž Šach uvádí, že větší část básní skládal „v devatenáctém a dvacátém roku věku svého“, tedy nejpozději v polovině roku 1845. Jistě je možné interpretovat tuto formulaci jen jako figuru vyjadřující skromnost, nicméně jak Jirátko, tak především dobová kritika údaj brali vážně, a Jakub Malý na něm dokonce vystavěl svou odmítavou reakci (MALÝ, Jakub 1852: 7–8).

Shrnujeme: Snaha o nezávislé potvrzení jediného svědectví o tom, že D. Villani po určitý čas disponoval Máchovou pozůstalostí či její větší částí, nevede k úspěchu, svědectví samo je ve svých verzích rozporné, a koliduje navíc s doložitelnými okolnostmi. Jeho relevance je tím významně devalvována, tzn. klíčový předpoklad pro existenci *Villaniovského sešitu* ztrácí, mírně řečeno, svou dosavadní stabilitu. Tím spíše, že Fričova motivace k záměrné deformaci reality je v daném případě zjevná. Jeho vztah především k Riegrovi byl z osobních a politických důvodů – i přes epizody relativního příměří – celkově krajně negativní a příběh o zmařeném, resp. oddalovaném vydávání Máchových spisů organicky zapadá do širší diskreditační strategie *Pamětí* namířené

---

³⁰ „[...] ale raději se otažme, kdo mohl veršujícího jinocha přivést na myšlenku, zabývat se ve verších takovými city a situacemi [...]. Byl tehdy v Čechách jen jeden básník, který ať bezprostředně, ať prostřednictvím svých ctitelů a učňů mohl Šacha obeznámit s takovými náladami [...] nebo s možností, použít jich jako poetické látky: K. H. Máchou“ (JIRÁTKO 1940: 186).

proti Riegrovi, jeho politickému programu a politickým spojencům, mezi něž lze počítat i D. Villaniho.

Připusťme však provizorně, že Fričovo svědectví je alespoň v samém jádru spolehlivé a D. Villani v letech 1846–56 skutečně nějakou část Máchovy pozůstalosti u sebe měl, a postupme o krok dál. Karel Janský se ve shodě s Oldřichem Králíkem na základě dobových zpráv a analýzy dochovaného rukopisného a opisového materiálu domníval, že Michal Mácha a Karel Sabina měli při přípravě vydání Máchových spisů v roce 1845 k dispozici z valné části už jen opisy, a přímo v souvislosti s *Villaniovským sešitem* konstatoval, že byl zastaven „s jinými rukopisy (ale spíš opisy) u barona Drahotína Villaniho“ (JANSKÝ 1959a: 335). V *Putování za Máchou* dále o VS tvrdí: „A byly tam určitě básně, které vydavatel Kobrova vydání znal jen z pouhých chatrných opisů“ (JANSKÝ 1954: 648). Tristní stav Máchovy pozůstalosti po jejím údajném převzetí od D. Villaniho v roce 1856 potvrzuje i výše zmíněný Vorlíčkův dopis Fričovi, v němž Vorlíček, pověřený uspořádáním Máchových spisů u Kateřiny Jeřábkové, dle Kazbundovy parafráze oznamoval, „že nemá v rukou ani řádku z Máchových rukopisů, nýbrž toliko opisy, a to ještě vadné, poněvadž byly údajně pořízeny pražskými vlastenci v letech 1842–1843, kdy „gramatika a pravopis ještě pokulhávaly““ (KAZBUNDA 2006: 209). Vyjdeme-li z těchto předpokladů, byl by *Villaniovský sešit* jako rozsáhlý Máchův autograf obsahující jeho vlastní tvorbou v každém ohledu tím zdaleka nejcennějším, co M. Mácha mohl D. Villanimu s pozůstalostí, resp. jejím torzem, předat. Ale i kdyby ve VS nebyly žádné Máchovy finální literární texty, a snížil se tak mimo jiné jeho význam pro případné editory, lze už v dané době předpokládat – vzhledem k narůstajícímu Máchovu kultu a patrným sběratelským tendencím – jeho ústřední postavení v naznačeném souboru dokumentů. Dobový zájem o Máchovy literární zápisníky dokládá již *Úvod povahopisný* (SABINA 1845), v němž Sabina opakovaně cituje Máchův *Zápisník*.

Otázka zní: Mohl by si D. Villani takto významný máchovský dokument prostě svévolně ponechat, a mohl tedy *Villaniovský sešit* být v majetku jeho potomků? Samo o sobě se to jeví jako poněkud nepravděpodobné. Nakonec sám Janský zahájil své pátrání na základě racionálního předpokladu, že D. Villani si nechal při vracení rukopisů „nějakou drobnost na památku“ (JANSKÝ 1954: 648), a paradoxně pak nebyl nijak znepokojen, když ho G. Villani informoval o přesném opaku „drobnosti“. Kvalifikovanější odpověď na položenou otázku může přinést rekonstrukce okruhu osob,

kteře mohly mít přesnějši představu o podobě Máchovy pozůstalosti, resp. přímo o části v držení M. Máchy, před jejím transferem k D. Villanimu v roce 1846 a krátce po jejím přesunu z rukou D. Villaniho roku 1856.

Takový okruh může být různě široký v závislosti na nastavených kritériích. Vyhne se spekulacím a soustředíme se jen na osoby, pro které lze významnějši kontakt s Máchovou pozůstalostí alespoň nepřimo dokumentovat. Již roku 1836 naznačuje určitou obeznámenost s Máchovou pozůstalostí nepodepsaný článek v *Květech*,³¹ jehož autorství v *Úvodu povahopisném* připisuje Sabina Hav– (SABINA 1845: LXX), tedy zřejmě Máchovu spolužákovi z univerzitních studií Karlu Havlíkovi, zmíněnému též v Máchově *Deníku z roku 1835* (MÁCHA 1972: 292). V období před rokem 1846 projevuje ve svých textech jistou informovanost o podobě pozůstalosti Siegfried Kapper,³² který také podle slov Václava Bolemíra Nebeského už v této době „Máchu skoro celého přeložil“ ([NEBESKÝ] 1844), tedy snad včetně některých dosud nepublikovaných textů.³³ Máchovu pozůstalost znal před rokem 1846 důkladnějši snad i Josef Kajetán Tyl, jenž v *Rozervanci* (TYL 1840) použil – jak si všiml již František Krčma (KRČMA 1932a: 101) – Máchův dopis Lori z 2. listopadu 1836 (*Dopis XXIII*), případně místy obsahově obdobný dopis rodičům a bratrovi z téhož dne (*Dopis XXII*).³⁴

Podstatnějši je skupina lidí, kteří do roku 1846 participovali na pokusech o vydání Máchových spisů. V jejich případě lze předpokládat důkladnějši znalost Máchovy pozůstalosti či alespoň některých částí, a navíc se mezi nimi vyskytují i majitelé větších souborů Máchových rukopisů. Podle Michlova *Ouplného literaturního létopisu* mělo pokračování prvního svazku Máchových *Spisů* z roku 1836 vyjít nákladem Eduarda

---

³¹ „Bodejž jen brzo k vydání [Máchových pozůstalých spisů] se pokročiti mohlo! My o věci té rychlou a všechněm zajisté vítanou zprávu podáme, jelikož víme, že mnoho pěkného po něm zůstalo, a péro jeho že si již hojných citelů získalo“ ([HAVLÍK] 1836).

³² „Seine [Máchovy] Papiere blieben nun theils in den Händen seiner Eltern, seiner 9 Brüder, seiner Braut, theils geriethen sie in die Hände seiner Freunde, um die Runde durch die Hände von hundert Literaten und Diletanten zu machen. Unter diesen Schriften befindet sich nun meines Wissens ein – ich glaube – vollendeter Roman ‚die Zigeuner,‘ die Ergänzungen, zu einem zweiten ‚Kriwoklad‘ wenigstens größtentheils, ein fast vollendetes Epos ‚der Mönch,‘ so wie eine Menge kleiner und größerer Gedichte“ (KAPPER 1842: 314).

„In Rundung der Darstellung den ‚Mai‘ weit übertreffend, sind die im Manuskripte vorhandenen Bruchstücke eines Gedichtes, ‚Der Mönch‘. Der Prosa versprach Mácha neue Bahnen in der vaterländischen Litteratur zu brechen; er schrieb einen Roman, ‚Die Zigeuner‘, der nur fragmentarisch vorhanden ist“ (KAPPER 1845: 1087).

³³ Uveřejněny byly ovšem pouze Kapperovy překlady již otištěných Máchových textů, tj. překlad *Máje* (MÁCHA [1843]), básně *Budoucí vlast'* (MÁCHA 1841a) a prózy *Marinka* (MÁCHA 1841b).

³⁴ Vašák k tomu poznamenává: „Tyl však měl zřejmě možnost s pozůstalostí se seznámit, neboť v almanachu České besedy (1842) otiskl dvě Máchovy básně a v poznámce napsal, že ‚tyto dvě básničky jsou vzaty z pozůstalé po Máchovi novely Cikáni‘“ (VAŠÁK 1986: 162–163). Králík se pak domnívá, že Tyl byl přímo ve spojení s vydavatelským podnikem M. Máchy (KRÁLÍK 1953: 10–11).

Hindla (MICHL 1839: 300), který také vlastnil větší množství Máchových rukopisů (mj. *Zápisník, Deník z roku 1835 a Náčrt Máje*) (viz k tomu JANSKÝ 1959a: 330; JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1972: 381, 385, 480–481) a podle Oldřicha Králíka později významně kooperoval se Sabinou při přípravě vydání z roku 1845 (KRÁLÍK 1969: 184–185). V roce 1842 podal do vídeňského cenzurního úřadu Máchovy spisy Jan Erazim Vocel, jak sám sděluje v dopise z 12. 6. 1842 Aloisi Vojtěchu Šemberovi (ŠEMBERA 2004: 226) a jak také dokládá záznam v cenzurním seznamu povolených spisů (viz k tomu PÍŠA 2018: 52–53). Na tomto nezdařeném pokusu participoval snad i Václav Bolemír Nebeský (viz k tomu HANUŠ 1896: 20).

Není však třeba zdůrazňovat, že v podstatě absolutní přehled o části pozůstalosti předané údajně D. Villanimu mohl mít Michal Mácha a také Karel Sabina jako osoba pověřená M. Máchou k uspořádání *Spisů Karla Hynka Máchy*, jejichž první a poslední sešit vyšel v roce 1845. Stěží lze pochybovat o tom, že Sabina znal veškerý máchovský materiál, který byl v dané době v držení M. Máchy. S touto jen částečně úspěšnou vydavatelskou akcí, trvající nejpozději od roku 1843 (viz k tomu např. JANSKÝ 1959a: 327, 336; PÍŠA 2018: 51–55), jsou ale spojena i další jména. V tzv. Sabinově materiálu (S), tj. opisovém materiálu k dané edici, se vyskytují vedle opisů neznámých osob i opisy Máchova spolužáka Jana Habránka a také F. L. Riegra; oba pracovali alespoň částečně s Máchovými autografy, a na některých z nich byly dokonce identifikovány poznámky jejich rukou (viz JANSKÝ 1959a: 329, 334, 336–338, 405, 455, 483). Rieger také plánoval už těsně po Máchově smrti sebrat a vydat jeho pozůstalé spisy, jak vyplývá z Riegrova dopisu neznámému příteli pravděpodobně z listopadu 1836 (VAŠÁK – HAVEL [edd.] 1981: 72). Do Sabinova materiálu podle Janského zasahoval pravděpodobně i Václav Filípek (JANSKÝ 1959a: 405). V jazykové úpravě vydání z roku 1845 viděl Filípkovu práci ostatně už Benjamin Jedlička (JEDLIČKA 1918: 107–108). Filípek se mimoto mohl seznámit s pozůstalostí snad i prostřednictvím Tyla, s nímž dlouhodobě intenzivně spolupracoval; nelze ovšem vyloučit ani opačný sled.

V období po roce 1856 mohly mít zřejmě nejlepší znalost aktuálního stavu pozůstalosti, včetně části údajně vrácené D. Villanim, osoby participující na přípravě edice Máchových spisů u K. Jeřábkové (zde nakonec jen *Cikáni* roku 1857) a na návazném dvoudílném vydání *Spisů* u I. L. Kobera,³⁵ které mají vročení 1862, fakticky

---

³⁵ Jak známo, Kober pro své vydání od Jeřábkové dokonce převzal některé vtištěné archy, a v jednotlivých exemplářích jsou tak smíchány archy z nákladu Jeřábkové a Koberova (viz k tomu např. JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1961: 358–359).

ale vycházely v sešitech od července do prosince 1861, a ohlášeny byly opakovaně dokonce už roku 1859 (viz např. PRAŽSKÉ NOVINY 1859a). Spadá sem samozřejmě M. Mácha, který jako oprávněný majitel pozůstalosti uzavřel nakladatelskou smlouvu s Kateřinou Jeřábkovou. Mnohostranně zaangażován byl F. L. Rieger: Podle Friče měl převzít villaniovskou část pozůstalosti. Byl pověřen vyjednáváním s nakladateli, jak dokládá výše zmíněný dopis M. Máchy z ledna 1856 a také zprávy v periodickém tisku z prosince téhož roku (např. LUMÍR 1856), a evidentně také nakonec zprostředkoval smlouvu s K. Jeřábkovou, na níž je podepsán jako svědek. V březnu roku 1857 ho *Lumír* zmiňuje přímo jako editora Máchových spisů připravovaných u K. Jeřábkové (LUMÍR 1857). Pozůstalost však nakonec byla k uspořádání předána Františku Ladislavu Vorlíčkovi; vyplývá to z Riegrova dopisu M. Máchovi z 8. dubna 1858 (LA PNP, fond K. H. Mácha; přetištěno in VAŠÁK – HAVEL [edd.] 1981: 336), Sabinova dopisu Fričovi ze začátku roku 1860 (LA PNP, fond J. V. Frič; přetištěno in LOUŽIL 1962: 101–104) a nakonec z již zmíněného Vorlíčkova dopisu Fričovi z 6. 5. 1858 (KAZBUNDA 2006: 209). Později pak s největší pravděpodobností připravoval vydání, tentokrát už pro Kobera, Václav Filípek, který v té době pracoval v Koberově knižnici *Spisy výtečných českých básníků novověkých*, v níž nakonec vyšly i Máchovy *Spisy* (viz k tomu JEDLIČKA 1918; SAHÁNEK 1923: 145–146; KRČMA 1924: 372–373; JANSKÝ 1959a: 328–329, 335). Je navíc pravděpodobné, že Filípek byl jako Mikovcův hlavní spolupracovník v *Lumíru* v dotyku s Máchovou pozůstalostí i v době mezi lety 1846 a 1856, resp. 1861. Roku 1851 zde vyšlo prvních sedm kapitol *Cikánů* (MÁCHA 1851), a to na základě Máchova rukopisu, jak přesvědčivě doložil Vašák (VAŠÁK 1980: 161–184); 1858 a 1859 pak dvě do té doby nepublikované Máchovy básně, *Slečně Rošrové. Jako Preciose v hře téhož názvu* (MÁCHA 1858) a *Vorlík* (MÁCHA 1859), otištěné podle svazku opisů Máchových básní označovaného dnes jako B, který získal zřejmě až v druhé polovině 50. let Rieger³⁶ a který se nakonec dochoval právě

---

³⁶ Anonymní text uvozující báseň *Slečně Rošrové* mimo jiné praví: „Ve sbírce některých básní Máchových, které pan dr. František Ladislav Rieger koupil z pozůstalosti jistého duchovního, v rukopisu to čistě sepsaném od jednoho z důvěrnějších přátel Máchových pod titulem ‚Básně obsahu rozmanitého Karla Hynka Máchy,‘ nalezá se vedle některých jiných netištěná posud příležitostní báseň, kterou Mácha složil dne 12. listopadu 1832.“

Redakční poznámka pod čarou k básni *Vorlík* pak zní takto: „Báseň tato, pokud víme, posud netištěná, nachází se v rukopisné sbírce pod titulem: ‚Básně obsahu rozmanitého Karla Hynka Máchy,‘ kterou p. dr. Fr. L. Rieger dostal od kněze N., kterýž ji koupil z pozůstalosti jednoho z přátel Máchových.“

v rodině Václava Filípka (viz SAHÁNEK 1923: 143).³⁷ Filípek také údajně založil a řídil edici *Bibliotheka českých původních románů historických i novověkých* (viz k tomu LUMÍR 1863; MORAVSKÁ ORLICE 1863; MATTUŠKA [1887]: 60), v níž 1857 vyšli *Cikáni* (MÁCHA 1857). Přístup k máchovskému rukopisnému materiálu, a to včetně materiálu využitého pro vydání u Kobera, měl také Alfred Waldau, který z něj pořizoval překlady uveřejněné ve výboru *Karl Hynek Mácha's ausgewählte Gedichte* (MÁCHA 1862b).³⁸

Janský z nejasných pohnutek nepředpokládá Sabinovu účast na naznačeném vydavatelském úsilí z let 1856–1861; Králík ji naopak měl alespoň v určité době za jistou (viz např. KRÁLÍK 1947: 83). Skutečně existují důvody pokládat Sabinu za významného aktéra tohoto procesu. Sám se ve třetí osobě označuje za faktického editora Máchových spisů v již zmíněném dopise Fričovi z počátku roku 1860: „A půl druhého léta choval Vorlíček Máchovy spisy u sebe k – srovnání! – a sepsání kratičkého životopisu, a poslal je po 18 měsících nesrovnány a bez životopisů teprv tenkrát nazpět když mu Jeřábkovice hodili proces na krk! – Sabina je srovnal za tři dni a napsal Uvod. Vyjdou nyní v ‚Bibliotéce novočeských básníků‘ již vydává Kobr“ (LA PNP, fond J. V. Frič; přetištěno in LOUŽIL 1962: 103). Platnost základních rysů Sabinovy verze naznačuje i sám Vorlíček v dopise Fričovi z 6. 5. 1858, v němž dle Kazbundovy parafráze sděloval, že „Petřík z tiskárny Jeřábkové“ mu psal, aby (jestliže nebude do května hotov) poslal všechny papíry zpět, že se prý on, Petřík, dohodne se Sabinou. Pisatel [Vorlíček] k tomu podotkl, že by za to mohl být jenom vděčný, „poněvadž je to prý pro něho robotou větší než s Koubkem“. V básních bude třeba mnoho ‚opravovat‘, což údajně v Máchově stylu nejlépe dokáže Sabina“ (KAZBUNDA 2006: 209–210). V anonymním životopisném doslovu v Koberově vydání se pak praví: „Tu najednou probleskla vítaná zpráva, že [Máchovy sebrané spisy] konečně vyjdou nákladem tiskárny paní Kateřiny Jeřábkové, a také již strany toho všecko v pořádek uvedeno. Uspořádání jich svěřeno panu Sabinovi, což on s velikou ochotností učinil a na požádání též stručný životopis Máchův připojil [...]“ (ANONYM 1862: 475).

Z hlediska míry spolehlivosti informace obsažené v doslovu ke Koberovu vydání je samozřejmě podstatné jeho autorství. Anonymní nekrolog v *Pravdě* označuje za autora

---

³⁷ Přístup k B a také nadstandardní informovanost *Lumíru* ve věci vydávání Máchových spisů (viz výše zmíněné zprávy z roku 1856 a 1857) mohly být usnadněny mimo jiné tím, že *Lumír* vycházel u Jeřábkové, kde byl Filípek navíc dlouhodobě zaměstnán jako korektor.

³⁸ Vydání Waldauových překladů bylo avizováno již na sklonku roku 1859 (PRAŽSKÉ NOVINY 1859b), tedy dosti dlouho před zahájením tisku *Spisů* u Kobera. Použití rukopisného materiálu dokládá opakovaně Janský (JANSKÝ 1959a: 369, 376, 391, 397, 422).

Filípka (PRAVDA 1863: 195–196); stejně tak Alois Mattuška ve své monografii o Filípkovi (MATTUŠKA [1887]: 60). Ke stejnému závěru dospěl analýzou jazykových úprav v Koberově vydání i Benjamin Jedlička (JEDLIČKA 1918). Krčma ve shodě s Jedličkou konstatoval zjevný fakt, že doslov je kompilátem ze Sabinových textů (především *Úvod povahopisný* a *Upomínka na K. Hynka Máchu*), a za kompilátora považoval Vorlíčka nebo Filípka; klonil se však spíše k Vorlíčkovi kvůli neosobnímu tónu, který nepředpokládal u Filípka, jenž Máchu znal osobně (KRČMA 1924: 373). Jaromír Loužil se ale na základě výše citované pasáže ze Sabinova dopisu Fričovi domníval, že text pochází přímo od Sabiny (LOUŽIL 1962: 103) a toto stanovisko před ním zaujímal například i Jakub Arbes (ARBES 1897: 10), Jaromír Malý (MALÝ, Jaromír 1909–1910: 465, 476) a Jan Thon (THON 1910–1911: 185).³⁹ Tato varianta by mohla mít negativní důsledky pro věrohodnost citované pasáže doslovu, protože Sabina si mohl připisovat zásluhy, jež mu nenáležely. Na druhou stranu by ovšem ukazovala na Sabinovo zapojení v přípravě *Spisů* u Kobera.

Již tento maximálně kompaktní přehled zřetelně ukazuje, že skupina osob, již jsme rekonstruovali pro období před rokem 1846, se do značné míry kryje se skupinou z období po roce 1856, a průnik obou množin navíc zahrnuje i osoby z našeho hlediska nejpodstatnější, tj. takové, které měly k Máchově pozůstalosti vůbec nejbliže. Korektní navrácení souboru máchovských dokumentů z rukou D. Villaniho mohlo být tedy efektivně kontrolováno a případně vynucováno nezávisle z několika stran. Personální kontinuita je navíc doplněna i kontinuitou materiálovou, která ještě dále usnadňovala přehled a kontrolu. Pro vydání u Kobera byl totiž zřejmě významně využit rukopisný materiál připravený pro vydání z roku 1845 (viz k tomu JANSKÝ 1959a: 328–329; KRÁLÍK 1953: 107; KAZBUNDA 2006: 209). Tyto okolnosti ve spojení s výše

---

³⁹ Sama anonymizace doslovu může nahrávat Sabinovu autorství. Jak uvádí Michal Charypar, Sabina zachovával i přes odstranění zvláštního režimu policejního dohledu v druhé polovině roku 1861 opatrnost, a autorství svých textů dokonce i v následujících letech utajoval (CHARYPAR 2015: 447). Filípek naopak své životopisné texty doprovázející souborná vydání jiných autorů u Kobera, tj. *Sebrané spisy J. K. Tyla* (Praha: I. L. Kober 1857–1859), *Spisy Jaroslava Langera* (Praha: Kober a Markgraf 1860–1861) a *Spisy Františka Jaromíra Rubeše* (Praha: Kober a Markgraf 1860), označoval plným jménem nebo alespoň šifrou V. F. Relevantní je však i Krčmovo vysvětlení: „Že téměř celý životopis jest majetkem Sabinovým, vyciřoval i sám jeho skladatel, a proto se pod něj nepodepsal“ (KRČMA 1924: 373).

Zajímavý je v daných souvislostech také Waldauův posudek prvního dílu *Spisů*, podepsaný šifrou A. W. ([WALDAU] 1861). Kritizuje zde výkon nejmenovaného editora, předpokládá, že rovněž bude autorem Máchova životopisu, plánovaného pro druhý díl, a vyjadřuje vážné pochybnosti o jeho kompetenci k této práci. Některé formulace budí dojem, že Waldau jméno editora znal a také vzhledem k tomu, že měl jako překladatel přístup k máchovskému rukopisnému materiálu, mohl mít i další interní informace. Pokud se o takovéto informace opírá jeho předpoklad o totožnosti editora a autora životopisného doslovu, zvyšuje se pravděpodobnost Filípkova autorství.

naznačeným významem eventuálního *Villaniovského sešitu* činí jeho uchování v majetku D. Villaniho, a tedy i jeho potomků, krajně nepravděpodobným.

G. Villani poskytl Vašákovi na základě „rodinného vědomí Villaniů“ vysvětlení, které však svým charakterem přesně odpovídá celkové nespolehlivosti jeho svědectví a mělo zřejmě jen eliminovat nabízející se interpretaci, že D. Villani *Villaniovský sešit* prostě zcizil: „Zmíněných 30 zlatých, za které měl Michal zastavit rukopisy KHM u K. M. Villaniho, není částka na zastavení, která měla být vyplacena, ale naopak částka, která Villanimu nebyla doplacena. A za ni si Villani ponechal zmíněný VS“ (VAŠÁK 1978: 17). G. Villani tedy stejně jako v některých již zmíněných případech uvedl nepravděpodobně přesný detail, tentokrát o finanční transakci vzdálené přibližně 120 let, která navíc sama o sobě není nijak doložená (viz k tomu komentář k Riegrovým finančním dokumentům a zápisníkům v poznámce pod čarou č. 25) a která dle výše citovanému dopisu O. Villaniho Janskému v „rodinném vědomí Villaniů“ naprosto nefigurovala. Tento údaj navíc groteskně kontrastuje s koruptním vědomím G. Villaniho o rodinných záležitostech zcela základních a většinou i časově podstatně bližších. Vašák (IBID.: 17) zaznamenal, nepochybně na základě informací získaných od G. Villaniho, některé relevantní příbuzenské vztahy v rodině Villaniů, a už v tomto maximálně stručném triviálním přehledu (3 řádky textu) se vyskytují rovnou tři omyly. Chybně je uveden počet dětí D. Villaniho, tedy bratranců a sestřenic G. Villaniho, a to hned o dvě (tři synové a dvě dcery místo náležitých čtyř synů a tří dcer),⁴⁰ a za bratra D. Villaniho je označen jeho strýc Kryštof, navíc s nesprávným rokem narození.⁴¹ Verze s nedoplatkem je samozřejmě o to nepravděpodobnější, že v záležitostech týkajících se Máchovy pozůstalosti a vydání jeho spisů se v dané době eminentně angažoval Rieger, pro kterého by vzhledem k jeho majetkovým poměrům 30 zl. patrně nepředstavovalo významnější problém.

Mnohé ve věci *Villaniovského sešitu* objasňují osudy pozůstalosti D. Villaniho, zejména pak její situace kolem roku 1924, během něhož zemřel O. Villani a v němž si po něm pozůstalé písemnosti, včetně *Villaniovského sešitu*, údajně odvezl do Prahy Petr Šlechta (viz JANSKÝ 1954: 648). Od tohoto klíčového bodu lze také pohyb pozůstalosti po D. Villanim v základních rysech celkem spolehlivě rekonstruovat. Pro předchozí období

---

⁴⁰ V literatuře bývá běžně uváděno pouze šest dětí, protože syn Alexandr zemřel záhy po narození.

⁴¹ Genealogii rodiny jasně stanovují dokumenty uložené ve fondu K. M. D. Villani (LA PNP); viz také TOVAČOVSKÝ 2001.

jsou k dispozici jen velmi kusé informace. Je známo, že po úmrtí D. Villaniho (24. 3. 1883) zůstala jeho písemná pozůstalost po nějaký čas na zámku Střížkov u Benešova, který Villani vlastnil a kde žil s drobnými přestávkami od roku 1846 až do své smrti. Pozůstalost zde byla při požáru roku 1907 z větší části či snad téměř úplně zničena (viz k tomu např. O. Villani ve výše zmíněné rukopisné biografii D. Villaniho). Přinejmenším těsně po smrti D. Villaniho měl pravděpodobně přístup k pozůstalosti O. Villani, který poskytl Emanuelu Miřiovskému pro nekrolog v *Lumíru* rukopis údajně poslední Drahotínovy básně *Má poslední cesta* (viz MIŘIOVSKÝ 1882–1883) a v dopise Primusu Sobotkovi psaném 9. 4. 1883 na Střížkově nabídl tři další básně k otištění ve *Světozoru* (LA PNP, fond P. Sobotka).

Majitelem Střížkova se stal po D. Villanim podle některých zdrojů pouze jeho syn Karel Villani, mladší bratr O. Villaniho, podle jiných pak Karel Villani spolu s O. Villanim (viz např. TOVAČOVSKÝ 2001: 219). Každopádně pozůstalost (resp. její torzo uchráněné před požárem) nakonec téměř jistě skončila u O. Villaniho, což dokládají následující skutečnosti: O. Villani, jak již bylo zmíněno v jiné souvislosti, podal v rukopisné biografii svého otce přehled pozůstalosti a podle tohoto textu také pozůstalostí nebo přinejmenším její částí disponoval.⁴² Z kopie závěti O. Villaniho, přiložené k dopisu notáře Václava Krčmy G. Villanimu z 24. 6. 1924 (LA PNP, fond K. M. D. Villani), jasně vyplývá, že shromažďoval rodinné památky, včetně těch, které se vztahovaly k D. Villanimu, a potvrzuje to i jeho korespondence, zejména s Aloisem Valentou (LA PNP, fond K. M. D. Villani), ukazující úspěšnou snahu kompletovat nejen biografická data, ale i dokumenty týkající se D. Villaniho. A právě z majetku O. Villaniho také nakonec, byť zprostředkovaně, přešla dnes známá pozůstalost D. Villaniho ve dvou časově dosti vzdálených fázích jednak do Národního muzea (1925), jednak již přímo do Literárního archivu Památníku národního písemnictví (1977); materiál uložený v Národním muzeu byl už v roce 1963 převeden rovněž do LA PNP. Nutno tedy připustit, že pokud by *Villaniovský sešit* existoval, byl by s největší pravděpodobností skutečně v držení O. Villaniho, jak udal ve svém svědectví G. Villani.

Díl pozůstalosti, který zahrnoval i autografy literárních prací D. Villaniho, a tvoří tedy dnes vlastní jádro fondu K. M. D. Villani v LA PNP, odevzdal z pověření O.

---

⁴² Biografie uvádí, že z pozůstalosti poskytl výše zmíněný dar čtenářskému spolku Svatopluk Čech ve Vídni a Jaromíru Malému dva rukopisné sešity s milostnými básněmi D. Villaniho. Villaniho překlad *Máje* Malému s největší pravděpodobností zapůjčil rovněž O. Villani, protože v době vzniku biografie jej měl dle vlastních slov u sebe.

Villaniho v roce 1925 Národnímu muzeu Šlechta, jak ukazuje dokumentace k fondu a také vizitka, která byla dle rukopisného textu připsaná na líci i rubu vizitky k dodaným písemnostem přiložena (LA PNP, fond K. M. D. Villani).⁴³ Mohlo by se tedy zdát, že verze G. Villaniho, kterou přejal Janský a Vašák, začíná dostávat reálnější podobu. Zdání ovšem klame, neboť tento Šlechta zcela prokazatelně není totožný s velkostatkářem Petrem Bedřichem Šlechtou (nar. 18. 3. 1851), který se roku 1882 oženil s Helenou Villaniovou (SOA Praha, sbírka matrik Středočeský kraj, římskokatolický farní úřad Okrouhlice, matrika oddaných 1880–1939, fol. 11) a po její smrti pak roku 1911 s již mnohokrát zmiňovanou Anežkou Liehmovou (Archiv hlavního města Prahy, římskokatolický farní úřad: kostel sv. Gotharda, Bubeneč, matrika oddaných 1905–1912, fol. 214), nýbrž je to Antonín Petr Šlechta (nar. 11. 7. 1864). V dokumentaci k fondu je totiž uvedeno jméno A. Šlechta; vizitka sice neudává žádné křestní jméno, zato titul *býv. okresní hejtman* a adresu bydliště, které plně odpovídají biografii A. P. Šlechty.⁴⁴ Úplnou jistotu pak zjednává dopis z 27. 6. 1925 adresovaný A. P. Šlechtovi, v němž mu Josef Volf za Literární archiv knihovny Národního muzea děkuje za „zprostředkování daru písemné pozůstalosti básníka a vlastence Karla Drahomíra Villaniho“, kterou „ráčil z odkazu † Oskara bar. Villaniho [...] odevzdati“ (ANM, fond A. P. Šlechta). Pátrání po dalších podrobnostech ve fondu A. P. Šlechta a v registratuře Národního muzea nepřineslo žádné výsledky. Nicméně vzhledem k úplné absenci příslušné instrukce v závěti O. Villaniho se zdá nanejvýš pravděpodobné, že O. Villani s náležitými pokyny deponoval tuto část pozůstalosti u A. P. Šlechty ještě před svou smrtí, dokonce snad již před listopadem 1921.⁴⁵

A tady se rýsuje možný počáteční impuls k chaotickému příběhu, který líčí Janský v *Putování za Máchou*. G. Villani zřejmě věděl, že část pozůstalosti D. Villaniho převzal Petr Šlechta, ovšem zaměnil A. P. Šlechtu za P. B. Šlechtu a lokalizoval následně onen „nějaký sešitek, pravděpodobně Máchův“ (JANSKÝ 1954: 648) k Anežce Šlechtové. Zdá se tedy, že Janský byl od samého počátku na falešné stopě.

---

⁴³ Celý text vizitky má toto znění: „V Praze 3/4 1925. Býv. okresní hejtman Šlechta <Všehrdský> v Praze II Na Zderaze 5 odevzdává podle posledního příkazu svého zvěčnělého přítele Oskara Villaniho slavné knihovně Národního musea Českého do laskavé úschovy přiložené písemné pozůstalosti vzácného českého vlastence a básníka Karla Drahotína Villaniho: 1. Rukopis vázaný 695 stran, vlastnoručně 2. šest rukopisů ve velkých sešitech, vlastnoručně 3. tři rukopisy v menších sešitech, vlastnoručně 4. opis rukopisu, 13 listů.“

⁴⁴ Okresním hejtmanem v Čechách byl A. P. Šlechta jmenován dekretem z 20. 6. 1900 (ANM, fond A. P. Šlechta), adresu bydliště potvrzuje mimo jiné jeho rozsáhlá korespondence (ANM, fond A. P. Šlechta).

⁴⁵ Z této doby pochází základní znění závěti, jež bylo postupně modifikováno kodicily.

Další soubor dokumentů, který dnes tvoří část fondu K. M. D. Villani v LA PNP, získalo v roce 1936 původně Národní muzeum prostřednictvím svého tehdejšího zaměstnance Jarmila Krecara, který sjednal odkoupení od nespecifikovaného vetešníka; dokumentuje to výkaz Krecarovy činnosti za září a říjen 1936 (ANM, Registratura NM 1936, složka Správa – pracovní programy a zprávy oddělení o činnosti). Tato část fondu však nemá až na nepatrnou výjimku (jedna tištěná navštívenka) žádný přímý vztah k D. Villanimu. Tvoří ji z drtivé většiny dokumenty související s rodinou Jana Schreuera a jeho manželky Olgy, dcery D. Villaniho; evidentně tedy vzešla z majetku této rodinné větve. Z našeho pohledu se v zásadě jedná o irelevantní materiál, nijak nepřispívající k objasnění pohybu pozůstalosti D. Villaniho.

V roce 1977 byl již přímo do LA PNP prodán poslední komplet villaniovského materiálu, který ovšem tentokrát mimo jiné obsahoval i písemnosti z pozůstalosti D. Villaniho, přesněji řečeno jeho vlastní doklady (volební certifikát z roku 1874 a finanční doklady z let 1867–1876) a korespondenci. Velmi překvapivě působí jméno prodejce. Byl jím Gustav Villani, který je prostřednictvím shody data narození (28. 7. 1891), udaného ve Vašákově textu (VAŠÁK 1978: 17) a rodného čísla (91-07-28/033) uvedeného na kupní nabídce (uložena v dokumentaci k fondu K. M. D. Villani v LA PNP) naprosto bezpečně ztotožnitelný s Gustavem Villanim, jenž podával informace Janskému a Vašákovi. Jak se písemnosti D. Villaniho ke G. Villanimu dostaly, objasňuje zřetelně definitivní znění závěti O. Villaniho, v níž odkazuje rodinné památky vztahující se k D. Villanimu Gustavu Villanimu,⁴⁶ opět mimo veškerou pochybnost totožnému s G. Villanim – informátorem a prodejcem.⁴⁷ G. Villani se také podle kopie jeho dopisu Okresnímu soudu pro Vídeň-Josefstadt z 20. 6. 1924 a korespondence s notářem Václavem Krčmou (LA PNP, fond K. M. D. Villani) o svůj dědický podíl důrazně hlásil, dokonce v podstatně větším rozsahu, než bylo určeno závětí. Petr Bedřich Šlechta ani Anežka Šlechtová nejsou v závěti vůbec jmenováni; pamatováno je

---

⁴⁶ Originální znění příslušné pasáže závěti: „Gleichzeitig ändere ich die Verfügungen des Punktes 4 meines Testamentes vom 20. November 1921, insoferne sie sich auf die ‚Anderen Familienerinnerungen‘ beziehen, dahin dass ich von diesen Familienerinnerungen diejenigen, die sich auf meinen Vater beziehen, meinem Vetter J.U.Dr. Gustav Villani, Bezirkskommissär d. Z. in Saaz, jene, die die Familie Laemel u. ihre Deszendenz betrifft, meinem Neffen Jarolsva Czech in Wien IX/2 Bleichergasse 6, alle übrigen aber meinem Vetter Karl Villani in Wien IV, Wiedner Gürtel 54, vermache.“

⁴⁷ Dokazují to především příbuzenské vztahy uvedené v závěti a v korespondenci související s dědickým řízením (LA PNP, fond K. M. D. Villani). G. Villani je označen za bratrance O. Villaniho a sám uvádí jako svého bratra Josefa Villaniho pobývajícího v Bratislavě a jako svého bratrance Karla Villaniho z Vídně, což plně odpovídá poměrům Gustava Villaniho s datem narození 28. 7. 1891 (srov. TOVAČOVSKÝ 2001). Identita je však zaručena i řadou dalších okolností.

pouze na potomky P. B. Šlechty z prvního manželství s Helenou Villaniovou, a to v ryze finančních záležitostech.

Do kategorie památek po D. Villanim by zcela nepochybně spadal i *Villaniovský sešit*; k žádné jiné části dědictví jmenované v závěti nemohl při nejlepší vůli náležet. Dostáváme se tedy k paradoxnímu závěru, který je ovšem fatálně destruktivní pro Janského a Vašákovu verzi událostí. Pokud by *Villaniovský sešit* skutečně existoval a O. Villani by ho měl u sebe až do své smrti, jak shodně uvádějí Janský (JANSKÝ 1954: 648) i Vašák (VAŠÁK 1978: 17), musel by k němu od roku 1924 mít vlastnické právo nikoliv P. B. Šlechta a po něm Anežka Šlechtová, ale sám G. Villani, a ten by ho i vzhledem k okolnostem uvedeným v předchozím odstavci alespoň po nějaký čas téměř jistě také reálně vlastnil.⁴⁸ Způsobem, jakým informoval Janského a Vašáka, však tuto eventualitu jednoznačně popřel, a jeho svědectví tak v novém světle nabývá přesně opačné hodnoty: G. Villani se de facto řadí po bok O. Villanimu a A. Šlechtové jako už třetí hypotetický vlastník *Villaniovského sešitu*, který však vlastnictví nepotvrdil, resp. odmítl.

Shrneme dosavadní závěry: Texty Janského a Vašáka, resp. svědectví v nich obsažená, neobstojí již ve fázi jejich kritického čtení a existenci *Villaniovského sešitu* naprosto negarantují. Konfrontace s archivním materiálem pak definitivně odhaluje jejich nevěrohodnost. Klíčová antedecence v podobě uložení Máchovy literární pozůstalosti u D. Villaniho má čistě hypotetický status. Analýza stavu Máchovy pozůstalosti a procesů s ní spojených možnost existence VS významně snižuje, a ještě intenzivněji ji degraduje rekonstrukce pohybu pozůstalosti D. Villaniho. Synergie všech dílčích závěrů dovoluje dle našeho názoru považovat existenci VS jako Máchova autografu za vyloučenou.

Takový závěr ovšem nutí k tomu, uchopit alespoň rámcově a hypoteticky angažmá G. Villaniho v Janského pátrání, a tím i mechanismus konstruování *Villaniovského sešitu*. Můžeme uvažovat o sérii omylů, selhání paměti a nedorozumění, jejíž osu lze modelovat např. takto: G. Villani viděl u O. Villaniho sešit, který byl možná s Máchou skutečně nějak spojen; mohl hned nebo časem získat dojem, že se jedná o Máchův autograf, a v důsledku záměny obou Šlechtů pak situoval sešit k Anežce Šlechtové.

---

⁴⁸ Teoreticky by se snad jako o vlastníkově VS po roce 1924 dalo uvažovat o Karlu Villanim, vykonavateli závěti a dědici většiny ostatních rodinných památek (viz k tomu pozn. pod čarou č. 46), případně o A. P. Šlechtovi, pokud by ho obdržel ještě před smrtí O. Villaniho. K P. B. Šlechtovi, a tedy i Anežce Šlechtové žádná stopa nevede.

Významnou negativní roli mohli sehrát i sami tazatelé; Janský ani Vašák nijak nezmiňují metodu získávání informací od G. Villaniho, pravděpodobně probíhalo více méně živelně a nekontrolovatelně, a nelze proto vyloučit nekorektní, zejména sugestivní otázky.

V krajním případě ovšem nemusel mít VS žádný reálný základ. Ze strany G. Villaniho mohlo jít o mystifikační strategii, motivovanou snahou o udržování památky D. Villaniho ve společenském povědomí. Toto úsilí je patrné už u O. Villaniho a vedle výše zmíněné spolupráce s badateli se snad nejvýrazněji manifestuje jeho žádostí o uveřejnění podobizny, životopisu a několika básní D. Villaniho ve *Světozoru*, vyslovenou v dopise Primusu Sobotkovi z 9. 4. 1883 (LA PNP, fond P. Sobotka), a značnou finanční podporou poskytnutou organizátorům villaniovské slavnosti pořádané na Benešovsku roku 1923 (viz např. BLANÍK 1923a: [1]; 1923b). Po O. Villanim zřejmě pokračoval v týchž intencích G. Villani. Jeho obecný zájem o osobu D. Villaniho je doložen zejména korespondencí s O. Villanim a A. Berndorfem (LA PNP, fond K. M. D. Villani). Podle dobových zpráv (viz např. BLANÍK 1923a: [1]; MALÝ, Jaromír 1934) se jako téměř jediný z rodinných příslušníků účastnil obou poměrně mohutných villaniovských oslav (národních poutí) na Benešovsku roku 1923 a 1934, jimiž také vyvrcholil časově dosti limitovaný kult D. Villaniho. Během první z nich také jménem rodiny poděkoval organizátorům a účastníkům (viz BLANÍK 1923a: 2; NÁRODNÍ LISTY 1923) a jemu adresovaný dopis Jakuba Honnera (LA PNP, fond K. M. D. Villani), vystupujícího v roli jednatele přípravného výboru, ukazuje, že se, byť snad okrajově, podílel na realizaci druhé. *Villaniovský sešit*, nově spojující D. Villaniho s K. H. Máchou, pak mohl v daném okamžiku představovat nástroj retardující pokles společenského zájmu o D. Villaniho, a to tím spíše, že Máchův význam byl oslavami v roce 1936 a aktualizací jeho symbolické funkce v letech 1938 a 1939 zásadně posílen.

Již jen v čistě teoretické rovině cítíme potřebu konstatovat, že dokonce i v případě ideální spolehlivosti všech informací uvedených Janským a Vašákem v klíčových textech (JANSKÝ 1953; 1954; VAŠÁK 1978) by bylo krajně neseriózní označit VS za Máchův autograf. Aniž by si toho Janský a Vašák byli patrně plně vědomi, realizovali ve svých textech tím, že domněle existující rukopisný sešit prohlásili za Máchův produkt, autorskou atribuci. Transformujeme-li tuto nepřiznanou operaci do transparentní podoby, vyjde najevo, že atribuce má bezprostřední oporu v zásadě jen v tom, že na sešitě bylo údajně uvedeno Máchovo jméno, které ovšem Janský v nápadném rozporu se svou obvyklou ostražitostí ve vztahu k autenticitě máchovských

signatur⁴⁹ označil za Máchův podpis. Argumentace rodinným povědomím, uplatněná Janským a Vašákem, má obecně jen velmi limitovanou relevanci. Viděno striktně, jistotu o Máchově autorství by nemohl mít již ani D. Villani, odkázaný buď zcela, nebo alespoň částečně na to, jak by mu byl sešit při předání prezentován. Atribuce opírající se o takto chatrnou bázi je stěží akceptovatelná. Zohledníme-li pak nevěrohodnost informací, o něž se Janský a Vašák opírají, a další aspekty popsané v této kapitole, je velmi dobře možné, že atribuován byl objekt, který v jakékoliv podobě nikdy fyzicky neexistoval, a úsilí obou badatelů tak bylo po celou dobu napřeno do prázdna.

Celkově je překvapivé, jak nekomplikovaně, vzdor mnoha varovným signálům, dospěl Janský a po něm Vašák k absolutní jistotě (soudě alespoň podle apodiktických formulací v jejich textech) o existenci a Máchově autorství nedochovaného, pramenně nijak nedoloženého a odborně nikdy nezkoumaného rukopisného sešitu. Překvapivé je to zejména v kontextu veřejných i neveřejných polemik s Oldřichem Králíkem, během nichž byla zpochybňována nejen existence Máchových hypotetických autografů, ale ve velkém rozsahu i autentičnost dochovaných máchovských rukopisů, a v potaz byly brány minuciózní paleografické a filologické argumenty. V případě Janského mohla roli faktoru podporujícího nekritičnost jeho přístupu sehrát i okolnost, že „objev“ *Villaniovského sešitu* odpovídal jeho předpokladu mnoha ztracených Máchových rukopisů, který již v době před publikováním obou textů o VS, tedy ještě v etapě vzájemné úzké kooperace, hájil proti Králíkovi.⁵⁰ A v tomto smyslu později Janský skutečně VS v polemice s Králíkem utilizoval (viz JANSKÝ 1955: 199).

Zbývá usouvztažnit závěry této kapitoly s výsledky kapitoly předešlé. Zmínili jsme již, že *Villaniovský sešit* byl ztotožněn s *Malým sešitem* (viz JANSKÝ 1954), resp. s literárním zápisníkem zkonstruovaným na základě ztotožnění *Malého sešitu* a *Náčrtu Máje* (viz VAŠÁK 1978). Oba konstrukty si tak vzájemně poskytovaly vítanou oporu. *Villaniovský sešit*, který měl mít dle popisu G. Villaniho evidentně charakter zápisníku literárního, vytvářel kompatibilní prostor pro ukotvení *Náčrtu Máje* jako jeho fragmentu a na *Malý sešit* přenášel kvalitu literárního zápisníku, což zpětně vytvářelo podmínky pro identitu *Náčrtu Máje* a *Malého sešitu*. *Villaniovský sešit* naopak získal fyzicky existující fundament v podobě Máchova autografu a Máchova záznamu v jiném jeho

---

⁴⁹ Janský opakovaně upozorňoval na padělky Máchových podpisů, důrazně před nimi varoval veřejnost a angažoval se při jejich identifikaci (viz např. JANSKÝ 1943; 1944–1945: 81).

⁵⁰ Tento spor je explicitně tematizován již ve vzájemné korespondenci z roku 1952 (LA PNP, fond K. Janský).

rukopise. První kapitola tak sekundárně odstranila opěrný bod pro *Villaniovský sešit*, tato kapitola učinila totéž ve vztahu k NM/MS. Nahlíženo z perspektivy našeho textu se naopak konkluze obou kapitol recipročně posilují.

III / Sabinovy citáty „z Máchových poznámání“ – Dodatky k Úvodu povahopisnému

Existenci většího zápisníkového celku literární povahy významně evokují tři texty zařazené ve třetím svazku Máchových *Spisů* pod označením *Sabinovy citáty „z Máchových poznámání“* (MÁCHA 1972: 258–[260]). Zdrojem těchto údajných citátů mohl být z více důvodů právě nějaký Máchův nedochovaný literární zápisník. V transkribované podobě mají texty, včetně Sabinových uvozovacích formulací, toto znění:

Byloť mu, píše [Mácha] v svých poznámenáních, jak by do světa volati musel: „Vždyť jsem dobromyslný, přitulte se ke mně! Srdce moje nemá jen poklidu! Srdce člověka vůbec nemá pokoje, až je nejnešťastnější, a nebije více. – Já bych rád mluvil k celému světu, k hvězdám a t. d. ale – já jen mluvím k národu svému! – a v tom málo který mne slyší – mně rozumí? – Žádný!! – ! Já jsem sopkou Islandskou; kolem led a sníh a ve mně – –.“ (citováno podle tzv. *Muzejního opisu Dodatků k Úvodu povahopisnému* [LA PNP, fond K. H. Mácha])

„Bylť stejně ohnivý v dobrém i zlém,“ – píše Mácha ve svém poznámenání; „při tom ale zvyklý dobré stránky své zkrývati, aniž se ví zd<á>{a} z pýchy aneb za jinou příčinou; kdykoliv ho mysl jeho k vykonání něčeho dobrého hnala, činil to jako nucením, ano naopak u všelijakých nezpůsobech patrnou horlivost, a takto zdánlivou zlobu a nevlídnost projevoval; tedy naskrze velmi zlý <[*]>{b}yti se zdál.

Zavraždil se u nohou dívky, kterou vroucně miloval, a která lásce této ještě vroucněji odpovídala. Mysle že je zavedena, nutil ji přísahami aby mu svůdce svého udala, <chtě ji na něm pomstíti> {by ji pomstít}; ona zapírala; on hořel hněvem, <[*]>{z}uřil; – ona přísahala; – tu myšlénka co blesk jej prolétla: „Já bych ho, ji mstě, zabil; můj trest by byl smrt; necht' žije, já nemohu.“ On umřel s myšlénkou, že je andělem trpělivosti, ani svůdce svého nešťastným učiniti nechtíc; ale v tom andělská tvář v ďábelskou se mu změnila, k samovraždě jej pohnavši; neboť usmívala se naň v okamžení tom, když svědomí její hlasně volalo, že jej

zklamala! –“ (citováno podle tzv. *Muzejního opisu Dodatků k Úvodu povahopisnému* [LA PNP, fond K. H. Mácha])

Jak ale Byrona a vůbec anglických básníků si všímal, poznáme z uvedených slov z denníku jeho [Máchova]: „V krátkém čase po sobě zahasly na básnickém nebi tři hvězdy první velikosti: Göthe dřímá vedle Schillera v knížecí hrobce; – Abbotsford slyšel dne 21. září 1832 poslední vzdechnutí V. Scotta, a skvostné zříceniny opatství Dryburgského zavírají mrtvé pozůstatky jeho; i nešťastný Lord Byron zesnul vzdálen od vlasti své, a hluboko pocítí nyní jedenkaždý slova jeho v Larovi užívané: „Vzdálený od hrobky otců svých Lara spí.“ Nešťastný pravím, a vším právem; neb on byl jeden z nejprvnějších onoho druhu lidí, jejichž jemnocitné srdce jen tenkrát šťastným se nazývati může, kdy veškeré stvoření dosáhlo žádané blaženosti; a jejichžto srdce krvácí, když i jediný jen tvor bolestnou touhou po nedosaženém cíli se souží. Jak vzdálené je století naše ještě ode vši spokojenosti, každý lehce posoudí, an veškerého tvorstva hlas v jediné vzdechnutí spojen se býti zdá. <[*nečit. dva a půl řádku, škrť proveden plošným začerněním*]> Když {Byron} u veřejnost vystoupiv své básně vydal; podivil se svět, krajane ctíli jej co Boha; však to všecko byla mu jen Hamletova: „„Slova, a nic než slova!““ Co hledal nenalezl <[*nečit. dva řádky, škrť proveden plošným začerněním*]> on ztratil Boha; jeho slunce zašlo a noha jeho kráčela čírou nocí. Veškeré básně jeho na sobě nesou znak jeho neštěstí, a protož jediné zdají se míti zvláštní ráz; všechny vyjadřují jen jeho cit, a při každém čtení může se říci, co Fouqué ve svých zpěvích pastýřských o králi Sebastianovi praví: „<Pro Buh> {Probuh}! nezpíval tento sám o sobě?!“ Tim se nejvíce básně jeho od spisů W. Scottových lišejí; neb když onen vždy jen svůj cit pronáší, myslí, že jedenkaždý rovně jako on cítiti musí; popisuje tento cizé city, jejich následky i příčiny tak mistrně, že popsanou osobu takofka před očima míti, jednání její viděti i slova její slyšeti se domníváme. Lord Byron zemřel<,> dříve než básně jeho našly srdce, o něž se hlas jejich obrážel; duch jejich províval literaturu téměř celé Evropy jako ohlas; co zláště platí o literatuře francouzské, kterou Göthe: „literaturou zoufalství“ jmenuje. <[*nečit. dvacet řádků, škrť proveden plošným začerněním*]> Zpěvy takové {jeho} zněly co hrůzné „dobrou noc“ zahasínajících světů v tmavé půlnoci, jakoby říci chtěly: každé hvězdy svit je vypůjčena zář, onen květ je svadlé kvítí, jehož kořen život i původ svůj hledá na hrobech druhých tvorů; slunce které vám

ted' zachází nevzejde více a my jsme jen strašící myšlénkou v pouhé pustotě, nad námi nic, kolem nás nic, leč neobmezené prázdné místo; lid byl jim co hejno brouk<ů>{u} po obruči v povětrí zavěšeném do kola lezoucích, ani konce ani cíle nenacházejících, po dosažení však země vždy víc a více toužících, coby se zatím jen obruče pustiti mohl aby v pádu krátkém dosáhl země; oni sami však obruče s tého se pustivše padají u strašném pádu, doufající že dosáhnou země neurazivše nohy; věřící že pevná naděje uvede k žádanému cíli, a jen onen, který naděje se spustí, i ustane řídití sám sebe v pádu svém v propastný roztříštěn upadne <v> hrob. Mnohý domnívá se že již dosáhl cíle; v radosti plesá: „země! země!“ než nešťastný nového se jen chytil obruče, a jak dříve nenacházeje konce u věčném leze kole; jiný vida omyl jeho hlasitě se směje nerozumu slabosti i krátkozrakosti jeho, než smích jeho strašlivější bolest budí nad nejžalostnější pláč, an v smíchu tom uznává slabost i svou i veškerého člověčenstva.“ (SABINA 1845: XXXIX–XL; tzv. *Muzejní opis Dodatků k Úvodu povahopisnému* [LA PNP, fond K. H. Mácha])

První dva texty jsou známy výhradně z rukopisných tzv. *Dodatků* k Sabinovu *Úvodu povahopisnému*, který vyšel jako předmluva k prvnímu dílu *Spisů Karla Hynka Máchy* v roce 1845 (SABINA 1845). Třetí text je z malé části (po větu „*Vzdálený od hrobky otců svých Lara spí*“) obsažen přímo v tisku *Úvodu povahopisného* (T), podstatně větší část je doložena opět jen *Dodatky* (D). Z našeho hlediska je klíčový, protože jej Sabina explicitně označuje jako citát z Máchova deníku, tedy většího celku. Pojem *deník* je v T používán důsledně pro Máchovy texty skutečně deníkového charakteru, tedy *Deník na cestě do Itálie* a *Deník z roku 1835*, ovšem současně, byť nekonzistentně, i pro označení Máchova *Zápisníku*, potažmo pro žánr literárního zápisníku (viz SABINA 1845: XXVIII–XXIX, XXXII, XXXVI–XXXVII). Datace, resp. termín post quem daný zmínkou o uložení těla Waltera Scotta, které se podle dobových zpráv konalo ke konci září 1832, staví tento text s vysokou pravděpodobností paralelně ke vzniku *Zápisníku*. První dva texty jsou označeny neutrálně jako citáty z Máchových poznámek a pro jejich přesnější dataci není k dispozici spolehlivá opora. Ovšem jejich jistá obsahová souvislost a těsné prostorové sousedství se třetím textem – jak v D, tak i při jejich začlenění do T – dovolují uvažovat o totožném rozsáhlejší zdrojích všech tří textů.

Jak naznačuje již způsob jejich zařazení v edicích, byl charakter těchto textů považován za plně kompatibilní s Máchovými literárními zápisníky. František Krčma

předpokládal, že Sabina opsal tyto zápisky „ze ztracených dnes stránek Zápisníků Máchových“ (KRČMA 1929: 425), tedy zřejmě z nedochovaných stran *Anmerkungen* nebo z šesti nedochovaných stran *Zápisníku*. Karel Janský tuto možnost rozšiřuje, když konstatuje, že „Sabina opisoval asi z některých dnes ztracených stránek Máchových zápisníku“, a vzápětí dodává, že „v některém ztraceném zápisníku našel Sabina také jiné, dnes neznámé Máchovy výpisky“ (JANSKÝ 1950: 470). Formulace tedy implikují, že Janský za zdroj daných textů považoval spíše nedochovaný Máchův zápisník či zápisníky, a obdobně traktují problém i editoři *Spisů Karla Hynka Máchy*, když označují třetí text za úryvek z Máchova blíže neurčeného zápisníku (JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1972: 448). Později se této koncepci přidržel i Miloš Pohorský, soudě alespoň podle následující formulace: „Zvláštní část Máchova písemného dědictví představují literární zápisníky. Je jich několik a jsou k dispozici v různé podobě, v autografech a v Hindlových a Sabinových opisech [...]“ (POHORSKÝ 1986: 364).

Ačkoliv zejména třetí text působí dojmem žurnalistického výkonu, jak si už povšimla Růžena Grebeníčková (GREBENÍČKOVÁ 2010: 414), nebyla přes veškeré úsilí pro texty nalezena cizí předloha, která by je klasifikovala jako Máchovy výpisky z četby, tedy žánr typický pro jeho literární zápisníky. V souladu s tím, jak jsou prezentovány v T a D, jsou běžně považovány za Máchovy autorské texty, což je ovšem ze sféry literárních zápisníků nediskvalifikuje. Máchovo autorství bylo zpochybněno spíše výjimečně a pouze ve vztahu k dílčím pasážím. Grebeníčková tak například k úvodní části třetího textu říká, že „neodpovídá ani v nejmenším stylu a účelu Zápisníku nebo Poznámání, že má výrazné žurnalistické poslání sabinovského literárního osvětářství, připomíná velmi Naše muže, a že charakteristicky sabinovské, zcela nemáchovské je uvažování ve velkých plochách naší doby, celého století, jakož i evropských a světových dějin“ (GREBENÍČKOVÁ 2010: 414).

Z výše řečeného jasně vyplývá, že vzhledem k zaměření přítomné publikace jsou *Sabinovy citáty „z Máchových poznámání“* legitimním či přímo naléhavým předmětem našeho zájmu. Vzhledem k rozsáhlé diskuzi o Sabinově spolehlivosti a jeho falzifikační činnosti, kterou podle Oldřicha Králíka doplňoval Máchovo autentické dílo a jež podle Králíka zásadně zasáhla právě i citáty v *Úvodu povahopisném*, je pak legitimní i skepse vůči jejich autenticitě. Klíčovým problémem ovšem není standardní autorská atribuce daných textů. Jak již bylo řečeno, signifikantní součástí Máchových dochovaných zápisníků jsou opisy cizích textů, a připsání autorství Máchovi tak může

pravděpodobnost původu našich tří textů v nedochovaném zápisníkovém celku oslabovat, ateteze pak poněkud paradoxně posilovat, nebo také naopak signalizovat možný omyl (nezáměrné zaměnění Máchova textu za cizí ze strany autora T a D) či falzifikaci. Vzhledem k charakteru textů, zejména jejich minimálnímu rozsahu a potenciálním vrstvám cizích zásahů, je ostatně validní atribuce v zásadě vyloučena. Problém, kterému jsme z podstaty našeho zaměření vystaveni, má však ještě subtilnější povahu, protože pojem autenticity je rozostřen tím, že je přesunut z roviny autorství textu do roviny autorství zápisu textu. Meritorní otázka spočívá v tom, do jaké míry můžeme předpokládat, že dané texty byly, bez ohledu na jejich autorství, písemně fixovány v nějakém rozsáhlejší Máchově autografu, resp. zda vůbec dané texty existovaly také ve formě Máchova rukopisu.

Jestliže texty jako takové zjevně neskýtají dostatečnou oporu pro vyjasnění kladených otázek, jsme nuceni rozšířit perspektivu a nahlédnout je z hlediska stávajících poznatků o Sabinově modu operandi při citaci cizích textů, jeho upravovatelské, interpolační a případné falzifikační praxi, jež jsou zřejmě nejúplněji shrnuty v pracích Alexandra Sticha a Oldřicha Králíka. Shromážděné poznatky a případné poznatky nové, vyplývající z analýzy T a jeho vztahu k použitým pramenům, umožňují poměrně efektivní kontrolu nad daným terénem. Tento postup však předpokládá, že autorem *Dodatků*, jejichž prostřednictvím jsou dané texty ve své drtivé většině dochovány, je skutečně Sabina, jak se dosud bez náležité argumentace automaticky považovalo za jisté. Tato představa má svůj počátek v tvrzení Čenka Zíbrta, který považoval jeden z pramenů *Dodatků* za Sabinův autograf (ZÍBRT 1913–1914: 450, 623), a ačkoliv bylo toto tvrzení později vyvráceno, a klíčové prameny jsou dnes označovány jako zapsané neznámou rukou, k náležité revizi autorství D nedošlo. Jakýmkoli případným úvahám o *Sabinových citátech* „z *Máchových poznámenání*“ ze sabinovské perspektivy musí předcházet vyjasnění jejich provenience v tom smyslu, zda se skutečně jedná o citáty Sabinovy. Pokud je tedy pro nás otázka autorství daných textů do značné míry irelevantní, o to naléhavější je otázka autorské a časové atribuce *Dodatků*. Od textů samých se pozornost přenáší ke způsobu jejich dochování a klíčová otázka zní, kdo je autorem *Dodatků* a kdy *Dodatky* vznikaly.

Text *Dodatků* je zde jako příloha publikován v transkribované podobě zachycující různocnění dvou klíčových pramenů, *Muzejního opisu* (MO) a *Voglova exempláře* (VE). Obsahuje celkem 47 jednotlivých dodatků velmi proměnlivého rozsahu (od jednoho po

přibližně 600 slov), které průběžně číslujeme podle pořadí, jež mají při začlenění do tisku *Úvodu povahopisného*; těmito čísly pak také na text D odkazujeme. Jednotlivé dodatky doprovázíme odkazem na stranu T, na niž měly být v intencích MO a VE zařazeny, a rovněž na příslušné strany Janského edice *Úvodu povahopisného* (SABINA 1958). Zažité pojmenování *dodatek* zde užíváme i přesto, že v některých případech se nejedná v pravém slova smyslu o doplnění textu T, ale o jeho změnu, a text T tak může být dokonce i krácen (viz dodatek č. 8: *pohybech duševního života T] převratech D*). Izolovaný text D publikoval jako první Čeněk Zíbrt (ZÍBRT 1913–1914: 726–734, [817]–819), za referenční se však považuje Janského vydání v rámci edice Sabinova *Úvodu povahopisného* v knize *Karel Hynek Mácha ve vzpomínkách současníků* (SABINA 1958). Jednotlivé dodatky jsou zde v hranatých závorkách začleněny na příslušná místa T. Janský ovšem ještě neměl k dispozici *Voglův exemplář*, objevený až v roce 1962, a jeho edice je tak z dnešního pohledu ne zcela přesná (především chybí dodatek č. 4 a 45 a části dodatku č. 47). *Literární pouť Karla Hynka Máchy* přebírá Janského ediční řešení, aniž by nepřesnosti korigovala (viz SABINA 1981). *Dodatky* jsou z podstatné části (přibližně ze dvou třetin) tvořeny citáty Máchových textů, resp. citáty údajných Máchových textů. Zhruba jen pro polovinu tohoto citátového materiálu je dochováno Máchovo originální rukopisné znění, případně máchovský opisový materiál.

Při textologické analýze *Dodateků* vyjdeme z koncepce editorů *Spisů Karla Hynka Máchy* (viz JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1972: 463–464), která, pokud je nám známo, nebyla nikdy zpochybněna, a určuje tedy i současný stav chápání *Dodateků*. Zároveň představuje v podstatě jediné konzistentní uchopení dané problematiky. Protože se jedná o text zcela klíčový, ke kterému se budeme intenzivně vztahovat a který zprostředkovává základní vhled do pramenné báze D, citujeme jej zde v úplnosti:

Sabinovy citáty „z Máchových poznámání“ jsou obsaženy v *Úvodu povahopisném*, resp. v tzv. *Dodatecích* k němu. Pod *Dodatky* se rozumějí ty pasáže *Úvodu*, které z různých důvodů nebyly otištěny v Sabinově úvodní stati k vydání *Spisů K. H. Máchy* z roku 1845; viz zde dále str. 502. Název zavedený Č. Zírtem (viz dále) není zcela vhodný, protože o dodatky v pravém slova smyslu nejde. Autograf těchto pasáží se nezachoval. Dnes jsou známy toliko ze tří opisů: 1. z muzejního opisu, 2. z tzv. *Voglova exempláře*, 3. z *Křížova opisu*. – 1. *Muzejní opis* je psán neznámou rukou; tvoří jej tři osmistránkové složky formátu 17,5 ×

10,8 cm, bez obalu a bez titulu, průběžně stránkované a popsané na stranách 1–18 (nyní v literárním archívu PNP). Na některých místech je text dodatečně redigován, tj. jsou provedeny opravy, škrty, doplňky a přesuny. Jiná místa byla dodatečně zarámována čarami a na stranách 3, 11, 12, 13 byla pak takto označená místa ještě k nepřečtení začerněna. Na podnět K. Janského se prof. dr. Vojtěch pokusil pomocí moderních fotografických metod odkrýt původní text, avšak bez úspěchu. – 2. Tzv. *Voglův exemplář* byl dlouho nezvěstný. Objevil se r. 1962 v antikvariátu, byl identifikován Mil. Novotným (srov. článek *Znovu nalezený máchovský dokument*, *Lidová demokracie* 27. 5. 1962) a je v majetku jeho rodiny. Jde vlastně o exemplář Úvodu, v němž chybí list se stranami 15–16 a v němž je vevázáno 18 listů (ve zprávě Novotného mylně 19), na kterých jsou opět jinou neznámou rukou vepsány dodatky k textu na příslušných stranách; podobné dodatky jsou vepsány mimoto na osmi tištěných stranách. – 3. *Křížův opis* (srov. Čeněk Zíbrt, *Nově objevené rukopisy skladeb K. H. Máchy*, *Naše doba* 21, 1914, str. 725 n.), který jeho původce Karel Kříž pořídil r. 1901, s poznámkou, že bylo „excerpováno z opisu rady z[emského] s[oudu] Vogla“ v Jičíně (nyní v literárním archívu PNP). Protože je nyní známa předloha Křížova opisu, je tím jeho pramenná hodnota překonána; srovnání nadto ukázalo, že je to opis nepřesný. – Nejúplnější je text Dodatků v tzv. muzejním opise. Text Dodatků ve Voglově exempláři registruje místa, která jsou v muzejním opise začerněna, řadou pomlček; kromě toho má proti znění muzejního opisu výpustky, a to zejména tam, kde má muzejní opis text zarámovaný. Opis ve Voglově exempláři respektuje však s jedinou výjimkou redakční úpravy muzejního opisu a nadto se s ním pozoruhodně shoduje jak v jevech pravopisných a v interpunkci, tak i v případných písařských nedopatřeních. V textu třetího z úryvků přetištěných v našem vydání má však Voglův exemplář znění „on ztratil boha ze stvoření svého“ proti muzejnímu „on ztratil Boha“ (viz zde str. 259, ř. 21), obdobně v deníkovém záznamu z 6. listopadu má znění „o kterém se mi již někdy dávno zdálo“ proti muzejnímu „...někdy zdálo“; pro tuto odchylku nemáme vysvětlení. Z uvedených konstatování vyplývá, že opis ve Voglově exempláři je závislý na tzv. muzejním opisu, který je z toho důvodu základním zněním citovaných úryvků. (JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1972: 463–464)

Několik stručných faktických poznámek k citovanému textu: *Muzejní opis* je popsán na stranách 1–19; po zrestaurování má dnes podobu sešitu v deskách s listy formátu 17,2 × 10,7. Úpravám v MO odpovídá *Voglův exemplář* nikoliv s jedinou výjimkou, nýbrž s výjimkami dvěma. Originál VE dnes není dostupný a nahrazuje ho sada 46 fotografických reprodukcí originálu (LA PNP, fond K. H. Mácha). Jak vyplývá ze srovnání s popisem originálu ve výše citované pasáži a s *Křížovým opisem* (KO), který je, jak ukážeme dále, skutečně závislý na VE (byť podstatně komplikovaněji, než předpokládali editoři *Spisů*), zachycuje reprodukce nepochybně celý rozsah rukopisných dodatků.

Řešení, které nabízejí editoři *Spisů*, má patrné trhliny. Navazují na starší tradici v tom, že za autora *Dodatků* považují a priori Karla Sabinu. Jak bylo řečeno výše, počátek této linie nekomplikovaného přijímání Sabinova autorství lze spatřovat v tom, že objevitel *Muzejního opisu* Čeněk Zíbrt jej určil bez stínu pochyb jako Sabinův rukopis (ZÍBRT 1913–1914: 450, 623). Podobně autoritativně a zřejmě stejně mylně označil poté Krčma MO za dokument psaný rukou Michala Máchy (KRČMA 1929: 400), což ovšem vzhledem k úzké kooperaci Michala Máchy a Sabiny při vydání Máchových *Spisů* z roku 1845, a tedy i přípravě *Úvodu povahopisného*, Sabinovo autorství textu D nijak významně nezpochybnilo. Sám Krčma nadále považoval za autora D Sabinu a MO za opis vycházející z jeho autografu. Editoři akceptují, že identita pisatelů dvou klíčových pramenů (MO, VE) je neznámá, avšak nijak nereflektují zásadní důsledky tohoto zjištění a ve změněné situaci neuplatňují očekávatelný kritický přístup k autorství D.

Dále je ve výkladu editorů v podstatě permanentně přítomen znepokojující rozpor: Jednotlivé prameny jsou důsledně označovány a chápány jako opis, tedy jako převážně pasivní reprodukce předlohy. Zároveň editoři mluví o redakcích provedených v textu *Muzejního opisu*, přičemž písmo ve vrstvě oprav se neliší od písma základní vrstvy, a MO jako celek má zřejmě jednoho původce. Přisuzují tak opisovateli veskrze aktivní účast na finální podobě textu. Rozpor je relativně nenápadný, protože výklad neposkytuje jasnější představu o rozsahu těchto redakcí. Vedle celé řady drobnějších oprav se však jedná i o zásahy výrazně modifikující podobu textu. Jsou realizovány škrty, resp. začernění rozsáhlých pasáží textu (celkem třicet řádků) a následné úpravy okolí škrty, které mají obnovit porušenou koherenci textu (dodatek č. 10 a 21), stejně jako přesuny větších segmentů textu, doprovázené dalšími návaznými úpravami (dodatek č. 22).

Editori *Spisů* nakonec explicitně přiznávají, že jimi navržené schéma, pojímající *Muzejní opis* a *Voglův exemplář* jako opisy a předpokládající přímočarou závislost VE na MO, nedokáže objasnit některé odchylky mezi oběma prameny; za problém považují čtyři slova, která má v dodatku č. 21 a 40 *Voglův exemplář* oproti *Muzejnímu opisu* navíc. Je zřejmé, že editoři nesrovnávali MO a VE jako celek, ale soustředili se výhradně na ty části, které byly relevantní z hlediska třetího svazku *Spisů*, jinak by zjistili, že daný problém má řádově závažnější povahu, a svou koncepci by zřejmě byli nuceni opustit. VE má totiž oproti MO navíc nejen tato čtyři slova, ale hned čtyři celé dodatky (č. 4, 45, 46, 47), které dohromady čítají více než 250 slov. Ve *Voglově exempláři* zároveň oproti *Muzejnímu opisu* chybí celé dodatky č. 25–29, 31–36 a 43–44, téměř celý dodatek č. 42 a rozsáhlejší části dodatků č. 10, 19 a 37. Úhrnně řečeno, MO a VE se neliší jen ve znění jednotlivých dodatků, ale mají zásadně odlišný repertoár dodatků; striktně vzato nejde o *Dodatky* jedny, ale o *Dodatky* dvojí. Každopádně je navržené jednoduché schéma lineární řady opisů *Sabinův autograf* → MO → VE → KO diskvalifikováno a nutně vyžaduje přehodnocení.

V pozadí tohoto simplifikujícího schématu a přetrvávajícího nekomplikovaného chápání textu *Dodatků* lze zřejmě spatřovat Janského výše zmíněný ediční výkon (SABINA 1958), který je dodnes určující, stěží však kritický. Janský měl k dispozici *Muzejní opis* a *Křížův opis*, který se v základních parametrech výrazně neliší od *Voglůva exempláře*, tzn. liší se od MO v podobně značné míře jako VE. Janský však v komentáři k edici tuto zásadní odlišnost MO a KO zcela ignoruje. Ve stručné ediční poznámce praví: „Za základ jsme vzali znění opisu musejního, ale na několika málo místech jsme opravili porušený text podle Kříže“ (JANSKÝ 1958: 254). To však jednak nijak nekorresponduje s podobou edice, protože do ní jsou z *Křížova opisu* převzaty i dodatky, které v *Muzejním opisu* chybí, jednak to – spolu s tím, že Janský na příslušných místech komentuje jen drobné odchylky mezi MO a KO – vyvolává falešný dojem značné blízkosti obou pramenů. V samotné edici pak Janský realizuje nijak nezdůvodněnou, v podstatě dokonale utajenou mechanickou aditivní kontaminaci obou pramenů, tj. vedle textu MO bez komentáře otiskuje i veškeré dodatky obsažené pouze v KO. Janského přístup tak nutně konstituoval přetrvávající pojetí *Dodatků* jako stabilní, bezpečně ustavené singulární struktury, a dokonale zakryl fakt, že text D je fixován ve dvojí velmi různé podobě. Lze předpokládat, že právě toto pojetí způsobilo, že editoři *Spisů* nepřistoupili k důsledné komparaci pramenů. Je třeba ocenit, že výrazné odlišnosti mezi MO a VE si letmo povšiml Miloslav Novotný, ovšem vyvodil z ní, jak

ukážeme dále, mylný závěr o vzájemné nezávislosti MO a VE a předpokládal nějakou jejich společnou předlohu (NOVOTNÝ 1962).

Obrátíme se nyní od problematiky jednotlivých pramenů *Dodatků* a jejich vzájemných relací k druhému okruhu otázek, které byly v souvislosti s D řešeny, tj. k stávajícím pohledům na funkci D, resp. na pozici *Dodatků* vůči tisku *Úvodu povahopisného*, na motivaci vyčlenění D a na konstrukt Sabinova autografu *Dodatků*. Všechny dosavadní názory vycházejí z premisy, že autorem D je Sabina, a předpokládají tak pro D nedochovaný Sabinův autograf. Shoda panuje na základním parametru tohoto autografu: měl jím být úplný Sabinův rukopis *Úvodu povahopisného* zahrnující i D, které ovšem z rukopisu nepřešly do T, a *Dodatky* jsou tak chápány jako integrální součást původní podoby *Úvodu povahopisného* (viz KRČMA 1929: 425; JANSKÝ 1950: 470; NOVOTNÝ 1962; KRÁLÍK 1969: 143; JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1972: 463, 502–503; PÍŠA 2018: 55).

Důvody uváděné pro eliminaci *Dodatků* se různí jen mírně a dominantně se opakuje s různou akcentací kombinace dvou faktorů: jednak bylo nutno rukopis zkrátit, a to především proto, aby se do prvního sešitu *Spisů* vešla vedle *Úvodu povahopisného* i část *Máje*, jednak působil tlak cenzury, a to buď ve formě autoregulace, či přímého institucionálního zásahu. Pro druhou možnost argumentoval v poslední době na základě detailní znalosti dobové cenzurní teorie a praxe Petr Píša (PÍŠA 2018: 55–57). V první řadě doložil pomocí cenzurního seznamu povolených děl, že text *Úvodu povahopisného* byl skutečně postižen cenzurním zásahem, a to v podobě výroku *om. del. admittitur*, tedy nařízeného škrtu či škrťů, a následně pro zhruba polovinu *dodatků* uvedl i konkrétní důvody, proč mohly být teoreticky z hlediska cenzury závadné. Souběh zjištění je nepochybně závažný, ovšem je třeba si současně uvědomit, že zaprvé cenzurní verdikt je krajně neurčitý – slovy Petra Píši „umožňuje indikovat pouhý fakt nařízených cenzurních škrťů či oprav díla, nikoli už jejich přesné znění, rozsah či motivaci“ (IBID.: 36) – a nijak nesignalizuje souvislost s textem D, tzn. mohl se vztahovat k libovolnému počtu jiných pasáží (nakonec sám Píša přiznává, že verdikt nařizující škrty neimplikuje formulační modifikace textu, kterými se tisk *Úvodu povahopisného* a *Dodatky* liší [IBID.: 55]), a zadruhé cenzurní závadnost jakéhokoliv textu samozřejmě neznamena, že cenzurním procesem skutečně prošel a byl jím následně eliminován. Některé hypoteticky závadné *dodatky* mají navíc charakter určitého doplňku či ilustrace jevů, které jsou zevrubně tematizovány v T, jenž byl

cenzurou propuštěn; tato diskrepance vzbuzuje určité pochyby.⁵¹ Za nepochybné naopak považujeme, že vypuštění řady dodatků nelze motivovat ani jedním z výše zmíněných dvou faktorů, protože jsou současně relativně krátké a zřejmě cenzurně nezávadné.

Širší spektrum důvodů pro eliminaci *Dodatků* zvažovali editoři *Spisů*. Připisují významnou roli cenzurnímu tlaku a potřebě rukopis krátit, avšak část úprav považují za koncepční redakci, která měla za cíl „vypustit ta místa, jimiž by byl [Sabina] podepřel správnost Máchova portrétu, jak jej podal Tyl v Rozervanci“ (JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1972: 503). To ovšem stále nedostatečně vysvětluje eliminaci některých dodatků, protože daná místa, jak je obecně vymezují editoři,⁵² se vesměs kryjí s rozsáhlejšími dodatky, které zároveň byly později Pišou shledány jako potenciálně cenzurně závadné. Tato interpretace ovšem také nutně předpokládá poměrně radikální změnu Sabinovy koncepce, a to takřka v posledním okamžiku (viz níže), resp. disparátnost mezi Sabinovou strategií, jak se projevuje v T, a některými dodatky, které ovšem do poslední chvíle zůstávaly součástí *Úvodu*. Z naší perspektivy tato nesourodost signalizuje spíše různou provenienci tisku *Úvodu povahopisného a Dodatků*.

Redakce realizované v Sabinově hypotetickém rukopisu, vedoucí k eliminaci textu D a drobným diferencím mezi zněním D a T, považují editoři explicitně za součást tiskové přípravy textu (IBID.: 502). Charakter zásahů, které dominantně předpokládají i ostatní badatelé, rovněž většinou odpovídají této fázi geneze textu. Rukopis, jenž je tedy v souvislosti s D konstruován, je zřejmě jednotně chápán jako autorsky více méně definitivní znění, které bylo následně modifikováno vnějšími tlaky (nutnost text krátit kvůli požadavkům sazby, cenzurní zásahy), nebo alespoň jako znění výrazně se blížící autorsky definitivnímu textu. Editoři sice Sabinův autograf přímo nepropojují s *Muzejním opisem*, ale zdá se, že právě rukopis tohoto typu implicitně pokládají za protograf *Muzejního opisu*. Je to předpoklad do značné míry nutný: *Dodatky* registrují i drobné formulační odchyly od T, ovšem v relativně nepatrném množství; pokud by

---

⁵¹ Upozorňujeme také na Sabinův rozsáhlý autocitát v T (s. XXXV–XXXVI), v němž v místy volném překladu reprodukuje část svého textu, publikovaného v časopisu *Ost und West* roku 1840 (SABINA 1840). Píša v tomto autocitátu identifikoval cenzurní zásah eliminující zmínku o byronském malkontentismu (dodatek č. 12), která ovšem v originálním textu prošla bez závary. Tuto skutečnost nelze samozřejmě přeceňovat, protože přístup cenzury nemusel být konzistentní a významně jej mimo jiné mohl ovlivnit rozdílný jazyk a anticipované publikum obou textů.

⁵² „Stejně důsledně pak Sabina vymýtil všechny úryvky z Máchových děl, které svědčily o jeho výjimečnosti, pesimismu a společenské nezačleněnosti, jakož i své vlastní komentáře, které podtrhovaly a společensky motivovaly tyto vlastnosti jak Máchy samého, tak vůbec básníků byronského typu“ (JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1972: 502–503).

MO pracoval s rukopisem zachycujícím nějakou starší fázi geneze textu, pak bychom museli očekávat řádově větší počet takovýchto odchylek. Stejný význam má i fakt, že text D je alespoň z formálního hlediska bezproblémově začlenitelný do T; *Dodatky* jsou v tomto smyslu s T kompatibilní. V pozadí stávajících pojetí tedy zřetelně stojí nezbytný předpoklad, že protografem MO byl úplný Sabinův rukopis *Úvodu* zaujímající v textovém procesu pozici těsně před T, což má, jak uvidíme dále, závažné konsekvence. Tento předpoklad do značné míry definuje i základní podobu hypotetického protografu MO: takovýto rukopis by zřejmě měl charakter čistopisu, který by v procesu reprodukce neměl klást na opisovače větší nároky, a neměl by vést více vrstvami, otevřenými variantami apod. k zásadnějším chybám opisu a jejich případným následným korekturám.

Po rekapitulaci současného stavu poznání, doprovázené upozorněním na některé jeho limity, je nutné doplnit popis pramenů, především *Muzejního opisu* a *Voglova exempláře*, a to zejména s ohledem na jejich možné původce a dataci:

Mujejní opis je, stejně jako fotografické reprodukce *Voglova exempláře*, i nadále uložen v LA PNP ve fondu K. H. Mácha. MO ani VE nejsou opatřeny žádnými peritexty, které by případně mohly uvádět dataci, autorství, funkci apod. Oba rukopisy jsou realizovány každý vždy jen jednou rukou, navzájem zřetelně odlišnou. Jsou z drtivé většiny zapsány latinkou (humanistickým písmem), minoritní německojazyčný text je fixován kurentem (novogotickou kurzivou). Papír MO je bez vodoznaků a jiných patrných znaků, které by mohly sloužit jako kritérium datace. *Dodatky* v MO jsou běžně uvedeny stranovými odkazy, které korespondují s rozložením textu v tisku *Úvodu povahopisného*, a přesnější lokalizace dodatků je většinou zajištěna tak, že v periferních pasážích dodatků MO reprodukuje návazné úryvky textu T. Tyto části, v nichž se text D a T překrývá, jsou obvykle vyznačeny podtržením a v přísném slova smyslu nejsou součástí dodatků. VE začleňuje dodatky bezprostředně do paralelně běžícího textu T, a to systémem značek v podobě křížku, hvězdičky apod. Text MO je ukončen izolovaným odkazem na 26. řádek strany LXLV, který odpovídá až dodatku č. 47, obsaženému ve VE, a ukazuje, že MO neměl obsahovat ani dodatek č. 45 a 46. MO je ukončen přibližně v jedné třetině strany 19 a následuje ještě pět volných stran. Je tedy zřejmé, že zápis nebyl přerušen z důvodu nedostatku místa, a nelze předpokládat jeho pokračování v jiném fyzickém celku.

Z výše řečeného také pro oba prameny jasně vyplývá terminus post quem jejich vzniku, jímž je vydání T (pro MO případně zhotovení víceméně definitivní sazby), realizované podle dobových zpráv mezi únorem a květnem 1845.⁵³ Terminus ante quem je dán datací *Křížova opisu*, tj. 4.–7. 11. 1901, protože jde nepochybně o pramen nejmladší (viz k tomu podrobně níže).

Výrazným rysem *Muzejního opisu* jsou čtyři škrty (jeden v dodatku č. 10 a tři v č. 21) realizované úplným začerněním textu. Nacházejí se výhradně v citátech z Máchových textů, resp. v textech takto prezentovaných, a třemi škrty je zasažen právě i jeden z textů náležejících mezi *Sabinovy citáty* „z Máchových poznámání“. Nemáme pro ně jasné vysvětlení, a v následující pasáži navrhuje jen hypotetické alternativy. Z neveřejné povahy MO (viz k tomu níže) a z bezprostředního kontextu vyplývá, že důvodem nemohla být intimní povaha textu. Zároveň je ale zjevné, že původci těchto škrtnutí enormně záleželo na absolutní eliminaci textu, protože nejenže musel vynaložit příslušnou energii, ale propitím inkoustu ohrozil významně i čitelnost zápisu na protilehlé straně listu. Škrtnuté pasáže tak zřejmě z jeho pohledu významně narušovaly integritu textu, která v případě citátů spočívá především v jejich autenticitě. Škrtnutou pasáž v dodatku č. 10 lze rekonstruovat podle Máchova autografu R38 (*Dopis III*) a zní zde následovně:

který by celý obejmul svět; – skloně však se, chtěje utrhnouti růži, zhledne že z hrobu vykvěťá, – bez obrazu – hledá ráj <na> v prachu, i nalezne prach – chce obejmouti člověka a obejmje – – larvu. Tak se mně dálo. – –

Tento úsek má 174 znaků; začerněno je pět a půl řádku, což v *Muzejním opisu* odpovídá cca 170 znakům. Lze tedy do jisté míry předpokládat, že pod škrtem se skutečně nalézá daný text ve víceméně autentické podobě. Není obtížné identifikovat potenciální motivaci pro jeho vypuštění: Motivický komplex se v modifikované podobě vyskytuje také v prvním ze dvou tzv. dopisů neznámé dívky (*Dopis XXV*), uvedených v T (s. XLVII– XLVIII), a motiv květiny vyrůstající z hrobu se pak v T (s. XLVI) v izolované podobě opakuje ještě jednou. Varianty daného komplexu jsou přítomny také na začátku *Pouti krkonošské* (MÁCHA 1961: 108) a v básni *V svět jsem vstoupil* (MÁCHA 1959:

---

⁵³ Anonymní zpravodaj v *Květech* z 11. 2. 1845 uvádí, že viděl první arch Máchových *Spisů* (KVĚTY 1845). V květnu pak přicházejí zprávy o právě vydaném prvním sešitě, obsahujícím *Úvod povahopisný* a část *Máje* (viz BOHEMIA 1845; [DOUCHA] 1845).

233). Samo odstranění pasáže, a při úvaze per analogiam teoreticky i ostatních tří míst, tedy jistě mohlo sledovat redukci opakování, které ostatně spolu s jinými okolnostmi budilo Králíkovo podezření vůči autenticitě *Dopisu III* (KRÁLÍK 1969: 155–160) a tzv. dopisů neznámé dívce (KRÁLÍK 1957: 195–205; 1969: 174–175). Takovýto zásah ovšem u pisatele *Muzejního opisu* předpokládá rozvahu dalece překračující rámec nejbližšího kontextu, a obtížně slučitelnou s charakterem opisu. Motiv květu vyrůstajícího z hrobu se objevuje i v dodatku č. 21, a to těsně za třetím, nejrozsáhlejším škrtem, a z formulace, signalizující anaforickou referenci („onen květ“), lze usuzovat, že o něm byla řeč i v začerněné pasáži. Texty obou dodatků spolu úzce souvisejí i jinak, především rozvinutým obrazem lidského bezcílného bloudění (viz k tomu např. GREBENÍČKOVÁ 2010: 414). Hypoteticky tedy škrty v obou dodatcích mohly být vzájemně provázány a jako celek mohly zastírat problematická místa a vztahy dodatku č. 21 poukazující snad k jeho konstruovanosti.⁵⁴

Čeněk Zíbrt *Muzejní opis* objevil v rukopisných sbírkách knihovny Muzea království Českého mezi „neurčenými a neurovnanými papíry po bibliotekáři p. Ad. Paterovi“ (ZÍBRT 1913–1914: [449]). V tomto materiálu našel rovněž Máchovy rukopisy R29 a R51, opisy Máchových textů M, O2, O5, O7 a opis fragmentů *Zápisníku*, který je ve fondu K. H. Mácha LA PNP uložen pod označením *Zápisník – opis fragmentů literárního zápisníku neznámou rukou*. Už v Zíbrtově době neexistovaly úřední záznamy o původu těchto dokumentů (IBID.: 450) a ze Zíbrtových formulací není zřejmé, zda dokumenty našel pohromadě, např. v jedné složce, nebo rozptýleně v rozsáhlém heterogenním materiálu, který v dané době pořádal. Zíbrt nakonec sám přiznává, že stejný původ všech nalezených rukopisů není možné hájit (IBID.: 450). Králík k nálezu poznamenává: „[...] celý dochovaný materiál Sabinovy edice se vynořil před první světovou válkou v Museu a byl r. 1914 popsán Zíbrtem v Naší době. Není jisto, že se tam dostal přímo ze Sabinovy pozůstalosti, neboť nesporně prošel rukama vydavatelů K [Koberova vydání *Spisů K. H. Máchy*]“ (KRÁLÍK 1953: 12). Z dnešního hlediska není výrok přesný v tom, že Zíbrtův nález zahrnuje celý dochovaný sabinovský materiál, protože ten je jednak podstatně rozsáhlejší, jednak k němu nelze všechny nalezené dokumenty bezpečně přiřadit. Důležitější je však skutečnost, že sabinovský materiál nezůstal intaktní, ale byl nadále opakovaně používán k edičním účelům (viz

---

⁵⁴ Připomeňme, že výhrady vůči autenticitě části příslušného textu vyslovila také Grebeníčková a úhrně ho charakterizovala jako celek, který „nemá svou logiku a je zřetelně slepen z různých textových vrstev“ (GREBENÍČKOVÁ 2010: 414).

k tomu příslušné pasáže předchozí kapitoly), a mohl být snadno kontaminován i materiálem cizorodým. Kontext nálezů MO tedy z více důvodů představuje značně nejistou oporu pro interpretaci jeho původu.

Jako pisatele *Muzejního opisu* a rovněž *Voglova exempláře* lze Karla Sabinu vyloučit. Za relevantní srovnávací materiál považujeme především koncepty k Sabinovým textům a Sabinovy dopisy psané humanistickým písmem.⁵⁵ Takto definovaný materiál je ovšem tvořen téměř výhradně dokumenty z pozdější doby Sabinova života nebo dokumenty s velmi nejistou datací. Zdánlivě ideální komparační materiál, totiž rukopis Sabinovy prózy *Čech. Obraz z pravěků slovanských* s vročením 1844 (LA PNP, fond K. Sabina), nelze s největší pravděpodobností považovat za Sabinův autograf; jde podle všeho o opis, realizovaný dominantně dvojí neznámou rukou, z nichž ani jedna se ostatně neshoduje s MO a VE.⁵⁶ Zásadní je v této situaci Sabinův krátký signovaný dopis s incipitem *Dne 2^{ho} odpoledne...* adresovaný Karlu Boleslavu Štorchovi (LA PNP, fond K. B. Štorch), který Michal Charypar datoval do roku 1840 (CHARYPAR 2010: 92) a jenž zmínkou o předběžné cenzuře nepochybně náleží do období před rokem 1848. Ukazuje, že Sabinův výrazně individuální rukopis, neslučitelný s písmem MO a VE, byl v základních rysech ustálen už v této době. Zřetelné výsledky nepřináší ani srovnání s rukopisy Michala Máchy, především jeho dopisy (LA PNP, fond K. H. Mácha; LA PNP, fond J. V. Frič; ANM, fond F. L. Rieger), a s písmem máchovských opisů B, M, O1–O17, S1–S6 (LA PNP, fond K. H. Mácha), jejichž autory jsou podle dosavadních zjištění vedle neznámých pisatelů též Michal Mácha, Eduard Hindl, Jan Habránek, Václav Mach, František Ladislav Rieger a Ferdinand Schulz, a z nichž část byla velmi pravděpodobně zhotovena pro účely edice Máchových *Spisů* v roce 1845. Lze pouze konstatovat, že z daného hlediska má MO velmi blízko k tzv. *Píseckému opisu* dopisů Eduardu Hindlovi (O17), jehož původce je ovšem rovněž neznámý. O totožnosti pisatele MO a O17 nelze každopádně vyvodit

---

⁵⁵ Větší celky Sabinovy pozůstalosti jsou uloženy ve fondu K. Sabina LA PNP a A. Klášterský LA PNP.

⁵⁶ Výrazné dichotomie rukopisu, spočívající v tom, že do rkp. s. 12 je psán zřetelně odlišným písmem než jeho další část, si povšimla také Petra Hesová (HESOVÁ 2011: 221), avšak i nadále jej jako celek považovala za „jeden z mála dochovaných Sabinových rukopisů z předběžné doby“ (IBID.: 220). Z jejího výkladu pak nijak nevyplývá, zda vůbec a případně s kterým sabinovským materiálem rukopis konfrontovala. Dichotomii vysvětluje tím, že rukopis vznikl v delším časovém období, během něž se stačily proměnit specifické znaky Sabinova rukopisu. Tento předpoklad, sám o sobě krajně křehký, je ovšem navíc v přímém rozporu s tím, že začátek rukopisu, jak konstatuje i sama Hesová (IBID.: 220), ve své základní vrstvě tenduje k progresivnější pravopisné soustavě v duchu skladné reformy než text následující, zachovávající analogický úzus. Rukopis *Čecha* obsahuje dále opravy a krátké vsuvky třetí, zřetelně odlišnou rukou (především rkp. s. 21 a 26), které Hesová považuje za cizí zásah (IBID.: 222). Avšak právě jedině písmo těchto vsuvek a některých oprav vykazuje shody s nepochybně autentickými Sabinovými autografy.

definitivní závěry bez písmoznaleckého posudku. Obecně činí obtíže, že písmo MO a VE je velmi standardizované, bez výrazných individuálních rysů, jak ukazuje mimo jiné velká typologická příbuznost s částí srovnávacího materiálu. Nezbývá než akceptovat závěr editorů *Spisů*, že MO a VE jsou psány neznámou rukou.

MO i VE jsou psány spojovaným humanistickým písmem s hojnými rysy písma polokurzivního. Formy některých písmen se vyznačují komplikovanější jednotazností a především přípojností (vazebností) a blíží se některými rysy písmu tiskovému. Týká se to zejména tvaru písmen *z/ž* (tvar zasahující do spodního pásma, horizontální vlnkovité zakončení ve spodním pásmu nepropojené se středním pásmem; ve VE už jen relativně řídkce), *s/š* (pravotočivý oblouk v horní části, levotočivý oblouk ve spodní části), *k* (bez horní smyčky, se šikmým vzestupným a šikmým sestupným tahem vpravo od dříku), *j*, *y* (ve spodním pásmu bez smyčky, pouze rovný tah; ve VE častěji i smyčky), *d* (paralelní výskyt kurzivního *d* a *d* zakončeného v horním pásmu obloukem nebo smyčkou, které nevedou zpět k střednímu pásmu) a *b*, *l*, *h* (absence horní smyčky). Těmito rysy, ale i tvary ostatních písmen se MO a VE blíží k polokurzivnímu písmu, s nímž se v rukopisech běžně setkáváme v první polovině 19. století a které je později postupně vytlačováno písmem kurzivním. Trend posunu od polokurzivních ke kurzivním formám humanistického písma, který je dobře patrný v dobové písařské praxi, ostatně celkem nepřekvapivě koreluje s vývojem návrhů v dobových učebnicích a příručkách psaní, vzornících rukopisného písma a slabikářích (viz k tomu KAŠPAR 1987: 116–118; podrobněji KAŠPAR 1993).⁵⁷ MO a VE se tedy typem svého písma řadí spíše do spodní části časového intervalu 1845–1901, jenž byl termíny *post quem* a *ante quem* vymezen výše. Bez paleografické expertizy nelze ovšem tento interval svévolně zúžit a zůstává pro nás otevřen až do roku 1901.

Oba rukopisy uplatňují moderní pravopisnou soustavu bez pozůstatků pravopisu skladného. Tato skutečnost ovšem vzhledem ke složité situaci 40. let 19. století, během nichž se bez ohledu na institucionální rozhodnutí překrývá doznívající pravopis bratrský, analogický, skladný a dnešní, nevede ke zpřesnění spodní hrany intervalu. Pro

---

⁵⁷ Ilustrativní je srovnání vlivné oficiální příručky, závazné pro všechny nižší školy rakouského soustátí, *Anleitung zum Schönschreiben, nach Regeln und Mustern. Oder Vorschriften. Zum Gebrauche der deutschen Schulen in den kaiserl. königl. Staaten* z roku 1775 (anonymně, autorem pravděpodobně Johann Schalte), která v sekci věnované humanistickému písmu předepisuje výrazně polokurzivní formu, s druhým sešitem Hankových *Krasopisných předpisů v běžném, lámaném, stojatém, latinském a staročeském písmu* (1823), oslabujícím polokurzivní charakter humanistického písma, dále s *Malým písařem* Jana Svobody (1841), představujícím kurzivní písmo ještě s některými znaky polokurzivy, a nakonec s Mužákovými *Školskými vzory krasopisnými* (1859), jež prezentují čistě kurzivní humanistické písmo, v oblasti minuskul v podstatě totožné s dnešní podobou.

příklady, které předjímají rozhodnutí matičního sboru z r. 1849, resp. 1850 netřeba chodit daleko. *Úvod povahopisný* je tištěn moderní pravopisnou soustavou s výjimečnými regresemi k pravopisu skladnému, obdobně i Villaniho *Lyra a meč* (VILLANI 1844) a jeho *Spisy* (VILLANI 1846). Na paralelní výskyt dvou soustav v rámci jednoho rukopisu bylo upozorněno v souvislosti s rukopisem Sabinova *Čecha*.

Popis *Voglova exempláře* si žádá další doplnění. Ve VE se vyskytují zásahy cizí rukou, které systémem korektorských značek a poznámek registrují některé odchylky mezi MO a VE. Z více vnějších znaků zcela jednoznačně vyplývá, že tyto zásahy byly provedeny už v originálu VE, nikoliv až do fotografických reprodukcí (kvalita, která odpovídá fotografické reprodukci; písmo a značky nejsou nijak otačeny do fotografického papíru; záběrem fotoaparátu jsou „odstřiženy“ části některých vpisků v marginu; nejsou nijak využity bílé okraje fotografií). Fotografie dvou dvoustran VE, které byly součástí pozůstalosti Karla Kříže (původně LA PNP, fond K. Kříž, nyní LA PNP, fond K. H. Mácha), však příslušné zásahy ještě nezobrazují a objevitel dokumentu Miloslav Novotný tento rys VE v roce 1962 nijak nezmiňuje (srov. NOVOTNÝ 1962). Zohledníme-li dále celkový styl provedení zásahů a zejména interpretace připojené k některým odchylkám (např. „to by naznačovalo, že LA prius“), je mimo jakoukoliv pochybnost, že zásahy byly realizovány některým z badatelů, snad samotným Novotným, až po roce 1962, a nejsou tak součástí historické identity VE, nýbrž výsledkem její pozdější odborné reflexe.

Voglův exemplář byl na základě poznámek na začátku („Original majetkem s. Adolfa Vogla rady z. s. v Jičíně.“) a konci („Excerptováno z opisu rady z. s. Vogla: v Praze 4.–7. XI. 1901.“) *Křížova opisu* pojmenován podle Adolfa Vogla. Pokud je nám známo, identita Adolfa Vogla byla dosud zcela neznámá, ačkoliv po jejím vyjasnění intenzivně volal už Miloslav Novotný:

Nelezením výtisku Voglova přibylo nám do komplexu máchovských záhad opět několik otázek: kdo psal dodatky tohoto výtisku, kdo měl tento výtisk a jak se dostal tento výtisk do majetku Adolfa Vogla? Jakýmsi zábleskem nebo bludičkou zdá se mi být na této cestě jméno Vogl, jež se dvakrát vyskytne v máchovském materiálu: Mezi ochotníky družiny Tylova Kajetánského divadla, v níž byl i KHM, je na příloze k žádosti z 25. ledna 1835 uveden Jan Vogl, kněhkupecký, tj. patrně knihkupecký příručí. A KHM sám píše 8. dubna 1836 příteli spisovateli Petru Veselskému do Světlé: „...o literatuře Ti nepochybně p. Vogl dosti často

důkladné zprávy dává; leč snad ne o tom, co já píši, protož slyš: Já jsem vydal na svůj náklad Máj. Báseň romantickou...“ – Není tento Vogl opět z cechu knihkupeckého? Nejsou oba tito Voglové jedna a táž osoba? A je to někdo z předků nebo z přízně Adolfa Vogla? (NOVOTNÝ 1962)

Některá biografická data Adolfa Vogla, v roce 1901 rady zemského soudu v Jičíně, lze ovšem rekonstruovat především podle specializovaných periodik (zejména *Allgemeine österreichische Gerichts-Zeitung*) a jiných veřejných úředních tiskovin a rovněž podle příslušného sčítacího operátu z roku 1900 (SOkA Jičín, fond Okresní úřad Jičín I, sčítací operáty Jičín 1900, Valdické Předměstí č. p. 193–206) a matričního záznamu o narození Adolfa Vogla (SOA Plzeň, Sbírká matrik západních Čech, římskokatolická církev, Plzeň I – vnitřní město, matrika narozených 1848–52, fol. 365).⁵⁸ Protože formulace v *Křížově opisu* není zcela jednoznačná v tom, zda popisuje aktuální stav, nebo odkazuje na původního vlastníka *Voglova exempláře*, je z hlediska přesnějšího vymezení doby vzniku VE klíčové datum úmrtí Adolfa Vogla. Je zřejmé, že majitelem VE se Vogel nemohl stát po své smrti, a toto datum by tedy představovalo nový pravděpodobný terminus ante quem pro vznik VE. Rok Voglova úmrtí prozatím neznáme, nicméně pro naše účely zcela dostačuje, že nepochybně žil ještě v roce 1909, kdy mu byl 30. listopadu při příležitosti jeho převedení do penze udělen titul rady vrchního zemského soudu (Oberlandesgerichtsrat) (VERORDNUNGSBLATT 1909: 403). Terminus ante quem tedy zůstává nezměněn. Z jiného důvodu je důležité i datum Voglova narození (4. 1. 1852). Vyplývá z něj, že v dospělém věku byl již značně časově vzdálen událostem roku 1845 a o povaze vztahu *Voglova exempláře* k tisku *Úvodu povahopisného* nemohl mít žádné spolehlivé bezprostřední informace, což se nakonec

---

⁵⁸ Adolf Vogel se narodil 4. 1. 1852 v Plzni Janu Voglovi, měšťanu a hospodskému v Plzni (syn Josefa Vogla, desátníka u c. k. 35. pěšího pluku v Plzni, a Kristiny, roz. Dietzové ze Sv. Kateřiny), a Anně, roz. Bayrové (dcera Jana Bayra, měšťana v Mariánských Lázních a Reginy, roz. Töpferové z Chebu), a byl pokřtěn jako římský katolík. V roce 1875 byl jako praktikant jmenován Vrchním zemským soudem do pozice auskultanta bez adjuta (unadjutirter Auscultant) (GERICHTS-ZEITUNG 1875) a roku 1878 adjunktem okresního soudu v Děčíně (NEUE FREIE PRESSE 1878). Přeložen byl v roce 1886 do Stříbra (Mies) (GERICHTS-ZEITUNG 1886) a v následujícím roce ke krajskému soudu v Plzni (GERICHTS-ZEITUNG 1887), kde roku 1891 obdržel pochvalu ministerstva spravedlnosti za horlivost a uvážlivost prokázanou v trestních procesech spojených s dělnickými nepokoji roku 1890 (PRAGER TAGBLATT 1891) a kde byl následně roku 1896 ustanoven radním tajemníkem (GERICHTS-ZEITUNG 1896: 63). Radou zemského soudu v Jičíně byl jmenován roku 1899 (GERICHTS-ZEITUNG 1899) a zde konečně přeložen do penze v roce 1909 s titulem rady vrchního zemského soudu (VERORDNUNGSBLATT 1909: 403). Vogel byl ženatý a s manželkou Anežkou měl syna Václava a dceru Marii. K roku 1900 rodina pobývala v jičínské části Valdické Předměstí (č. p. 205) a ve sčítacím archu uvedli všichni členové rodiny jako obcovací jazyk češtinu.

jasně projevuje i v tom, že VE pravděpodobně považoval za Sabinův autograf (viz k tomu níže).

Novotného spekulace o příbuzenském vztahu Adolfa Vogla k oběma Voglům z Máchova okruhu, které implikují přímočarou cestu VE od Máchových současníků k Adolfu Voglovi, lze zatím negovat v tom smyslu, že předci Adolfa Vogla (otec Jan Vogel, měšťan a hospodský v Plzni, děd Josef Vogel, desátník u c. k. 35. pěšího pluku v Plzni) nemohou být zřejmě totožní s Janem Voglem, knihkupeckým příručím a členem Tylovy kajetánské družiny, nebo s Františkem Voglem, rodákem ze Semče u Lovosic, knihkupeckým příručím u nakladatele a knihkupce M. Neureuttera, s nímž ztotožňuje Vogla zmíněného v Máchově *Dopise XIII* (MÁCHA 1972: 321) rejstřík k *Literární pouti Karla Hynka Máchy* (VAŠÁK – HAVEL [edd.] 1981: 395). Vynoření VE u Adolfa Vogla tak zůstává záhadou a Vogel sám představuje v máchovském bádání jakýsi hapax legomenon, vyskytující se jen v souvislosti s VE a bez zřetelných spojnic k okruhu osob, jejichž jména jsou v nejširším slova smyslu spojena s Máchovým životem a dílem.

Křížův opis byl vyňat z fondu Karel Kříž LA PNP a aktuálně je uložen ve fondu K. H. Mácha LA PNP. Tvoří ho 12 listů čtverečkováného papíru formátu 22,9 × 29 cm popsáných po jedné straně, poslední list je nepopsán. Titulní list je opatřen textem: „Rukopisné dodatky k Úvodu povahopisnému od Karla Sabiny. Original majetkem s. Adolfa Vogla rady z. s. v Jičíně.“ Rukopis je ukončen poznámkou: „Excerpováno z opisu rady z. s. Vogla: v Praze 4.–7. XI. 1901.“ Do KO jsou místy barevnými tužkami vneseny stručné komentáře, téměř jistě rovněž Křížovou rukou, které se však nijak nevztahují k procesu vzniku KO, a komentují např. motivické paralely mezi jednotlivými dodatky a Máchovými stěžejními texty. Jakousi volnou součástí KO jsou dvě fotografie z pozůstalosti Karla Kříže, které zachycují dvě dvoustrany VE, konkrétně tiskovou stranu XXXVII a tři rukopisné strany s dodatky č. 13, 14, 15, 38, 39 a částí dodatků 37 a 40.

Od převážně deskriptivních pasáží, které měly za úkol doplnit popis jednotlivých pramenů a ohledat možnosti zpřesnění některých jejich základních parametrů, především datace, se vracíme zpět k meritu věci, tedy k otázce autorské atribuce *Dodatků* jako takových, tzn. především k ověření teze, že jejich autorem je Sabina. Podmínky jsou na první pohled neméně svízelné než u autorské atribuce inkriminovaných *Sabinových citátů* „z Máchových poznámenání“. Údajný Sabinův

autorský text tvoří minoritní část D, dominantně sestavených z citátů Máchových textů, resp. citátů údajných Máchových textů, a dodatky jej navíc fragmentují do jednotlivých navzájem přímo nesouvisejících segmentů. Jediný rozsáhlejší souvislý úsek autorského textu představuje pouze dodatek č. 11 se svými cca 600 slovy, což je zřejmě řádově méně, než by si žádala stylometrická či jakákoliv jiná analýza, která by chtěla být víc než spekulací. Případné nápadné styčné body s jinými Sabinovými texty, především publikovanými, budou i vzhledem k širokému časovému intervalu možného vzniku *Muzejního opisu a Voglova exempláře* navíc otvírat vždy dvě interpretační možnosti. Použijme hypotetický extrémní příklad: plná identita Sabinova autorského textu z *Dodatků* s nepochybně autentickými Sabinovými texty může znamenat, že Sabina v D použil skrytý autocitát nebo že v jiném svém textu cituje z D, ovšem nepochybně také to, že již existující Sabinův text či více textů využil při komponování D non-Sabina. Určitá cesta k zodpovězení kladené otázky nakonec paradoxně může vést přes Máchovy texty citované či zmiňované v D a T. Citáty a odkazy se vždy nějak odvolávají (nelze vyloučit, že v některých případech falešně) k pramenné bázi, která má podobu souboru fyzicky fixovaných Máchových textů (nebereme v potaz Sabinovy citáty údajných Máchových ústních promluv). Jako fyzická materie podléhá tento soubor časoprostorovým determinantám; je historicky proměnlivý (některé rukopisy se definitivně ztrácejí, jiné jsou nově nalézány) a i v synchronním řezu v závislosti na vnějších okolnostech jednotlivcům jinak dostupný (např. rozptýlení rukopisů mezi jednotlivými majiteli). Právě tyto unikátní časoprostorové dispozice se mohou v pásmu citátů a odkazů zřetelně manifestovat a signalizovat různou provenienci dvou textů, v našem případě nepochybně Sabinova T na jedné straně a D na straně druhé.

Problém autorství *Dodatků* postupně nahlédneme z několika navzájem komplementárních perspektiv:

a) Budeme sledovat, jak text tisku *Úvodu povahopisného* reaguje na začlenění *Dodatků*. Jestliže má platit stávající teze, že D byly integrální součástí v zásadě autorsky definitivního textu (viz k tomu výše) a odtud byly vypuštěny pod tlakem převážně externích vlivů (cenzura, nutnost krácení textu), které primárně nesledují vnitřní logiku textu, a mají tak zřejmý potenciál ohrožovat textovou koherenci, pak při vřazení D do T by celkově na daných místech měla jednoznačně převládat tendence k posílení koherence nad tendencí k jejímu oslabení.

b) Stávající nefunkční stemma se pokusíme nahradit stemmatem odpovídajícím textové realitě a ze vztahů mezi jednotlivými prameny posoudíme, zda je pro *Muzejní opis* a *Voglův exemplář* udržitelný status opisů. Ukáže-li se, že není, a že MO a VE reprezentují spíše jednotlivé fáze ustavování textu *Dodatků*, je vyloučena existence výše zmiňovaného úplného Sabinova rukopisu *Úvodu povahopisného* zahrnujícího i D, resp. je Sabinovo autorství D krajně nepravděpodobné.

c) Pro tisk *Úvodu povahopisného* a *Dodatky* stanovíme bázi použitých máchovských pramenů (především autografů a raných opisů) a následně budeme sledovat konvergence a divergence, které mohou signalizovat, že T a D měly k dispozici stejný, nebo naopak odlišný soubor pramenů. Vycházíme z jednoduchého předpokladu, že jeden autor se nemůže v určité době paralelně a izolovaně opírat o dvojí materiál, a že tedy např. nemůže současně znát a neznat konkrétní rukopis.

d) Soulad, či nesoulad T a D budeme zjišťovat také v oblasti zacházení s pramennou bází, tedy na úrovni modifikací a adaptací použitých Máchových textů. Výrazně jiný základní modus operandi při citování Máchových textů může signalizovat odlišnou provenienci T a D.

e) Stanovíme vztah D k dalším Sabinovým textům pojednávajícím o Máchovi. Konkrétně nás bude zajímat, zda se D v těchto textech nějak uplatňují. Dalo by se totiž očekávat, že Sabina, byl-li původcem D, alespoň okrajově uplatní již připravený, ale nakonec nevyužitý textový materiál. Tento předpoklad se pak týká obzvláště silně těch Sabinových textů, které jinak masivně využívají text T v podobě citací, parafrází a odkazů, a jež byly publikovány již v době uvolněných cenzurních poměrů.

Textová koherence

Vlivu *Dodatků* na koherenci textu si povšiml, ovšem poněkud selektivně, již Janský. Ve dvou případech konstatuje, že vynechání dodatku porušilo stavbu či rovnováhu textu (JANSKÝ 1958: 262, 264). Jedním z těchto dodatků je č. 10, obsahující Máchův dopis Janu Benešovi (*Dopis III*). Janský se domnívá, že „slova, která na dopis navazují, jsou

bez něho nejasná“ (IBID.: 262). Tato interpretace je však problematická, protože pod vlivem dodatků předpokládá, že pasáže bezprostředně následující za dodatkem č. 10 a 11 referují k Máchovi. Je však zcela zřejmé, že v tisku *Úvodu povahopisného* se dané pasáže vztahují k Benešovi. Teprve v okamžiku, kdy je na základě včlenění dodatků v naší představě změněn referent výpovědi, způsobí jejich zpětné vynechání v textu rupturu. Text T sám o sobě je na daném místě souvislý a bezvadně se začleňuje do širšího kontextu. Příslušné partie T totiž slouží k charakterizaci Máchových přátel (Josef Pokorný, Josef Anton Frank/Franěk, Jan Beneš). Dodatky č. 10 a 11, dokumentující obsáhle Máchovu rozervanost, zde naopak působí neorganicky, a to tím více, že Máchova rozervanost je v T zevrubně tematizována nedlouho poté (s. XXXV–XXXVIII/38–42),⁵⁹ a to bez zjevných vazeb na oba dodatky. Jako do značné míry nová a neurčitá se zde klade i teze („Patrné jest přesvědčení, že nespokojenost *Máchova* se světem povstala z nedorozumění a z nechuti, jakouž pospolitě poměry lidu i jeho vlastní okolnosti a neobyčejný způsob života v něm byly zbudily“ [s. XXXVI/39]), která je z velké části vlastním tématem dodatku č. 11 a je jím důkladně doložena.

Musíme tedy korigovat Janského závěr, zatížený apriorním chápáním D jako organické součásti *Úvodu povahopisného*, a konstatovat, že nikoliv absence dodatku č. 10, ale právě až včlenění dodatku č. 10 a 11 do T do určité míry narušuje koherenci textu a změnou referentu mimo jiné způsobuje i to, že Mácha je místo Beneše asociován s „choulostivou citlivostí“ (s. XXVIII/33), tedy vlastností, kterou Sabina s Máchou jinak nespojuje, ale mohl ji zato na základě začátku *Dopisu III*, který, jak plyne z T, nepochybně znal, velmi dobře přisoudit právě Benešovi.

Druhý zmíněný případ (JANSKÝ 1958: 264) se týká dodatku č. 20, tedy dopisového fragmentu známého pouze z D. Nelze než s Janským souhlasit, protože následující text se skutečně k dodatku zřetelně vztahuje. Ovšem dodatek rovněž nezapadá na určené místo ideálně a jeho druhá část působí v daném kontextu nadbytečně.

Poněkud rušivě může působit absence dodatku č. 22. V T se za dodatkem mluví o tom, že Máchu a Sabinu dosti vábila blíže nespécifikovaná kniha (s. XLI/46), kterou může být myšlen Herloßsohnův almanach *Mephistopheles*, jehož četbu Mácha a Sabina v dodatku plánují. Dosti neorganicky pak ale působí, že celý dodatek plasticky inscenuje přípravu na četbu almanachu, avšak akt avizované četby je později v T líčen takto: „Pozdě po půlnoci v *Máchův* příbytek se odebravše, četli jsme ve spisech

---

⁵⁹ V následujícím textu citujeme vždy podle textu T (SABINA 1845), na nějž odkazují římské číslice. Stranový údaj za lomítkem koresponduje s Janského edicí (SABINA 1958).

rozličných a trávili hodiny v rozjímání o náhledech a míněních tamo vyřknutých. Pak se *Mácha* zmínil o některých svých básnických záměrech“ (s. XLVI/49). Četba almanachu tedy už není zmíněna, a dokonce ani naznačena, což ostře kontrastuje s tím, jak je Herloßsohnův text dodatkem akcentován. Alternativně pak kniha, která Máchu a Sabinu vábila, může být totožná s druhým dílem Goethova *Fausta*, o něm je v tisku *Úvodu povahopisného* řeč bezprostředně před místem, na něž by měl být dodatek č. 22 zařazen. Platí-li tato druhá možnost, textová koherence T by nijak neutrpěla.

Na místech, k nimž se hlásí dodatky č. 19 a 47, je doplňující text v podobě citátu z Máchy do jisté míry očekávatelný, nikoliv však nutný. Situace je opět komplikovanější, než se na první pohled zdá, a zejména dodatek č. 47 může logickou souvislost textu stejně dobře i narušovat. Podle pasáže T, která tomuto dodatku předchází („Mimo ‚Cikáni‘ chtěl ještě jeden větší roman sepsati z něhož jen nákres a zlomek se k nám dostal“ [s. LXLV/89]), by měl následovat, buď zlomek, nebo nákres románu, ovšem dodatek přináší *Plán k povídce Valdice*. Vedle žánrové neshody pak také formulace v D, která plán Valdice uvozuje („Abychme zúplnili sbírku pozůstalostí Máchových, klademe sem i Plán k povídce Valdice.“), nijak nesignalizuje vazbu k výše citované větě z T, a spíše naznačuje náhlý zlom v podobě změny objektu, k němuž se referuje. O dodatku č. 19 promluvíme podrobněji v jiných souvislostech.

Jestliže tedy absence *Dodateků* nijak výrazně nenarušuje souvislost textu tisku *Úvodu povahopisného*, zařazení celé řady dodatků text ztelně poškozuje. Prostřednictvím citátů z Máchova *Deníku z roku 1835* chce T dokumentovat, „jak za těchto dob myšlenky *Máchovy* se slučovaly v jednu jedinou poetickou, jak ve všem, cokoli před oči se mu stavělo, nalezal předmět k hlubokému, často i veletrudnému rozjímání“ (s. LII/54). Výběr pasáží, citovaných v T, tomuto zadání plně odpovídá a je rovněž v souladu s textem navazujícím na poslední citát: „Jakož z denníku, tak živě se značí povaha *Hynkova* i v dopisech jeho k rozličným přátelům. Patrně z nich, že celá bytnost jeho byla básnickým duchem proniknuta“ (s. LIV/57). Přísně selektivní přístup k materiálu pak plně koresponduje s tím, jak T pracuje s jinými Máchovými texty, zejména s žánrově srovnatelným Máchovým *Deníkem na cestě do Itálie*, z něž cituje pouze tři pasáže, charakterizující Máchovo vidění a prožívání tří rozdílných scénérií, a jinak obsah tohoto relativně rozsáhlého deníku shrnuje v několika málo větách (s. L–LII/52–53). K citátům z *Deníku z roku 1835* použitým v T pak D přiřazuje dalších 17 (dodatek č. 25–41), z nichž ovšem podstatná část se nijak nevztahuje k Máchovým mentálním procesům, pouze registruje jeho každodennost, a opět jiná část, v evidentním

rozporu s explicitně vyjádřenými intencemi T, líčí Máchovy snové prožitky. V přístupu D lze rovněž rozpoznat jistou autonomní mechaničnost, neberoucí ohled na potřeby T: *Dodatky* citují tak, že se dvěma výjimkami jsou nějakým úryvkem zastoupeny všechny Máchovy záznamy od 16. září až po 29. září, a to vesměs úryvkem velmi podobného rozsahu.

Některé citáty z *Deníku z roku 1835* zařazené do D však kolidují s T i jinak, což je patrné až při zohlednění širšího kontextu. *Dodatky* č. 30 a 32 zaznamenávají okolnosti vzniku Máchovy básně *Na příchod krále* a dodatek č. 30 také jasně definuje její funkci. *Dodatek* č. 37 uvádí důvod, proč báseň nebyla publikována. Sabina však níže v textu T píše: „Báseň: ‚*Na příchod krále*,‘ byla za příležitostní určena, že však z podivných příčin k tisku nepřišla, projevil se básník sám, že ji co část většího plodu básnického, v epicko-romatickou baseň: ‚Jan Lucemburský;‘ vetká“ (s. LXLV/88). Tento výrok tedy nijak nezohledňuje informace obsažené v *dodatcích*, a dokonce utajuje důvod neotištění básně, který je *dodatky* odhalen. Z více důvodů je v nesouladu s T i *dodatek* č. 27; v patřičném kontextu o něm bude řeč níže.

V mnohohvrstevném nesouladu s T jsou *dodatky* č. 42–44, doplňující tři úryvky z Máchova dopisu Eduardu Hindlovi z 8. června 1836 (*Dopis XVI*) citované v T (s. LVI–LVII/59–60). *Dodatky* se dostávají do kolize už s nejbližším kontextem. V T Sabina tři úryvky z *Dopisu XVI* uvádí takto: „Po vyjití Máje nalezá se jedno psaní, jehož obsah žádného komentaru nepotřebuje“ (s. LVI/59). Pasáž dopisu obsažená v *dodatku* č. 42 je však značně nejasná už v původním znění, zachyceném v O17, a komentář by potřebovala velmi naléhavě. Okolnosti přísahy a její průběh byly interpretovány různými způsoby, je ovšem evidentní, že text sám o sobě neposkytuje úplně bezpečné informace ani k základním parametrům této scény, včetně toho, kdo (Mácha, nebo Lori?) a jakou přísahu skládal. *Dodatky* č. 42 a 44 se však smysl textu snaží dále zatemnit tím, že určité textové úseky úplně vypouštějí:

O17: *Kam vaše holka – ? – Holka!!! – Moje holka, když jí, krmí dva! to jest zpráva pro Vás pouze. –*

D: *Kam Vaše – ? – !!! Moje – když – – –! To je zpráva pro Vás pouze. –*

O17: *jest to zde – eine Nothzucht ist unterlaufen – – – –; – holky mé matka zemřela,*

D: *je to zde – – – –; – matka mé dívky zemřela,*

O17: *Vy uslyšíte věci – budeli to hoch, co se zrodí, z toho bude Mephistopheles – –;*

D: *Vy uslyšíte věci – – – – –;*

případně některá klíčová slova redukují na počáteční písmeno:

O17: *Budeteli mít, také nějakého kluka neb holku? –*

D: *Budete-li mít, také nějakého k– n h–? –*

O17: *Má holka též – – – snad tedy také mé dítě, nenili mrtvé.*

D: *Má h– též – – – snad tedy také mé d<ítě>, <nenili> {neni-li} mrtvé.*

Výsledný text, který by neměl potřebovat „žádného komentaru“, je tak místy zkomolen k nesmyslnosti a Oldřich Králík jej už vcelku oprávněně nepovažuje za text, nýbrž za „píseň beze slov“ (KRÁLÍK 1969: 211).

Takovýto způsob utajování obsahu citátů nemá v T v podstatě obdobu. Velmi vzdálenou paralelu lze spatřovat snad jen ve třech místech: „Již jsem Vám jednou psal, co to dítě již.....; ale hledí mu to z obličejce, Eduarde – to je můj syn – tak hluboký smutek nenese žádné tak outlé srdce, leč srdce mého syna“ (s. LVIII–LIX/62); „27. září šel jsem z domu do světa, abych se staral sám o sebe – rodičové moji dali mi.....; a já jsem šel do světa, maje.....; beze strachu, bez doufání – i obrátil jsem se k Litoměřicům [...]“ (s. LIX/62); „Zas přišli na mne nějaké platy, a já teď mám zrovna.... dnes jsem již nesnídal a navečeřel, obědvat budu moci zítra a v neděli“ (LXIII/65). Utajení prostřednictvím redukce slov na počáteční písmeno či písmena (příp. písmena počáteční a koncová) je pak v T vyhrazeno výlučně pro vlastní jména osobní či místní; u apelativ se neuplatňuje.

Je evidentní, že dané dodatky se snaží úpravami původního textu především utajit Lořino těhotenství, a tím i velmi signifikantní okolnost přísahy. V kontextu T je ovšem tato snaha nesmyslná. Hned vzápětí T otiskuje Máchův dopis Hindlovi z 9. října 1836 (*Dopis XVIII*), který mj. referuje o Lořině porodu, a i méně pozornému čtenáři by tak zřejmě nemohlo uniknout, že Lori musela být v okamžiku přísahy v pokročilém stupni těhotenství. Spojení těhotenství a přísahy ovšem vytváří velmi silný interpretační impuls. Součástí Sabinou připravovaných *Spisů Karla Hynka Máchy*, zahájených *Úvodem povahopisným*, měli být nepochybně i *Cikáni*, jak lze vyvodit z formulace v T (s. LXLV/88) a především ze seznamu cenzurou povolených rukopisů (viz PÍŠA 2018:

52). Dobový čtenář by měl tedy záhy po uveřejnění *Úvodu* k dispozici i Máchův text obsahující scénu, v níž přísahá těhotná žena muži, který pochybuje o svém otcovství (MÁCHA 1961: 239–240). Analogická scéna tvoří i obsah fragmentu *Přísaha* (IBID.: 273–274), o němž ovšem nelze tvrdit, že měl být do *Spisů* zahrnut. Přísaha, která má vyvrátit podezření z nevěry, se však objevuje i přímo v D (dodatek č. 19) a vyskytla se i v Tylově *Rozervanci*, kde Hynek, průhledně reprezentující biografického Máchu, nutí k přísaze Beatu-Lori (TYL 1840: 291–292). Příslušná pasáž v *Rozervanci* dokonce může budít dojem, že je koncipována přímo podle přísahy z Máchova *Dopisu XVI*. Jak si povšiml již Krčma, Tyl v dané době části Máchovy korespondence znal (KRČMA 1932a: 101) a v *Rozervanci* použil Máchův dopis Lori z 2. listopadu 1836 (*Dopis XXIII*) nebo místy obsahově obdobný dopisy rodičům a bratrovi z téhož dne (*Dopis XXII*) (viz TYL 1840: 300–301). Výrazná paralela mezi přísahou v Máchově dopise a v *Rozervanci* spočívá zejména v následných literárních odkazech, které Máchovo a Hynkovo jednání a prožívání interpretují včleněním do určité literární tradice (u Máchy především „nejstrašnější romány“ Victora Huga a Julese Janina; u Tyla *Othello*). Máchův způsob inscenace přísahy je však použitou rekvizitou, tj. rakví s tělem Lořiny matky, nesrovnatelně drastičtější a výstřednější.

Nelze příliš pochybovat, že dobovému recipientovi – ostatně stejně jako dnešnímu čtenáři obeznámenému s příslušnými texty – by se v celém naznačeném kontextu zcela neodbytně vnucovala interpretace, nikoliv nutně adekvátní, spatřující v přísaze z dodatku č. 42 akt ověřující Lořinu věrnost, potažmo Máchovo otcovství, přičemž z textu navíc pohříchu neplyne, zda byl výsledek tohoto ověření pozitivní, či negativní. Paradoxní je, že zatímco úplné znění Máchova *Dopisu XVI* se především poznámkou *eine Notzucht ist unterlaufen*, která naznačuje jiný smysl přísahy (viz k tomu např. JANSKÝ 1953: 273–274; VAŠÁK 2009: 138–139), této interpretaci vzpírá, transformovaná verze v dodatku č. 42 jí konvenuje. Strategie utajení citlivých informací v dodatcích č. 42–44 je tedy v kontextu T a následně i kontextu širším – kterého si Sabina, připravující k vydání *Cikány* a v T přímo polemizující s *Rozervancem*, musel být plně vědom – zcela nefunkční a v podstatě kontraproduktivní.

Sabina by se rovněž textem dodatku č. 42 nedlouho po zřejmě dosti intenzivní reakci na *Rozervance* (viz k tomu [FILÍPEK] 1840), jemuž byl nejen bezprostředně po uveřejnění, ale ještě po letech vyčítán nepřiměřený zásah do Máchova soukromí (POUTNÍK 1846), dopouštěl vědomé hrubé indiskrece, která by navíc nikoliv jen stvrzovala, ale výrazně stupňovala abnormalitu Máchovy osobnosti akcentovanou

v *Rozervanci*. Nakonec i dobová recepcce *Úvodu povahopisného* naznačuje, že i bez textu *Dodatků* se mírou zveřejnění Máchova soukromí pohyboval na hraně dobově akceptovatelného (MALÝ, Jakub 1846: 649), a v tomto smyslu byl dokonce stavěn po bok Tylovy prózy: „Zvláštní nepříznivý osud, pronásledovav našeho Máchu v životě, i po jeho smrti nad jeho památkou vládne. Nejen že se všetečnou rukou odhrnovala záclona s jeho privátního života v novelách, nemotorných kritikách a životopisech, ale i vydávání jeho spisů mělo se bez mála státi předmětem všeobecného pohoršení“ (POUTNÍK 1846).

Není však nutné spokojit se s obecnými konstatováními. Analýza T zřetelně ukazuje, že Sabina si při zveřejňování informací z Máchova soukromí stanovil určité mantinely, za nimiž se ocitá nejen dodatek č. 42, ale i dodatky další. Sabinova strategie se vyjevuje zejména v operacích prováděných s citlivým korespondenčním materiálem z roku 1836. Tento materiál poměrně podrobně dokumentuje danou etapu Máchova života, z 23 známých, resp. pramenně doložených Máchových dopisů jich 15 pochází právě z tohoto roku. Sabina tuto materiálovou hojnost plně využívá, opouští více méně plynulý výklad, a ačkoliv z dopisů ze starší doby cituje jen velmi střídově (*Dopis II*, *Dopis V* a dva tzv. dopisy neznámé dívce dochované jen v T, tj. *Dopis XXV* a *XXVI*), události Máchova života v roce 1836 podává v souvislém pásmu citátů z *Dopisu IX*, *XIV*, *XVI*, *XVIII*, *XX*, *XXI* a *XXII* (s. LIV–LXIV/58–66), přerušovaném pouze krátkými spojovacími texty. Přístup k materiálům je však selektivní, z některých dopisů je otištěno jen několik málo slov či vět, jiné jsou citovány extenzivně, ovšem vždy s menšími či většími výpustkami. *Dodatky* doplňují právě jen inkriminovaný *Dopis XVI*. V souladu s běžnou praxí Sabina vynechává ty dopisy⁶⁰ nebo pasáže, které sdělují čistě provozní záležitosti denní praxe a zejména záležitosti finanční (téměř kompletně je eliminována série Máchových dopisů, které měly zajistit odbyt *Máje*), informují především o jiných osobách, jejichž soukromí by mohlo být narušeno, obracejí se k záležitostem adresáta, obsahují hlavně formální a zdvořilostní fráze náležející k epistolárnímu stylu, jsou bez kontextu nesrozumitelné, potenciálně cenzurně závadné apod. Paralelně však funguje specifický selektivní filtr, který téměř dokonale eliminuje všechna místa odkazující k Máchovým konkrétním konfliktům s lidmi z jeho bezprostředního okolí a mezi nimi navzájem, mimo jiné snad i v reakci na *Rozervance*, který je koncipován jako souvislá řada Hynkových střetů s přáteli, Beatou, Beatinou

---

⁶⁰ Lze předpokládat, že alespoň Máchovu korespondenci z roku 1836 s Eduardem Hindlem, s rodinnými příslušníky a s Lori měl Sabina k dispozici přinejmenším v tom rozsahu, v jakém je známa dnes.

rodinou a rodinou vlastní. Čtenář T tak není informován o neshodě a následném Máchově opuštění ochotnické družiny, napjatém vztahu Lori a Máchovy matky, Máchově krajním odporu k Lořiným přátelům, o opakovaných Máchových direktivách zakazujících Lori styk s jejími blízkými a jejich účast na svatebním obřadu, Máchových výhrůžkách, že Lori opustí, nebude-li se držet jeho instrukcí; utlumen je Máchův superiorní postoj vůči rodičům a bratrovi apod. Máchův komplikovaný vztah s Lori je sice na jiném místě T zmíněn, avšak velmi obecně, metaforicky a sublimovaně (s. XLVIII– XLIX/51–52), a dokumentován Máchovým literárně stylizovaným *Dopisem V*, stýkajícím se do velké míry s tzv. dopisy neznámé dívky, které Eisner hodnotí jako „předokonalý dokument autostilisačního úsilí básnického, sebezbasňujícího“ (EISNER 1945: 124), a vyústujícím, ač se jedná o list na rozloučenou, v Máchovo vyznání lásky k Lori.

Signifikantní jsou zejména úpravy *Dopisů XVIII a XXI*, které T reprodukuje takřka v plném rozsahu, ovšem vedle technických údajů (sdělení nové adresy, peněžní údaje) jsou odstraněny, případně významně modifikovány právě i pasáže tematizující nebo navozující konflikt. Potlačena je mimo jiné i narážka na přísahu z *Dopisu XVI* (*Již jsem Vám jednou psal co to dítě již v matce skusilo, a to ne všecko – to skusilo opět při svém porodu –; > Již jsem Vám jednou psal, co to dítě již.....*). Harmonizační tendence je dobře patrná i z toho, jak Sabina reprodukuje obsah *Dopisu XXII*: „Na to ještě 3. listopadu rodiče jeho list jeden obdrželi, v němž si stav svůj velmi liboval, a jakousi spokojenost na jevo dával“ (s. LXIV/65). Zcela tak pomíjí vlastní těžiště dopisu, v němž Mácha sugestivně líčí svůj záchvat zuřivosti poté, co se dozvěděl, že Lori proti jeho vůli opustila byt jeho rodičů, a ve kterém shrnuje restrikce uvalené na Lori a její blízké a vyslovuje vůči nim výhrůžky.

Text dodatku č. 42, ať již jej budeme interpretovat jakkoliv, nepochybně evokuje radikální konflikt mezi Máchou a Lori, a zcela vybočuje ze strategie uplatňované v T; jinak řečeno porušuje koherenci textu, tentokrát ovšem nikoliv z pohledu běžného dobového recipienta, který, neznaje originální znění Máchových dopisů, nemohl identifikovat Sabinův modus operandi, nýbrž z perspektivy autorské intence. V menší míře totéž platí pro dodatek č. 44, v němž je tematizován Máchův pocit mrazivého chladu při fyzickém kontaktu s Lori, ale i pro dva dodatky doplňující citáty z *Máchova Deníku z roku 1835*: Reflexivní pasáž dodatku č. 37 vyjadřuje Máchovu hlubokou nedůvěru k milované osobě a v dodatku č. 27 Mácha zraňuje Lori, ukrytou průhledně za zkratkou L– (Lořino jméno T netají a totožnost L– a Lori je z kontextu dosti zřejmá),

tím, že v žertu odmítá společný sňatek. Vyjevuje se ovšem zároveň i dobově ne zcela konformní skutečnost, že Mácha s Lori komunikoval německy. Tento fakt naopak Sabina v T aktivně potlačuje a výše zmíněný Máchův dopis Lori na rozloučenou (*Dopis V*), psaný německy, otiskuje v českém překladu, který vydává za znění originální (s. XLIX/51–52). Obecně T redukuje němčinu na minimum. Rozsáhlý Sabinův autocitát z časopisu *Ost und West* je přeložen do češtiny (s. XXXV– XXXVI/38–39), bohatý německojazyčný materiál obsažený zejména v Máchových literárních zápisnicích zůstává téměř nevyužit, případně je přeložen do češtiny, v citátech z Máchových českých textů jsou germanismy a původní německá slova pravidelně nahrazovány českými ekvivalenty nebo, umožňuje-li to kontext, vypouštěny. Němčina zůstává omezena na několik málo názvů knih, časopisů a výtvarných děl a krátkých citátů z německých klasiků v maximálním rozpětí osmi slov. Na tomto pozadí je pak nápadný i dodatek č. 39, zahrnující německou pasáž, jež svým rozsahem nemá v T obdobu.

Náš pohled na nepatřičnost některých dodatků je nakonec svým způsobem potvrzen i podobou dvou klíčových pramenů *Dodatků*, resp. diferencemi mezi *Muzejním opisem* a *Voglovým exemplářem*. Vše, co bylo řečeno výše, platí v plné míře jen pro MO. Ty dodatky, které z našeho pohledu porušují textovou koherenci, ve velkém rozsahu VE neakceptuje a vypouští je. Úplně tak mizí dodatky k *Dopisu XVI*, tj. dodatek č. 42–44, a významně jsou redukovány dodatky doplňující citáty z Máchova *Deníku z roku 1835*.

Předpoklad, že absence *Dodatků* vytvoří ruptury v textu tisku *Úvodu povahopisného*, resp. že začlenění D posílí textovou koherenci, protože text přiblíží k autorsky definitivní verzi a eliminuje zásahy vynucené externími faktory, se tedy nenaplnuje, a stávající pojetí D jako integrální součásti úplného a víceméně definitivního Sabinova autografu *Úvodu povahopisného* tedy postrádá z daného hlediska významnou oporu. Naopak celá řada dodatků působí v kontextu T cizorodě. Autoři jistě neprodukují ideálně souvislé texty, což prokazuje na více místech i T,⁶¹ a

---

⁶¹ Exemplárním případem je spojení částí Máchova *Dopisu II* (únor nebo začátek března 1833), *IX* (leden nebo začátek února 1836) a *XIV* (25. duben 1836) do jednoho celku s datem 28. března 1833 (s. LIV–LVI/57–59). Dochází tak k juxtapozici událostí ze dvou časových pásem, a vzniká mimo jiné dojem, že *Cikáni* a *Máj* byli hotovi už v roce 1833. V tomto případě snad může jít o Sabinovu záměrnou manipulaci; T i na jiném místě naznačuje podstatně ranější vznik *Máje* jeho časovým řazením před *Mnícha*: „Blíže nežli v *Máji* byl by zajisté *Mácha* k pravému romantickému básnictví ve svém *Mníchu* (postoupil), z něhož bohužel pouhé zlomky, bez všeho udání jich spojení, a bez plánu celé té básně se nám dostaly. Jistotně víme, že prvotní myšlenka *Máchova* byla, sepsati román, jenž v čele každé částky básně nesl, uznav později vyšší své povolání úplnou básně romantickou sepsati zamýšlel. Necht' čtenář ze zlomků posoudí, seč *Mácha* byl“ (s. LXLIV– LXLV/88). Pokud tato časová nesrovnalost nemusela být nezasvěcenému čtenáři zřejmá, pak rozpor mezi některými veřejnými událostmi a jejich umístěním do roku 1833 byl snadno rozpoznatelný: *Světozor* začal vycházet až roku 1834 a výstava, na níž byly

nelze samozřejmě vyloučit, že chyb se dopustil Sabina a při posledních revizích textu si je on nebo někdo jiný uvědomil a dané dodatky byly následně odstraněny. Roli tu mohla sehrát i skutečnost, že podle dobového svědectví se Sabinova práce na *Úvodu* táhla velmi dlouho.⁶² Ovšem některé dodatky působí vůči intencím textu natolik subverzivně, že by v něm mohly jen stěží přežívat až do finálních fází jeho geneze nebo do něj být v této fázi dodatečně začleněny. Jako pravděpodobnější se zdá alternativa, že problematické dodatky koncipoval někdo, kdo byl s T obeznámen méně důkladně než jeho autor Sabina a snažil se především uceleněji podat máchovské dokumenty, aniž by si byl plně vědom všech souvislostí a možných kolizí.

Stemma pramenů *Dodatků*

Přistupujeme ke komparaci jednotlivých pramenů *Dodatků*, zejména klíčového *Muzejního opisu* a *Voglova exempláře*, a následnému stanovení jejich vzájemných vztahů. Nově navržené stemma, nahrazující stávající nefunkční model, by mělo především vést k vyjasnění statusu MO a VE.

Se zjištěním editorů *Spisů* lze souhlasit do té míry, že v textu, který mají MO a VE společný, se VE s MO „pozoruhodně shoduje jak v jevech pravopisných a v interpunkci, tak i v případných písařských nedopatřeních“ (JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1972: 464). Odchylek mezi finální podobou MO, tj. po provedení oprav, a VE je skutečně vzhledem k povaze textu, zejména jeho interpunkční složitosti, nápadně málo. Určitá část z nich je navíc dána odlišným grafickým a technickým řešením: VE tak oproti MO uvádí některé celé dodatky v uvozovkách, aby explicitně signalizoval jejich citátovou povahu; při dataci Máchových deníkových záznamů rozepisuje VE kompletní datum, kdežto MO měsíc a rok převážně nahrazuje pomlčkou; MO vyznačuje zvýrazněný text podtržením, VE souběžně podtržením a jiným řezem písma nebo jen jiným řezem písma apod. Poměrně hojná variantní místa pak vznikají také odlišným přístupem k utajení vlastních jmen osobních; VE zkracuje jména, která jsou v MO plně

---

prezentovány Klimschovy obrazy *Oberon* a *Erlkönig* a kterou Sabinou komponovaný celek nepřímou zařazuje do roku 1830, se konala roku 1833 (viz CATALOG DER KUNSTAUSSTELLUNG 1833: č. 87, 213; BOHEMIA 1833).

⁶² Jan Nepomuk Krouský v dopisu Václavu Bolemlíru Nebeskému z prosince 1843 píše, že „povahopis již přes půl vypracovaný, [Michal Mácha] stýskal si na Sabinu, že s ním nemůže přijít ke konci, a že bude muset povahopis až naposled dát tisknout“ (ŠIMÁK [ed.] 1932: 83–84).

rozepsána (např. *Tomíček* MO] *Tomi-* VE), nebo dále redukuje jména v MO již krácená (např. *Tomíč-* MO] *To---* VE).

Ostatní odchylky mezi společnými částmi MO a VE se co do počtu zcela dominantně realizují na rovině interpunkce (32 míst) a samohláskové kvantity (17 míst). Interpunkční varianty nikde neposouvají smysl textu a odchylky v kvantitě nezasahují význam slov a jsou až na nepatrné výjimky, které vedle sebe staví v zásadě rovnocenné alternativy (např. *pochována* MO] *pochovaná* VE), takového druhu, že jedna z variant má vyloženě chybnou, případně méně adekvátní podobu (např. *doufající* MO] *doufajice* VE). Kvantitativně marginální jsou pak odchylky v hláskové kvalitě a skladbě slov (*středohoří* MO] *středhoří* VE; *nešťastný* MO] *nešťastný* VE; *Sebastianovi* MO] *Šebastianovi* VE; *věřící* MO] *veřící* VE), distribuci malých a velkých písmen (*Bůh Vás chraň* MO] *...vás...* VE; *ctili jej co Boha* MO] *...boha* VE; *on ztratil Boha* MO] *On ztratil boha* VE), kladení hranice slov (*od tamtud'* MO] *odtamtud'* VE; *zevnitř* MO] *z vnitř* VE), užití slovesných tvarů (*jest* MO] *je* VE; *rozněcuji* MO] *rozněcuj<i>{e}</i>*), předložkové vazbě (*Jakého účastenství náš básník na těchto <v těchto> převratech míval*, MO] *...v těchto převratech...* VE) a víceslovném spojkovém výrazu (*a až se líp rozjasní* MO] *až se...* VE). Kvantitativní těžiště různočtení tedy spočívá v drobných odchylkách nezasahujících sémantickou rovinu textu a realizujících se v oblastech (interpunkce, hlásková kvantita), pro něž je obecně charakteristická dlouhodobě přetrvávající výrazná neustálenost. Počet interpunkčních odchylek je pak nutné vnímat také v kontextu mimořádné interpunkční složitosti textu, projevující se v bezprostřední kombinaci interpunkčních znaků, zejména v podobě jejich iterace (různě dlouhé řady pomlček, vykřičníků apod.).

Enormní blízkost *Muzejního opisu* a *Voglova exempláře* lze demonstrovat na nejméně výraznějších odchylkách (zvýraznil MP):

MO: *takž i skoro každý blouznivec na tmavé bezpředmětné noci zrak svůj rozněcuji, denní rozmanité barvitosti si nevšímaje.*

VE: *takž i skoro každý blouznivec na tmavé bezpředmětné noci zrak svůj rozněcuj<i>{e}</i>, denní rozmanité barvitosti si nevšímaje.* [dodatek č. 15]

MO: *V takových na oko zasmušilých charakterech, jenž obyčejně bývají znamením různých duchů a důmyslného nadání, nalezali nejvyššího zalíbení novější*

básníkové, jakož u Byrona Lara, u Mickiewicze Wallenrod i někteří básníci rekové u Puškina. K těmto přiblížil se i Mácha svou subjektivností

VE: *V takových na oko zasmušilých charakterech, jenž obyčejně bývají znamením různých duchů a důmyslného nadání, nalezali nejvyššího zalíbení novější básníkové, jako je u Byrona Lara, u Mickiewicze Wallenrod i někteří básníci rekové u Puškina. K těmto přiblížil se i Macha svou subjektivností.* [č. 16]

MO: *Když {Byron} u veřejnost vystoupiv své básně vydal; podivil se svět...*

VE: *Když u veřejnost vystoupiv své básně vydal; podivil se svět...* [č. 21]

MO: *Zpěvy takové {jeho} zněly co hrůzné „dobrou noc“ ...*

VE: *Zpěvy jeho zněly co hrůzné „dobrou noc“ ...* [č. 21]

MO: *Čím to asi je, že člověk, který svět zná a s ním je nespokojen, u člověka kterého miluje a o kterém pochybuje vzdy toho nejhoršího se domýšlí? – aspoň spíše {než} u člověka který mu je lhostejný; a proč člověka, na kterého je žarlivý, a za špatného má? –*

VE: *Čím to asi je, že člověk, který svět zná a s ním je nespokojen, u člověka kterého miluje a o kterém pochybuje vzdy toho nejhoršího se domýšlí? – aspoň spíše než u člověka který mu je lhostejný; a proč člověka, na kterého je žarlivý za špatného má?* [č. 37]

Ani tyto odchylky nejsou, jak patrně, dramatické. Zásadní navíc je, že v prvním, čtvrtém a pátém případě se nejedná o intencionální variantnost přinášející ekvivalentní alternativy. MO zde má vždy znění, které více či méně porušuje smysluplnost textu. Tato konstelace nás pak nijak nenutí hledat příčinu diferencí vně vztahu MO a VE a lze je podle zvolené perspektivy interpretovat jako důsledek buď typologicky běžné chyby opisu (VE > MO), nebo odstranění zjevného defektu předlohy (MO > VE). První případ pak poměrně naléhavě preferuje druhou možnost, protože restituce defektního znění je podstatně méně pravděpodobná než plynulý pohyb v podobě reprodukce chyby a její následné korektury.

Rozdílné znění v druhém případě je pak specifické tím, že se nenachází v dodatcích ve vlastním slova smyslu, ale v periferní pasáži, která má zajišťovat návaznost na text tisku *Úvodu povahopisného*, a s T se tedy textově překrývá (T: *K charakterům, jako je u*

Byrona Lara, u Mickiewiczze Wallenrod i někteří básničtí rekové u Puškina, přiblížil se i Mácha svou subjektivností.). Odchylka mezi MO a VE může pak být objasněna tím, že VE v daném místě preferuje znění T. Zvláště pokud si uvědomíme, že ve VE stojí text D a T bezprostředně vedle sebe.

Stejně přesvědčivé jsou ve smyslu blízkosti MO a VE i shody mezi oběma prameny. Dalekosáhle se kryje složitá, nesystematická, z dobového hlediska často výrazně defektní interpunkce. Korespondence jde tak daleko, že oba prameny se shodují v interpunkční absurditě, jakou je zdvojení tečky (*létaly okny ven.. –*). MO a VE dále souhlasí v celé řadě nestandardních nebo alespoň méně běžných podob a tvarů slov a syntaktických anomálií: *bloudějí přístrachy noční; chodí jích otevřenýma očima; nešťastník; bylo více zasvěcencu; nadobyčejníky [místo nad obyčejníky]; jakoby **byla** vůle všemíra a moudrost věčného světoducha, jen proto jej **byla** na svět povolala; nadobyčejnost [místo nad obyčejnost]; předložili se mu na světě všeliké úlohy; bylít zákonodárcove; skoumatele přírody [nom. pl.]; odpověď; nazpaměť; pronásledování; jizto říkají solidnosti; proč se jim na světě líbí; k těmto přiblížil se i Mácha svou subjektivností; středohoří/středhoří; šťastným; krajane ctili jej; Fouquée; Probuh; tím; líšejí; vypůjčena zář; svadlé kvítí; zatím; oni sami však obruče s tého se pustivše; nešťastný; dlouha ale nečistá ulička; údoličko* apod.

Signifikantní jsou ovšem především taková společná porušení textu, která významně narušují jeho smysl, resp. činí text nesmyslným, a jež jsou zároveň odstranitelná elementární textovou operací, tj. jiným kladením hranice slov a doplněním předpony *ne-* (zvýraznil MP):

MO/VE: *...a kdykoliv se jakýs důmyslník v životě objevil a **nadobyčejníky** povznesl zdálo se jakoby byla vůle všemíra a moudrost věčného světoducha, jen proto jej byla na svět povolala, aby pro tamty pracoval, snažil a obětoval se – a často i zahynul. By však **nadobyčejnost** zvyk a způsob důmysl nevynikal, předložili se mu na světě všeliké úlohy jichž vykonáním teprv sousto zásluhy se mu přičítá.* [č. 11]

MO/VE: *Pohledme ještě na jiné stránky pospolitého života. Z mládí naučí se člověk nazpaměť vyslovovat jména cnost přátelství láska, volnost a jiná více, o nichž si ideální pojem utvoří, později pak v opravdivost světa stoupiv, hledá je v zásadách lidského obcování, a **nalezna** jich ale sám v život je uvést se vynasnažuje.* [č. 11]

Defekty jsou zřejmé a v prvních dvou případech především velmi nápadné; novotvar k sobě intenzivně přitahuje pozornost. Lze tedy předpokládat, že tlak na jejich odstranění by byl enormní. Výše uvedené příklady, v nichž VE koriguje smysl porušující znění MO (předjímáme zde závislost VE na MO, jež bude doložena později), demonstrují, že tento tlak se skutečně reálně uplatňoval. Existence mezičlánků mezi MO a VE pak samozřejmě výrazně snižuje pravděpodobnost zachování nápadných koruptel, protože každý takový mezičlánek otevírá prostor pro jejich odstranění.

Doložili jsme tedy zatím extrémní textovou blízkost *Muzejního opisu* a *Voglova exempláře*, přesněji řečeno těch částí MO a VE, které mají společné. Její explikace pomocí společné předlohy MO a VE je fakticky vyloučena, protože MO má, jak bylo řečeno výše, vrstvu rozsáhlých a komplexních redakcí (především dodatek č. 10, 21, 22), které jsou ve shodě se zněním VE a které z podstatné části nelze interpretovat jako korekturu chyb opisu, jež by MO mohla zpětně sblížovat se zněním předlohy. Není možné, aby MO a VE nezávisle na sobě realizovaly totožný repertoár změn vůči textu předlohy nebo aby stejně reagovaly na případné otevřené varianty předlohy. Konstatujeme tedy předběžně, ve shodě s editory *Spisů* (JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1972: 464), že MO a VE jsou ve vztahu závislosti, a vzhledem k výše uvedeným dokladům předpokládáme, že tento vztah je zřejmě bezprostřední.

Směr závislosti řeší editoři *Spisů* ve prospěch MO > VE, a to v podstatě výlučně na základě obecného konstatování, že *Voglův exemplář* s jedinou výjimkou⁶³ respektuje redakční úpravy *Muzejního opisu*. Tato argumentace je však nedostatečná, protože nijak nebere v potaz charakter těchto úprav, které vesměs nevylučují možnost jejich realizace ex post, v podstatě v libovolně dlouhém časovém odstupu po zapsání základní vrstvy textu MO. Nic tedy v zásadě nebrání tomu, aby byly realizovány např. zpětně podle znění VE. Dostatečně průkazná je v daném smyslu nakonec jen úprava jediná, která je provedena prokazatelně přímo při zápisu základní vrstvy MO:

MO: *Však, {vy} to nejste v stavu pochopiti, <a žádný> vy, ani kdo jiný – – –.*

VE: *Však, vy to nejste v stavu pochopiti, vy, ani kdo jiný – – –.* [č. 10]

---

⁶³ Výjimky jsou ve skutečnosti minimálně dvě, a to v dodatku č. 8 (*na těchto <v těchto> MO*] *v těchto VE*) a 21 (*Když {Byron} u veřejnost vystoupiv MO*] *Když u veřejnost vystoupiv VE*).

Tento úsek je navíc součástí citátu Máchova dopisu Janu Benešovi (*Dopis III*), který je dochován autografem R38, a stav v MO a VE tak lze konfrontovat s výchozím bodem textového procesu odehrávajícího se v daném místě. MO nejprve přináší znění totožné s R38 a ještě před zápisem dalšího textu ho poměrně výrazně modifikuje; modifikované znění pak prezentuje i VE. Je zřejmé, že MO na základě VE nemohl rekonstruovat originální znění R38, naopak VE je nekomplikovaně odvoditelný z MO a celá posloupnost pak má podobu plynulého procesu:

R38: *Však, to nejste v stavu pochopiti <->{,} a žádný – – –.*

MO původní: *Však, to nejste v stavu pochopiti, a žádný*

MO oprava: *Však, vy to nejste v stavu pochopiti, vy, ani kdo jiný – – –.*

VE: *Však, vy to nejste v stavu pochopiti, vy, ani kdo jiný – – –.*

Tato argumentace má však stále, velmi striktně řečeno, plnou platnost právě jen pro dané místo, ačkoliv nepochybně dovoluje zásadní implikace pro vztah MO a VE jako celku. Nechceme-li se však dopouštět podobných simplifikací jako editoři *Spisů*, je třeba brát v úvahu i složitější vazby mezi MO a VE (např. obousměrnou vzájemnou závislost), a argumentaci prohloubit pokud možno tak, aby pokrývala co největší plochu textu *Dodatků* a různé jeho aspekty. Vyjdeme z právě analyzovaného místa a přidržíme se jednak vrstvy oprav MO, jednak poměru MO a VE k originálnímu znění Máchových textů.

MO provádí výrazné opravy i v textu, který ve VE absentuje (viz dodatky č. 29, 35), a vliv VE je tedy vyloučen. Dále uskutečňuje relativně komplexní operace, které mají charakter oprav vázaných, tj. takových, při nichž jeden zásah do textu vyvolává nutnost zásahu jiného, a text nereaguje primárně na případnou předlohu, ale sleduje vlastní vnitřní logiku. Lze tedy opatrně předpokládat, že komplex oprav v MO má povahu primární a VE jej neinicuje, ale naopak akceptuje.

Dodatky jsou z podstatné části (přibližně ze dvou třetin) tvořeny citáty Máchových textů. Zhruba pro polovinu tohoto citátového textu je dochováno Máchovo originální rukopisné znění, a lze s ním tedy MO a VE bezpečně konfrontovat. Výsledek je dosti jednoznačný: V místech, kde mají MO a VE odlišné znění (celkem 18 míst), je MO, s jedinou výjimkou,⁶⁴ vždy blíže originálu, což MO řadí v textovém procesu těsněji

---

⁶⁴ VE zde ovšem zřejmě jen opravuje zjevnou chybu MO, zmíněnou již výše (...je žarlivý, a za špatného má? – MO] ...je žarlivý za špatného má? VE).

k jeho počátku, resp. před VE. Přesvědčivost kvantitativního hlediska je podpořena i kvalitativní perspektivou, a ačkoliv jsou odchylky mezi MO a VE na daných místech ve své většině relativně drobné a nijak signifikantní, existují minimálně tři výjimky, z nichž jedna byla uvedena již výše:

R38: *A to jest největší trápení ducha, že hledám to, o čem vím, že to není.* – –

MO: *<A to je největší ducha trápení> {Mého ducha největší trápení je}, že hledám to, o čem vím, že toho není.* – –

VE: *Mého ducha největší trápení je, že hledám to, o čem vím, že toho není.* – – [č. 10]

R56: *Pak jsem se smluvil u Komárků že p. p. Tomíčkovi, Trojanovi, Vlčkovi, Tomsovi a t. d. taktěž se stalo.*

MO: *Pak jsem se smluvil u Kom– že p. p. Tomíč–, Troj–, Vlč–, Toms– a t. d. taktěž se stalo.* –

VE: *Pak jsem se smluvil u Ko– – že p. p. To– ––, Tro– ––, Vlč– –, Tom– – a t. d. taktěž se stalo.* [č. 37]

V prvním případě mohl MO sice teoreticky provést opravu podle znění VE, ovšem jen stěží, resp. abnormální shodou náhod, by byla z VE vyvozena původní podoba MO, která se blíží originálnímu znění R38. Podobně v druhém případě zkratky vlastních jmen ve VE neposkytují dostatečnou oporu pro postup MO přesně ve směru R56; zejména zkratky *To– – –* a *Tom– –* jsou nejednoznačné a navzájem zaměnitelné.

Bylo by možno uvádět další jednotliviny, dokládající závislost VE na MO (připomeňme alespoň výše zmíněnou odchylku *rozněcujil/rozněcuj<i>{e}</i>*); stávající evidence se však zdají dostatečné, zejména vzhledem k tomu, že pro opačnou nebo vzájemnou závislost v textech neshledáváme žádné signály. Konstatujeme tedy, že *Voglův exemplář* je v těch částech, které má společné s *Muzejním opisem*, na MO závislý, a to zřejmě bezprostředně, tzn. *Voglův exemplář* pracoval s *Muzejním opisem* jako s předlohou, kterou relativně přesně reprodukoval. Dospěli jsme tak sofistikovanější cestou k zdánlivě obdobnému řešení jako editoři *Spisů*. Rozdíl je však zcela zásadní, protože editoři *Spisů* daný závěr vztahují na MO a VE jako celek, a považují tak otázku relace MO a VE za definitivně vyřešenou, přičemž ignorují zjevný fakt, že nejen MO oproti VE, ale také VE oproti MO má rozsáhlé pasáže navíc, a jednoduché schéma MO > VE, v němž oba prameny reprezentují opisy, nemůže

odpovídat realitě. Stanovením závislosti společných částí MO a VE se naopak zásadní otázky teprve otevírají.

Setrvání na dosavadním pojetí MO a VE jako běžných opisů, jejichž primární funkcí je prostá reprodukce předlohy, by nutně znamenalo, že VE musel mít vedle MO k dispozici minimálně jeden další pramen, pravděpodobně zcela, přinejmenším však z podstatné části nezávislý na MO,⁶⁵ který s MO při opisu kombinoval. Již samotný tento souběh dvou pramenů různé provenience v rukou původce VE je nepravděpodobný. Ještě podstatně méně očekávatelný je však způsob, jakým by VE s prameny nakládal. Logika prostého opisu by v případě dvou výrazně odlišných pramenů, disponujících různým repertoárem relativně izolovaných textů, předpokládala příklon k jedné ze základních modelových strategií: opis preferuje jeden z pramenů jako předlohu z různých důvodů vhodnější (případně jsou reprodukovány oba prameny zvlášť ve dvou diskrétních opisech), nebo oba prameny kontaminuje, a to buď tak, že zachycuje text obou pramenů v největší možné šíři, tedy integruje oba prameny v jejich úplnosti (VE ideálně nevypouští žádný text obsažený v MO), nebo reprodukuje jen text oběma pramenům společný, tedy bezpečně doložený více zdroji (VE ideálně nepřidává žádný text nad rámec MO). Situace ovšem s žádnou z těchto alternativ ani vzdáleně nekoresponduje, protože VE oproti MO text zároveň relativně masivně redukuje i rozšiřuje. Pojímání MO a VE jako opisů tedy vede ke komplikovanému rozvětvenému stemmatu, jehož relace je navíc obtížné uspokojivě motivovat.

Pro jiný charakter MO a VE zároveň mluví více skutečností. *Muzejní opis* především představuje velmi dynamickou strukturu. Vrstva oprav, jež editoři *Spisů* nazývají přímo redakcemi, zásadně modifikuje základní vrstvu textu. Významnou část z nich nelze chápat jako prostou korekturu koruptel předlohy ani jako zpětné odstranění nepřesností vzniklých při opisu, a to zřejmě ani v případě, že by text předlohy, tedy hypotetický úplný Sabinův rukopis *Úvodu povahopisného*, byl značně komplikovaný a zvrstvený, což ostatně odporuje všem předpokladům (viz k tomu výše). Jedná se především o již zmíněné škrty pasáží textu a následné úpravy okolí škrty, které mají obnovit porušenou koherenci textu, a přesuny větších segmentů textu, doprovázené dalšími návaznými úpravami. Je-li výše navržená interpretace začerněných míst v MO alespoň částečně relevantní, pak by tyto zásahy implikovaly koncepční úvahy dalece

---

⁶⁵ Mohli bychom sice předpokládat, že tento hypotetický pramen byl závislý na MO a jiném dalším prameni, ovšem je zřejmé, že tím se vlastní problém neřeší, ale jen odsouvá dále do historie textového procesu.

překračující rámec nejbližšího kontextu. Aktivní přístup MO je patrný i ve škrtu *d<itě>* (dodatek č. 44), který naznačuje, že nejen utajení tohoto slova, ale i všech dalších v dodatku č. 42 a 44 proběhlo až v MO. *Muzejní opis* každopádně vykazuje vysokou míru iniciativy, neslučitelnou s charakterem opisu.

Určitou autonomii MO signalizuje i fakt, že v periferních pasážích, jimiž se některé dodatky překrývají s tiskem *Úvodu povahopisného*, přináší MO poměrně často znění odlišné od T. Toto paralelní znění na švech mezi T a D se vyskytuje i v případě dodatků citujících Máchovy texty. Specifické a komplikované jsou z tohoto hlediska citáty z Máchova *Deníku z roku 1835*; bude o nich v patřičném kontextu pojednáno později. Jiný případ tohoto druhu se vyskytuje v dodatku č. 14, doplňujícím úryvek z Máchova *Zápisníku*:

Z: *já miluju, – více než miluju – já se kořím Bohu, poněvadž – není. –*

T: *já miluju – ba více než miluju – já se kořím Bohu. –*

MO: *já miluju, – více než miluju – já se kořím Bohu, poněvadž – není. –*

Muzejní opis se tedy v úseku překrývajícím se s T vrací ke znění Z. Situaci lze interpretovat tak, že Sabinův hypotetický rukopis měl znění v souladu se Z a odtud ho převzal MO. Předpokládalo by to ovšem, že během tiskové přípravy byl daný text dodatečně modifikován na znění T. Motivace takové korektury je však nejasná, protože originální znění žádný zásah tohoto druhu nevyžaduje. Nápadné rovněž je, že v těsné blízkosti tohoto nijak nevynuceného zásahu by byl bez opravy ponechán skutečný defekt v podobě zanedbání dvojí vazby (*miluju ... Bohu*), případně by jej daný zásah dokonce teprve vytvářel, protože znění Z lze číst i tak, že slovesný tvar *miluju* má obecný smysl a k Bohu se nevztahuje. Takovéto čtení však T velmi znesnadňuje. Alternativní řešení, které se ukáže i ve světle zjištění vztahujících se k citátům z Máchova *Deníku z roku 1835* jako pravděpodobnější, vychází z toho, že MO celý příslušný dodatek koncipoval přímo podle Z, případně dnes neznámého opisu dané pasáže, nezávisle na hypotetickém Sabinově autografu a v opozici k T.

Dynamika textového procesu, přítomná už v samotném MO, pak výrazně akceleruje na ose MO > VE. Posun VE oproti MO přitom není neutrální a libovolný. Jak jsme viděli výše, VE nepochybně podává vzhledem k T znění adekvátnější, protože významně redukuje pasáže MO porušující při začlenění do T koherenci textu. Ve VE tedy, zdá se, dochází k vědomé a kvalifikované adjustaci znění MO. Signifikantní pro

pozici VE vůči MO je nakonec i to, že VE, fyzicky spojující T a D, vlastně prezentuje již kompletní zamýšlený celek, a na rozdíl od MO má v tomto smyslu finální podobu schopnou autonomní existence.

Konstatovali jsme tedy vesměs rysy obtížně slučitelné s představou opisové řady, a naopak běžné pro proces postupného ustavování textu. Opravňuje nás to k návrhu alternativního stemmatu, které se vrací k lineární formě MO > VE. Oba prameny však v tomto modelu nerepresentují opisy, ale fixují jednotlivé fáze vlastní geneze textu *Dodatků*. Toto řešení má ovšem zásadní důsledky pro časovou a autorskou atribuci D. Text D by nutně krystalizoval až po vydání T v rozmezí let 1845–1901 a Sabinova účast na něm by byla krajně nepravděpodobná, pokud bychom ovšem nechtěli předpokládat, že původci MO a VE pracovali podle Sabinových instrukcí.

Považujeme za vhodné dospět ke kompletnímu stemmatu, a stanovit tedy v historii textu *Dodatků* pozici třetího pramene, tj. *Křížova opisu*, která se opět ukáže být výrazně komplikovanější, než jak by vyplývalo z dosud předpokládané přímočaré závislosti *Křížova opisu* na *Voglově exempláři*. Význam KO je z hlediska našich cílů spíše marginální, protože se tentokrát nepochybně jedná o opis pramene staršího. Nicméně definování vztahu KO ke starším pramenům o nich může přinést podstatné informace.

Křížův opis má stejný repertoár dodatků jako VE s výjimkou vypuštění pěti velmi krátkých dodatků č. 3–5, 23 a 45, které mají rozsah od jednoho do šesti slov. Absence dodatků č. 3–5 je navíc registrována značkou v marginu; důvod pro tento postup je nejasný. V KO chybí oproti VE větší textové pasáže jen v rámci dodatku č. 47; KO vypouští: „*a modlitba jeho, – skončení mše a průvod – dílo hrobníkovo*“ a „*nalezení mnicha mrtvého – hlava a pravá ruka Waldštyna*“. Tento dodatek ovšem nemá podobu souvislého textu, je strukturován jako série hesel navzájem oddělených pomlčkami, což může významně komplikovat proces reprodukce a přinášet chyby opisu právě v podobě vynechání částí textu. KO dále vynechává v osmi případech už jen jednotlivá slova, ovšem až na jediný případ (*ztratil boha ze stvoření svého* VE] *ztratil ze stvoření svého* KO) bez většího vlivu na smysl textu. Podstatné však je, že KO nemá oproti VE žádné pasáže navíc a mírně širší znění přináší v podstatě jen v pěti případech, kdy ovšem vesměs doplňuje jen synsémantikum (předložku, spojku, části), a to opět tak, že se nemění smysl textu.

Další výraznější odchylky mezi *Voglovým exemplářem* a *Křížovým opisem* jsou vzácné a mají podobu záměny slov, která jsou ale až na výjimky v daném kontextu

v podstatě synonymní. Navíc se jedná o slova ze slovo tvorného hlediska příbuzná nebo slova, která mají podobný grafický obraz či zvukovou realizaci. Svou roli při substituci mohl rovněž sehrát bezprostřední kontext, viz první příklad (zvýraznil MP):

VE: *Národní naše čest ležela pochovaná v hrobě hlubokém, a dvoje století neumdlelo uzakrýváním ji a **pohazováním** špinavou zemí.*

KO: *Národní naše čest ležela pochovaná v hrobě hlubokém a dvoje století neumdlelo uzakrýváním ji a **pozakrýváním** špinavou zemí.* [dodatek č. 1]

VE: *...a jakoby nový **věk** byl nastal...*

KO: *...a jakoby nový **svět** byl nastal...* [č. 6]

VE: *...hrou naší **obrazivosti**.*

KO: *...hrou naší **obraznosti**.* [č. 9]

VE: *Zachovejte, dejž Bůh, (bude-li možná!!!!) **váš** mír...*

KO: *Zachovejte, dejž Bůh (bude-li možná!!!!) **náš** mír...* [č. 10]

VE: *Každé století chová snad jen jednoho takového **nešťastníka**...*

KO: *Každé století chová snad jen jednoho takového **nešťastného**...* [č. 10]

VE: *...nebyloby tolik nevěřících a pochybujících o podstatě a **opravdivosti** takového rozčilení...*

KO: *...nebylo by tolik nevěřících a pochybujících a **spravedlivosti** takového rozčilení...* [č. 11]

VE: *Jaký **to** odpor!*

KO: *Jaký **tu** odpor!* [č. 11]

VE: *...nepochybujme tedy že i nespokojenci důležité příčiny své nespokojenosti **znají**.*

KO: *...nepochybujme tedy že i nespokojenci důležité příčiny své nespokojenosti **mají**.* [č. 16]

VE: ...*hlasitě se směje nerozumu slabosti i krátkozrakosti jeho...*

KO: ...*hlasitě se směje nerozumu slabosti i krátkosti zraku jeho...* [č. 21]

VE: *Dnes jsem měl sen, že jsem byl v nějakých zříceninách, jak se bořily před i za mnou...*

KO: *Dnes jsem měl sen, že jsem byl v nějakých zříceninách pak se bořily před i za mnou...* [č. 41]

Charakter veškerých výraznějších rozdílů mezi VE a KO se tedy nijak nevymyká rysům typickým pro chyby opisu, a nijak nebrání bezprostřední závislosti KO na VE. Totéž platí i pro drobnější odchylky v podobě užití různých lexikálních variant (*tenkrát* > *tenkrát*; *však* > *avšak*; *teprv* > *teprve*; *vešken* > *všechn*; *jich* > *jejich*; *zajistě* > *zajisté*; *všelijakých* > *všelikých*; *všecko* > *všechno* apod.), různých forem téhož slova (*vyskytnul* > *vyskytl*; *pohledme* > *pohledněme*; *pěstě* > *pěsti* apod.) a modifikace prefixů (*stoupila* > *vstoupila*; *procítil* > *pocítil*; *zbudilo* > *vzbudilo*; *zahasínajících* > *zhasínajících* apod.).

Zatímco výše popsané difference nejsou co do počtu nijak zásadní, překvapivé je naopak enormní množství odchylek v oblasti kladení hranic slov, samohláskové kvantity a zejména interpunkce. Dohromady na těchto rovinách vzniká podstatně více než dvě stě variantních míst. Tato skutečnost je však signifikantní až v kombinaci s jiným zjištěním: *Křížův opis* sice často odstraňuje v daných variantních místech defekty a anomálie *Voglova exempláře*, avšak v ještě větší míře je zároveň přidává, a to velmi často i ve zcela triviálních případech (vypuštění čárky před hypotaktickými spojkami, mezi nerozvitými několikanásobnými větnými členy apod.). Diskrepanci mezi VE a KO tedy nelze vysvětlit tím, že KO vědomě či mimovolně korigoval substandardní jevy textu VE, případně text jazykově aktualizoval směrem k normě platné kolem roku 1901. Pokud by bylo VE přímou předlohou pro KO, jak se dosud předpokládalo, museli bychom současně připustit i to, že původce KO, filolog Karel Kříž, absolvent českého gymnázia, student filozofické fakulty a žák Jaroslava Vlčka, nejen dosti nepřesně reprodukoval text předlohy, ale navíc neovládal elementární pravopisnou normu, což je ostatně v rozporu s jinými Křížovými zachovanými rukopisy (LA PNP, fond K. Kříž).

S enormním množstvím odchylek mezi *Voglovým exemplářem* a *Křížovým opisem* ostře kontrastuje dobře patrná snaha KO o co nejvěrnější reprodukci předlohy, a to i v poměrně detailních aspektech textu. Tento rys KO se manifestuje ve více oblastech:

Ve vrstvě oprav má KO významný počet takových korektur, které vedou od standardní podoby k podobě nestandardní nebo alespoň v době vniku KO (1901) již neobvyklé:

VE: ...*kolem blouději přístrachy noční*...

KO: ...*kolem blouděj<í>{i} přístrachy noční*... [č. 10]

VE: *Jestliže někdy mocnější duch rázem se nad ostatní povýšil*...

KO: *Jest{-}li<že> že někdy mocnější duch rázem se nad ostatní povýšil*... [č. 11]

VE: *Považte to a buďte pak vesel<í>{i}*.

KO: *Považte to a buďte pak <w>{v} esel<í>{i}*. [č. 11]

VE: *Pomýšlejte o tom a buďte veseli*...

KO: *Pomýšlejte o tom a buďte vesel<í>{i}*... [č. 11]

VE: ...*a jestli že kdo zde onde na zkrříšení jeho se osměloval*...

KO: ...*a jest{-}li že kdo zde onde na zkrříšení jeho se osměloval*... [č. 11]

VE: *K těmto přiblížil se i Macha svou subjektivnosti*.

KO: *K těmto přiblížil se i Mácha svou subjektivnost<í>{i}*. [č. 16]

VE: ...*co zláště platí o literatuře francouzské*...

KO: ...*co z<v>láště {zláště} platí o literatuře francouz<s>ké*... [č. 21]

VE: ...*jakoby říci chtěly: každé hvězdy svit je vypůjčena zář*...

KO: ...*jakoby říci chtěly <[,]>: každé hvězdy svit je vypůjčen<á>a zář<[e]>{zář}*... [č. 21]

VE: ...*sami však obruče s tého se pustivše padají*...

KO: ...*sami však obruče s <této> {s tého} se pustivše padají*... [č. 21]

VE: ...*aspoň spíše než u člověka který mu je lhostejný...*
KO: ...*aspoň spíše než u člověka<,> který mu je lhostejný...* [č. 37]

VE: ...*běžel jsem zhůru...*
KO: ...*běžel jsem <v>zhůru...* [č. 38]

VE: ...*ve zříceném gothickém stavení...*
KO: ...*ve zř<i>{i}ceném got{h}ickém stavení...* [č. 40]

Funkcí takových korektur, které, viděno bez náležitého kontextu, v některých případech zřetelně poškozují nebo archaizují výslednou podobu textu KO, je evidentně přesná reprodukce předlohy, včetně jejích anomálií a dobových jazykových specifik, a to právě i v oblasti interpunkce, hláskové kvantity a kladení hranic slov. Podstatné ovšem zároveň je, že ačkoliv se KO opravami vrací ke znění VE, neděje se tak bez výjimek, což opět narušuje představu o přímé závislosti KO na VE.

Jako důsledek úsilí o přesnou reprodukci předlohy lze dále interpretovat i ty opravy v KO, které sice nevedou k nestandardní podobě, ovšem korigují znění, které není nijak vadné samo o sobě, ale zřejmě jen z hlediska přesnosti opisu:

VE: ...*obětoval se – a často i zahynul.*
KO: ...*obětoval se {–} a často i zahynul.* [č. 11]

VE: ...*miliony jiných lidí...*
KO: ...*<miliony lidí jiných,> {miliony jiných lidí,}...* [č. 13]

VE: ...*jakéhož jim život neposkytoval; – takž i skoro každý blouznivec...*
KO: ...*jakéhož jim život neposkytoval; {–} {val; –} takž i skoro každý blouznivec...* [č. 15]

VE: ...*neboť usmívala se naň v okamžení tom...*
KO: ...*neboť usmívala se naň v okam<žiku>{žení} tom...* [č. 19]

VE: ...*krajane ctili jej co boha...*

KO: ...*krajané ctili jej co <B>{b}oha...* [č. 21]

VE: ...*nezpíval tento sám o sobě?!“*

KO: ...*nezpíval tento sám o sobě?!<!> –“* [č. 21]

VE: *Nevydám-li brzo své básně, budu je moci brzo čísti, však ne co své, vydané. –*

KO: *Nevydám-li brzo své básně, <budu je brzo moci čísti> {budu je moci brzo čísti},
však ne co své, vydané. –* [č. 39]

VE: *Aus dem Kalender koñte wohl den Namen...*

KO: *Aus dem Kalender koñ<n>te wohl den Namen...* [č. 39]

VE: *Pak – úzká hrobka pro dvě rakve.*

KO: *Pak {–} úzká hrobka pro dvě rakve.* [č. 40]

Signifikantní je zejména korektura ve slově *konnte*, která zřejmě probíhala tak, že bylo škrtnuto druhé *n* a první současně doplněno o reduplikační čárku, používanou běžně k vyznačení zdvojení hlásky. Obě varianty (tedy *konnte/koñte*) jsou funkčně zcela ekvivalentní, a důvodem opravy tedy mohlo být snad jen detailně přesné zachycení grafického obrazu předlohy.

Znepokojivý kontrast mezi výraznou tendencí *Křížova opisu* k přesnému opisu a množstvím odchylek mezi *Voglovým exemplářem* a *Křížovým opisem* přirozeně vede k podezření, že KO reprodukuje jiný pramen, než je VE. Toto podezření má pak daleko jasnější kontury, pokud vezmeme v potaz další anomálii. Daný kontrast totiž není přítomen v celém rozsahu KO. Frapantně se vymykají dvě pasáže, jednak dodatky č. 13–15, jednak závěr č. 37, celé č. 38 a 39 a začátek č. 40, které ve finální podobě po provedení oprav vykazují celkem jen čtyři drobné odchylky od VE, a velmi přesně se tak shodují se zněním VE. Rozdíl oproti ostatním částem KO je patrný zejména v téměř dokonalé shodě v oblasti interpunkce (pouze dvě odchylky). Totožná jsou dokonce i některá kuriózní interpunkční řešení, jako je zdvojení interpunkční tečky (...*létaly okny ven..* –). Paradoxní situace má ovšem překvapivě snadné vysvětlení. Zmíněné dvě pasáže se totiž přesně kryjí s výsekem VE zachyceným na dvou fotografiích nalezených v pozůstalosti Karla Kříže, a Kříž tedy měl nepochybně možnost reprodukovat přímo

text VE, nebo svůj opis zpětně podle VE korigovat. Pro druhou alternativu mluví vysoce nadproporční počet oprav v daných pasážích, jejichž podoba zároveň vesměs nebrání tomu, aby mohly být považovány za zásahy ex post. Z řečeného poměrně jasně vyplývá, že kromě daných dvou pasáží neměl KO oporu ve VE, pokud bychom ovšem nechtěli předpokládat, že KO z nejasných důvodů výrazně měnil svůj přístup k reprodukci textu a že shoda hranic uplatňování odlišných přístupů a hranic textů zachycených na dvou fotografických reprodukcích VE je čistě náhodná.

Finální argument se opírá o 28 míst KO, která jsou vyznačena podtržením, jež evidentně neslouží k akcentaci obsahové stránky textu, ale k upozornění na jevy pravopisné a jazykové. Většinou je takto zvýrazněn úsek o délce jednoho či dvou grafémů a podtržení je v některých případech doprovázeno i změnou písma (jiný typ písma, vydělení grafému výraznými mezerami po obou stranách v jinak v zásadě spojitém písmu), zvýrazněním nestandardní diakritiky a obloučkem nad písmenem v případech, kdy očekávatelná diakritika absentuje. Z faktu modifikace písma a sekundárně i z toho, že podtržení se zdá být realizováno stejným inkoustem jako základní vrstva textu KO, vyplývá, že tento systém zvýraznění nebyl realizován ex post, např. jako dodatečné upozornění na chyby vzniklé při opisu, ale že přinejmenším z části vznikal během procesu opisování, a tedy v souvislosti s kvalitami předlohy. Téměř všechna podtržená místa mají zřetelně nestandardní podobu (zejména nestandardní hlásková kvantita a chybné psaní *i/y*), a lze tedy mít celkem bezpečně za to, že KO takto vyznačoval některé vybrané defekty předlohy. *Křížův opis* se v těchto místech většinou shoduje s podobou *Voglova exempláře*, avšak, a to je zásadní, ve třech případech se znění podtrženého místa od VE liší: *vymyslily* VE] *vym i slily* KO; *zákonodárcove* VE] *zakonodárcové* KO; ...*domýšlí?* – VE] *domy<[*]>{šl}í?* {-} {*domýšlí?* -} KO. Průkazný je zejména první případ; podtržený grafém *i* je psán zřetelně jiným písmem (polokurzivní forma s horním levotočivým a spodním pravotočivým obloukem) než okolní text a je z textu vydělen mezerou z obou stran. Ve VE je ovšem dané slovo naprosto čistě a zřetelně zapsáno s *y*. Pokud je tedy vyslovený předpoklad o funkci podtržených míst správný, a jiné vysvětlení nás nenapadá, nemohl být předlohou pro tato místa VE. V této souvislosti také připomínáme, že výsledná znění výše uvedených oprav ve směru nestandardní podoby se také neshodují ve všech případech s VE; naopak původně totožné znění je některými těmito opravami zrušeno: *Jestliže* VE] *Jest{-}li<že> že* KO; *jestli* VE] *jest{-}li* KO. Všechna citovaná místa se nacházejí vně

dvou výše definovaných výjimečných pasáží a jsou na ploše KO distribuována relativně rovnoměrně.

Zohledníme-li dosavadní závěry vyplývající z komparace textu VE a KO, pak lze konstatovat, že s výjimkou dvou pasáží nemohl být *Křížův opis* bezprostředně závislý na *Voglově exempláři*, a musel vycházet z jiného, nedochovaného pramene *Dodatků*. Stemma se tak rozšiřuje o další element a zároveň v této své části pozbývá jednoduchou lineární formu, protože KO, opírající se částečně i o VE, resp. jeho fotografické reprodukce, kombinuje dva různé prameny. Můžeme rovněž rehabilitovat Karla Kříže a ukvapený závěr Miloslava Novotného, že „K. Kříž, v rozechvění [...] opisoval nepřesně a dopustil se i některých vynechávek“ (NOVOTNÝ 1962), označit za irelevantní. Vezmeme-li v potaz, co bylo řečeno výše o tendenci KO k přesné reprodukci předlohy, mají odchylky mezi VE a KO téměř jistě svůj původ v nedochované předloze KO.

Logicky vzniká otázka, jak přesně je nově identifikovaný pramen situován ve stemmatu, resp. jaký je jeho vztah k VE. Tato otázka úzce souvisí s problémem identity VE, jež je ve světle nových zjištění poněkud destabilizována. VE není sám o sobě nijak určen co do svého původce nebo vlastníka a označení *Voglův exemplář* se dosud opíralo právě o mylný předpoklad, že Kříž opisoval z VE, kombinovaný s poznámkou na začátku („Original majetkem s. Adolfa Vogla rady z. s. v Jičíně.“) a na konci KO („Excerptováno z opisu rady z. s. Vogla: v Praze 4.–7. XI. 1901.“). Už samy tyto poznámky ovšem naopak spíše nabádají k ostražitosti vůči rychlým závěrům, které dosud badatelé ve vztahu k VE a KO činili. Naznačují totiž, že odkazují ke dvěma rozdílným pramenům, tj. k originálnímu rukopisu ve *Voglově vlastnictví* (OR) a *Voglově opisu* tohoto originálu (VO). VO lze bezproblémově ztotožnit s nově identifikovaným rukopisem *Dodatků*, protože poznámka explicitně označuje VO za přímou předlohu KO. Pro vztah VE a VO pak je klíčové, zda VE je totožný s OR, neboť pak by podle smyslu poznámek v KO zjednodušeně platilo: VE → VO → KO.

Připomeňme, že úvodní část komparace *Voglova exempláře* a *Křížova opisu* ukázala, že v základních rysech jsou si oba prameny značně blízké a z tohoto hlediska je nepřímá závislost KO na VE velmi pravděpodobná. Argumentaci lze ovšem rozvíjet i jinými směry. Významná je jistě samotná přítomnost fotokopii VE v Křížově pozůstalosti. Status jednoznačného důkazu, který jim připisoval Miloslav Novotný pro určení identity nově nalezeného pramene,⁶⁶ pro nás nemají ani v této nové situaci. Je

---

⁶⁶ „Nuže, já teď objevil tento Voglův výtisk prvního sešitu Spisů KHM z roku 1845, vzácnost hledanou tak usilovně oběma neúnavnými máchovskými badateli [Františkem Krčmou a Karlem Janským]. Důkaz:

ovšem skutečně málo pravděpodobné, že Kříž by měl k dispozici dva vzájemně nezávislé prameny *Dodatků*.

Dále pak je v Křížových poznámkách datovaných 1. 7. 1902 (LA PNP, fond K. Kříž, složka *Věřohodnost Sabinova*) dvakrát přímo zmíněno Voglovo jméno, a to v souvislosti s rukopisnými dodatky: „V rukopisných dodatcích p. Vogla je citát ten rukou Sabinovou vypsán celý.“⁶⁷ a „Rukopisné dodatky knihy Voglovy svědčí, že Sabina měl v rukou více z korespondence Máchovy, než uveřejnil (Dopis k Benešovi).“ Z kontextu je zcela evidentní, že myšleny jsou skutečně *Dodatky k Úvodu povahopisnému* a že přivlastňovací adjektivum a přivlastňovací genitiv tu neoznačují pisatele těchto rukopisných dodatků, za něž Kříž považuje přímo Sabinu („rukou Sabinovou“), ale jejich majitele. Takové vymezení přesně odpovídá vlastnostem OR, jak jsou definovány poznámkou na začátku *Křížova opisu*, a můžeme tedy předpokládat, že Kříž v obou případech, které spolu souvisejí a bezpečně referují k témuž textu, skutečně hovoří o OR. OR je pak explicitně označen za součást knihy („dodatky knihy Voglovy“), což koresponduje s poměrně specifickou vlastností *Voglova exempláře*, a Křížovy citované zmínky o rukopisných dodatcích jsou tedy v souladu s představou, že OR je totožný s *Voglovým exemplářem*.

Dospíváme celkem bezpečně k následujícímu stemmatu:

$$\begin{array}{ccc} \text{VE (= OR)} & \rightarrow & \text{VO} & \rightarrow & \text{KO} \\ \downarrow & & & & \uparrow \\ & & & & \text{fotogr. VE z pozůst. K. K.} \end{array}$$

A k celkovému stemmatu:

$$\begin{array}{cccc} \text{MO} & \rightarrow & \text{VE (= OR)} & \rightarrow & \text{VO} & \rightarrow & \text{KO} \\ & & \downarrow & & & & \uparrow \\ & & \text{fotogr. VE z pozůst. K. K.} & & & & \end{array}$$

---

fotokopie čtyř stran z tohoto výtisku, dvou tištěných a dvou psaných, z pozůstalosti K. Kříže v Národním museu“ (NOVOTNÝ 1962).

⁶⁷ Kříž zde má na mysli Sabinův citát v T z Máchova *Zápisníku* „Já miluju květinu, že uvadne, zvíře – poněvadž pojde, člověka, že zemře a nebude, poněvadž cítí, že zhyne na vždy; já miluju – ba více než miluju – já se kořím Bohu. – Každý člověk by miloval druhého, kdyby mu rozuměl, kdyby v něj mohl nahlédnouti“ (s. XXXVII/40), který je v souladu s originálním zněním Máchova zápisu (MÁCHA 1972: 124) doplněn dodatkem č. 14.

V něm jeho levá část reprezentuje úsek vlastní geneze textu *Dodatků*; pravá část pak zobrazuje proces opisu.

Zjištění ohledně vztahu VE a KO vedou k dalším závěrům. Spíše formální je ten, že *Voglův exemplář* si i nadále může zachovat své označení, protože se podle navrženého stemmatu jedná o exemplář *Úvodu povahopisného* ve Voglově vlastnictví. Daleko podstatnější jsou ovšem konkluze vztahující se k identitě původce VE. Kříž, který měl k dispozici VO i část VE v podobě fotokopií a zároveň mylně pokládal VE za Sabinův rukopis, musel vyhodnotit písmo obou pramenů jako odlišné. Je zřejmé, že pokud se Kříž v tomto bodě nemýlil a pokud byl VO zároveň zapsán rukou Adolfa Vogla (formulace z finální poznámky KO „opis rady z. s. Vogla“ by méně pravděpodobně mohla vyjadřovat vztah jen vlastnický), pak pisatelem VE byl naopak non-Vogel.

Sama okolnost, že Kříž považuje *Voglův exemplář* za Sabinův autograf, ukazuje, že neměl žádnou reálnou představu o provenienci VE, a že ji především neměl už ani Vogel, pokud ovšem neuvedl Kříže v omyl záměrně, což nemáme důvod předpokládat. Povědomí o původu VE se tedy zcela ztratilo už v průběhu druhé poloviny 19. století a vzhledem k tomuto fundamentálnímu informačnímu vakuu je malá naděje, že základní parametry VE, a podobně i MO, budou kdy spolehlivě zpřesněny, např. prostřednictvím dobových zpráv.

Konvergence a divergence pramenné báze *Dodatků* a tisku *Úvodu povahopisného* z roku 1845 (T)

V této části kapitoly nás budou zajímat divergence, konvergence a průniky souboru máchovských pramenů (tzn. Máchových autografů, dobových opisů, případně dobových tisků Máchových textů) použitých na jedné straně v tisku *Úvodu povahopisného* a na straně druhé v *Dodacích*. Klíčová otázka zní, nakolik je tato pramenná báze T homogenní s pramennou bází D, jinak řečeno, kde na ose „kontinuita – diskontinuita“ se ve sledovaném kritériu umísťuje vztah mezi T a D. Podstatné nejsou jen citace a odkazy v T a D, které jsou z hlediska pramene identifikovatelné, tj. mají oporu v dnes známých máchovských pramenech, ale rovněž místa neidentifikovaná, která sice užití nějakého máchovského pramene sugerují, ovšem tento pramen není jinak doložen, a lze jej

předpokládat právě jen na základě textu T a D. Právě významně odlišná proporce identifikovaných a neidentifikovaných pramenů v T a D může indikovat různou pramennou bázi T a D a sekundárně též poskytnout základní orientaci při dalších úvahách o spolehlivosti T a D při operacích s prameny. Tím ovšem nemá být řečeno, že všechna místa bez pramenné opory jsou automaticky podezřelá.

Je-li výše řeč o identifikaci pramenů, neběží v žádném případě o zachycení co možná největšího výseku z potenciálně nekonečného intertextového univerza T a D, resp. z totality intertextových vztahů mezi T a D na jedné straně a Máchovými texty na straně druhé. Takový postup není z hlediska našich cílů funkční. Z povahy kladených otázek plyne potřeba relativně bezpečného určení ideálně zcela konkrétního pramene, tedy singulární textové varianty, resp. autografu či opisu, jenž tuto variantu fixuje. To pochopitelně mimo jiné předpokládá kompletní komparaci citátů v T a D s příslušným máchovským pramenem či prameny, připadá-li jich v úvahu více. Pozornost je tedy věnována výlučně takovým místům T a D, které svou konkrétností zakládají dostatečně silnou relaci k jednotlivému Máchovu textu či přesněji vymezené skupině textů. Obecná konstatování typu „Slovo hrob často se opětovalo v myšlénkách a ve slovech *Máchových*, ano z mnohých jeho básní věje úplný zápach hrobový“ (s. XXXVII–XXXVIII/40) nebo „Ve všem, cokoliv *Mácha* psal, jevila se převaha lyrické povahy jeho; všady jeho ztemnělý cit, všady zádušnost prosvítala [...]“ (s. LXXXII/79), jsou pro naše účely irelevantní, protože referují k nejasně vymezené skupině textů, potenciálně ke všem Sabinovi známým Máchovým textům. Na opačném pólu stojí odkazy, které přímo definují konkrétní pramen: „Při tom vycházeli rozličné spisy podobného rázu; Langer vydával *Čechoslava* ve svazcích, jenž později pod jinými nápisy, Čech, Sámó atd. nějaký čas po sobě vycházely. – V některých těchto svazcích nalezájí se pěkné písňe *Máchovy*, a již tenkrát nebylo pochybnosti o jeho povolání. Kdož nepomní na krásnou: ‚Proč Vltavo řeko divá,‘ a na jiné tamo umístěné, a nepřisvědčí, že ve svazkách těch nic lepšího nevyskytnulo se v oboru básnickém nad tyto plody“ (s. LXXVI/74). Logicky nás zajímají výhradně vztahy konstituované Sabinovým textem, nikoliv vztahy, které navazují texty jiných autorů, jež Sabina v T cituje (např. odkazy k Máchovým textům v citovaných kritikách *Máje* od Tomíčka, Chmelenského a Tyla).

Z výše uvedených důvodů sledujeme tedy v T a D samozřejmě všechny citace z Máchových textů, ať už pramenně doložené, nebo nedoložené (např. citáty plánů k *Valdeku*, *Vyšehradu* a *Karlovu Týnu*). Dále pak explicitní odkazy na Máchovy texty,

tn. takové odkazy, kdy T/D zjevně signalizují referenční akt, typicky odkazem na název textu nebo obecným pojmenováním doprovazeným obsahovou či jinou specifikací textu či jeho segmentu.⁶⁸ Zvláště podstatnou kategorií jsou pak dále relace T/D k Máchovým textům, které nejsou výslovně nijak signalizovány a jsou často identifikovatelné až na základě komplexní analýzy Máchových textů. Utajení takových relací je běžně přímou intencí T/D, protože jejich rozkrytí působí subverzivně vůči zvoleným textovým strategiím (viz jeden z příkladů níže). Nespornou dominantou této kategorie jsou četná místa T/D, která vymezují Máchovu četbu. Do obecné Máchovy biografie, vyplňující zhruba první dvě třetiny *Úvodu povahopisného*, je vpletena vydatná Máchova čtenářská biografie, která ovšem jen velmi sporadicky uvádí zdroje, o něž se opírá. Její dikce má převážně evokovat dojem, že je konstruována na základě Sabinovy autopsie podložené intenzivními osobními kontakty s Máchou. Právě všechna místa T/D komentující Máchovu četbu směřují do hlavní oblasti našeho zájmu, do oblasti literárních zápisníků, jejichž vlastní doménou je – vedle autorských přípravných textů (náčrtů, poznámek) a čistopisů – fixace četby, ať už v podobě prosté registrace (v *Zápisníku* obvykle v rubrice *čtené knihy*), nebo výpisků, regist apod. V našem pojetí chápeme takováto místa primárně jako potenciální reference k dochovaným nebo hypotetickým literárním zápisníkům. Do kategorie nesignalizovaných referencí dále spadají všechna místa prezentující údajné Máchovo mluvené slovo, ať už v podobě citace, nebo nepřímé řeči, protože i ta mají nebo mohla mít za základ písemně fixovaný pramen.

Počet míst, která jsou dle vymezení v předchozím odstavci předmětem našeho zájmu, významně převyšují stovku (cca 150). Je proto zcela mimo možnosti přítomné práce komentovat je jednotlivě. Následující příklady mají jednak ilustrovat uplatňovaný přístup, jednak ozřejmit některé výše uvedené formulace. Záměrně jsou tedy voleny případy komplexnější, které se dotýkají více aspektů současně.

Na straně XLII–XLIII/47 *Úvodu povahopisného* čteme následující pasáž, stylizovanou jako dialog mezi Máchou a Sabinou:

---

⁶⁸ Tisk *Úvodu povahopisného* například odkazuje na Máchův dopis Janu Benešovi ze září 1833 (*Dopis III*) slovy „Nelze lépe poznati, v jakém poměru [Beneš] k *Máchovi* stál, nežli z dopisu *Hynkova*, ježž mu tento na venek poslal. Bylo to u příležitosti nepatrného mezi nimi rozhoršení, za příčinou, divoké jakési tragikomedie, již byl *Mácha* v spustlém kdysi rozmaru obrazivosti své improvisoal, a z něhož nejpatrněji vysvítá, jaké živly v tu dobu *Máchou* pohybovaly“ (s. XXVII–XXVIII/29), která odpovídají vstupní větě dopisu: „Vy se na mne horšíte skrze mé ř[echi], ba i tenkrát skrze ten trauršpíl atd. –“ (MÁCHA 1972: 306).

„Jak podivně střídají se kontrasty v mysli naší,“ pravil [Mácha] mezi jiným; „kdoby uvěřil, že nyní, an kolem nás pusto a temno, nejpůvabnější a nejrozmanitější obrazy si představuji.“ Byloť to v skutku smutné místo, kteréž jsme si vyvolili; nízká i uzká skalní kobka, že jsme ledva sami dva na vlhkém sedadle pohodlně se umístiti mohli; v zadu v neprohlédné temnotě hrčel čerstvý pramen Svato-václavský.

„Z kontrastů vyplývá souzvuk, z protivných sobě živlů sestaven je vešken svět,“ prohodil jsem, „a–“ – „„poesie, pravá poesie,““ skočil mi on do řeči; „„tím původnější a ráznější, světem pohybuje, čím odpornější kontrasty, v nichž se tajné příbuzenství jeví. Teď mi připadá na mysl Lalla Rookh, a východní barvitost důmyslného plodu toho představuji si v posledním slunci. V skutku Tomáš Moore nepotřeboval již ani péra omočiti, když napsal svůj „Ráj a Peri“; neboť tím učinil dost pro svou nesmrtelnost.““ – Po dalším hovoru uhodila jedna. *Hynek* vstal, a v jakémsi rozčilení deklamoval drahé mu verše Byronovy z *Lary*:

Noc zachází; již mlha po výších

Se líne v hledech slunce zářících atd.

„Pojďme,“ pravil, když as dvanácte řádků byl odříkal: „je mi tu již ouzko.“ Cestou do příbytku jeho obrátila se rozprávka naše na předmět všech jiných zábavnější a půvabnější: na lásku. (SABINA 1845: XLII–XLIII)

Již Krčma (KRČMA 1923: 106–107) a po něm Janský (JANSKÝ 1958: 267) si povšimli nápadné korespondence této pasáže s horní polovinou rukopisné strany 19 *Zápisníku* (viz MÁCHA 1972: 66–67). Janský z této souvztažnosti vyvodil závěr, že „k celému fiktivnímu rozhovoru použil Sabina opět Máchova výpisku v *Zápisníku*“ a že „celý rozhovor je tedy jen knižní“ (JANSKÝ 1958: 267). Paralely mezi tiskem *Úvodu povahopisného a Zápisníkem* jsou více než přesvědčivé. Na rukopisné straně 19 jsou Máchovy výpisky z *Pantheon der epischen Dichtungen aller Völker und Zeiten* (ANONYM 1825), dvoudílného anonymního přehledu světových děl epického básnictví s četnými ukázkami. Jeden z těchto výpisků, relativně přesně reprodukuující tři obsahově související pasáže předlohy (IBID.: 209–211), stručně charakterizuje skladbu Thomase Moorea *Lalla Rookh*, blíže se však věnuje právě jen části *Ráj a Peri*, jedné ze čtyř rozměrných básní vložených do prozaického rámcového příběhu, a oceňuje její kvality (viz MÁCHA 1972: 66). Téma syntézy kontrastů a jejího estetického účinku, které se s *Lalla Rookh* v dané pasáži T volně asociuje, je ve výpisku opakovaně navozeno, a to

jednak žánrovým určením tohoto Mooreova díla, poukazujícím na syntézu orientální a okcidentální tradice („Lalla Rookh ist halb orientalischer Roman, halb ein episches Heldengedicht“ [IBID.]), jednak popisem Peri jako ideálních bytostí nezemského původu, nucených k pobytu mimo svou vlastní rajskou domovinu.

Bezprostředně za tímto výpiskem se v *Zápisníku* nachází v německém překladu 18 veršů z počátku druhého zpěvu Byronova *Lary* (viz MÁCHA 1972: 67), které si Mácha téměř jistě opsal podle téže předlohy, tj. z ukázky otištěné v *Pantheon der epischen Dichtungen aller Völker und Zeiten* (ANONYM 1825: 226–227).⁶⁹ Jsou to ty verše, které ve výše citované pasáži tisku *Úvodu povahopisného* nechává Sabina deklamovat Máchu, ze zřejmých důvodů ovšem česky, snad v Sabinově vlastním překladu. I tato partie *Lary* tematizuje ostrý kontrast, tentokrát mezi limitovanou existencí člověka a jeho senzitivitou na jedné straně a nekonečnou vitalitou přírody a její bezvědomostí a úplnou lhostejností k osudu člověka na straně druhé.

Zápisník pokračuje německým překladem čtyř veršů ze třetího zpěvu *Childe Haroldovy pouti* (viz MÁCHA 1972: 67), převzatých opět z *Pantheonu* (ANONYM 1825: 226). Přesně tyto čtyři verše se v českém překladu objevují v tisku *Úvodu povahopisného* (s. XLII/46), a to relativně těsně před výše citovanou pasáží. V Sabinově podání je v jeho přítomnosti zpívá Mácha na vlastní nápěv. Na daném místě T jsou ovšem souhrnně uvedeny i další Máchovy oblíbené písně, hudební skladby a skladatelé. Janský soudil (viz JANSKÝ 1958: 266–267), že rovněž některé tyto údaje mají oporu v *Zápisníku*, konkrétně v rukopisné straně 117, kde se nachází seznam písní a operních árií s nadpisem *Zpěv* (viz MÁCHA 1972: 239–240). Janský – stejně jako později Wágner (WÁGNER 1991: 64–65) – se sice pravděpodobně mýlí, když spojuje Sabinův údaj o romanci o Biance ze *Zampy*⁷⁰ se zpěvohrou *Zampa aneb Mramorová nevěsta* od Louise Josepha Ferdinanda Hérolda, v níž se Bianca nevyskytuje,⁷¹ a podklad Sabinova údaje následně spatřuje v prvních třech položkách Máchova seznamu *Zpěv*, které uvádějí incipity árií a zpěvů právě z Héroldova *Zampy*. Nicméně pravděpodobnost Janského předpokladu, že Sabina čerpal při sestavování Máchova oblíbeného písňového repertoáru ze *Zápisníku*, tím není zásadně dotčena, protože Hérold je v příslušné partii T

---

⁶⁹ Ke zdroji výpisku podrobně JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1972: 403–404.

⁷⁰ „Hynek zpíval své zamilované písně. Mezi nimiž byla mu romance ze Zampy, o Biance, nejmilejší, jakož vůbec, rád měl jednotlivé motivy z této zpěvohry, jejichžto zvláštnost souzvučela s obrazivostí Máchovou“ (s. XLI/46).

⁷¹ Sabina tu měl patrně na mysli duet podávající příběh Bianci z osmého výstupu prvního dějství Nestroyova parodického zpracování *Zampa der Tagdieb oder die Braut von Gips*.

posléze rovněž zmíněn,⁷² a zahrnuta je i píseň *Břetislav*, tedy zřejmě romance od Josefa Hukala, zhudebněná Františkem Maxem Knížetem (viz JANSKÝ 1958: 267), která také figuruje v Máchově seznamu zpěvů ze *Zápisníku*.⁷³ Současně však Sabina v daném místě T uvádí i Máchovy oblíbené písně, které v *Zápisníku* ani v jiných máchovských pramenech zmíněny nejsou (např. Hankova píseň *Když z daleka z modrých hor...*), a pro tyto Sabinovy údaje lze tedy předpokládat jiný zdroj v podobě dnes neznámého Máchova rukopisu či máchovského opisu. V našem pojetí se jedná o místa pramenně neidentifikovaná.

Ve zvolených příkladech jsme zatím narazili na německé překlady z Byrona. V souvislosti s Máchovou četbou polských autorů mluví však tisk *Úvodu povahopisného* o tom, že Mácha četl Byrona i v překladech polských:

Nebude snad nepříhodno podotknouti zde, že Byrona nejraději v překladech Polských čítal, jakož vůbec, že se v Polském básnictví více znal, nežli kterýkoliv jiný z našinců. Nalezáme v pamětníku jeho výtahy z Malczevského, Garcinského, Korsáka, Severyna Gozcinského, Záleského a z mnohých jiných, ano skoro ze všech znamenitějších básníků Polských, nejvíce ale z náčelníka jejich z Adama Mickievicze. (s. XXXIX/42)

Na rukopisných stranách 109–115 *Zápisníku* (viz MÁCHA 1972: 221–235) si Mácha v podstatě kontinuálně opisoval verše polských autorů, a to postupně z Malczewského, Garczyńského a Korsaka, tedy v posloupnosti, která se shoduje s řazením jmen v T. Mezi těmito opisy je na rukopisné straně 114 (IBID.: 235) i část Garczyńského překladu z Byronových *Stanzas written on the Road between Florence and Pisa*. Před citátem z Korsakovy básně *Pielgrzymka myśli*, který v *Zápisníku* uzavírá „polskou sekci“, Mácha vsunul odkaz na rukopisnou stranu 83 (IBID.: 173), kterou zahajuje Korsakův překlad čtvrté strofy Byronovy básně *There's not a joy the world can give like that it takes away*. V *Zápisníku* je pak na jiných místech vedle dalších polských autorů zastoupen právě i Goszczyński a velmi hojně také Mickiewicz. Korespondence mezi T a Z, jejímiž detaily se tu nechceme zabývat, je zřejmá a zahrnuje vedle explicitního odkazu na Máchův pamětník (rozuměj *Zápisník*) i Sabinův výrok o Máchově četbě

---

⁷² „Zvláštnosti hudby francouzské byly mu [Máchovi] nejvíce po chuti; drahý mu byl Herold, ještě dražší však v některých způsobech Maierbeer“ (s. XLII/46).

⁷³ Sabina se tu ovšem alternativně mohl opřít o Máchův opis této písně, který má podobu samostatného listu (R61).

Byrona v polských překladech, který žádnou relaci ke zdroji informace nesignalizuje. Výjimku představuje údaj o Zaleském, pro nějž v *Zápisníku* ani jiných máchovských pramenech žádná opora neexistuje. Janský, jenž měl ostatně výše načrtnuté vazby k Z rovněž za průkazné (viz JANSKÝ 1958: 264–265), vyslovil hypotézu, že výpisky ze Zaleského mohly být na třech vytržených listech Z, které odpovídají rukopisným stranám 93–94 a 105–108 (viz JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1972: 441). Dvě rozsáhlé sekvence výpisků z polských autorů se skutečně nalézají v těsném sousedství vytržených listů. Nicméně nelze vyloučit, že pro údaj o Zaleském existoval jiný, dnes neznámý pramen, a i zde se tedy dle naší taxonomie vyskytuje jedno místo pramenně neidentifikované.

Osou zvoleného komplexu příkladů jsou i přes četné digrese Byronovy texty. Celistvější pohled ukazuje, že jak registrace četby Byronových textů, tak výpisky z nich nejsou v *Zápisníku* nijak extenzivní. Vedle výše zmíněných čtyř citátů v německém (*Lara, Childe Haroldova pout'*) a polském překladu se v Z vyskytuje už jen jeden tříveršový citát v německém překladu ze čtvrté strofy *Tassova nářku* (MÁCHA 1972: 124) a dva citáty originálního znění z prvního a druhého zpěvu *Childe Haroldovy pouti* v rozsahu čtyř a devíti veršů (IBID.: 173, 190). Mácha přímo registruje četbu *Nevěsty z Abydu, Lary* a *Childe Haroldovy pouti* v německých překladech (IBID.: 35, 219). Tisk *Úvodu povahopisného* se drží v rámci tohoto velmi úzkého repertoáru: v souvislosti s Máchou jako recipientem je konkrétně zmíněna jen *Childe Haroldova pout'*, a to v podobě Máchova výše zmíněného pěveckého výstupu (s. XLI–XLII/46), a vícekrát *Lara* (s. XXXVIII/40, XL/43, XLIII/47), tedy perspektivou *Zápisníku* dvě dominanty Máchovy recepce Byrona. Akcentace *Lary* samozřejmě souvisí s nápadnými paralelami v Máchových textech, zejména ve fragmentu *Mnícha*, který Sabina hodnotil jako zárodek Máchova tvůrčího vrcholu.⁷⁴ Že si byl Sabina těchto souvislostí vědom, dokládá i *Upomínka na K. Hynka Máchu*, v níž Máchovi vkládá do úst následující výrok: „Ten Lara mne pronásleduje jako upír; až ho v Mnichu překonám, obrátím se do Čech a zůstanu s svým básněním na vždy doma!“ (SABINA 1858: 310). *Mnich* nás ovšem vrací zpět k *Zápisníku*, protože Sabina tento fragmentární text mohl znát především právě ve znění zachyceném v Z (viz k tomu JANSKÝ 1959a: 403–408). Bez významu ovšem není ani to, že záznam o četbě *Lary* je v Z opatřen poznámkou

---

⁷⁴ „Blíže nežli v Máji byl by zajisté *Mácha* k pravému romantickému básnictví ve svém *Mnichu* (postoupil), z něhož bohužel pouhé zlomky, beze všeho udání jich spojení, a bez plánu celé té básně se nám dostaly“ (s. LXLIV–LXLV/88).

(*potřetí*), svědčící o opakované recepci. Sabinovi tento záznam nemohl uniknout, protože v T cituje bezprostředně sousedící zápis o četbě Schulzovy *Bezauberte Rose*.⁷⁵ Sabinova akcentace *Lary* se tedy vztahuje k Z hned několika různými, vzájemně se doplňujícími kanály.

Pochopitelně by bylo možno zvolit jiný komplex příkladů (např. zřejmé korespondence mezi *Zápisníkem* a Sabinovými údaji o Máchově recepci Goetha, Schillera či Scotta), nebo ten stávající dále zpřesňovat a rozšiřovat o další elementy. Svůj účel však snad plní i v této podobě. Chtěli jsme demonstrovat, že s jednotlivými vazbami mezi T/D a máchovskými prameny (v našem příkladu *Zápisníkem*) pokud možno nepracujeme izolovaně, ale jako se systémem vzájemně provázaných relací a že korespondence mohou být rozpoznatelné nejen na základě ekvivalence jednotlivin, ale především prostřednictvím izomorfismu vyšších strukturních celků, který zajišťuje větší míru spolehlivosti. Příklady také ilustrují všechny sledované kategorie, tedy přiznané (zápis o četbě Schulzovy *Bezauberte Rose*) i utajené (úryvky z *Lary* a *Childe Haroldovy pouti*) citáty z máchovských pramenů, explicitní odkazy (odkaz na Máchův „pamětník“) a zvláště hojně různé varianty relací nesignalizovaných. Příklad hovorů Sabiny a Máchy, do nichž je zapojena zmínka o *Lalla Rookh*, Máchova deklamace veršů z *Lary* a Máchův zpěv veršů z *Childe Haroldovy pouti*, dokumentuje výše zmíněnou situaci, kdy nejen že text nijak nesignalizuje vztah k prameni, ale tento vztah musí zůstat utajen, má-li být udržena iluze autenticity hovorů, potažmo věrohodnost celého textu, jehož jsou fiktivní či konstruované hovory s Máchou významnou součástí. Daný případ je obzvláště poutavý tím, že přes *Zápisník* se do hovorů vzdáleně propisuje i struktura *Pantheonu* jako primárního selekčního filtru. Anonymní autor *Pantheonu* zřejmě nemohl tušit, že svým výběrem spoluurčí, byť jen velmi okrajově, recepci jednoho z klíčových autorů české literatury, jež byla po dlouhý čas zásadně formována právě *Úvodem povahopisným*. V poslední řadě pak příklady prezentují celou škálu míst

---

⁷⁵ „Nemalého by poskytlo světa k dokonalému poznání povahy jeho [Máchovy], kdyby místa stačilo, podotknouti zde všech výtahů, a poznamenání jeho. Jednotlivé myšlenky, úsudky, náhledy literární a povahopisné, obzvláště ale jednotlivé básnické intuice, z kněh obsáhlejších, jakož i z rozprav menších a z časopisů vyňaté, ukáží nám, jaká místa pozornost jeho nejvíce na sebe obracela, oblibu jeho si získala aneb rázně na ducha působila. O některých knihách pronesl též vlastní úsudek. Tak zní slova od měsíce ledna roku 1833 o *Slovance*, sbírce národních pověstí. „Díl první obsahuje květomluvu, sebranou p. Karlem Amerlingem, mimo některá distycha od Klatovského (Štorcha). Některé pověsti a sice z většího dílu jsou krásné, vmíšené však básně jsou tam zbytečné, a více překáží nežli aby k jakémusi účelu napomáhaly.“ – Později od 14. ledna uvádí, že četl spis ‚die bezauberte Rose‘ od Schulze po 4té. V některém dílu, praví, říci se může, ‚die bezaubernde Rose‘“ (s. XXVIII– XXIX/33–34).

tisku *Úvodu povahopisného* podle jejich referenční určitosti, tj. od míst, jejichž relace k prameni je v zásadě nezpochybnitelná, přes místa s relací méně zřetelnou až po ta, která jsou z hlediska pramene neidentifikovatelná, a mohou tak indikovat vztah k dnes neznámému zdroji (některé Máchovy oblíbené písně, Máchovy výpisky ze Zaleského).

Určení pramenné báze pro tisk *Úvodu povahopisného* a *Dodatky* je ovšem mnohostranně limitované. U těch sledovaných míst T, která sice mají oporu v pramenech, ale Sabina k nim neodkazuje, vždy bude vyvstávat problém hranice Sabinovy autopsie. Nelze nikdy zcela bezpečně vyloučit, že se opíral o přímou osobní zkušenost získanou ve styku s Máchou. Osobní kontakty obou mužů jsou ovšem bezpečně doloženy, především Máchovým *Deníkem z roku 1835*, o jejich povaze a intenzitě v delším časovém horizontu máme však zcela nejasnou představu.

Dále mohou místa alternativně odkazovat k více Máchovým textům. Například Sabinův výrok v T, že se Mácha v důsledku revolučního dění roku 1830 začal „pilně polsky učit, a seznámiv se s pěknou literaturou polskou, tak ji sobě zamiloval, že nové plody tehdejších básníků polských, s velikým roznicením čítal, a nimi se vždy více a více srozumíval“ (s. XXI/24), má, jak je patrné z výše uvedených příkladů, oporu v *Zápisníku*, ale také v *Dopisu I*, v mottech z polských autorů v *Cikánech* apod.

Analogický problém může nastat i o úroveň níže, tj. při určení konkrétního pramene, neboť pro některé texty jich existuje více. Jednoznačně lze rozhodnout jen tehdy, když je pramen nějak signifikantně specifikován, jako např. v následující pasáži T: „Jedno z jeho [Máchových] zamilovaných míst nedaleko Prahy byl ‚háj před Zbraslaví po pravém břehu Vltavy, proti Kostelíku nad Chuchlí,‘ a ve spisech jeho jak k. p. ve zlomku ‚Valdice‘ nalezá se připomenutí na tuto krajinu“ (s. XXXII/36). Po citátu z rukopisné strany 26 *Zápisníku* (viz MÁCHA 1972: 81) se zde odkazuje na zlomek *Valdice*, který ovšem nemůže být ztotožněn s R11 ani se zněním použitým později v Koberově vydání, protože v těchto pramenech se žádná zmínka o Zbraslavi nevyskytuje. Jak konstatoval již Janský (JANSKÝ 1958: 263), Sabina tu evidentně odkazuje k pasáži *Zápisníku*, vyskytující se na téže rukopisné straně,⁷⁶ kterou na základě postavy hrobníka kopajícího hrob asocioval s textem *Valdic*. Obdobně se v pasáži „Podotknutý sen nalezá se ve sbírce této pod názvem ‚Pouť Krkonošská.‘ V jednom, jak se zdá, prvním opisu končí se slovy: ‚Zavřela se síň i předsíň; pláče kráčel

---

⁷⁶ „Hrobník na Zbraslavu nahoře u kostelíčka kopaje hrob vždy ze všech stran ho vyměřoval; parno hrozné po polednách o třetí hodině; hluboké ticho; pak zdaleka kukačka a procesí zpěv; naproti za Vltavou hory, dále Berounka atd. –“ (MÁCHA 1972: 80).

jsem s hory, i neuleví bolest srdce mého, leč až usnu pod kořeny rozlehlého dubu““ (s. XXXVIII/42) slovo *opis* (zde ve smyslu *varianta*) nemůže vztahovat na prameny *Pouti krkonošské* (resp. *Snu*) R5, R12 a O1, ale opět na znění v Z (rkp. s. 3–4; viz MÁCHA 1961: 116–119), kde jediné je tato věta obsažena.

Problém s určením konkrétního textu a textového pramene však nevzniká nijak často a situaci lze v případě T rovněž kontrolovat i jinak. Poznatky snesené především v komentářích k Janského edicím Máchova díla poskytují často nezávisle na *Úvodu povahopisném* rámcovou představu o tom, který máchovský materiál měl Sabina při přípravě Máchových spisů v roce 1845 k dispozici, a naopak který k dispozici mít nemohl.

Jednoznačné pochopitelně nejsou ani situace, kdy dnes existuje pouze jeden textový pramen. Soubor dochovaných pramenů je oproti 40. letům 19. století nepochybně užší, a dokonce ani u citátů v T/D, které relativně přesně odpovídají známému prameni, nelze teoreticky vyloučit jiný, nedochovaný zdroj citátu, např. v podobě přesného opisu. Tato obecná nejistota se však netýká *Zápisníku*, tedy pramene, jemuž je zde věnována prioritní pozornost. Vzhledem k povaze a rozsahu Z nelze předpokládat kompletní opisy, nýbrž jen opisy dílčí, které jsou skutečně také doloženy v podobě Hindlových opisů O3b, O3c nebo rukopisu *Zápisník – opis fragmentů literárního zápisníku neznámou rukou*, tedy opisů pokrývajících jen minimální výsek z celého rozsahu Z. Současně je zřejmé, že některé údaje uvedené v T vycházejí z komplexní analýzy textu *Zápisníku*, a že v úvahu tedy jako pramen přichází právě jen Máchův autograf Z.

Jiným způsobem nás limituje také to, že relace mezi T/D a jednotlivými prameny jsou, jak již bylo naznačeno výše a jak ukazují uvedené příklady, různě pevné, tj. mají různou hodnotu z hlediska pravděpodobnosti, od vztahů v podstatě nezpochybnitelných až po vztahy více či méně pravděpodobné. Tuto kvalitativní diferenci lze ovšem při některých závěrech pracujících s kvantitativním rozložením zohlednit jen obtížně.

Všechny uvedené limity je nutné mít stále na paměti, a následující závěry nejsou prezentovány jako jediné možné. Je však třeba zdůraznit, že jde především o stanovení základních tendencí a proporcí, které by se neměly zásadně měnit ani při modifikaci přístupu k analyzovanému materiálu, ani při jiném hodnocení některých konkrétních případů.

Pramenná báze tisku *Úvodu povahopisného* je relativně úzká. Poměrně očekávatelně zahrnuje téměř celý soubor tištěných pramenů: T odkazuje na Máchovy básně

publikované v časopisu *Večerní vyražení*, v almanachu *Krok*, na cyklus ohlasových písní ve *Květech*, prózy *Křivoklad*, *Marinka* a *Večer na Bezdězu*, publikované tamtéž, a na první vydání *Máje*. Z našich otázek je zřejmé, že zásadní jsou pro nás prameny neveřejné, tedy rukopisné. Z dnes známých 70 Máchových rukopisů se T relativně bezpečně vztahuje pouze ke 14 z nich: **R10** (*Viasil Viasilovič*), **R14** (tzv. *Výklad Máje*), **R19** (*Řeč*), **R30** (*Vprovod*), **R38** (*Dopis III*), **R39** (*Dopis V*), **R43** (*Dopis IX*), **R49** (*Dopis XVIII*), **R51** (*Dopisu XX*), **R52** (*Dopis XXI*), **R53** (*Dopisu XXII*), **R55** (*Deník na cestě do Itálie*), **R57** (*Deník z roku 1835*) a **Z**. K některým z těchto pramenů referuje T opakovaně a různým způsobem, nicméně s výjimkou R38 je vztah doložen i přímými citáty z těchto pramenů. K R38 (*Dopis III*) pak T referuje dostatečně jednoznačně tím, že označuje adresáta dopisu a současně parafrázuje poměrně specifickou část jeho obsahu (viz k tomu poznámku pod čarou č. 68).

Využití dalších devíti Máchových autografů lze považovat za více či méně pravděpodobné: Možný vztah T k **R37** (*Dopis I*) a **R61** (opis písně *Břetislav*) byl zmíněn již výše. Sabinova poznámka o Máchových pozůstalých dramatických zlomech (s. LXLV–LXLVI/89–90) se může reálně vztahovat k **R6**, **R7**, **R15** a *Poznamenáním*, která rovněž mohla sloužit jako druhotný zdroj k pasáži o Máchově četbě Waltera Scotta (s. XX/23–24), avšak tato pasáž především ve více směrech téměř ideálně koresponduje se *Zápisníkem*. Sabinovo připomenutí Máchových dopisů a cizích listů „z rozličných krajin po něm pozůstalých“ (s. LVII/60), ze kterých údajně plyne, že Mácha seznamoval své přátele v Českých Budějovicích a Vídni s národními pokroky, může odkazovat k Máchovým dopisům adresovaným Janu Máchovi, studentu teologie v Českých Budějovicích, tj. k **R41** (*Dopis VII*) a **R47** (*Dopis XV*), ačkoliv informují především o veřejných aktivitách samotného Máchy (vystoupení na divadle, vydání *Máje* apod.). Kontakt s Vídni má oporu v dopise Jana Kerbra Máchovi, publikovaném v komentáři ke třetímu dílu *Spisů* (JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1972: 516–517). Viděli jsme, že výše citovaná pasáž T vztahující se k *Pouti krkonošské* a *Snu* (s. XXXVIII/42) má oporu v *Zápisníku*, avšak Sabina zde mluví minimálně o dvou zněních. Editoři *Spisů* za toto druhé znění považovali **R12** (v jejich pojetí R5 Sabina neznal a O1 je až pozdějšího data, tj. z 50. let 19. století) (viz JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1961: 317). Určité pochybnosti jsou však na místě, protože *Sen* v Z a R12 nejsou zněními téhož textu, nýbrž jsou vzájemně komplementární, tj. R12 text *Snu* vynechává a současně podává instrukce, jak má být včleněn. Podle R12, který cituje

začátek Mignoniny písně z Goethova *Wilhelma Meistersa*,⁷⁷ mohl Sabina v T rovněž inscenovat Máchův zpěv této písně (s. XLI/46). Co se týče máchovských opisů, pak se tisk *Úvodu povahopisného* nepochybně opírá o M (tzv. *Muzejní opis básní*), podle nějž cituje básně *Pěvec* a *Na hřbitově*.⁷⁸ K M a dále O7 a S5 se vedle výše uvedených autografů může vztahovat Sabinova poznámka o Máchových pozůstalých dramatických zlomcích (s. LXLV–LXLVI/89–90). Snad Sabina částečně využil i O17 (tzv. *Písecký opis* Máchových dopisů Eduardu Hindlovi), o němž podrobněji níže.

Specifická je situace prózy *Cikáni*, na níž se v T odkazuje jako na ukončený text, nikoliv fragment (s. LXLV/88), a která, jak lze vyvozovat ze Sabinovy formulace⁷⁹ a ze seznamu cenzurou povolených děl (viz PÍŠA 2018: 52), měla v některých dalších dílech *Spisů* připravovaných Sabinou také vyjít. Próza je sice pramenně doložena, ale pro období vzniku T pouze fragmentárním Máchovým autografem R21, obsahujícím toliko první dva odstavce první kapitoly; jako celek pak až prameny pozdějšími. Konkrétní pramen T tedy v tomto případě nelze stanovit, avšak zároveň není na místě mluvit o prameni neidentifikovaném. O možném prameni či pramenech T máme prostřednictvím stemmatu sestaveného na základě pramenů pozdějších (viz VAŠÁK 1980: 161–184) a také prostřednictvím faktu, že *Cikáni* byli podrobena cenzurním řízením, jež obvykle zaručuje existenci dvou čistopisných exemplářů textu, alespoň hypotetickou představu. Do pramenné báze T tedy zahrnujeme i nedochovaný rukopis/opis celku *Cikánů*, ať už to byl Máchův rukopis [R] s cizí upravovatelskou vrstvou, jež jako východisko pro O6

---

⁷⁷ „Modré oko jeho nevýslovnou prozrazovalo touhu; takže celá jeho postava zdála se býti v soumraku večerním od pustých skal obraženým ohlasem písně ‚Znáš-li tu zem, kde citrýnový květ‘ atd.“ (MÁCHA 1961: 108).

⁷⁸ K těmto básním se zřejmě vztahuje i následující Sabinova poznámka o Máchových prvotinách: „Počal veršovati; a již v prvních těchto pokusech, ježto za pouhé cvičení uznati musíme, jevil se přece docela zvláštní, nad obyčejnost vznešený způsob. Nosilť již na sobě onen ráz prvotního básnění, znak osobní povahy své i pozdějšího způsobu a snažení. Jakási zádumčivost a těžkomyslnost nedá se ani v pokusech těchto zapřítí“ (s. XVI/20–21). Básně jsou uvedeny charakteristikou, kterou lze označit za parafrázi výše citovaného textu: „Pozorujem-li cestu, po které básník náš ku cíli literárnímu kráčel, uzmíme, že již prvopočáteční jeho snažení vyzrazovalo ducha nevšedního, ale zádumčivého, po samotě toužícího, více hrobu nežli besed, více smrti nežli života, více přírody nežli společností lidských si hledícího; již nejprvnější jeho veršovní pokusy, z prvních takměř chlapeckých let jeho, to dosvědčují; nalezáme v pozůstalých zlomkách básně z té periody, které již v duchu podotknutém jsou psány. Uvádíme je zde na příklad, poněvadž by on sám nebyl přivolil, aby se květy tyto mezi plody zralejší vpletly“ (s. LXXII/71). Nesdílíme tedy názor Karla Janského, že „prvotními těmito pokusy“ Sabina myslel Máchovy *Versuche* a další německé básně (JANSKÝ 1958: 256), fixované autografy R22, R31, R32, R33, R34, R35, R36 a opisem O8.

⁷⁹ „Co se děje té povídky [Cikáni] týká, každému napadne, kdokoliv ji pozorněji čísti bude, že v té samé koleji se potácí, v nížto ‚Máj‘ postupoval, a jakož tam tak i zde zvláštní popisy krajin, rozjímání a vyličení charakterů jednajících osob mnohem více, nežli sám děj vábějí. Že v popisech krajinných si nad míru liboval, za vadu se mu pokládati nesmí, neboť málo kdo tak vroucně miloval a tak pilně pozoroval přírodu, jako on; že však i schopen byl rozmanité krásy její pojmuti, kdož by pochyboval čítaje ve spisech jeho? Krajina tedy je nejpůvabnější část ‚Cikánů,‘ a kdo zná údolí a okolí blíže hradu Kokořina, bez rozmýšlení pozná dějiště podotknuté povídky“ (s. LXLV/88–89).

(Schulzův opis z roku 1851), L (sedm kapitol v *Lumíru* 1851) i C (první kompletní vydání z roku 1857) předpokládá Vašák, nebo jeden z cenzurních exemplářů, který ovšem mohl být totožný s [R].

Relativně úzký repertoár pramenů, jak jsme jej zde právě definovali, ovšem neindikuje chudobu vztahů mezi tiskem *Úvodu povahopisného* a máchovskými prameny. Jak již bylo řečeno a také demonstrováno příklady, k některým pramenům T referuje opakovaně, což platí v enormní míře zejména o *Zápisníku*. Z pramenů daného repertoáru cituje T celkem 34× a při aplikaci výše vymezeného přístupu registrujeme dalších 71 míst T, která k nim referují jinou formou. Zastoupení Z v obou kategoriích je pak vysoce nadproporční: *Zápisník* je citován 12×, tedy pokrývá více než třetinu všech prameně identifikovaných citátů. Téměř z poloviny je Z zastoupen ve druhé skupině: ze 71 míst souvisí se *Zápisníkem* 33 z nich, tzn. tato místa různě výrazně korespondují s obsahem Z, a Sabina se při jejich textaci téměř jistě nebo více či méně pravděpodobně o Z opíral.

Podstatně méně početná jsou místa, která jsou z hlediska pramene neidentifikovatelná, tzn. místa, jež sice sugerují užití nějakého máchovského pramene, ovšem tento pramen není znám, tj. nedochoval se do dnešní doby, v krajním případě nikdy neexistoval, připustíme-li i možnost Sabinových podvrhů. Tisk *Úvodu povahopisného* obsahuje celkem jen devět citátů tohoto typu. Konkrétně se jedná o citát tří plánů k Máchovým historickým prózám (*Plán k Valdeku*, *Plán k Vyšehradu*, *Plán ku Karlovu Týnu*) (s. LXXVII–LXXXI/75–78), prozaického zlomku *Dudák* (s. CII–CIV/95–96), dramatického zlomku *Bratrovrah* (s. LXLVI–LXLIX/90–93), dvou tzv. dopisů neznámé dívce (*Dopis XXV* a *XXVI*) (s. XLVII–XLVIII/50–51), dopisu rodičům z 18. října 1836 (*Dopis XXVII*) (s. LX/62–63) a konečně citát začátku třetího textu řazeného mezi *Sabinovy citáty „z Máchových poznámenání“* (s. XXXIX–XL/43), na něž navazuje dodatek č. 21.

Jen dalších pět míst má formu explicitního odkazu na neznámý písemně fixovaný pramen. Část těchto míst se může navíc alternativně vázat i k pramenům známým. Tisk *Úvodu povahopisného* zmiňuje Máchovy výpisky z Novalisova románového fragmentu *Heinrich von Ofterdingen* (s. XXVII/29), o nichž Janský přímo předpokládá, že se nacházely v některém dnes ztraceném Máchově zápisníku (JANSKÝ 1950: 470; 1958: 261), či přímo ve *Villaniovském sešitě* (JANSKÝ 1953: 318; 1954: 648). Výše již byly vzpomenu ty výtahy ze Zaleského v Máchově „pamětníku“ (s. XXXIX/42), které se ovšem velmi pravděpodobně mohly vyskytovat na vytržených listech *Zápisníku*, a

nepředpokládají tedy nutně neznámý pramen. Dále T odkazuje na Máchův dopis Hindlovi, který má dokumentovat, že „výtvory Byronské školy, nejen na obrazivost, nýbrž i na celou povahu *Máchovu* působily, ano i na sny jeho“ (s. XXXVIII/42). Této charakteristice neodpovídá žádný z pramenně doložených Máchových dopisů adresovaných Hindlovi. Dodatek č. 20 pak daný odkaz doplňuje o údajnou citaci z příslušného neznámého dopisu (*Dopis XXIV*). Avšak i v tomto případě existuje alternativní řešení, které dopis spojuje se známým pramenem. Janský totiž navrhl možnost, že *Dopis XXIV* byl ztracenou součástí *Dopisu I*, doloženého Máchovým autografem R37 (viz JANSKÝ 1950: 478). Tato domněnka byla ovšem později přijímána s výhradami, resp. odmítnuta (viz JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1972: 547). Komplikovaný je i čtvrtý případ přímého odkazu obsaženého v pasáži: „Mimo ‚Cikáni‘ chtěl ještě jeden větší roman sepsati z něhož jen nákres a zlomek se k nám dostal“ (s. LXLV/89). *Dodatky* (resp. *Voglův exemplář*; *Muzejní opis* dotyčný dodatek nemá) za toto místo včleňují *Plán k povídce Valdice*. Konstatovali jsme již, že vztah mezi nákresem většího románu a *Plánem k povídce Valdice* není z více důvodů zcela nesporný, mj. kvůli diskrepanci v žánrovém označení. Ať už jsou ovšem románem skutečně myšleny *Valdice*, nebo jiný text, faktem zůstává, že zatímco Máchovy prozaické zlomky, které by potenciálně mohly být součástí rozsáhlé prózy, jsou pramenně doloženy v relativně hojném počtu (včetně zlomků *Valdic*), nedisponujeme mimo plány známé výhradně z tisku *Úvodu povahopisného a Dodatků (Plán k Valdeku, Plán k Vyšehradu, Plán ku Karlovu Týnu, Plán k povídce Valdice)*, žádným Máchovým textem, který by bylo možno s klidnou myslí označit za plnohodnotný plán či scénář k rozsáhlé próze. Odkazu k nákresem románu tak nelze přiřadit žádný známý pramen.⁸⁰ Rovněž poslední případ explicitního odkazu úzce souvisí s *Dodatky*. T uvádí: „V pozůstalých poznamenáních jeho [Máchových] čteme jakýsi zlomkovitý popis nějaké osoby novoromantického druhu, který se zdá býti věrným výrazem samého básníka, a hlavním vzorem, dle kteréhož zamilované charakteru tvořoval“ (s. XXXVIII/41). Dodatek č. 19 pak T doplňuje údajným citátem tohoto popisu, tj. druhým textem ze *Sabinových citátů „z Máchových poznamenání“*. Pokud je D v souladu s intencemi T, tj. T a D jsou v tomto případě referenčně identické, pak se odkaz v T skutečně vztahuje k neznámému prameni. Nelze však vyloučit, že *Dodatky* doplňují T v rozporu s jeho

---

⁸⁰ Vyhneme se zde spekulacím, které by mohly nákres a zlomek románu ztotožnit s některými pasážemi *Zápisníku*, jež paralelně integrují prvky fragmentární textace prózy a prvky předkompoziční fáze v podobě heslovité registrace některých syžetových elementů (viz např. fragment *Flašinetláři. Hadrnice. S pískem...* a další potenciálně související zápisy v jeho okolí [MÁCHA 1972: 131–134]).

záměrem a T se vztahuje k jinému textu, než jaký podávají D, např. k některým charakteristikám v *Zápisníku* či prozaickým zlomkům, které odpovídají danému vymezení.⁸¹

Konečně evidujeme dalších 32 míst T, která nemají charakter explicitního odkazu, ale v našem pojetí je lze hypoteticky interpretovat jako nesignalizovanou referenci k neznámému prameni. V první řadě se jedná o místa registrující Máchovu četbu (případně auditivní recepci), která není přímočaře a jednoznačně doložena existujícími prameny, což ovšem neznamená, že z nich nemohla být vyvozena na základě výrazných textových paralel. Spadají sem Sabinovy údaje o Máchově recepci Ann Radcliffové, Christiana Heinricha Spieße (s. XI/17), Augusta Lafontaine, Heinricha Claurena, Friedricha Gustava Schillinga, Karla Franze van der Velda (s. XIII/19), spisů Krameriusových (s. XV/20), univerzitních přednášek Johanna Peithnera von Lichtenfels, Markovy *Logiky nebo umnice* (s. XVIII/22), Klicperových povídek (s. XX/24), Polákovy *Vznešenosti přírody*, Kamarýtových písní (s. XXII/25), dramatu Zachariase Wernera *Die Söhne des Thales* a *Wanda, Königin der Sarmaten* a jeho básnické skladby *Die Weihe der Unkraft* (s. XXVI/28), duetu o Biance z osmého výstupu prvního dějství Nestroyovy hry *Zampa der Tagdieb oder die Braut von Gips* (s. XLI/46; viz poznámku pod čarou č. 71), Meyerbeerových hudebních skladeb, písně *Kde domov můj...*, Hankovy písně *Když z daleka z modrých hor...* a písně *Poustevník* od Karla Sudimíra Šnajdra s incipitem *V borovém na skále háji...* (s. XLII/46).

Dále do kategorie nesignalizovaných referencí k neznámému prameni hypoteticky spadají i některé údajné Máchovy výroky prezentované v tisku *Úvodu povahopisného* jednoznačně či spíše jako ústní sdělení. Jak ukazuje výše uvedený příklad fiktivního hovoru, týkajícího se *Lalla Rookh*, mohou mít takovéto výroky zcela konkrétní předlohu v písemně fixovaném prameni:

Schiller se mu zdál, jak se [Mácha] sám byl ústně projevil, nadšením metafisiky své příliš filosofickým a vzdálen snažení našeho básníka. (s. XIV/19)

Náhodou stalo se, že jakýsi obraz, ideální podobizna Mignonina veřejně vystavena byla v jednom skladu uměleckém v Praze. *Mácha* ledva o ní zvěděl, spěchal ji uzříti, a po několik týdnů každodenně nejméně půl hodiny před

---

⁸¹ Viz například Máchovy zápisy *Bohatý zlý ještě něco má...* (MÁCHA 1972: 94–95), *Unruhig, unglücklich, unzufrieden...* (IBID.: 236), *Přes jeho mužný zamýšlený obličej...* (IBID.: 251).

obrazem tímto strávil, často se vyjadřujíc, že na zádumčivém zhladu Mignony a na malých perutěch, jimiž ji umělec ne bezprávě byl ozdobil, duch jeho neklidněji spočívá. (s. XIV–XV/19–20)

Přednášení tehdejšího profesora pana Lichtenfelsa, přísnou stručností se nad jiné vyznamenávající, nemálo vábilo našeho *Hynka*, a tím mocněji jej poutalo, čím více poznával, že veškerá vzdělanost, nedostává-li se jí logické spořádanosti, již sama v sobě nedokonalá a vůbec nedostatečná jest, a že člověk bez logiky, jakž se sám byl *Mácha* vyjádřil, jako věda bez soustavy vždy jen na počátku svého se vyvinování zůstává. (s. XVIII/22)

O dušesloví vyjádřil se *Mácha* často v smysl ten, že nejlepší výsledky čerpati se dají z pozorování života samého a slabostí lidských. (s. XIX/23)

S velikým zalíbením čítával [*Mácha*] *Soběslava*, více ale miloval *Klicperovy* povídky. Často litoval, že se spisovatel tento na pole historického románu neodvážil, kdeby si zajisté byl získal i chvály a zásluhy o literaturu českou, jenž tehdež k jarejšímu výkvětu proniknouti se snažila. (s. XX/24)

[...] později vyšinul se ale [*Mácha*] z obyčejné koleje následovníkův našeho národního básnictví, říká, že jediným a nejdůmyslnějším vzorem básnictví našeho jest sbírka chovaná v tak nazvaném rukopisu kralodvorském. (s. XXII/25)

Slovo hrob často se opětovalo v myšlénkách a ve slovech *Máchových*, ano z mnohých jeho básní věje úplný zápach hrobový. Snad že tušil brzké zemření své, jakž se častěji projevil. (s. XXXVII–XXXVIII/40)

Zde se jeví minění *Máchovo* v tento smysl: „Na každého člověka každý výjev přírody jinak působí, neboť každý člověk vše jinak vidí; ve mně ani zvonek podvečerní, ani zvuk vzdálené hudby tak nevýslovně žalostný pocit nezbudí, jako mladé žito ze země právě na jaro vystupující a vzdálené na kopcích strmící topoly. Ono připomíná mi života nevědomé sobě ze země se-vyvinování, tyto zase na dalekou nejasně vyznačenou pout' života.“ V tom přetrhl řeč svou a jako u vytržení hleděl na soumravné kopce za *Smíchovem*. „Podivno,“ pravil po chvíli;

„že každá krajina, poněkud-li jen nějakého poetického rázu do sebe má, veškeré tajné kouzlo individualnosti chová. Jak zvláštní tady ku př. barvy proti všem jiným krajinám; zde výpar Vltavy, zrcadlení-se posledního jasna v oblacích a odrážení-se světla od skály Vyšehradské, dolině této na večer docela jiné barvitosti, a jak se zdá i jiného vzduchu dodává. Původní červeno mění se ve fialové, pak v modré a konečně v šedivé, nežli v noc přechází; všechny ale tyto barvy jsou zde zcela jiné nežli kde jinde. Pozoroval jsem večery v tom samém počasí na Bezdězu, v Hiršberku nad jezerem, a v Krkonoších, všady bylo jiné červeno i všady jiné barvy.“ (s. XL–XLI/45)

Na úsudek můj, že všechny vnady poesie jeho [Máchovy], jako květiny, barvami sice i vůní omamující, a však z hrobu vyrůstající, působí, odpověděl: „Za to nechť trudná komnata odpovídá.“ (s. XLVI/49)

Děvče, jehož se tato slova týkala, seznal básník na tanečních besedách pana Z–. „Ale,“ pravil jednou ke mně *Mácha*, „zda to není ženská tvář Byronského rázu?“ (s. XLVIII/51)

Báseň: „*Na příchod krále*,“ byla za příležitostní určena, že však z podivných příčin k tisku nepřišla, projevil se básník sám, že ji co část většího plodu básnického, v epicko-romatickou báseň: „Jan Lucemburský;“ vetká. (s. LXLV/88)

K poslednímu citovanému úseku se svým charakterem přidružuje pasáž, která už sice nemá přímo formu Máchova výroku, ale rovněž komentuje jeho literární záměry, tj. sepsat román, jenž měl souviset s dochovanými fragmenty *Mnícha*:

Blíže nežli v *Máji* byl by zajisté *Mácha* k pravému romantickému básnictví ve svém *Mnichu* (postoupil), z něhož bohužel pouhé zlomky, beze všeho udání jich spojení, a bez plánu celé té básně se nám dostaly. Jistotně víme, že prvotní myšlenka *Máchova* byla, sepsati román, jenž v čele každé částky báseň nesl, uznáv později vyšší své povolání úplnou báseň romantickou sepsati zamýšlel. Nechť čtenář ze zlomků posoudí, seč *Mácha* byl. (s. LXLIV–LXLV/88)

Tyto dvě pasáže mají evidentně jinou, vrstevnatější podstatu než ostatní zde citované. Mohou se totiž potenciálně vztahovat také přímo k pramenům souvisejícím s realizací Máchových záměrů. Signifikantní ovšem je, že Sabina se nijak neodvolává na náčrty, plány či fragmenty básně *Jan Lucemburský* a proponovaného románu, jak to v tisku *Úvodu povahopisného* poměrně důsledně dělá v analogických případech, pro něž měl zřejmě příslušný materiál k dispozici.

Celkově se tedy ukazuje, že i při velmi širokém pojetí je pramenně neidentifikovaných míst v tisku *Úvodu povahopisného* poměrně málo a místa identifikovaná je dalece převyšují. Současně je třeba si uvědomit, že velká většina neidentifikovaných míst se k nějakému neznámému prameni vztahuje skutečně jen čistě hypoteticky. Viděli jsme již, že explicitní odkazy mají v některých případech alternativní oporu ve známých pramenech. Údaje o Máchově četbě jsou pak zčásti velmi nekonkrétní a zároveň vesměs zahrnují položky, které představují zcela samozřejmou součást dobového recepčního horizontu, a mohly by být komponentou biografie kteréhokoliv Máchova kulturně zainteresovaného českého vrstevníka.⁸² S tím ostatně koresponduje i podoba některých Sabinových formulací, které spíše než konkrétní Máchovu čtenářskou zkušenost definují četbu dobově obvyklou (tak v případě Radcliffové, Spieße, Lafontaine, Claurena, Schillinga, van der Velda). Obdobně jsou údajné Máchovy ústní výroky až na výjimky velmi stručné, obecné, v zásadě konvenční a postrádají autonomii v tom smyslu, že nepředstavují hybný moment textu, ale jako spíše vedlejší informace organicky zapadají do kontinua Sabinova výkladu. Mohlo by se zdát, že jejich vyčlenění z tohoto kontinua do přímé či nepřímé Máchovy řeči představuje jen formální akt, směřující k iluzivnímu posílení autenticity textu.

Dále není třeba zdůrazňovat, že jednotlivá místa, která nemají přímočarou oporu v existujících pramenech, se o ně mohou opírat méně zřejmým způsobem. Například frapantní paralely mezi Máchovou německou básní *Der Eremit*, resp. její širší variantou R33, a Šnajdrovým dobově oblíbeným *Poustevníkem*, a to zejména právě v oblasti

---

⁸² Ve vztahu k Wernerovi a Novalisovi tak například Růžena Grebeníčková konstatuje: „Nícméně naskytá se otázka, zda zjev takové pověsti a proslulosti, jako byl Werner, může nevstoupit na literární obzor do povědomí mladého člověka první poloviny let třicátých, tím spíše, že *Blätter für literarische Unterhaltung*, pro něž máme alespoň v [Máchově] zápisníku z ledna 1833 doloženy výpisky ze sešitů na rok 1832, stále nebo znovu tuto postavu popularizovaly, přinášeje přetisk Wernerových dopisů v ročníku 1827 a 1834, s obsahem natolik závažným, že budou citovány i ve francouzské literatuře. Je rovněž velmi málo pravděpodobné, že Máchu by mohl vůbec minout Novalisův román [...], když šlo rovněž o běžný literární inventář chvíle [...]“ (GREBENÍČKOVÁ 1977: 136).

rytmiky a strofiky (viz k tomu EISNER 1945: 103–118),⁸³ mohly vést Sabinu k zařazení *Poustevníka* mezi Máchovy oblíbené písně. Analogicky mohly fungovat paralely – v české literární historiografii hojně diskutované – mezi *Poutí krkonošskou* a Novalisovým *Heinrichem von Ofterdingen*, Máchova báseň *Glaube, Hoffnung, Liebe, Vertrauen* (R31) se vstupním veršem *O hört, des Tales Söhne* ve vztahu k údajné četbě Wernerova dramatu *Die Söhne des Thales*⁸⁴ apod.

Skutečně naléhavě tedy existenci neznámého písemného pramene indikuje jen několik málo míst. Jsou to především všechny výše uvedené pasáže tisku *Úvodu povahopisného* citující pramenně nedoložené Máchovy texty, dále explicitní odkazy na Máchův dopis Hindlovi týkající se působení byronské školy (*Dopis XXIV*), na nákres většího románu (snad *Valdic*) a na Máchovy výpisky z Novalisova románu *Heinrich von Ofterdingen*. Méně urgentně, přesto však zřetelně oporu v písemně fixovaném prameni naznačují už jen dva rozsáhlejší a relativně autonomní citáty Máchových promluv ze stran XL–XLI/45, svou konkrétností a faktickým zaměřením pak údaje o Máchových literárních projektech (báseň *Jan Lucemburský* a román související s fragmenty *Mnícha*) a dále informace o Máchově četbě prací Zachariase Wenera, která je doplněna poměrně rozsáhlou a sugestivní charakteristikou jejich působení na Máchův vnitřní život; je tedy myslitelné, že Sabina se zde opřel o nějaké neznámé Máchovy poznámky k Wernerovým textům.

Shrnujeme nejpodstatnější tendence, jež vykazuje pramenná báze tisku *Úvodu povahopisného*: Viděli jsme zřejmou převahu pramenně identifikovaných míst nad místy neidentifikovanými. Poměrně jednoznačným ukazatelem může být především poměr citací známých a neznámých pramenů, který činí 34 : 9. Zcela dominantním pramenem, s nímž je T provázán hustou sítí vztahů, je pak *Zápisník*. Rozsáhlé pasáže T (především s. XXVIII–XLIII/29–47) jsou v zásadě konstruovány na základě opěrných bodů vycházejících ze *Zápisníku*. *Zápisník* se do T nepropisuje jen jako dokumentární materiál, ale přímo jako kompoziční element, kolem něhož je T v některých svých částech do značné míry formován. Konečně Sabina sám implicitně identifikuje užitý ústřední pramen zápisníkového typu, když nejdříve vymezuje materiál zápisníkového

---

⁸³ Eisner mimo jiné píše: „Podobnost mezi oběma skladbami [Máchovým *Der Eremit* a Šnajdrovým *Poustevníkem*] bije do očí; ale nezáleží ani tak ve shodách obsahových, jako ve shodách tvarových: stavba sloky, veršový duktus, zvláštnosti prosodické, intonace, kadencování, melos – v tom všem se německá báseň Máchova podobá jako vejce vejci české básni Šnajdrově. Do té míry, že nejen můžeme, ale bezděkém nutkáním puzení musíme tohoto Máchu zpívat na nápěv Šnajdrova *Poustevníka*“ (EISNER 1945: 106–107).

⁸⁴ Na relaci mezi citovaným veršem a titulem Wernerova dramatu upozornil Otokar Fischer (FISCHER 1929: 253–254; viz též HAAS 1935–1936: 3; EISNER 1956: 17–18).

typu v jeho totalitě slovy, která jsou v souladu s charakterem *Zápisníku*,⁸⁵ a návazně ze Z cituje dvě pasáže.

Než přikročíme ke komparaci pramenné báze T a D, dovolíme si digresi, která však míří bezprostředně k meritu přítomné práce a zasahuje všechny její kapitoly. Bylo již podrobně popsáno, jak Karel Janský na základě nevěrohodných svědectví uvedl v život rozsáhlý (údajně asi 60 stran formátu 23 × 17) zápisníkový celek v podobě *Villaniovského sešitu*. Tento materiál by ovšem Sabina měl při práci na *Úvodu povahopisném* téměř jistě k dispozici, protože do roku 1846 byl údajně v majetku Michala Máchy, který Sabinu pověřil přípravou Máchových *Spisů* z roku 1845. Jiný Máchův literární zápisník, tentokrát nedefinovaného rozsahu, zkonstruovali editoři třetího dílu *Spisů Karla Hynka Máchy* (MÁCHA 1972) tím, že ztotožnili *Náčrt Máje s Malým sešitem*. Majitelem *Náčrtu Máje* byl Eduard Hindl, který se pravděpodobně aktivně podílel na vydávání *Spisů* z roku 1845, a Hindl je i původcem opisu *Výtah ze všelikých výpisků a zaznamenání básníka K. H. Máchy* (O3c), který se částečně mohl opírat o neznámý Máchův zápisník a jemuž se věnuje poslední kapitola. Je pravděpodobné, že nejen tyto, ale i jakékoliv jiné případné Máchovy zápisníky existující v první polovině 40. let 19. století by měl Sabina při textaci *Úvodu povahopisného* k dispozici.

Materiál naznačený v předchozím odstavci by se v tisku *Úvodu povahopisného* jako nepochybném Sabinově textu měl manifestovat právě v podobě pramenně neidentifikovaných míst. Zajímá nás nyní, zda se tak skutečně děje. Z daného hlediska jsou však relevantní jen ta místa, která referují k pramenům majícím potenciálně charakter literárního zápisníku. Zároveň nás primárně zajímá materiál časově paralelní k *Zápisníku*, a místa se tedy redukuje podle časového kritéria na ta, která se vztahují k neznámým pramenům, jejichž předpokládaná doba vzniku spadá do let 1833–1835. Z našeho zorného pole tak vedle všech citátů z Máchových dopisů a odkazů na ně (nebudeme-li tyto dopisy považovat za Sabinovu invenci konstruovanou podle jiných máchovských pramenů) ustupuje drtivá většina Máchovy pramenně nedoložené četby, počínaje Radcliffovou a Kamarýtovými písněmi konče, protože ta je Sabinou celkem

---

⁸⁵ „Nemalého by poskytlo svěkla k dokonalému poznání povahy jeho [Máchovy], kdyby místa stačilo, podotknouti zde všech výtahů, a poznamenání jeho. Jednotlivé myšlenky, úsudky, náhledy literární a povahopisné, obzvláště ale jednotlivé básnické intuice, z kněh obsáhlejších, jakož i z rozprav menších a z časopisů vyňaté, ukáží nám, jaká místa pozornost jeho nejvíce na sebe obracela, oblibu jeho si získala aneb rázně na ducha působila“ (s. XXVIII–XXIX/33).

jednoznačně řazena před rok 1833, částečně dokonce před rok 1830. Platí ovšem výhrada, že Sabina v T pravidelně porušuje chronologii a spojuje události z různých, někdy i dosti odlehlých časových pásem.

Četbu Wenera a Novalisova *Heinricha von Ofterdingen* Sabina řadí do období Máchových právnických studií, která zahájil na podzim 1832. Budeme-li však spíše věřit Sabinovu údaji, že Máchův zájem o Wenera a návazně i Novalise iniciovalo jeho seznámení s přítelem Fraňkem, který je ztotožňován se spolužákem Josefem Antonem Frankem, pak i tyto události spadají s největší pravděpodobností hluboko před rok 1833. Podle Janského údajů, opírajících se o katalogy studujících, Frank nastoupil spolu s Máchou na tzv. filosofii na podzim 1830, následné studium práv pak ukončil již v prvním ročníku, tzn. v akademickém roce 1832–33 (viz JANSKÝ 1953: 74, 141). Rejstřík k *Literární pouti Karla Hynka Máchy* pak uvádí přesné datum jeho vystoupení ze studia: 20. 1. 1833 (VAŠÁK – HAVEL [edd.] 1981: 379).

Situace je podobná i v případě neidentifikovaných citátů z údajných Máchových textů. Vně rozhodného časového intervalu stojí podle předpokládané doby vzniku *Plán k Valdeku*⁸⁶ a v tomto smyslu je analogická i pozice odkazu na náčrt a zlomek většího románu, vztahuje-li se k *Valdicím*, protože koncipování *Valdic* je kladeno až do roku 1836 (viz JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1961: 308). Ostatní plány ke *Katu* (*Plán k Vyšehradu*, *Plán ku Karlovu Týnu*) a dramatický zlomek *Bratrovrah* buď rovněž vůbec nevstupují do daného intervalu, nebo zasahují jen jeho úzkou spodní periferii (začátek roku 1833).⁸⁷ Oproti tomu vznik fragmentu *Dudák*, který je jako pravděpodobná součást známé polemiky mezi *Květy* a *Českou včelou* zařaditelný do závěru roku 1834, je situován podstatně blíže ke středu intervalu, avšak ani charakter samotného fragmentu, ani způsob, jakým Sabina fragment v T prezentuje, nenaznačuje jeho příslušnost k většímu celku. Stejně jako druhý satirický zlomek *Řeč* (R19), zaměřený rovněž proti Čelakovskému a citovaný v T v bezprostřední blízkosti, mohl tvořit fyzicky samostatný autograf. To ostatně platí i pro zlomek *Bratrovrah* a do jisté míry i pro plány ke *Katu*.

Ze všech citátů si vzhledem k výše uvedeným kritériím nakonec uchovává relevanci jen citát začátku třetího textu řazeného mezi *Sabinovy citáty* „z Máchových

---

⁸⁶ *Plán k Valdeku* je počítán k nejranější fázi geneze románu *Kat* a chronologicky řazen hned za fragment *Vasil Vasilovič*, jehož vznik je kladen nejpozději do rozhraní let 1831 a 1832 (viz JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1961: 277, 301).

⁸⁷ Janský fragment *Bratrovrah* datoval do počátku roku 1833 (JANSKÝ 1959a: 451–452). Editoři *Spisů* spatřují v jedné pasáži *Zápisniku* indicii, že se Mácha zabýval *Karlovyým tajemem* snad ještě v dubnu 1833 (viz JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1961: 297).

poznámenání“ (*V krátkém čase po sobě...*), který je v tisku *Úvodu povahopisného* explicitně uveden jako pasáž z Máchova deníku (s. XXXIX/43). Nicméně i v tomto případě je situace značně nepřehledná: Tento pojem, jak již bylo řečeno, se v T používá jednak pro Máchovy deníky, tedy *Deník na cestě do Itálie* a *Deník z roku 1835*, jednak je tak opakovaně označen i *Zápisník* (s. XXXII/36, XXXVI–XXXVII/39), paralelně k dobově zřejmě adekvátnějšímu pojmenování *pamětník* (s. XXXIX/42). Pojmová nedůslednost může souviset se specifickým rysem *Zápisníku*, který zejména ze začátku obsahuje rozsáhlé rubriky uvádějící konkrétní data a příslušnou Máchovu četbu spojenou s daným dnem. Nelze tak automaticky předpokládat, že Sabina by označení *deník* považoval za adekvátní i pro jiné Máchovy literární zápisníky s odlišnou strukturou.

Jak si povšiml již Karel Janský (JANSKÝ 1958: 281), dopouští se Sabina v dané oblasti ještě závažnější nedůslednosti, když v tisku *Úvodu povahopisného* jako „zlomkovité poznámenání z denníku *Máchova*“ (s. LXLIV/87–88) cituje i tzv. *Výklad Máje*. Sabinův citát textově odpovídá jedinému dochovanému znění *Výkladu Máje* v podobě Máchova autografu R14 takovým způsobem, že tento autograf lze, v souladu s názorem Janského, relativně bezpečně považovat za předlohu citátu.⁸⁸ R14 pak svou vnější podobou (především je popsán jen po jedné straně a jeho rozměr koreluje s formátem rukopisu *Máje*) v podstatě vylučuje možnost, že je fragmentem většího zápisníkového či deníkového celku. Janský konstatuje: „Výklad je napsán latinkou na podélném lístku form. 11,1 × 17,9 cm, nemá obvyklé máchovské formy zápisníkové, zato však přeložen ve dvě blíží se formátu *Máje*“ (JANSKÝ 1959a: 348). Tento případ tedy již přímo zpochybňuje Sabinovu spolehlivost při rozlišování větších autografních celků a autografů malého či dokonce minimálního rozsahu.

Jak již zmíněno v úvodu kapitoly, charakter textu *V krátkém čase po sobě...* byl považován za kompatibilní s Máchovými literárními zápisníky, avšak vzhledem k tomu, že nebyl identifikován jako výpisek z četby, není svým obsahem pro dnes známé Máchovy literární zápisníky nijak výrazně typický. Typický ovšem není ani pro Máchovy deníky, v nichž se souvislé pasáže nevztahující se bezprostředně k denním

---

⁸⁸ Tisk *Úvodu povahopisného* především důsledně akceptuje vrstvu autorských korektur a redakcí, z části prokazatelně provedených časově souběžně s textací základní vrstvy R14, což v zásadě vylučuje oporu T o jakýkoliv případný starší pramen. Současně má však R14 do značné míry podobu čistopisu, a novější verzi, vycházející z R14, není nutné předpokládat buď vůbec, nebo v podobě autografu plnicího funkci paratextu k *Máji*, již naznačuje úvodní formulace *Výkladu Máje*: „Následující básně jest oučel hlavní...“ Je zřejmé, že takovýto autograf by byl rovněž v rozporu se Sabinovým vymezením pramene jako zlomkovitého poznámenání z deníku Máchova.

událostem vyskytují spíše výjimečně. Konečně nejistá je i datace vzniku či zápisu textu, bezpečně znám je jen terminus post quem (konec září 1832).⁸⁹

Po výše provedené selekci každopádně zbývá z množiny všech neidentifikovaných míst jen několik málo položek, z nichž relaci k nějakému prameni výrazněji indikuje opět jen menšina. Jejich potenciální pramen navíc většinou není možné přesněji časově zařadit, a příslušnost do časového intervalu 1833–1835 tak nelze potvrdit ani vyvrátit. Z hlediska případného rozsahu a charakteru jsou pak tyto prameny v zásadě indiferentní. Často se jedná o místa prezentovaná jako Máchovy ústní výroky, jejichž opora v nějakém písemně fixovaném prameni byla problematizována již výše.

Uzavíráme tedy celou odbočku konstatováním, že pokud materiál tvořený zápisníky vznikajícími paralelně k Z skutečně v nějaké formě existoval, pak v porovnání s masivním impaktem *Zápisníku* zanechal v tisku *Úvodu povahopisného* zcela nezřetelný otisk v podobě několika málo hypotetických stop, jež spíše vedou k představě fragmentárního materiálu složeného z menších izolovaných autografů. Nechceme tvrdit, že pro případné extrémní upozadění jednoho ekvivalentního pramene ve prospěch jiného nelze najít různá vysvětlení, a nebudeme přeceňovat význam tohoto zjištění. Má pro nás spíše platnost dodatečně formulované rámcové hypotézy, vyvolávající paušální skepsi vůči paralelně existujícím zápisníkovým celkům podobného rozsahu a významu, jaký má *Zápisník*.

Porovnání pramenné báze tisku *Úvodu povahopisného* a *Dodatků* ukazuje, že mezi máchovským materiálem použitým v T a D mohou existovat určité průniky. Máchův dopis Janu Benešovi ze září 1833 (*Dopis III*), využitý v T formou parafráze jeho části (s. XXVII–XXVIII/29), cituje dodatek č. 10. Máchův dopis Lori z poloviny května 1834 (*Dopis V*) otištěný v T v českém překladu (s. XLIX/51–52) je doplněn pěti slovy

---

⁸⁹ Vznik či zápis textu je časově úzce spojen s následným rozsáhlým Sabinovým rozhovorem s Máchou (s. XL–XLVII/44–50). Sabina vytváří svorník takto: „Na večer toho dne, když tato slova [*V krátkém čase po sobě...*] byl napsal, sešli jsme se spolu okolo 9. hodiny, odebravše se jakž obyčejně na Vyšehrad, kde pokraj skály přímo nad Vltavou sedíce, a na západ hledíce, o předmětech vlastenských, literárních, a zvláště o poesii jsme hovořili“ (s. XL/44). Datace podle signálů obsažených v tomto rozhovoru je však z více důvodů krajně riskantní. Viděli jsme již výše, že tento rozhovor je v některých pasážích konstruován podle *Zápisníku*, a je tedy alespoň částečně fiktivní. Předběžná diskvalifikace rozhovoru jako prostředku k časové atribuci dotčeného textu (a současně i jeho fiktivní povaha) je pak potvrzena časovými údaji, které lze z rozhovoru extrahovat a jež jsou navzájem v rozporu. Mácha mimo jiné předčítá Sabinovi právě vzniklé zlomky *Mnícha*, což jejich setkání situuje do začátku r. 1833. Současně však Sabina nechává Máchu hovořit o jeho barevných vjemech z Krkonoš, které mohl zažít až při své první krkonošské cestě z konce srpna a začátku září 1833, a k oblíbeným Máchovým písním je v dialogu zařazena i píseň *Kde domov můj* z Tylovy *Fidlovačky*, která byla poprvé uvedena ve Stavovském divadle 24. 12. 1834.

dotatku č. 24 a podobně Máchův dopis Hindlovi (*Dopis XVI*) (s. LVI–LVII/59–60) dodatky č. 42–44. Ovšem ani v jednom případě nelze zaručit, že podkladem byl identický pramen. V prvních dvou případech buď T, nebo T ani D neposkytují logicky dostatečný materiál pro funkční komparaci s dochovanými prameny (v případě *Dopisu III* R38 a *Dopisu V* R39). Pozice citátů z dopisu Hindlovi bude v širším kontextu objasněna později, stejně jako pozice citátů z Máchova *Deníku z roku 1835*.

Dodatek č. 14 reprodukuje několik slov z rukopisné strany 46 *Zápisníku* (viz MÁCHA 1972: 124). Jak naznačil už Janský, k Z se může vztahovat i dodatek č. 22 (viz JANSKÝ 1958: 266), líčící přípravy na četbu Herloßsohnova almanachu *Mephistopheles*. Almanach je zmíněn v *Zápisníku* na rukopisné straně 31 (viz MÁCHA 1972: 93), nikoliv ovšem ve formě záznamu o jeho četbě, jak uvádí Janský, ale v izolované pozici bez jakéhokoliv určení funkce zápisu.

Ze *Zápisníku* může nakonec vycházet i dodatek č. 18, tedy jeden z dodatků náležejících k *Sabinovým citátům „z Máchových poznamenání“*. Tento dodatek má svůj protějšek v Hindlově opisu *Výtah ze všelikých výpisků a zaznamenání básníka K. H. Máchy* (O3c), který je součástí Hindlova sešitu *Varia e variis 838–842* (v majetku Jitky Hindlové, fotokopie O3c v LA PNP, fond K. H. Mácha);⁹⁰ příslušný záznam zde má toto znění:

Es schien ihm, als müßte er in die Welt hinausrufen: „Ich bin so gut, schließt euch an mich!“ – Já jsem sopkou Islandskou, kolem led a sníh a ve mne – – –

Uplatnění němčiny patrně vychází z podoby předlohy; pro dodatečný překlad z češtiny do němčiny těžko najít důvod. Znění O3c je tedy alespoň ve své německojazyčné části zřejmě původnější než znění D. Zároveň ovšem *Dodatky* přinášejí znění výrazně širší, a pokud původce D text neinterpoloval, pak je přímá závislost obou pramenů v zásadě vyloučena. Skutečnost, že dva prameny nezávisle na sobě přinášejí obdobný text, podporuje existenci autentického protografu v podobě Máchova rukopisu. Prostřednictvím daného průniku současně dodatek č. 18 vstupuje do kontextu O3c, který umožňuje alespoň hypoteticky určit jeho předlohu. O3c je rozdělen do dvou částí, které jsou označeny římskou jedničkou a dvojkou a navzájem výrazně odděleny zdvojenou čarou přes celou šíři stránky. Citovaný text se nalézá v první sekci spolu

---

⁹⁰ Popis O3c viz JANSKÝ – DVORÁK – SKŘEČEK 1972: 461–463.

s dalšími dvanácti výpisky. Deset z nich má svůj nepochybný původ v *Zápisníku*.⁹¹ Předloha pro Hindlův výpisek *Kdo se chce zamilovati...* (viz MÁCHA 1972: 254) se sice v Z nenalézá, ale má svůj přesný protějšek v opisu neznámou rukou označeném ve fondu K. H. Mácha (LA PNP) jako *Zápisník – opis fragmentů literárního zápisníku neznámou rukou* (dále ZOF). Tento poněkud opomíjený rukopis, nalezený společně s MO, obsahuje dalších 25 výpisků, jež všechny mají oporu v Z, a lze sledovat i celkem pravidelný postup opisovače předlohou, ovšem směrem od konce Z k jeho začátku. Čistě z hlediska pravděpodobnosti by se při celkovém počtu 26 výpisků měl více než jeden vztahovat k jedné ze šesti vytržených a dnes neznámých stran Z (rkp. s. 93–94, 105–108) a soudě podle zařazení v ZOF se předloha pro text *Kdo se chce zamilovati...* mohla nacházet právě na stranách 105–108. Na základě ZOF tedy můžeme se slušnou mírou pravděpodobnosti soudit, že i výpisek *Kdo se chce zamilovati...* má svůj původ v *Zápisníku*, což zas pro první sekci O3c znamená, že zřejmě jedenáct ze dvanácti záznamů vychází ze Z. S pravděpodobností ovšem již nižší to naznačuje, že citát v dodatku č. 18, z našeho hlediska klíčový, mohl mít rovněž původ v *Zápisníku*, resp. v jeho ztracených stranách.

Dodatky se tedy vztahují maximálně ke třem diskretním bodům v *Zápisníku*, nevytvářejí si k němu žádné složitější vazby. Oproti tisku *Úvodu povahopisného* dochází k výraznému upozadění Z jako pramene a projevuje se jiný způsob jeho využití, který nevyklučuje ani práci s opisovým materiálem, typologicky podobným opisu ZOF.

Ještě patrnější zlom mezi tiskem *Úvodu povahopisného* a *Dodatky* ovšem vytváří podíl pramenně neidentifikovaných citátů z údajně Máchových textů. *Dodatky* citují jedenáctkrát ze zdroje, který dnes není znám (dodatky č. 18, 19, 20, 21, 38, 39, 40, 41, 45, 46, 47), a na šestkrát menší textové ploše obsahují více takových citátů než T. Tato enormní koncentrace neidentifikovaných citátů přinejmenším naznačuje, že do *Dodatek* se propisuje materiál, který prodělal jinou cestu než materiál použitý v tisku *Úvodu povahopisného*, a narušuje představu o homogenitě pramenné báze T a D. Zároveň nutně vyvolává obecnou ostražitost k autenticitě Máchových textů známých výhradně z *Dodatek*.

Mimořádný význam pro posouzení, zda tisk *Úvodu povahopisného* a *Dodatky* využívají stejný, nebo jiný soubor pramenů, mají citáty takových textů, pro něž existuje více než

---

⁹¹ Editoři *Spisů* si nevšimli, že ze *Zápisníku*, konkrétně z rukopisné strany 28 (viz MÁCHA 1972: 83), pochází i Hindlův záznam *Člověk přijde i zajde...* (viz JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1972: 462).

jeden pramen. V těchto případech může textové srovnání ukázat, že pro týž text nebo skupinu úzce souvisejících textů užívá D jiný zdroj než T.

Dva prameny jsou k dispozici pro dva Máchovy dopisy Eduardu Hindlovi (*Dopis IX, XVIII*) citované v T (s. LIV–LVI/58–59, LVII–LIX/61–62), a to jednak v podobě Máchových autografů R43 (*Dopis IX*) a R49 (*Dopis XVIII*), jednak prostřednictvím tzv. *Píseckého opisu* (O17). O17 sestává ze sedmi Máchových dopisů Hindlovi, konkrétně z *Dopisů I, II, IX, XI, XIV, XVI a XVIII*, z nichž pouze *Dopisy I, IX a XVIII* jsou současně dochovány v autografech. Srovnání O17 s autografy ukazuje na velmi přesný opis, pořízený zřejmě přímo z autografů. Vysokou míru přesnosti reprodukce konstatovali shodně již editoři *Spisů* (JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1972: 490, 559–560) a Oldřich Králík, který v určité nadsázce říká, že opisovač „předlohu neopisoval, nýbrž omalovával“ (KRÁLÍK 1969: 190).⁹² Celkově je v T v rámci daného souboru dopisů Hindlovi citováno z *Dopisů II, IX, XIV, XVI a XVIII*. *Dodatky* pak obsahují části *Dopisu XVI* (dodatek č. 42–44) a další dopis Hindlovi (*Dopis XXIV*), který není nijak pramenně doložen (dodatek č. 20). Přehledně řečeno: Dva prameny jsou známy jen pro dva citáty v T z *Dopisu IX a XVIII*, pro D je dnes v jednom případě k dispozici pouze opisový pramen O17, v druhém případě není znám pramen žádný.

Znění *Dopisu XVI* v *Muzejním opisu* (*Voglův exemplář a Křížův opis* příslušné dodatky nemají) nevylučuje, že MO přímo či zprostředkovaně vychází právě z O17. Zároveň ale pro tuto alternativu ani neposkytuje spolehlivé doklady, např. v podobě grafických a jiných anomálií, chyb opisu zejména ve formě haplografie či dittografie apod., které by mohly být motivovány konkrétními dispozicemi O17. *Muzejní opis* tak může být závislý stejně dobře na O17 jako na dnes nezvěstném autografu, případně jiném opisu. Pokud by se ovšem prokázala totožnost pisatele MO a O17 (viz k tomu výše), pak by pozice O17 jako protografu byla významně posílena. Naopak v určitém rozporu s touto představou je skutečnost, že O17 neobsahuje *Dopis XXIV*, a pokud nebudeme chtít spolu s Králíkem zpochybňovat autenticitu tohoto dopisu, *Muzejní opis* by musel mít vedle O17 další paralelní zdroj pro Máchovy dopisy Hindlovi.

Vztah tisku *Úvodu povahopisného* k O17 je rovněž nejistý, a to navzdory Králíkovu intenzivnímu ujišťování, že O17 představuje součást sabinovského materiálu a sloužil jako podklad pro *Úvod povahopisný* (viz KRÁLÍK 1969: 139, 185–186). Editoři *Spisů* se k této alternativě hlásí jen implicitně a opatrně (viz JANSKÝ – DVOŘÁK –

---

⁹² Popis O17 viz JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1972: 559–560.

SKŘEČEK 1972: 534, 541). Jednoznačně lze konstatovat, že O17 sám o sobě jako podklad pro T sloužit nemohl, protože dvě rozsáhlé pasáže o malíři Klimschovi a Frieseovi z *Dopisu IX*, obsažené v R43 a použité v T, jsou v O17 redukovány na incipity o třech slovech. T a O17 jsou v tomto případě do značné míry komplementární, protože z *Dopisu IX* bylo do T vedle těchto pasáží převzato už jen minimum textu. Není tedy vyloučeno, že O17 naopak pomocí incipitů odkazuje na text T, zejména když jeden z nich v podobě (*Anekdota o malíři.*) se nekryje s R43, v němž vstupní slova znějí *Malířská Anekdota*, zato však se užitím závorčky a syntaktickou vazbou shoduje se Sabinovou poznámkou v T: „(Anekdotu tuto o malíři F... vypravoval malíř V... v jedné kafírně u přítomnosti mnohých jiných osob.)“ (s. LV/58).

Pro stanovení pozice O17 je ovšem zcela zásadní srovnání s R49 a následně s T, které ani Králík, ani editoři *Spisů* evidentně neprovedli. Ukazuje se totiž, že místa, která T z extenzivně citovaného *Dopisu XVIII* vypouští, výrazně přesněji korespondují se škrty provedenými dodatečně tužkou přímo v autografu R49 než se škrty v O17. Pokud dané škrty skutečně souvisí s prací na *Úvodu povahopisném*, jak shodně předpokládají Králík i editoři *Spisů*, a jak do značné míry potvrzují i analogické zásahy v jiných Máchových autografech, pak od R49 k T nevede cesta přes O17. Nelze také přehlédnout, že zásahy v R49 mají povahu reálné instrukce a snaží se přesně vymezit eliminovaný text, o čemž svědčí i to, že rozsah škrtnů je sekundárně korigován. Naopak škrty v O17 jsou evidentně provedeny tak, aby co nejméně zasahovaly do textu (typicky lehký škrtn křížkem uprostřed řádku naznačující jeho vypuštění), a jako případná instrukce působí nejasně. Pokud tedy škrty v O17 můžeme jen obtížně spojit s přípravou textu *Úvodu povahopisného*, lze je vysvětlit tak, že O17 v rámci přesného opisu pouze reprodukoval i dodatečné zásahy, které našel v R49, ovšem celkem přirozeně co nejméně invazivní formou a ne vždy důsledně, snad v důsledku výše zmíněných revizí škrtnů, které nemusely být nezasvěcenému opisovači plně srozumitelné. Ostatně přesnou reprodukci škrtnů přisuzují původci O17 v jiném případě také editoři *Spisů* (viz JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1972: 534, 539) i Králík (KRÁLÍK 1969: 223). O17 by v této interpretaci s T nemusel nijak souviset a mohl být podle R49 vytvořen libovolně dlouho po vzniku T.

S výše řečeným pak korespondují i výsledky komparace vlastního textu. Tam, kde mají O17 a R49 odlišné znění, příklání se podoba v T (nemá-li znění odlišné od obou) téměř vždy k R49. Nakonec snad vůbec jediný textový fakt, který může reálně ukazovat

na souvislost O17 a T, představuje následující společná odchylka O17 a T oproti R49 (zvýraznil MP):

R49: ...*i obrátil jsem se k Litoměřicům a ai duchové horní mě vyslyšeli...*

O17: ...*i obrátil jsem se k Litoměřicům a aj duchové horní mne uslyšeli...*

T: ...*i obrátil jsem se k Litoměřicům a aj duchové horní mne uslyšeli...*

Nezávislá paralelní substituce *vyslyšeli* > *uslyšeli* je skutečně poměrně málo pravděpodobná; nejsou k ní žádné objektivní důvody, znění R49 podává zcela smysluplné a bezchybné znění a autograf je na daném místě jasně čitelný.

Ve srovnání s dosavadními předpoklady je tedy situace celkově daleko složitější a značně nejasná, a neumožňuje přesně definovat pramennou základnu pro citáty z Máchových dopisů Hindlovi v tisku *Úvodu povahopisného* na jedné straně a v *Dodacích* na straně druhé. Přejdeme nyní k případu, který je naopak velmi jednoznačný.

Dva prameny, tentokrát v podobě Máchových autografů, jsou k dispozici pro *Deník z roku 1835*, citovaný v tisku *Úvodu povahopisného* na stranách LII–LIV/54–56, v D v dodatcích č. 25–41. Podstatně širší verze A (R56) obsahuje záznamy ze 16. září 1835 až 5. listopadu 1835 a úvodní slova záznamu z 6. listopadu 1835, a nepochybně jde o fragment většího celku. První tři strany rukopisu mají formu čistopisu, dalších patnáct stran je psáno zběžně. Editoři *Spisů* z toho oprávněně vyvozují, že první tři strany snad byly přepsány ze staršího rukopisu, zatímco zbytek vznikl „s největší pravděpodobností den po dni“ (JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1972: 480). Je tedy možno pro záznamy ze 16.–22. září s určitou pravděpodobností počítat se třetím, dnes neznámým pramenem. Fragmentární verze B (R57) zahrnuje celé záznamy ze 16.–19. září a část prvního souvětí záznamu z 20. září a je považována za novější čistopisnou redakci (viz JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1972: 480).⁹³ Obě verze se obsahově zhruba shodují, verze B má v nešifrovaných pasážích častěji mírně širší znění; v pasážích šifrovaných, zejména pak v záznamu ze 17. září, je tomu naopak. Dominantně se odchylky verze B od verze A v nešifrovaných úsecích odehrávají na rovině stylistických úprav.

---

⁹³ Popis R56 a R57 viz JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1972: 480–482.

Již Janský (viz JANSKÝ 1935: 153–154; 1958: 271) postřehl, že při začlenění pasáží *Deníku* obsažených v *Dodatcích*, resp. v *Muzejním opisu*,⁹⁴ do T dochází ke střídání použitého pramene:

Sabina použil k citaci dvojího znění. Zápis ze 16. září 1835 cituje z verse *B* t. j. z Máchova čistopisu psaného krasopisnou latinkou (srov. Dílo III); zápis ze 17. září cituje ze začátku také z verse *B*, ale konec se slovní hříčkou *Schmerz – Scherz* převzat z verse *A* (kurent). Z verse *A* je též zápis z 18. září. V zápisu z 20. září jsou navíc tyto věty: *Po 9 hodině šel jsem domu a až jsem svíčku zhasnul. Ve versi A tyto dvě věty nejsou, verse B se zachovala celá jen do 19. září a několik slov z 20. září. Protože Sabina sice texty upravoval, ale nepřipisoval bezdůvodně celé věty, ostatně naprosto bezvýznamné, můžeme předpokládat, že text převzal ze ztraceného pokračování verse B. (JANSKÝ 1958: 271)*

Střídání verzí vysvětloval Janský následovně: „Dnes je jisto, že Sabina používal k citaci obou verzí a vybíral znění lepší. Právě partie se slovní hříčkou *Schmerz – Scherz* je líp vyjádřena v prvním náčrtu, než v opise“ (JANSKÝ 1935: 153). Janského vysvětlení je pochopitelně krajně subjektivní a je evidentní, že sám Mácha byl opačného názoru, protože cítil potřebu „lepší znění“ přepracovat do podoby, jakou má v *B*.⁹⁵ Jednoznačné je, že znění *B* je v tomto případě explicitnější a přináší určité informace navíc (záměna slov v Sabinově replice je přímo označena za omyl, a je tak vyloučena substitute záměrná), ovšem vypouští Máchovu finální repliku („Já jsem povídal že vyřkne něco pěkného jako slunce světlo a růže vůni vydává – totiž, že otom sama neví.“). Janský už ale příznačně nevysvětluje, proč se Sabina u záznamu z 18. září nevrací opět k dominantní verzi *B*, která se v citované pasáži nijak výrazně neliší od verze *A*, a činí tak až u záznamu z 20. září, resp. proč nepokračuje i zde podle verze *A*, když odchylky obou verzí jsou podle jeho zdání „naprosto bezvýznamné“.

⁹⁴ Budeme-li v následujících pasážích mluvit o *Dodatcích*, pak je myšlen především pramen MO; *Voglův exemplář*, jak bylo popsáno již výše, pasáže z Máchova *Deníku* výrazně redukuje.

⁹⁵ R56: *Lory byla s sebou u tohoto obrazu, pak jsme šli já Lory a Sabina ku Praze. Ja jsem žertoval, že <j>si ji nevezmu a. t. d. Sabina pravil: „Sie lächelt zu dem Schmerz – Scherz will ich sagen.“ a ona: „sagen Sie nur Schmerz“ odpověděla. Já jsem povídal že vyřkne něco pěkného jako slunce světlo a růže vůni vydává – totiž, že otom sama neví.*

R57: *Lor<i>{y} byla s sebou u tohoto obrazu. Pak jsme šli já, Lory a Sabina ku Praze. Já jsem zažertoval, že jsi ji nikdy nevezmu. Sabina na to pravil: Sie lächelt zu dem Scherz; přereknuv se ale, řekl: „zu dem Schmerz“ a opravuje se, teprv vyslovil „Scherz“; načez ona „Sagen Sie nur „Schmerz““; jemu odpověděla.*

Závěry samozřejmě trpí také tím, že Janský nijak nebere v potaz možnou či pravděpodobnou existenci třetí verze (viz výše), potažmo nijak nedokládá, že dotyčné pasáže skutečně přímo či zprostředkovaně vycházejí z verze A a B. Ovšem v podstatě irelevantními tyto závěry činí až méně nápadný fakt. Janský a po něm ani editoři *Spisů* (viz JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1972: 482) totiž nepostřehli, že podle verze A je citován i závěr záznamu ze 16. září a začátek záznamu ze 17. září. Přechody mezi oběma prameny jsou tedy podstatně komplexnější. Zahrneme-li i citaci záznamu z 20. září, pro kterou skutečně s krajní pravděpodobností platí Janského předpoklad, převzatý též editory *Spisů* (IBID.), že vychází ze ztraceného pokračování verze B, dochází ve sledovaném úseku celkem ke čtyřem přechodům mezi verzí A a B.

Janský si pak ovšem ani nemohl uvědomit závažnou okolnost, že hranice těchto přechodů jsou totožné s hranicemi mezi tiskem *Úvodu povahopisného* a *Dodatky*. Explicitněji řečeno: V pasážích, kde T a D citují úseky *Deníku*, které jsou doloženy oběma verzemi (tj. záznamy ze 16.–19. září), a můžeme tedy T a D komparovat s různoctením verze A/B, opírá se T důsledně o verzi B, D naopak důsledně o verzi A. Z celkového počtu 41 variantních míst A/B, má T identické nebo podobné znění s B ve 22 případech, D s A ve 12 případech. Tyto relace ale platí bez výjimky pro všechny významnější odchylky mezi A a B. Početně marginální jsou tedy případy, kdy je T ve shodě s A, a D ve shodě s B. Podstatné ale je, že jde vždy o místa s nepatrnými odchylkami mezi A a B, většinou v diakritice, a jedna z variant má chybné, neobvyklé (*napis, prostovlásá, tahne se, do cela*) nebo v daném kontextu méně adekvátní znění. Vzhledem k celkovému obrazu je zcela zřejmé, že T a D zde nepřecházejí k druhým verzím, tj. T k A a D k B, ale že nezávisle na nich korigují defekty či příznaková znění své stabilní předlohy, jak to ostatně zcela běžně činí i na místech jiných.

Dodatky se přidržují verze A natolik striktně, že dokonce v periferních částech jednotlivých dodatků, které mají zajišťovat návaznost na text tisku *Úvodu povahopisného*, a s T se tedy textově překrývají, zavádějí místo znění T podle verze B vlastní znění podle verze A. Na těchto švech T a D tak vlastně vzniká dvojí paralelní znění, a tím i evidentní disonance mezi T a D:

T: *prach náš; snad myšlénka, že cizinci z prachu našeho obdrží posilu, toho je příčinou.*“ [s. LII/54]

D: *prach náš.* – [č. 25]

T: *Nade hrobem jinocha 18tiletého* [s. LII/54]

D: *Nade hrobem jistého 18^{ti} letého atd.* [č. 26]

T: *ani jediného zvířete – žádná známka života.*“ [s. LIII/55]

D: *ani jediného zvířete ani známka života. – –* [č. 27]

Možnost, že předlohou pro tisk *Úvodu povahopisného* či *Dodatky* mohl být i třetí, hypotetický pramen *Deníku z roku 1835* (viz k tomu výše) či nějaké autografní prameny další, je už vzhledem k relativně přesné a bezrozporné korespondenci mezi T a verzí B a D a verzí A spíše nepravděpodobná. Závislost *Dodatku* na verzi A lze však mimo jiné poměrně solidně prokázat pomocí výrazného lapsu *Muzejního opisu* v pasáži ze závěru záznamu ze 17. září (dodatek č. 27), který do textu zavádí nesmyslné uvozovky (*Já jsem řekl, že vyřkne něco pěkného, jako slunce světlo a růže vůni vydává – „totiž že o tom sama neví.*). Jsou na první pohled absurdní hned dvojmo; jednak člení kontinuální nepřímou řeč, jednak netvoří pár, jsou izolované. Stav je snadno vysvětlitelný specifickou situací v R56: Za slovem *totiž* se vedle sebe evidentně sešla interpunkční čárka a diakritická čárka ze šifrovaného slova *kafé*, které je v následujícím řádku. I při relativně pozorném čtení je možné daný souběh čárek interpretovat jako uvozovky, a to zejména proto, že identifikaci jedné z nich jako diakritiky ztěžuje šifra, resp. ji v případě neznalosti šifry prakticky znemožňuje. Při detailním pohledu je zřejmé, že dané místo tvarově neodpovídá Máchovu způsobu psaní uvozek a obě čárky mají navíc zřetelně jiný odstín; forma *kafé* je u Máchy doložena i jinde.⁹⁶ Správně toto místo ostatně interpretoval už Janský (MÁCHA 1950: 34) a později např. Vašák (VAŠÁK 2009: 23). Domnělé uvozovky jsou pak v MO posunuty o slovo zpět před celou větu, a to patrně proto, aby se alespoň kosmeticky redukovala jejich nepatříčnost.

Popsaná koincidence je tedy unikátní, a její opakování v jiných autorských verzích a následná migrace do *Muzejního opisu* v zásadě vyloučeny. Danou situaci ovšem můžeme chápat i jako určitou indicii pro to, že *Dodatky* používají R56 zcela bezprostředně, a nevychází tedy z nějakého opisu R56, a tudíž, což je pro nás zásadní, ani z hypotetického úplného Sabinova rukopisu *Úvodu povahopisného*. Zdá se totiž pravděpodobné, že tato nápadná absurdita se v MO mohla udržet jen pod přímým

---

⁹⁶ Viz *Deník na cestě do Itálie* (R55, rkp. s. 2).

vlivem autority Máchova autografu; v případě existence mezičlánků mezi R56 a MO by zřejmě byla spíše dříve než později eliminována jako omyl reprodukce originálu.

Přímočarou závislost tisku *Úvodu povahopisného* na B dokresluje skutečnost jiného typu, jíž je dosti přesná korespondence pasáží otištěných v T a plošných škrtnů tužkou (částečně snad i inkoustem) provedených přímo v R57. Všechny rozsáhlejší pasáže, které v T nebyly otištěny, jsou zde přeškrtnuty.⁹⁷ Nelze jistě zcela vyloučit, že zásahy do R57 byly realizovány zpětně podle T; pro tuto alternativu se však velmi obtížně hledá srozumitelná motivace. Je tedy pravděpodobné, že škrty v R57 – stejně jako škrty a vyznačení pasáží v Máchových dopisech (viz k tomu také výše), konkrétně v R43, R49, R51, R52, R53, a v *Deníku na cestě do Itálie* (R55), které s T rovněž do značné míry korespondují – skutečně souvisejí se Sabinovou prací na *Úvodu povahopisném* a že Sabina při textaci T operoval přímo s R57.

I tato situace, stejně jako předešlý případ bludných uvozovek v R56, umožňuje další předběžné postřehy vedoucí podobným směrem. Pokud totiž pasáže *Deníku z roku 1835* obsažené v *Dodatcích* měly být původně součástí *Úvodu povahopisného*, očekávali bychom, že zejména v případě záznamů z 16. a 17. září budou mít zásahy do R57 svůj komplement v podobě srovnatelně přesných instrukcí vnesených do R56. Očekávání ovšem zůstává nenaplněno, jakékoliv instrukce zde zcela absentují.

Pro záznamy od 20. září již neexistuje opora v R57, a citáty z *Deníku* v *Dodatcích* a v tisku *Úvodu povahopisného* lze konfrontovat už jen s R56; záznamy ze 7. října, 24. října, 6. listopadu a 11. listopadu, jež jsou obsaženy v D (dodatky č. 38–41), pak dokonce nemají svůj protějšek ani v R56 a jsou známy právě jen prostřednictvím D. Ocitáme se tak na méně jisté půdě, avšak i unilaterální komparace záznamů citovaných v D s R56, tj. konkrétně záznamů z 21.–24. září (dodatky č. 29–32) a 26.–29. září (dodatky č. 34–37), umožňuje relativně spolehlivé závěry. Především mají citáty v *Dodatcích* vždy svůj obsahový korelát v R56, tj. D nemají oproti R56 žádné pasáže navíc a D lze z verze A vždy odvodit. Při daném objemu textu a v situaci, kdy R57 mívá běžně širší znění než R56 (viz výše), je v podstatě vyloučeno, aby se D opíraly o ztracené části R57 a zároveň nevstoupily do kolize s R56. Nakonec dostatečně názorný příklad poskytuje výše zmíněná citace záznamu z 20. září, která na velmi malé textové ploše přesahuje rámeček R56 hned dvěma větami. Dále mají *Dodatky* s verzí A v záznamu

---

⁹⁷ V tomto bodě se mýlí editoři *Spisů*, kteří danou vlastnost, zaměňvše zřejmě R56 a R57, připisují R56 (viz JANSKÝ – DVORÁK – SKŘEČEK 1972: 481), který ovšem analogickými intervencemi nekoresponduje s T ani *Muzejním opisem*, a jen velmi vzdáleně odpovídá až situaci ve *Voglově exempláři*.

z 24. září společný výrazný defekt,⁹⁸ který porušuje smysl textu, a to natolik, že editoři běžně považují za potřebné text emendovat (viz např. MÁCHA 1950: 37; MÁCHA 1972: 286). U koruptely tohoto typu je velmi nepravděpodobné, že by bez Máchova zásahu přešla do verze B a odtud následně do D.

V případě části záznamu z 25. září přejaté do T je situace méně jednoznačná. T jistě mohl i nadále používat ztracené pokračování verze B, ovšem textová podoba citátu v T zároveň nijak nebrání možné závislosti na verzi A. Intervence do R56 v podobě plošných škrtnů tužkou dokonce na tomto místě výjimečně souhlasí se stavem v T, tj. bez přeškrtnutí zůstává pouze text použitý v T. Znamená to ovšem zároveň, že škrtnuta je i ta část záznamu, kterou přidávají *Dodatky* (dodatek č. 33), což implikuje – setrváme-li na obecném předpokladu souvislosti tohoto typu zásahů se Sabinovou přípravou *Úvodu povahopisného* –, že daná část alespoň v okamžiku vzniku těchto instrukcí neměla být součástí *Úvodu povahopisného*.

Vracíme se k meritu věci. Pokud bereme v potaz jen ty části *Dodateků* a tisku *Úvodu povahopisného*, které dostatečně zřetelně manifestují svůj vztah k jednomu z pramenů, pak lze celkově konstatovat, že T důsledně používá verzi B, D důsledně používá verzi A, resp. že inverzní postup není nikde v celém materiálu spolehlivě doložitelný. Již to, že T a D používají jiný pramen stejného textu, je nápadné samo o sobě a představuje významný signál, že T a D používají rozdílný, neidentický soubor pramenů. Tento stav by ovšem nemusel mít fatálně negativní důsledky pro představu o jednotnosti T a D, resp. o totožnosti původce T a D, pokud by bylo možno najít srozumitelnou motivaci pro fluktuaci mezi prameny, zejména pak pro přechody od verze B, jejíž uplatnění jako zřejmě finální redakce se zdá logické, k verzi A.

Viděli jsme výše, že pro závěr záznamu ze 17. září se slovní hříčkou *Schmerz – Scherz* Janský jistou motivaci nalézá. Ačkoliv Janského vysvětlení není nijak přesvědčivé, zásadní je už to, že vzhledem k větší odchylnosti znění dané pasáže ve verzi A a ve verzi B lze vůbec uvažovat o nějaké vnitřní, textové motivaci, tj. motivaci ve smyslu intencionální volby mezi textovými alternativami. Takováto motivace však zejména u přechodu z B do A na konci záznamu ze 16. září a na začátku záznamu ze 17. září chybí zcela. B tu má oproti A o jedno souvětí širší znění (*snad myšlénka, že cizinci z prachu našeho obdrží posilu, toho jest příčinou*), tzn. zahrnuje v sobě znění A, a drobné odchylky slovosledné, interpunkční a v hláskové kvalitě, jež jsou sice dostatečně

---

⁹⁸ R56: *V noci 10 ½ hodině dělal jsem báseň na Císaře až do 1 hodiny.*

D: *V noci 10 ½ hodině dělal jsem baseň na příchod císaře až do 1 hodiny.*

průkazné pro stanovení závislosti D na A, avšak jsou nepochybně irelevantní z hlediska volby mezi A a B jako citátové předlohy. Absentuje-li tedy vnitřní motivace pro alternaci pramenů, způsobující navíc evidentní disonanci mezi T a D danou vznikem dvojího paralelního znění na švech T a D (viz k tomu výše), je nutné hledat determinanty vnější.

Adekvátní vysvětlení dané konstelace je ovšem stěží možné na základě persistentního předpokladu, že *Dodatky* vycházejí z úplného Sabinova rukopisu *Úvodu povahopisného* (dále SR), protože tato hypotéza pracuje s identickým původcem textu T a D, tedy Sabinou, a s identitou T a D jako komplementárních částí jednoho textového kontinua, pro něž lze kalkulovat s relativně kontinuální základní situovaností ve vztahu k podstatným vnějším determinantám. Pokusy sladit tuto hypotézu s výše popsanou situací pak samozřejmě končí složitými, vnitřně rozpornými konstrukcemi, které zároveň neřeší klíčové dilema. Dokumentujme to stručně na příkladu, který je z hlediska logiky hypotézy zřejmě nejpřirozenější, tj. tisk *Úvodu povahopisného* při začlenění *Dodatků* relativně přesně reprodukuje podobu SR. Znamená to především nadále, že SR nemotivovaně osciluje mezi variantou A a B. Paralelní znění podle A a B na švech mezi T a D (T podle B, D podle A) ale navíc nutně otevírají další vrstvu fluktuace. Znění SR zachycené v D, by totiž muselo během následného textového procesu směřujícího k T projít další úpravou, při níž by bylo znění A zpětně částečně potlačeno ve prospěch dominantního znění B, a to záhadně selektivním způsobem (právě jen na švech mezi T a D) a vesměs opět bez zjevné obsahové motivace.

Teprve když opustíme představu o identitě T a D, dospíváme k vysvětlením, která jsou přímočará a bezrozporná. Jako nejpravděpodobnější z nich se jeví možnost, že původce *Dodatků* měl na rozdíl od Sabiny k dispozici pouze verzi A, podle níž dodatečně doplňoval příslušné pasáže, a fakticky se tak nemohl vyhnout výsledné kontaminaci obou variant. Velmi přesvědčivá jsou v tomto smyslu paralelní znění podle A, která *Dodatky* pravidelně zavádějí na švech mezi T a D, zejména pak vypuštění souvětí „snad myšlenka, že cizinci z prachu našeho obdrží posilu, toho je příčinou“ (s. LII/54), která je v téměř identickém znění obsažena pouze ve verzi B a zcela chybí ve verzi A. Tento krok má jednoznačně negativní konsekvence, neboť narušuje vlastní funkci švů, tedy bezproblémovou návaznost D na T, eliminuje podstatnou část výrazné pointy Máchova deníkového záznamu ze 16. září, a konečně se prohřešuje proti Sabinově finální intenci, jak se manifestuje v T. Toto trojí násilí *Dodatků* vůči vlastní funkčnosti, Máchovu autentickému slovu i Sabinovu záměru lze uspokojivě vysvětlit

zřejmě právě jen tak, že původce D neměl možnost konfrontovat T s verzí B, a na základě verze A dané souvětí považoval za porušení Máchova autentického textu, potažmo za Sabinovo nedopatření nebo interpolaci.

Obraz se začíná scelovat. Viděli jsme již, že zejména pasáže z *Deníku z roku 1835* obsažené v *Dodatcích* porušují při začlenění do tisku *Úvodu povahopisného* textovou koherenci. Nyní se na pozadí výše shrnutých obecných divergencí mezi pramennou bází D a T konkrétně ukazuje, že původce *Dodatků* pro citáty z *Deníku* využívá jiný pramen, než který používá tisk *Úvodu povahopisného*, a pramen, o němž se opírá Sabina v T, zřejmě nezná. Již nyní lze prakticky vyloučit, že příslušné dodatky mohly být součástí úplného Sabinova rukopisu *Úvodu povahopisného* a že byly koncipovány Sabinou. Utvrzuje se tak výše navržené stemma, které vlastní vznik textu D řadí až za T a za jeho původce považuje non-Sabinu. Argumentace ovšem není ještě vyčerpána a v následující části doložíme, že nesoulad T a D se výrazně projevuje i na úrovni modifikací a adaptací použitých Máchových textů. Nejzřetelněji opět tam, kde *Dodatky* citují *Deník z roku 1835*.

Adaptace Máchových textů v *Dodatcích* a v tisku *Úvodu povahopisného* z roku 1845 (T)

Protože v textu tisku *Úvodu povahopisného* může být přítomno více vrstev cizích, nesabinovských úprav, vnesených při finální tiskové přípravě (především jazyková korektura), a stejně tak pisatel *Muzejního opisu* mohl upravovat text své doposud předpokládané předlohy, tj. úplného Sabinova rukopisu *Úvodu povahopisného*, nelze bez rizika metodologického selhání komparovat detailní jevy na nižších jazykových úrovních, jež jsou takovým druhotným neautorským úpravám vystaveny především. Možné shody a rozdíly T a D ve způsobu adaptace Máchových textů by v takových případech mohly být dány právě cizími sekundárními úpravami a vést k falešným interpretacím, zejména když z doby okolo roku 1845 nedisponujeme v podstatě žádnými Sabinovými autografy (viz k tomu výše), s jejichž pomocí by bylo možno jako kontrolní instanci rekonstruovat např. Sabinův autentický pravopisný úzus. Materiál obsažený v D je navíc pro spolehlivé zachycení systematickosti takových zásahů na základě jejich opakování příliš skromný. Soustředíme se tedy výhradně na srovnání takových obecných tendencí a vyšších strukturních oblastí, které se relativně bezpečně

vymykají cizím druhotným vlivům a zároveň jsou natolik kvalitativně výrazné, že nutně nevyžadují rozsáhlé kvantitativní potvrzení.

Sabinův způsob zacházení s Máchovými texty v T je poněkud paradoxní. V oblasti selekce a následné kompozice jednotlivých textových pasáží postupuje velmi volně. Jak ukazuje poznámka pod čarou č. 61, byl schopen z pasáží tří Máchových dopisů zkompilevat dopis jediný, ve více směrech porušující chronologii událostí, a mezi dvě z těchto autentických pasáží vložit jako Máchovu svou vlastní větu („Vizte něco z uměleckého života Pražského“ [s. LIV/58]), zajišťující jejich návaznost. Podobně nevázaně nakládá i s texty ze *Zápisníku*. V T se na s. XXXIII–XXXIV/37 nachází následující Sabinův text a citát:

Jak si v kontrastech básník [Mácha] liboval, ukázal mimo nesčíslné jiné i v následujícím poznamenání: „Ha kde jsem? – Zelená ještěrka z nízké traviny zdvíhá hlavu k bledému měsíci – v očnici nově vyvorané lebky lesknou se svatojanské mušky místo někdy tam žiyoucích očí – – – ba věru, já jsem ve hvězdě! – Ve hvězdě? – Snad v měsíci? – – Ne – ve Hvězdě jsem, a sice v oné hodině od Prahy vzdálené, ani nevím zdali dobrý, či zlý duch? však – můj genius mne sem vedl, ano právě dnes byla slavnost každoročně zde držána. Vidím lid spěchat do Hvězdy; kolem jasno – po silnici smutné hlasy žebráků obvyklým způsobem se mísících v hlučné radovánky oněch, jenžto hlasitě se baví a chechtají, aby neviděli utrpení slepých, neslyšeli zvonky němých a nevytrhovali se z důmíněk, že ještě radostné může býti přebývání ve světě, třeba žebráky naplněném.“

První část citátu, prezentovaného jako Máchův souvislý text, je až po slova ...*byla slavnost každoročně zde držána*. převzata z rukopisné strany 52 *Zápisníku* (viz MÁCHA 1972: 126), kde tvoří součást rozsáhlejšího textu, náčrtu *Obrazu z Hvězdy*. Druhá část pochází z rukopisné strany 26 (viz IBID.: 80) a Sabina do ní bez opory v originálu přidal slova *kolem jasno*, jež zajišťují přechod mezi noční a denní scénérií a bez nichž by koherence citátu poněkud utrpěla. Sabina tu tedy nejprve vytrhl jeden z textů z jeho originálního kontextu a následně ho spojil s textem jiným, aby zkonstruoval původně neexistující, nicméně působivý vícedimenzionální kontrast, vhodný pro demonstraci Máchovy záliby v protikladech.

Sabinova aplikace různých selektivních filtrů, jež z citátů Máchových textů vyřazují nevyhovující či nežádoucí pasáže, aniž by jejich absence byla systematictěji vyznačována, byla již dříve demonstrována zejména na materiálu Máchovy korespondence. V krajním případě pak v T vedle sebe v obdobné funkci může stát reprodukce textu v jeho relativní úplnosti a citát redukující text na několik málo slov.

V protikladu k naznačené citační nespolehlivosti stojí skutečnost, že text již jednou zvolený k citaci reprodukuje T svým způsobem velmi přesně. T sice Máchovy texty běžně stylisticky upravuje – často mění slovosled a provádí lexikální substituci směřující zejména k odstranění Máchových nespisovných či méně obvyklých výrazů, vulgarismů, germanismů a jiných slov cizího původu – ovšem ve své většině způsobem, řečeno lapidárně, kus za kus, jenž respektuje původní konstrukci a hranice jednotlivých vět a nemění jejich základní význam, ačkoliv ten, jak jsme viděli, může být nakonec podstatně změněn modifikací kontextu či dekontextualizací. T tedy postupuje jakousi metodou koláže: Máchovy texty rozstříhává a takto vniklé pasáže následně lepí k sobě, aniž by už ovšem zásadně zasahoval do podoby těchto elementů.

Ze strany *Dodatků* poskytují srovnávací materiál jen dodatky č. 10, 25–37 a 42–44, které obsahující rozsáhlejší citáty mající zároveň oporu v Máchových autografech a máchovských opisech, konkrétně dodatek č. 10 v autografu Máchova *Dopisu III* (R38), č. 25–37 v *Deníku z roku 1835*, a to v autografu zachycujícím verzi A (R56), jak se nám snad podařilo prokázat výše, a č. 42–44 v opisu Máchova *Dopisu XVI* (O17). Odchylyk oproti R38 a O17 v dodatcích č. 10 a 42–44 neporušují základní modus operandi stanovený pro T. Nápadný zásah do originálního znění *Dopisu III* v podobě změny *zimniční obrazotvornost > horeční obrazivost* má dokonce svůj protějšek v T (s. LVI/59), jenž modifikuje původní znění *Dopisu IX* (R43) mimo jiné tímto způsobem: *ve zimničných snách > v horečných snách*. Zcela jiná je ale situace v případě citací z *Deníku z roku 1835*. Vůči R56 uplatňují *Dodatky* běžně i úpravy, které v podstatně rozsáhlejším tisku *Úvodu povahopisného* nemají téměř obdobu:

R56: *Lory byla s sebou u tohoto obrazu, pak jsme šli já Lory a Sabina ku Praze. Ja jsem žertoval, že <j>si ji nevezmu a. t. d.*

D (MO): *Na zpateční cestě jsem žertoval s L-, že si ji nevezmu a t. d.*

R56: *Odpoledne jsem chodil se Sabinou, byli jsme u Týla, pak na hradbách, po západu slunce;*

D (MO): *Od půldne jsem byl se Sab– u Týla, pak na hradbách, po západu slunce;*

R56: *Odpoledne jsme byli s Trojanem v Neureitrovské zahradě a lezli jsme za holkami. Pak na svatém poli;*

D (MO): *Od půldne ná hřbitově; {s Trojanem}*

R56: *Odpoledne byla proba na divadle k divotvornému klobouku. Po probě jsem byl na Petříně, u večer šel jsem přes Hazenburg domů.*

D (MO): *Odpůldne opět v divadle na zkoušce k divotvornému klobouku. Pak jsem byl až do večera na Petříně.*

R56: *Šel jsem s p. Štěpánkem pro 2 lístky. Pak jeden lístek do loge pro p. p. Klicperu.*

D (MO): *Dostal jsem 3 listky. 2 pro sebe 1 pro p. Klicperu.*

R56: *pak s Lori do kostela do Tejna; Odpoledne jsem se převlékl, šel jsem do divadla potom pro Lori, a vystoupil jsem jako pastýř v „loupeži.“*

D (MO): *Odpůldne jsem vystoupil v divadle jako pastýř v „loupeži.“*

R56: *pak jsem byl s Kaškou pro 2 lístky. Dostal jsem 2 pro sebe, 2 pro p. D. Chmelenského a 1 logi pro p. p. Klicperu.*

D (MO): *Dostal jsem 5 lístku. 2 jsem dal Dr. Chmelenskému 1. p Klicperovi.*

R56: *Po jídle jsem se převlékl, šel jsem pro Lori a pak jsem vystoupil jako Křepelka v „divotvorném klobouku.“*

D (MO): *Odpůldne jsem vystoupil jako Křepelka v divotvorném klobouku.*

Jak patrně, *Dodatky* v evidentní snaze o kondenzaci výrazu přistupují k výrazným modifikacím textu, které překračují hranice jednotlivých vět a mění jejich strukturu. Samostatné věty jsou redukovány na větné členy věty sousední (v prvním případě je tak např. druhá věta transformována do podoby příslovečného určení věty následující), větné členy, typicky příslovečná určení, migrují z jedné věty do druhé, a okolnosti děje

či stavu přenášejí na děje a stavy jiné, případně dochází k reciproční kontaminaci sousedících vět (pátý a sedmý případ). Tyto operace pochopitelně nezůstávají bez vlivu na smysl textu, který je v T na této úrovni striktně zachovávan, a mění se dokonce základní parametry situace, k níž se referuje. *Dodatky* tak např. ve třetím případě explicitně přisuzují Máchovi za společníka při návštěvě hřbitova Trojana, ačkoliv originální znění R56 může mít i jinou interpretaci.

Navážeme-li na závěry předchozích částí, pak můžeme souhrnně konstatovat, že divergence mezi tiskem *Úvodu povahopisného* a *Dodatky* se projevuje nejen v rozdílném složení využití pramenné báze, ale i v následném zacházení s ní. Vedlejším produktem je pak zjištění, že *Dodatky* zacházejí s Máchovými deníkovými záznamy poměrně volně, a k těm, jež jsou známy právě jen prostřednictvím D, je třeba s tímto vědomím přistupovat.

D o d a t k y v k o n t e x t u j i n ý c h S a b i n o v ý c h p r a c í o M á c h o v i

Na konci vystoupíme z úzkého rámce našich klíčových textů a problém nahlédneme zvenčí, prizmatem jiných Sabinových textů. Uvedli jsme ze začátku této kapitoly, že paralely mezi *Dodatky* a Sabinovými texty nemusí naznačovat, že Sabina je původcem D, protože tyto texty, zvláště ty publikované, mohl pro D zužitkovat i pisatel jiný, non-Sabina, zejména pokud by chtěl vzbudit dojem, že autorem D Sabina je, přičemž tento záměr vůbec není vyloučen (viz k tomu níže). Svůj nepochybný význam má ovšem naopak absence paralel k D, a to především u Sabinových textů týkajících se meritorně Máchy a vydaných po roce 1845, zejména však v 60. letech 19. století, tedy již za významně uvolněného cenzurního dozoru, kdy by ani ty dodatky, u kterých je z hlediska regulace uplatňované kolem roku 1845 jejich závadnost skutečně nepochybná, nevyvolaly cenzurní postih.⁹⁹ Dalo by se totiž očekávat, že v těchto textech Sabina, byl-li původcem *Dodatků*, alespoň okrajově uplatní již připravený, ale nakonec nevyužitý textový materiál. Tento předpoklad se pak týká obzvláště silně těch

---

⁹⁹ Cenzura se již v průběhu 50. let soustředila především na periodický tisk, aktuální témata a publikace, jejichž celková tendence byla hodnocena jako závadná (viz k tomu POKORNÁ 2015). Texty z počátku 60. let probírané níže pak svou radikálností daleko přesahují dikci *Dodatků*, a některé jejich pasáže, popisující revoluční dění v Evropě, lze dokonce číst jako výzvu k revoluční akci v českém prostředí (viz např. SOJKA 1862: 475–476).

Sabinových textů, které se jinak masivně opírají o tisk *Úvodu povahopisného* formou citací, parafrází, odkazů apod.

Do oblasti našeho zájmu tak v širším smyslu spadá Sabinova *Upomínka na K. Hynka Máchu*, publikovaná v prvním ročníku almanachu *Máj* (SABINA 1858), biografický doslov v druhém svazku Koberových *Spisů Karla Hynka Máchy* (ANONYM 1862), u nějž je však Sabinovo autorství jen hypotetické (viz k tomu pasáž v kapitole *Villaniovský sešit*), a máchovská biografie v knize *Naši mužové* (SOJKA 1862: [466]–497), na níž měl Sabina oproti Sojkovi, uvedenému na titulním listu, zřejmě dominantní autorský podíl.¹⁰⁰

Upomínka je žánrově dosti odlišná od *Úvodu povahopisného*, k T se nijak intenzivně nevztahuje a její zveřejnění spadá ještě do doby přetrvávajících rozsáhlých cenzurních překážek. Není tedy překvapivé a signifikantní, že *Dodatky* se do *Upomínky* nijak prokazatelně nepropisují; lze identifikovat jen tři krajně vágní souvislosti, z nichž se reálná opora v D seriózně vyvozovat nedá.¹⁰¹

Extenzivně naopak z tisku *Úvodu povahopisného* vychází biografický doslov ke Koberovu vydání Máchových spisů. Text doslovu je vlastně kompilátem vzniklým kombinací čtyř pramenů, tj. tisku *Úvodu povahopisného*, vydání Máchovy básně *Baláda* s Hurbanovou poznámkou v almanachu *Nitra* (MÁCHA 1842), Sabinovy *Upomínky* a zlomku Sabinova nedochovaného stručného životopisu Máchova, o jehož existenci víme právě jen z doslovu, který ho označuje za plánovanou součást nerealizovaných Máchových spisů u Kateřiny Jeřábkové (viz ANONYM 1862: 475–476). Dominantně je ovšem doslov konstruován na základě *Upomínky*, která je na s. 477–496 kromě úvodních pěti stran a několika dalších drobných vynechávek reprodukována ve formě dosti přesné citace celá, a především na základě T. Strany 423–471, představující zhruba dvě třetiny rozsahu doslovu, jsou parafrází vybraných pasáží T. Ačkoliv doslov přesně nenásleduje kompozici T, a mění pořadí pasáží a způsob jejich spojení, drtivá

---

¹⁰⁰ K autorství *Našich mužů* viz FRÍČ 1960: 504; CVEJN 1953: 396; THON 1954; GREBENÍČKOVÁ 1954: 275–276; JANSKÝ 1959b: 182; STICH 2011; CHARYPAR 2009.

¹⁰¹ Čistě teoreticky by s dodatkem č. 47, obsahujícím *Plán k povídce Valdice*, mohla souviset pasáž: „V Křivoklátu značně vystupuje vliv Walter Skottův. Velikému básníku tomu byl Mácha vůbec příbuzný, což by se ve Valdicích ještě patrněji bylo objevilo“ (SABINA 1858: 309); s dodatkem č. 39, zmiňujícím Máchovu četbu Valdštejnových dopisů a velmi nejednoznačně formulujícím Máchův záměr vydat své básně, pak pasáže „[Mácha] Znal i dějiny v soukromných jejich listech, a čeho nejvíce – byl zdomácnělý v českých kronikách“ (IBID.: 311) a „„Drobné své básně hodlám na valnou sbírku dovesti a doufám že to nebudou nejspatnější mé práce,“ – pravil [Mácha]“ (IBID.: 313). Janský ve snaze obhájit Sabinovu spolehlivost interpretuje příslušnou pasáž tohoto dodatku, prezentovaného jako Máchův deníkový záznam, jednostranně jako vyslovení Máchova záměru vydat své básně (viz JANSKÝ 1958: 287); výpověď však v podstatě spíše jen vyjadřuje Máchovu nevoli, že jeho básně jsou napodobovány.

většina textu na těchto stranách má svůj relativně přesný korelát v textu T,¹⁰² přičemž i Máchovy texty jsou evidentně citovány, jen s drobnými jazykovými úpravami, podle jejich podoby v T. K tomuto postupu se autor doslovu také explicitně přiznává: „Tuto podáváme ještě některé vyňatky z denníku jeho [Máchova], jak jsme je v ‚Úvodu povahopisném‘ k sebraným spisům jeho našli“ (ANONYM 1862: 462).

Zásadní však je, že doslov využívá i pasáže T, které jsou při začlenění D do T s jednotlivými dodatky v bezprostředním kontaktu. Doslov tak na s. 455–456 a 471–472 z T přebírá citáty z Máchova *Dopisu XVI* (s. LVI–LVII/59–60) a *Dopisu V* (XLIX/51–52), které doplňují dodatky č. 42, 43, 44 a 24, a na s. 464–466 citáty z Máchova *Deníku z roku 1835* (LII–LIV/54–56), k nimž D přidává dodatky č. 25–41. Dále doslov obsahuje následující pasáže, odpovídající místům T (s. XII–XIII/18–19; XXI/24; XXII/25; XXXIV/37–38; XXXI/35), jež jsou pevněji či volněji svázané s dodatky č. 3–5, 6–8 a 12–21:

Nastala mu pak doba vyšších studií a obraznost jeho počala se pořádati. Seznámiv se nyní i s klasickými spisy, čítal s velkou dychtivostí, aby našel, co by mu zadost učinilo a touhu po pravém poznání ukojilo. (ANONYM 1862: 424)

Tu rokem 1830 nový ruch celou Evropu osvěžil, a i na vrcholích Slovanstva rozednívati se počalo. Myšlénka vzájemnosti vznikla. Mácha s vřelou horlivostí se uchopil polštiny a s obzvláštním zanícením přilnul k básníkům polským. (IBID.: 425–426)

Zatím vstoupil do škol právnických, a mimo nové známosti v společenském světě došel i poznání nových hvězd na nebi literárním, mezi nimiž anglický nespokojenec, ale geniální básník lord Byron na nejvýše ho rozehřál. Zamiloval si ho tak, že se do názorů jeho zcela ponořil. Okres Byronovy poesie byl mu po dlouhý čas nejmilejším stanem, avšak byla to právě jen vrstva jako jiné, jež jedna na druhou se skládaly, ne však základ pro celou jeho budoucnost. Před úplným

---

¹⁰² Nad rámeček T obsahuje doslov zmínku o Máchově četbě *Ossianových zpěvů* (s. 424), o Máchových prvotínách v časopisu *Jindy a nyní* (s. 446), pasáž o Máchově intervenci do cenzurního řízení týkajícího se *Máje* (s. 457–458), větu ztotožňující hlavní postavu *Pouti krkonošské* s Máchou (s. 470) a otisk *Dosloví ke Křivokladu* (podle znění ve *Květech*) (s. 447–455), jež zřejmě Sabina v roce 1845 plánoval včlenit do samotné edice Máchových textů. Svědčí o tom především pasáže T naznačující inkluzivní koncepci edice, jež měla zahrnovat dokonce i fragmentární texty, mj. dramatické zlomky (viz s. LXLV–LXLVI/89–90).

utonutím v Byronismu chránily ho jiné jeho snahy. Málo zajisté as bude spisovatelů českých, kteří by se o přímé poznání národu svého tak byli starali jako Mácha. (IBID.: 426)

Ani v těchto místech, kde by se využití jednotlivých dodatků nabízelo nejvíce, se *Dodatky* do doslovu nijak nepromítají. Vůbec jediné místo, kde se doslov teoreticky dostává do kontaktu s D, představuje pasáž odkazující pravděpodobně na obsah části *Dopisu XVI* reprodukované v dodatku č. 42:

I v lásce byl [Mácha] výstředním. Seznámiv se s dívkou, s nížto konečně hodlal k oltáři přikleknouti, viděl v obyčejné prostotě její cosi neobyčejně okouzlujícího. Láska ta byla jeho nebem i peklem. Někdy, ač beze vsí příčiny, mučen býval strašnou žárlivostí, jižto sám v sobě takořka mermomocí rozněcoval. Takovýmito mukami trýzněn byl, když po vyjití „Máje“ příteli do Kláštera psal; a muka ta byla hrozná, jak ze slov jeho tam vysvítá. (IBID.: 470)

Doslov však zároveň postupuje zcela v rozporu s intencí *Dodatků*, když danou část dopisu nevčleňuje do jiných jeho fragmentů citovaných na s. 455–456, nýbrž v jiném kontextu a jen velmi obecně a poněkud zkráceně naznačuje její obsah. Mezi citovanou pasáží doslovu a dodatkem č. 42 se tak nevytváří žádný signifikantní vztah.

Z našeho pohledu nejzajímavější je máchovská biografie v *Našich mužích*. František Krčma (KRCMA 1932b: 173) o ní soudil, že jde o velmi nesamostatnou kompilaci, založenou na *Úvodu povahopisném* a na studii Františka Bronislava Kořínka,¹⁰³ publikované na pokračování v *Pražských novinách* roku 1854 ([KOŘÍNEK] 1854). To je ovšem pravda jen z části. Krčma sice přesně určil použité prameny, avšak charakteristika textu jako „nesamostatné kompilace“, která by byla aplikovatelná na doslov ke Koberovu vydání Máchových spisů, není adekvátní. Text skutečně extenzivně využívá obou zdrojů v podobě citací, a především přesnějších či volnějších parafrází, spojujících někdy prostorově dosti odlehlé pasáže do nového celku. Přibližně třetina textu se tak opírá o T, zhruba pětina o Kořínkovu studii. Pomocí nenápadných formulačních změn, vynechávek a spojovacích pasáží však dosahuje výrazně odlišného celkového vyznění, než jaké má studie Kořínkova, která, byť je kvantitativně méně

---

¹⁰³ Studie není podepsána. Kořínka za autora označuje právě máchovská stat' v *Našich mužích* (viz SOJKA 1862: [466]).

zastoupena, stojí v pozadí ideologicky nejexponovanějších míst a představuje jednoznačně dominantnější pretext.

Tento modus operandi odpovídá tomu, co o Sabinově způsobu zacházení s cizími texty v *Našich mužích* na základě zevrubné analýzy jiných zde otištěných statí konstatoval Alexandr Stich, tj. že Sabina byl schopen prostřednictvím rozsahem nevelkých intervencí a manipulací původní smysl textů zásadně změnit, či dokonce zvrátit v opak tak, aby vyhovoval jeho ideologickým a politickým cílům (viz STICH 2011). Takto docílený sémantický posun vede dle Sticha ve stati o Boženě Němcové k její máchizaci, k tomu, že jsou jí dodány rysy člověka revolučního, radikálního, „zvláštního, mimořádného, pro prostou masu lidí obtížně pochopitelného, vytrženeckého“ (IBID.: 118).

Adaptace Kořínkova textu v máchovské biografii vykazuje analogickou tendenci: Kořínek nepovažuje Máchu za geniální osobnost, která dává impuls k zásadnímu pokroku v kultuře; nepodařilo se mu údajně propojit moderní evropské ideje (romantismus) s národním živlem, a proto v podstatě ztroskotal a zůstal bez ohlasu a významu pro další vývoj.¹⁰⁴ Ačkoliv je uznáno Máchovo básnické nadání, v celku je hodnocen kriticky a obdobně jako v T a *Upomínce* nazírán jako zjev s mimořádným potenciálem, jenž však vinou předčasné smrti nebyl plně realizován. Máchovo dochované dílo představuje v tomto pojetí fázi přechodnou, nezavršenou. Sabina/Sojka pak s použitím Kořínkova textu konstruuje obraz Máchy jako svrchovaného genia, jenž naopak syntézu mezi českou a moderní západní kulturou naplnil v plné míře tím, že ve svém životě a díle integroval vřelé vlastenectví s širokou evropskou kulturní a politickou perspektivou, a do omezeného horizontu hlavního proudu české společnosti, jemuž se zcela vymykal, revolučním, věšteckým gestem, narušujícím pohodlnou stagnaci, vnesl univerzální evropskou perspektivu, a to nejen ve smyslu úzce kulturním, ale i politickém.¹⁰⁵

---

¹⁰⁴ „Mácha nemyslel na nic, jenom na ten kontrast mezi sebou a světem skutečným, a proto pustil živly národní dokonce se zřetele. Proto nepřivedl to tak daleko jako Malčevský – k úplné reformě v poezii. Proto jest jeho báseň ‚Máj‘ slabý meteor, který sotva se objeviv mizí. Proto nevyvedl nic velkého, neboť předmětem jeho mysli a fantasmie byl výhradně on sám.¶ ‚Máj‘ jest obyčejná báseň romantická, která tak jak jest, na básnickou literaturu Českou zůstala bez zdárného vlivu, poněvadž nic národního, nic vznešeného, nic oživujícího v ní se nenalezá. *Sloučení žvlů národních s moderními ideami nebylo Máchou vykonáno*“ ([KORÍNEK 1854: č. 46]).

¹⁰⁵ Je příznačné, že *Máj* je zde interpretován v politickém smyslu, tedy nikoliv jako báseň, jejíž veškerá společenská energie je absorbována úzkým zaměřením na problém subjektu – tak u Kořínka –, ale jako báseň s eminentní společenskou dimenzí („Tať jest celá osnova básně romantické, v kteréž sny a touhy v bohaté míře se jeví, aby skvělý efekt docílen byl. Fantasmie veškerými květy, jichž měla, obsypala strašného lesův pána, aby se skvěl jako nástroj vůle vyšší, kteráž pomstou stíhá ty, jimž výhradně dáno

Pro nás je podstatné, že výše načrtnuté celkové směřování máchovské stati v *Našich mužích* koresponduje s tendencí *Dodatků*, které při začlenění do T výrazně prohlubují a intenzifikují komplex tematizující Máchovu výjimečnost, rozervanost, pesimismus a jeho nezačlenitelnost z hlediska dominantního společenského uspořádání. Text v *Našich mužích* tak – na rozdíl od doslovu v Koberově vydání Máchových spisů – po využití *Dodatků* přímo volá. Některé dodatky by byly i přes možný značný časový odstup jen při mírné adaptaci, či dokonce bez úprav v novém kontextu plně funkční. Zřetelně to dokumentuje nejrozsáhlejší autorský text D, obsažený v dodatku č. 11, který se svým smyslem, a dokonce i způsobem formulace enormně blíží prvním třem odstavcům máchovské biografie z *Našich mužů*:

Velkého ducha neuspokojí přítomnost. On pozírá v mráкотnou hloubi tajné budoucnosti jasným okem a idealizuje ji sobě, jak r. 1854 trefně psal v Pražsk. Nov. duchaplný kritik Máchův p. Kořínek, na základě minulých dnů; on se snaží obyčejné otřelé roucho se sebe svrhnouti a do velkého skladu nových duchovních pokladů nové, posud v něm nebyvalé myšlenky zanesti. Duch velký, jenž se odváží nový směr raziti, budižto ve světě literárním aneb politickém, vychází vždy do boje ducha za vytknutým cílem svým, a musí vždy na to býti připraven, že se potká s odporem. Stává na světě lidí, již sobě libují v tom, když pohodlně kráčetí mohou ve vyšlapaných kolejích, avšak v jejich rozumu slaví lenivost masopustní hody; ano žije na světě lidí pohodlných, samolibých, již přemýšlejí jenom tehdy, když musejí, unešeni byvše jinými. Takovým lidem jest každé vykročení z kolejí všedních hříchem a člověk, když je má k tomu, aby se pohodlného tureckého hovění vzdali, neujde přísnému anathematu. Geniální duch vystupuje vždy jakožto novotář; on se opovažuje pobízeti ku předu ducha časového, za kterýmž onino lidé by museli pokulhávati – jakýž tedy div, že právě ti největší duchové všeliké nesnáze a nátisky zakoušeti museli.

Nahledněme do historie všech národův a vidíme v dobách rozličných povstávati muže, kteří duchu času svého nový vytýkají směr, nové pomysly do života

---

právo, v pouta jímati lidstvo celé, vešken květ svobody krvavými rukami svými porvati a metati v bláto. J a r m i l a však, onen passivní princip, ona „kleslá hvězda s nebes výše, jenž padá v neskončené říše u věčně věčný byt, jejíž pláč z hrobu všeho co strašný jekot – hrůzný kvil“ – – Jarmila pomstěna rukou muže volného, čili v podobenství, strašného lesův pána.¶ Na zřeteli měl básník romantický nešťastnou vlast svou, upící v jarmu moci absolutistické, měl na zřeteli sebe co representanta své vlasti“ [SOJKA 1862: 487].). Pro způsob Sabinovy/Sojkovy práce je pak typické, že k charakterizaci *Máje* vydatně používá Kořínkova slova, ale vlastním spojovacím textem Kořínkovu interpretaci zcela neguje.

uvádějí. Bez mužů takových nebylo by pokroku. Jim nedostačuje to, co před nimi vědino aneb v čem velká massa lidstva sobě libuje; duch jejich zaměřuje k vyšším cílům i záměrům, povznáší se nad běžnou všednost a vymyká se co samolet z pout pozitivního, obmezeného, zvykem za pravidlo určeného. Tito duchové, již jediní tvoří reformu, vnitřní to změnu u vzdělanosti lidské, nazýváme genie.

Geniové vládnou duchem časovým. Podle nich ustanoviti lze dobu, v jakéž jistý směr duchovní převládal, a takým geniem jest i Máchá. Jak on se potkal s odporem v Čechách, tak i každý jiný duch musel podniknouti tuhý boj za svou ideu, kteráž, přišedši snad ještě záhy, třebaš by okamžitě musela podlehnouti a byla potlačena, přece v době již následující v rozumu mocné nalezla podpory a zapudivši protivníky své z mrtvých vstání v triumfu byla slavila. (SOJKA 1862: [466]–468)

Citovaný textový úsek, který představuje jedinou skutečně nápadnou paralelu k D, ovšem nevznikl adaptací příslušného dodatku, jak některé části tohoto úseku skutečně neodbytně sugerují, nýbrž se celý opírá o čtyři segmenty textu Kořínkova.¹⁰⁶ Zatímco tedy biografie v *Našich mužích* na daném místě prokazatelně nevychází z dodatku č. 11, nikterak není vyloučen opačný postup, tedy že původce D přetavil citovaný text do dodatku č. 11.

Stejně jako v doslovu ke Koberovu vydání Máchových spisů se i v máchovské stati z *Našich mužů* uplatňují pasáže T (s. XXI/24; XXXV/38), které jsou svázány s jednotlivými dodatky, konkrétně s dodatky č. 6, 7 a 12. Ty ovšem opět zůstávají bez zřetelného impaktu:

---

¹⁰⁶ Již o dost nezřetelnější souvislost s D, konkrétně s dodatky č. 21 a 18, vykazují následující pasáže, z nichž ovšem druhá opět vychází z Kořínkovy studie:

„Ano té spokojenosti bylo tolik v Evropě za onoho času, kolik zotročilých srdcí v prsou svým tlukotem se ozývalo. Avšak na Albionu zrodil se slavný genius, z útrobu srdce puklého ozvaly se zpěvy, jsouce tlumočnickem a ozvěnou všech žalů a bolestí na kontinentu, a básníkové všech mučených národů jali se v temných rouškách opěvati ty byly svého vlastního srdce, kteréž nebyly jiné než byly celého národu“ (SOJKA 1862: 481).

„Máchá přioděl kontrast mezi ním a ostatním světem v básnické roucho, on sobě osnovu takovou byl zvolil, kterouž by nejlépe mohl připodobniti k své subjektivnosti. On vidí, jak jeho nejkrásnější ideály na zmar přicházejí, jak jeho duch v nejbujnější síle pod břemenem prosaického světa klesá. On, jenž lokte své v překypující lásce po veškerém lidstvu vztahuje, jenž lidstvo celé na srdce teplé by přivinul a za ně smrt na kříži by podstoupil, vidí se zrazena u vlasti své“ (IBID.: 488).

Tak pokračoval duch jeho, tak obohacoval Mácha fantasií svou těmi nejskvělejšími květy zahraničné a domácí literatury, anež nad celou Evropou hromosné chmůry se stahovaly, anež veliká víchřice hrozila výbuchem vulkanickým.

Nastal rok 1830 – památný to rok v dějinách evropských. (SOJKA 1862: 473)

Mácha, unešen proudem časovým, začal pilně polsky se učit, uznáváje že vzájemnost kmenů slovanských jediným prostředkem k docílení vítězství, a seznámiv se s pěknou literaturou polskou, tak ji sobě oblíbil, že nové plody tehdejších básníků polských s velkým roznicením čítal a jimi ducha svého vzdělával.“ (IBID.: 478)

Vytýká se Máchovi Byronismus afektovaný – vytýká se i Mickiewiczovi; – Byronská nespokojenost, kteráž vnikla i v srdce Čecha Máchy, nazvána jest modou. (IBID.: 481)

Stejně jako v *Upomínce* a doslovu ke Koberovu vydání Máchových spisů nemají tedy *Dodatky* ani v máchovské biografii z *Našich mužů*, která má k absorpci některých dodatků v podstatě ideální dispozice, žádnou zřetelnou odezvu. Očekávání, vyplývající z předpokladu Sabinova autorství *Dodatků*, se nenaplnují.

S h r n u t í

Předchozí části této kapitoly ukazují – více či méně výrazně – vždy stejným směrem. Zohledníme-li synergii všech dílčích závěrů, pak považujeme za bezpečně prokázané, že původcem přinejmenším podstatné části *Dodatků* je non-Sabina (resp. non-Sabinové dva, stojící za *Muzejním opisem* a *Voglovým exemplářem*), což platí zejména o té vrstvě D, která cituje Máchovy texty a jež je pochopitelně z hlediska hlavní otázky této kapitoly, tj. autenticity tří *Sabinových citátů* „z *Máchových poznamenání*“ (dodatek č. 18, 19, 21), klíčová.

Za krajně pravděpodobné pak pokládáme, že původcem celých *Dodatků* je non-Sabina. Nelze sice plně vyloučit hybridní autorství v tom smyslu, že non-Sabina využil při koncipování D i nějaký Sabinův text či texty, např. v podobě případného širšího

rukopisného znění *Úvodu povahopisného*, avšak pro jakýkoliv Sabinův autorský podíl nenalzáme v D žádnou významnou oporu. Navíc i v takovém hypotetickém případě je konečným exekutorem, ovládajícím selekci, integraci a adaptaci cizího textu, non-Sabina. Případně příští edice Sabinova *Úvodu povahopisného* by se tedy měly vyhnout těžko zdůvodnitelné kontaminaci způsobené integrací *Dodatků* do tisku *Úvodu povahopisného*, jenž z daného hlediska představuje jediný relevantní pramen. Při zpětném pohledu je třeba počítat s tím, že dosavadní interpretace *Úvodu povahopisného* považující D za organickou součást T mohou být nově zjištěným statusem *Dodatků* významně negativně zasaženy; týká se to v první řadě masy textů zabývajících se historií máchovské recepce, v níž *Úvod povahopisný* zaujímá jednu z klíčových pozic.

Identita našeho non-Sabiny není známa a viděli jsme, že nebyla známa už v druhé polovině 19. století. Stanovena není ani přibližná doba vzniku *Dodatků* (resp. *Muzejního opisu* a *Voglova exempláře*) a otevřen zůstává celý dlouhý časový interval 1845–1901. *Sabinovy citáty* „z *Máchových poznámek*“ obsažené v dodatcích č. 18, 19 a 21 a dochované (s výjimkou krátkého úseku známého i z opisu *Zápisník – opis fragmentů literárního zápisníku neznámou rukou*) právě jen prostřednictvím D se tak vynořují neznámo kdy, neznámo odkud. Jejich autenticita není ničím zajištěna, je v podstatě nekontrolovatelná. Víme sice, že *Dodatky* skutečně využívají i některé nepochybně autentické Máchovy texty, avšak na druhé straně v extrémní míře kumulují pramenně nedoložené citáty z údajných Máchových textů. Nechceme samozřejmě tvrdit, že jde v případě těchto citátů nutně o vědomou falzifikaci. Obdobně jako u *Villaniovského sešitu* je však nutno počítat s možností prostých omylů, v jejichž důsledku původce *Dodatků* identifikoval cizí text jako text Máchův.¹⁰⁷ Vzhledem k neznámé identitě původce D nelze odhadnout, v jaké podobě mohl mít máchovský materiál k dispozici a nakolik kvalifikovaně dokázal s tímto materiálem zacházet a odlišit ho od materiálu jiného původu.

Pokud ovšem *Dodatky* v našem pojetí nelze pokládat za součást hypotetického úplného Sabinova rukopisu *Úvodu povahopisného*, a ztratily tak svou jasně definovanou funkci v textovém procesu vedoucím nakonec k tisku *Úvodu povahopisného*, je nezbytné navrhnout pro D alespoň hypotetickou funkci alternativní, zdůvodňující jejich vznik v době po ustavení a uveřejnění textu T. V daném ohledu se nabízí široké pole pro

---

¹⁰⁷ Podobné záměny autorů se konečně dopouští i Sabina v T, když dopis Václava Štulce neznámému adresátovi cituje jako list Josefa Pokorného Máchovi (viz k tomu KRČMA 1929: 439–442; JANSKÝ 1958: 259–260).

spekulace různého druhu, omezíme se však raději na možnost jedinou, pro niž jsme schopni víceméně konzistentně argumentovat.

Jak ukazuje zejména utajování jmen osob a citlivých částí textu, neměly zřejmě *Muzejní opis* a *Voglův exemplář* konečný privátní účel, ale cílily do veřejného prostoru. Zároveň však nebyly určeny k bezprostřední četbě, protože škrť v dodatku č. 44 redukující nežádoucí slovo *dítě* na počáteční písmeno je proveden tak, že slovo je jasně čitelné; k utajení přímo v MO nedochází, a škrť má tedy spíše povahu instrukce. MO a VE se tak jeví jako neveřejné pracovní texty směřující k textu určenému k zveřejnění, a tento status je plně v souladu se zjevnou kontinuální snahou o dosažení adekvátnější znění celku, která se projevuje vrstvou oprav či redakcí v MO a posunem mezi MO a VE. Úsilí o nové, samostatné vydání Sabinova *Úvodu povahopisného* zřejmě dokumentuje osmý bod nakladatelské smlouvy mezi Kateřinou Jeřábkovou a Michalem Máchou z 5. 5. 1857 (ANM, fond F. L. Rieger),¹⁰⁸ tedy z doby, kdy Sabina byl ještě vězněn, z čehož lze soudit, že k vydání mělo zřejmě dojít bez jeho účasti, na základě dispozičního práva, které evidentně v dané chvíli měl Michal Mácha. *Dodatky* tak mohly sloužit jako doplnění tohoto, ale i jakýchkoliv dalších proponovaných, avšak nerealizovaných vydání *Úvodu povahopisného*, která snad lze vzhledem k pozici *Úvodu povahopisného* jako stěžejního referenčního textu předpokládat. Takové doplnění by sice jistě nebylo plně legitimní, ale vzhledem k podobě *Dodatků*, jež *Úvod povahopisný* především rozšiřují o další Máchovy texty (resp. údajné Máchovy texty), pochopitelné a snad dobově akceptovatelné. Pro vznik D lze tedy najít bez většího násilí hypotetickou motivaci i vně textového procesu předcházejícího ustavení textu T.

V každém případě je postavení tzv. *Sabinových citátů* „z *Máchových poznámek*“ obsažených v dodatcích č. 18, 19 a 21 samo o sobě natolik vratké, že na nich nelze seriózně stavět žádné další hypotézy, pochopitelně ani hypotézu o existenci Máchova literárního zápisníku, jehož součástí by dané texty mohly být. Tato odpověď na hlavní otázku kapitoly vychází ze způsobu dochování celého textu *Dodatků*, avšak podporují ji

---

¹⁰⁸ Formulace není jednoznačná, a níže citované ujednání by se teoreticky mohlo vztahovat i k doprodějí výtisků pořízených v roce 1845, avšak vzhledem k netrpělivému očekávání Máchových spisů ze strany zainteresovaného publika, opakovaně se projevujícím v dobovém periodickém tisku, je spíše pravděpodobné, že první sešit spisů z roku 1845 byl kompletně rozebrán. Osmý bod smlouvy zní takto: „Die Verlagsunternehmung wird durch einen hiezu wohlbefähigten böhmischen Schriftsteller eine Lebensbeschreibung des Dichters K. H. Mácha wenigstens in Kurze verfaßen lassen, und seinen gesammelten Schriften anschließen, und erklärt sich zugleich bereit, die ehemals auf Kosten des Herrn Contrahenten Macha als erstes Heft einer begonnenen Auflage von K. H. Machas Schriften erschienene Lebensgeschichte desselben von Sabina auf dem Umschlage der Sammlung anzukündigen und deren Verkauf mit nicht mehr als 25 % Commissionsgebühr zu übernehmen.“

i konkrétní dispozice citátů v dodatku č. 18 a 21. V průběhu výkladu jsme narazili na to, že citát z dodatku č. 18, je-li autentický, se nemusí vztahovat k neznámému Máchovu autografu, ale velmi dobře může vycházet z textu na ztracených stranách *Zápisníku*. Dodatek č. 21 je pak velmi podezřelý svými začerněnými místy, která mohou ukazovat na textové manipulace, případně na konstruovanost tohoto dodatku.

IV / Hindlův opis O3cII

První části Hindlova opisu *Výtah ze všelikých výpisků a zaznamenání básníka K. H. Máchy* (O3c) jsme se krátce věnovali v předešlé kapitole v souvislosti s dodatkem č. 18. Jako O3cII označujeme druhou část tohoto Hindlova opisu, která je v rukopisu nadepsána římskou číslicí II a obsahuje sedm záznamů. Tyto záznamy editoři *Spisů* při popisu O3c označují pořadovými čísly 14–20 (viz JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1972: 462) a otiskují je také s jednou výjimkou v rámci samotné edice (viz MÁCHA 1972: 254–257). Na rozdíl od první části opisu, která, jak jsme viděli, reprodukuje v drtivé většině záznamy ze *Zápisníku*, obsahuje O3cII texty, které s jedinou výjimkou nemají svůj protějšek v dnes známých máchovských pramenech a jejichž autorem zároveň prokazatelně není Máchá. Jednotlivé záznamy v O3cII mají současně ryze literární charakter, z většiny se jedná o verše. Tato celková konstelace poměrně naléhavě signalizuje předlohu v podobě Máchova neznámého literárního zápisníku, z něž si Hindl mohl opsat Máchovy výpisky z četby. Uvedli jsme již (viz úvod přítomné publikace), že takový původ Hindlova opisu byl v minulosti také předpokládán.¹⁰⁹

Dataci vzniku této hypotetické předlohy pro O3cII lze přibližně stanovit podle záznamu nadepsaného *Láska a krása*, který představuje jediný Máchův autorský text (resp. text konstruovaný sloučením dvou Máchových fragmentů [viz k tomu JANSKÝ 1959a: 434, 444–445]) obsažený v O3cII. Záznam má toto znění:

Láska a krása.

Kdo kdy v světě vynalezl hlasu

Který lásky moci ubrání?

Ona nezná místa, nezná času,

Každého si rychle podmání.

---

¹⁰⁹ Do určité míry ho naznačují i editoři *Spisů*: „Před následujícím výpiskem 14 je římská dvojka. Vzhledem k tomu, že výpisky počínajíc číslem 14 nepocházejí ze *Zápisníku*, je možné, že Hindl římskými číslicemi označil excerpce ze dvou pramenů“ (JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1972: 461). Návazně editoři odkazují na místa svého komentáře, kde se mluví o existenci nedochovaných Máchových zápisníků.

Wšak ten zászvit rŕžojasných lící
Jest jen promyk hvězdy padající;
A jak klesá v černé noci zdroje,
„Dobrou noc!“ můj volá za nim hlas;
„Mstítellem mým bude čas, –
Zničit' krásu tvou i pouta moje.

Mácha.

První odstavec má protějšek ve fragmentu nalézajícím se v tzv. *Muzejním opisu básní* (M), druhý odstavec odpovídá fragmentu zapsanému zřejmě v listopadu 1833 na rukopisné straně 56 *Zápisníku* a otištěnému později v jiném znění v Koberově vydání Máchových spisů (K) jako součást *Mnícha* (viz MÁCHA 1862a: 161). Jak ukazují nevelké, ale signifikantní odchylky, záznam *Láska a krása* ze žádného z uvedených pramenů zřejmě nevychází,¹¹⁰ avšak značná blízkost znění v *Zápisníku* a O3cII zároveň umožňuje předpokládat, že vznik dnes neznámé verze, z níž Hindl pravděpodobně opisoval, nebyl časově příliš vzdálen zápisu v Z, tedy listopadu 1833. Hypotetický Máchův zápisník fungující jako předloha pro O3cII by tedy pravděpodobně vznikl paralelně k *Zápisníku*, a vyhovuje tak plně našemu zaměření.

K ověření hypotézy o existenci Máchova literárního zápisníku, jenž byl předlohou pro O3cII, přispívá již zpřesnění popisu O3c. Editoři *Spisů* považovali tento rukopis za ztracený a jeho podobu znali jen ze šesti fotokopií uložených ve fondu K. H. Mácha LA PNP (viz JANSKÝ – DVOŘÁK – SKŘEČEK 1972: 461). Nebyli si tak vědomi, že O3c představuje jen prvních šest stran z Hindlova sešitu *Varia e variis 838–842* (v majetku Jitky Hindlové), čítajícího 69 popsaných stran, a jak implikuje jejich popis, považovali O3c za samostatný celek v rozsahu tří listů. Tento deficit ovšem výrazně ztížil adekvátní hodnocení O3c.

Již struktura záznamů důrazně naznačuje, že O3cII nepředstavuje výpisky z Máchových rukopisů, případně z opisů těchto rukopisů. O3c je sice nadepsán *Výtah ze všelikých výpisků a zaznamenání básníka K. H. Máchy*, ovšem římská jednička je zapsána před tímto nadpisem, nikoliv za ním, resp. pod ním. Pokud budeme číst toto

---

¹¹⁰ Čtvrtý verš má v M znění: *k<á>{a}ždého si ona podmaní*. Druhý odstavec se více blíží znění K (především v posledním verši), zároveň však zachovává některé zvláštnosti, zejména v kvantitě (*nim*; *mstítellem*), které má znění Z a jež K eliminuje.

označení důsledně, pak římské číslování je nadřazeno, nikoliv podřazeno danému nadpisu, a neodpovídá interpretaci ve smyslu *Výťah ze všelikých výpisků a zaznamenání básníka K. H. Máchy* část I a část II, ale daleko spíše čtení, v němž římská II signalizuje přechod k jinému obsahu. Tomu odpovídá také výrazné oddělení obou částí O3c zdvojenou čarou přes celou šířku strany, a naopak absence jakéhokoliv obdobného oddělení za posledním záznamem O3cII. Při stávajícím pojetí by tedy za výpisky z Máchových záznamů musely být považovány i následující záznamy v sešitu *Varia e variis*, což je ovšem vyloučeno, protože předlohy některých těchto záznamů jsou explicitně datovány do doby po roce 1836. K nedůslednosti v interpretaci, vedoucí k zařazení O3cII mezi výpisky z Máchových záznamů, přispělo zřejmě i to, že O3cII obsahuje i výše citovaný text *Láska a krása*. Ten je ovšem jako Máchův explicitně označen, a ve vztahu k provenienci ostatních záznamů má jen velmi limitovanou výpovědní hodnotu.

Daleko podstatnější však je, že minimálně pro jeden záznam z O3cII není známa předloha, kterou by mohl mít Mácha k dispozici. Jde o opis pasáží z Byronova *Korzára* v německém překladu Ernsta Ortleppa. V transkribované podobě má daný záznam toto znění:

Auf des Oceans blauer unendlicher Fluth,
Wie frey ist der Geist da, wie mächtig der Muth!
Unser <s>{S}eyn gleicht der Woge, die steigt und die fällt,
Unsre Welt ist eine ewig bewegliche Welt!
Solch Leben, o Weichling, ist fremd deiner Brust;
Du kennst es allein, dessen Geist sich erhebt,
Wenn das Schiff zwischen Himmel und Erde nur schwebt;
Du weißt, wie die Seele sich flügelt empor,
Wenn die Wellen rings tanzen im wallenden Chor.
Denn was den erblassenden Feigling erschreckt,
Das ist's, was nur doppelten Muth dir erweckt;
Du suchst, was er flieht; dich ergötzt die Gefahr.

Kalt zieht er sich von seiner Schaar zurück,
Doch grollt sie nicht, denn – er hat immer Glück.
Nie wird der Becher bei dem Mahl ihm nahn,

Weil man schon weiß, er rührt ihn doch nicht an,
Man weiß, daß, was er trinkt und was er ißt,
Aus seiner Schaar zu schlecht dem Schlechtesten ist;
Fern liegt ihm Sinnenrausch und Lust der Zeit,
Er kennt nur ein Gesetz – Enthaltbarkeit.

Ortleppův překlad byl knižně publikován poprvé až roku 1839 ve třetím svazku *Lord Byron's sämtliche Werke. Nach den Anforderungen unserer Zeit neu übersetzt von Mehreren* (BYRON 1839b), podruhé, a zřejmě vůbec naposled, ve druhém vydání *Lord Byron's sämtliche Werke* z roku 1842 (BYRON 1842), jež je však fakticky reprintem vydání prvního; ve třetím, opraveném vydání z roku 1845 byl již Ortleppův překlad nahrazen překladem Bernda von Guseck. Prozatím se zdá krajně pravděpodobné, že do prvního knižního vydání nevyšly časopisecky či jinak ani ukázky z Ortleppova překladu. Naše vlastní marné pátrání po možné Máchově předloze je v souladu s podrobnou ortleppovskou bibliografií Manfreda Neuhausa (NEUHAUS 2014), jež je výsledkem mnohaleté intenzivní bibliograficky orientované práce, mj. pro Ernst-Ortlepp-Gesellschaft. Žádné uveřejnění Ortleppova překladu před rokem 1839 neregistruje.¹¹¹

Ortleppovské biografie se shodně drží představy, že autorovy překlady z Byrona publikované v roce 1839 v *Lord Byron's sämtliche Werke* vznikaly až po jeho přesídlení z Lipska do Stuttgartu na konci roku 1836, a to jako práce na aktuální nakladatelskou zakázku, již byl Ortlepp nucen řešit svou trvale složitou finanční situací. Toto hledisko podporuje mimo jiné i vlastní Ortleppův výrok v doslovu k třetímu dodatkovému svazku jeho překladů Shakespeara, který však zřejmě charakterizuje celou jeho překladatelskou činnost ve stuttgartském období: „Bis in die Hälfte der Gedichte arbeitete ich streng; später hielt ich es für keine Sünde, besonders die beiden meisterhaften Uebersetzungen von Richter und Regis mehr zu benutzen. Das Leben ist

---

¹¹¹ Zvláštní pozornost Neuhaus v dané bibliografii i v jiných svých publikacích (viz NEUHAUS 2005; 2012) věnuje Ortleppově spolupráci s Herloßsohnovým časopisem *Der Komet* v letech 1830–1835, a deklaruje, že se mu podařilo shromáždit a zpracovat kompletní řadu tohoto extrémně vzácného periodika od jeho prvního vydání v roce 1830 až po závěr roku 1836 (viz NEUHAUS 2012: 10). V tomto světle se jeví jako velmi nepravděpodobná domněnka, kterou vyslovila Lucia Bonora, totiž že dané pasáže Ortleppova překladu mohly být publikovány právě v časopise *Der Komet*, odkud je Mácha, jenž časopis v *Zápisníku* zmiňuje, převzal (BONORA 2015–2016: 76). S jistotou lze prozatím konstatovat, že v nám dostupném materiálu – tj. celém prvním ročníku (1830), prvním a druhém čtvrtletí druhého ročníku (1831), celém třetím ročníku (1832), třetím čtvrtletí čtvrtého ročníku (1833), druhém a třetím čtvrtletí pátého ročníku (1834) a celém sedmém ročníku (1836) – se žádné ukázky z Ortleppova překladu *Korzára* nevyskytují.

kurz und die Kunst ist lang. Ich habe jetzt drei Jahre lang übersetzt [tedy přibližně 1836–1839]; ich möchte gern auch wieder einmal dichten“ (ORTLEPP 1840: 360).

S předpokladem, že Ortleppovy překlady pro *Lord Byron's sämtliche Werke* byly motivovány aktuálními potřebami, Ortleppovými i nakladatelskými, jsou v souladu i dobová devalvující hodnocení těchto překladů jako fabrikátů, majících především zajistit finanční zájmy příslušného nakladatele (viz např. HALLISCHE JAHRBÜCHER 1838; [HERWEGH] 1840). Velmi opatrně a provizorně lze tedy předpokládat, že Ortleppův překlad *Korzára* vznikl až po roce 1836, a za Máchova života neexistoval ani v rukopisné podobě. Ostatně znalost případného rukopisu by nebylo možno u Máchy očekávat. Ortleppovy užší kontakty s českým kulturním prostředím nejsou nijak doloženy a čistě jen hypotetický kanál představuje okruh kolem lipského časopisu *Der Komet*, jenž se pod vedením pražského rodáka Karla Herloßsohna aktivně podílel na reciproční kulturní komunikaci (viz např. URVÁLKOVÁ 2009: 19–25) a do nějž Ortlepp v letech 1830–1835 relativně pravidelně přispíval.

Pro předlohu v podobě Ortleppova překladu *Korzára* publikovaného v roce 1839 (resp. 1842) v *Lord Byron's sämtliche Werke* zřetelně mluví i textové srovnání. Podoba textu v O3cII velmi přesně odpovídá danému tisku. O3cII se na ploše 20 veršů odchyluje pouze na čtyřech místech, z nichž dvě jdou na vrub čistě pravopisné konvenci (O3cII používá konzervativnější pravopisný úzus: *frei* > *frey*; *Sein* > *Seyn*); na dvou místech pak O3cII rozepisuje staženou formu (*Unsre Welt ist 'ne* > *Unsre Welt ist eine*; *Schlechtsten* > *Schlechtesten*). Nápadná a signifikantní je zejména přesná shoda v interpunkci. Vysoká míra korespondence nabývá na významu zejména tehdy, když porovnáme znění jediných dvou známých Ortleppových překladů z Byrona do roku 1836, tj. překladů básní *Farewell! if ever fondest prayer* a *Fill the goblet again!* publikovaných pod názvem *Lebewohl* a *Trinklied* v Ortleppových *Gedichte* z roku 1831 (ORTLEPP 1831: 133–135), s jejich podobou v prvním dílu *Lord Byron's sämtliche Werke* (BYRON 1839a: 167–168, 183–184). Je patrné, že Ortlepp překlady pro nové vydání relativně výrazně, na lexikální i syntaktické rovině, přepracoval. Ortleppovy snahy zpřesňovat a zdokonalovat své překlady, a to již v nevelkém časovém odstupu přibližně tří let, si v souvislosti s jeho shakespearovskými překlady povšimla i dobová kritika.¹¹² Pokud připustíme existenci Ortleppova překladu *Korzára* ještě v době

---

¹¹² „Dazu kommt noch, dass es Hn. O. [Ortlepp] um die ihm möglichste Vervollkommnung seines Werkes zu thun gewesen ist. Diese Ueberzeugung haben wir uns verschafft durch eine sorgfältige Vergleichung des einen der oben genannten Stücke mit dem nämlichen in der neuesten Gesamtausgabe,

Máchova života, pak tedy zřejmě jen v podobě jiné varianty, než kterou zachycuje O3cII.

Výpisky z Ortleppova překladu *Korzára* v O3cII také přesvědčivě korespondují se záznamy rozptýlenými v následujících částech Hindlova sešitu *Varia e variis*, které nebyly a vzhledem k časovému určení některých předloh výpisků ani nemohou být nijak asociovány s Máchou. V celku nepochybně jsou vyplněny autentickými Hindlovými výpisky z jeho přímé čtenářské zkušenosti, tj. z nezprostředkované četby knih a periodik. Na rukopisné straně 15–16 se nalézají Hindlovy výpisky z téhož překladu *Korzára*. O3cII odpovídá stranám 109 a 111 třetího svazku *Lord Byron's sämtliche Werke*, výpisky na rukopisné straně 15–16 pocházejí ze stran 110, 114, 117–119, 122, 135, 137, 139, 140, 150, 142, 143, 152, 154, 160 a 161, a obě části tak na sebe plynule navazují a vytvářejí organický celek, pokrývající výběrově celý rozsah překladu. Rovněž další Hindlovy výpisky z Byrona vycházejí z překladů uveřejněných buď přímo v témže svazku jako Ortleppův překlad *Korzára* (výpisky z *Die beiden Foscari* v překladu Hermanna Kurtze na rkp. s. 13), nebo v jiných svazcích téže edice, tj. *Lord Byron's sämtliche Werke* (výpisky z *Manfréda* v překladu Bardili na rkp. s. 51 a 53). Nakonec i výpisky z Byronova *Giaura* v podstatně pozdějším Hindlově zápisníku *Výpisky z rozličných spisů. E. H. V Praze 862–870* (v majetku Jitky Hindlové) se opírají o překlad Hermanna Kurtze publikovaný v sedmém svazku dané edice.

Způsob reprodukce předlohy, který se projevuje v Hindlových výpiscích z Byrona v pokračování sešitu *Varia e variis*, je plně v souladu s výpisky z *Korzára* v O3cII. V obou případech jsou bez signalizace vynechaného textu spojovány do souvislých celků různé segmenty jednotlivých odstavců původního textu. Opisy v pokračování sešitu se srovnatelně přesně jako O3cII kryjí s překlady v *Lord Byron's sämtliche Werke*, a i zde se oproti nim důsledně zavádí konzervativnější ortografická forma slovesa *sein* a adjektiva *frei*, případně slov odvozených (*Bewußtsein* > *Bewußtseyn*; *sei* > *sey*; *sein* > *seyn*; *seid* > *seyd*; *Freiheit* > *Freyheit*), a běžně se nahrazují kontrahované a redukované formy podobou plnou (*macht'* > *machte*; *Frau'n* > *Frauen*; *liebt'* > *liebte*; *bracht'* > *brachte*; *g'nug* > *genug*; *schau'n* > *schauen*; *athm'* > *athme*; *die's* > *die es*; *traur'ge* > *traurige*; *Seel'* > *Seele*; *erhabnen* > *erhabenen*). Znamená to jednak, že výše

---

dem *Mohr* von Venedig. In diesem haben wir wahrgenommen ein richtigeres Auffassen und ein genaueres Wiedergeben der Urschrift, eine grössere Sorgfalt in der Wahl der passendsten Ausdrücke und eine glückliche Verbesserung des Technischen der Verse. Ein solches Streben nach Vervollkommnung macht dem kritischen Beobachter Freude, und fordert ihn auf, dem arbeitenden Künstler mit wohlgemeinten Winken an die Hand zu gehen“ (C. J. 1841: 284).

popsané čtyři drobné odchylky ve výpiscích z *Korzára* v O3cII není nutné jakkoliv motivovat použitím jiné předlohy, než je Ortleppův překlad publikovaný roku 1839 (resp. 1842), jednak že zde nelze identifikovat žádnou cizorodou vrstvu úprav, jež by se vyčleňovala z běžné Hindlovy adaptační praxe, a bylo by ji tedy případně možné připsat Máchovi. Rovněž z obsahového hlediska vykazuje daný opisový materiál kontinuitu. Výpisky z *Korzára* v O3cII a následující výpisky z Byrona se shodně koncentrují na statické (lyrické či reflexivní) pasáže často s gnómičným vyústěním a na charakteristiku postav či vztahů mezi nimi.

Souhrnně řečeno se výpisky z *Korzára* v O3cII ve více směrech ideálně začleňují do kontextu Hindlových výpisků z Byrona v pokračování sešitu *Varia e variis* a tato homogenita naléhavě ukazuje na stejný původ, tj. na Hindlovu přímou čtenářskou zkušenost s překlady otištěnými v *Lord Byron's sämtliche Werke*.

Prozatím lze konstatovat, že pokud nebude nalezena předloha pro výpisky z *Korzára* v O3cII, již by mohl Mácha reálně znát, není přijatelné tyto výpisky, a tím i O3cII jako celek, považovat za opis Máchových výpisků a zařazovat nadále O3cII (s výjimkou záznamu *Láska a krása*) do edic Máchových textů. V tomto světle je pak při seriózním přístupu vyloučeno konstruovat na základě O3cII jakýkoliv hypotetický Máchův zápisník. Ovšem ani nalezení možné Máchovy předlohy nemůže vzhledem k výše uvedeným zjištěním O3cII automaticky rehabilitovat, protože i v této nové situaci by v zásadě nic nestálo v cestě představě, že dané výpisky jsou Hindlovým nezprostředkovaným výkonem, opírajícím se přímo o originální text.

V této krátké kapitole jsme cílili na zřetelně nejslabší místo O3cII a byl využit jen nejbližší kontext z celkového korpusu Hindlovy pozůstalosti, který je z podstatné části tvořen právě výpisky z četby a jež s laskavou pomocí majitelky Jitky Hindlové v největším možném rozsahu postupně kompletujeme. Pro další zjištění, která by mohla upevnit předložené závěry, bude nutno v obdobném smyslu analyzovat i další texty obsažené v O3cII (tzn. především určit jejich konkrétní předlohu, a tím i terminus post quem jejich vzniku) a dále jejich vztahy vůči celému materiálu Hindlovy pozůstalosti na jedné straně a materiálu máchovskému na straně druhé. Tyto vztahy se mohou manifestovat různými typy signifikantních průniků a styčných bodů, jak ostatně ukazuje výše analyzovaný případ. Taková kontextualizace ovšem předpokládá časově velmi náročné zpracování Hindlovy pozůstalosti. Rovněž samotné určení konkrétních předloh pro opisy v O3cII je spojeno s většími komplikacemi, než by se na první pohled zdálo.

Podářilo se nám sice nově identifikovat v obecné rovině zdrojové texty pro všechny zápisy v O3cII, ovšem v některých případech se jedná o texty, které vycházely v celku i v podobě výborů s mimořádnou frekvencí a v různých variantách, a to jak před rokem 1836, tak i po něm. Nutnost rekonstruovat tyto řady v relativní úplnosti a následně v nich identifikovat nejpravděpodobnější předlohu pro O3cII bude vyžadovat kombinaci více přístupů, trpělivost a čas.

Závěr

Postupně jsme dospěli k těmto hlavním závěrům, jejichž pravděpodobnostní modalita sice případ od případu kolísá, avšak, jak doufáme, vždy v přijatelném spektru:

1. Máchův autograf *Náčrt Máje* není fragmentem *Malého sešitu* a ani jiného zápisníkového celku; měl již v okamžiku svého vzniku podobu samostatného listu, tedy v tomto ohledu podobu shodnou se stavem, v němž je autograf dochován. List byl snad před popsáním vyjmut z blíže nespécifikovatelného sešitu.

2. *Malý sešit* není Máchovým literárním zápisníkem, nýbrž sešitem úzce spojeným s Máchovým univerzitním studiem práv.

3. Existence *Villaniovského sešitu* jako Máchova autografu je zcela nepodložená a jedná se zřejmě o konstrukt vyprodukovaný sérií omylů či záměrnou mystifikací klíčového svědka na jedné straně a nekritickým přístupem Karla Janského a Jaromíra Wágnera na straně druhé. Vzhledem k pokusům o ztotožnění *Villaniovského sešitu* s *Náčrtem Máje* a *Malým sešitem* pak tento závěr sekundárně koresponduje, ve smyslu reciproční podpory, se závěry uvedenými v bodě 1 a 2.

4. Autorem pravděpodobně celého textu *Dodatků k Úvodu povahopisnému*, minimálně však jeho podstatné části, není Sabina. Skutečný původce a další okolnosti vzniku *Dodatků* jsou neznámé. Tato fundamentální nejistota v plné míře dopadá i na tzv. *Sabinovy citáty „z Máchových poznámenání“*, jež jsou v *Dodatcích* obsaženy, a narušuje jejich dosavadní status jako Máchových autorských či Máchou zapsaných textů.

5. Pramenná báze, o níž se opírá Sabinův *Úvod povahopisný*, nesignalizuje, že Sabina měl k dispozici další, k *Zápisníku* časově paralelní Máchův literární zápisník.

6. Druhá část Hindlova opisu O3c, označovaného dosud souhrnně *Výtah ze všelikých výpisků a zaznamenání básníka K. H. Máchy*, nemá svůj původ v Máchově rukopisu či

rukopisech; Máchovo autorství zápisu zde obsažených cizích textů je pro současnou chvíli vyloučeno. Jedná se zřejmě o Hindlův opis přímo z příslušných zdrojů, bez Máchova prostřednictví.

Tyto závěry, jsou-li akceptovány, mají konkrétní dopad do ediční praxe a významně modifikují strukturu části *Spisů Karla Hynka Máchy* označené souhrnně jako *Literární zápisníky* (MÁCHA 1972: [8]–260).

Zařazení autografu *Náčrt Máje* pod názvem *Malý sešit* mezi zápisníkové celky, konkrétně podle chronologického klíče mezi *Poznamenání* a *Zápisník*, je neudržitelné. Adekvátním řešením může být rehabilitace tradičního a v podstatě neutrálního označení *Náčrt Máje* a současný přesun *Náčrtu Máje* mezi dokumenty publikované ve *Spisech* v oddílu *Dodatky k literárním zápisníkům*. Velmi zhruba se tedy jedná o návrat k edičnímu řešení uplatněnému Janským v *Díle Karla Hynka Máchy* (MÁCHA 1950).

Změnu označení logicky vyžadují rovněž tzv. *Sabinovy citáty* „z Máchových poznamenání“. Předně je však třeba napříště tyto citáty striktně rozlišovat na dvě části, tj. na malý úsek obsažený v tisku *Úvodu povahopisného* a na texty fixované v *Dodacích*. Legitimně pak lze klást otázku, zda vůbec a případně jak tuto druhou část začleňovat do edic Máchových spisů. Editor bude postaven před dilema, čím – vzhledem k zcela nejasné provenienci *Dodatků* – jejich zahrnutí do souboru Máchových textů ospravedlnit. Toto dilema však zasahuje ještě širší pole: analogický status mají i další údajné Máchovy texty dochované výhradně prostřednictvím *Dodatků*, tj. *Dopis XXIV* (dodatek č. 20), záznamy z *Deníku z roku 1835* ze 7. a 24. října a 6. a 11. listopadu (dodatky č. 38–41), doplňky *Plánu k Vyšehradu* (dodatky č. 45 a 46) a *Plán k povídce Valdice* (dodatek č. 47). K jednotlivým textům je jistě třeba přistupovat individuálně, protože pravděpodobnost jejich autenticity může být dále ověřována z jiných, vždy specifických perspektiv, avšak způsob jejich dochování je řadí minimálně mezi texty dubiózní, a jejich faktické včlenění mezi nepochybné Máchovy texty ve *Spisech* není adekvátní.

V případě druhé části Hindlova opisu O3c je situace jednoznačnější, protože příslušný závěr svou povahou autenticitu textů chápanou z máchovské perspektivy již pouze nezpochybňuje, ale přímo popírá, resp. obrací hledisko v tom smyslu, že případná autenticita by musela být teprve prokázána, přičemž nalezení jakéhokoliv Ortleppova překladu *Korzára*, jež mohl mít Mácha k dispozici, je jen nezbytně nutnou výchozí podmínkou. Z tohoto pohledu je začlenění šesti textů obsažených v O3cII, které

realizují *Spisy* (MÁCHA 1972: 254–257), jednoznačně chybné, a nemělo by být dalšími edicemi akceptováno.

Je tedy zřejmé, že část *Literární zápisníky*, jak ji prezentují *Spisy*, vyžaduje značné změny, a to zejména v sekci *Dodatky k literárním zápisníkům*, která po provedení těchto změn bude mít radikálně jinou podobu. Protože se nejedná jen o přesuny a změny označení, ale také o odstranění některých textů, proměňuje se i celkový repertoár textů začleňovaných do Máchových spisů, a přestože jsme se věnovali jen nepatrnému výseku z celého komplexu máchovské textologie, ukazuje se již, že ani v tomto základním parametru nelze ediční řešení *Spisů* považovat za definitivní.

Předefinování repertoáru Máchových spisů má pochopitelně své přímé závažné důsledky. Dubiózní a vyřazené texty ztrácejí ve vztahu k Máchovu dílu svůj interpretační potenciál a zpětně jsou negativně zasaženy i interpretace, jež se o tyto texty opíraly. Totéž platí o *Dodatecích* ve vztahu k dílu Sabinovu.

Naše úsilí však směřovalo hlavně k vyjasnění kontextu Máchova *Zápisníku*. Prověřovali jsme materiál, který jako jediný dosud reálně indikoval existenci dalších časově paralelních literárních zápisníků. Ukazuje se však, že ani tento materiál v daném smyslu neposkytuje dostatečně stabilní oporu, a to z různých důvodů: Zpochybněna je pozice *Náčrtu Máje* jako fragmentu většího fyzického celku, charakter *Malého sešitu* jako zápisníku literární povahy, pozice *Dodateků* a Hindlova opisu O3cII jako materiálu reprodukcujícího obsah Máchových rukopisů a prezence jakékoliv fyzicky existující báze *Villaniovského sešitu*, který může být čistou fikcí. Ačkoliv teoreticky nelze nikdy vyloučit existenci dalších paralelních literárních zápisníků, na základě dnes dostupných máchovských dokumentů nelze, v rozporu se stávajícím pojetím, ani jeden takovýto zápisník oprávněně předpokládat. Redefinovali jsme tedy výrazně kontext *Zápisníku*, a zajistili tak jednu z klíčových podmínek jeho adekvátní analýzy, jež však už není předmětem přítomné práce.

Literatura a prameny

ANONYM

1825 *Pantheon der epischen Dichtungen aller Völker und Zeiten. Historisch-kritisch dargestellt. Zweiter Teil* (Wien: Anton Doll)

1862 „Karel Hynek Mácha“; in Karel Hynek Mácha: *Spisy Karla Hynka Máchy*, díl druhý (Praha: I. L. Kober), s. [421]–497

ARBES, Jakub

1897 „Doslov k Máchovu ‚Křivoklátu‘“; *Národní listy* 37, č. 24, 24. 1., s. 9–10

1897–1898 „Dopisy K. H. Máchy“; *Naše doba* 5, č. 5, s. 411–420; č. 6, s. 493–505

1903 „První zákmy k Máchovu ‚Máji‘“; *Zvon* 3, č. 11, s. 150–151

BLANÍK

1923a „Národní pout k rovu deklaranta a českého básníka Karla Drahotína Villaniho de Pilonico do Okrouhlice“; *Blaník* 4, č. 21, 26. 5., s. [1]–2

1923b „Pan Oskar Villani...“; *Blaník* 4, č. 26, 30. 6., s. 3

BOHEMIA

1833 „Etwas über die Kunstaussstellung der Gesellschaft patriotischer Kunstfreunde“; *Bohemia* 6, č. 49, 23. 4., s. [4]; č. 50, 26. 4., s. [4]

1845 „Von des frühverstorbenen českischen Dichters Mácha Schriften...“; *Bohemia* 18, č. 52, 2. 5., s. [4]

1850 „Außer Jaroslaw Langers sollen noch eines andern...“; *Bohemia* 23, č. 46, 21. 3., s. [4]

BONORA, Lucia

2015–2016 *Karel Hynek Mácha e Lord Byron. Romanticismo e transfer culturale: il caso della Boemia*. Diplomová práce. Università degli Studi di Padova. Dipartimento di Studi Linguistici e Letterari

BYRON, George Gordon

1839a *Lord Byron's sämtliche Werke. Nach den Anforderungen unserer Zeit neu übersetzt von Mehreren*, erster Band (Stuttgart: Hoffmann'sche Verlags-Buchhandlung)

1839b „Der Corsar“; přel. E. Ortlepp; in *Lord Byron's sämtliche Werke. Nach den Anforderungen unserer Zeit neu übersetzt von Mehreren*, dritter Band (Stuttgart: Hoffmann'sche Verlags-Buchhandlung), s. [109]–165

1842 „Der Corsar“; přel. E. Ortlepp; in *Lord Byron's sämtliche Werke. Nach den Anforderungen unserer Zeit neu übersetzt von Mehreren*, dritter Band (Pforzheim: Dennig Finck & C.), s. [109]–165

C. J.

1841 „Stuttgart, b. Rieger u. Comp.: W. Shakespeare's dramatische Werke, übersetzt von Ernst Ortlepp“; *Jenaische Allgemeine Literatur-Zeitung* 37, č. 36, sl. 281–288; č. 37, sl. 289–296; č. 38, sl. 297–304; č. 39, sl. 305–312; č. 40, sl. 313–319

CATALOG DER KUNSTAUSSTELLUNG

1833 *Catalog der Kunstausstellung der Gesellschaft patriotischer Kunstfreunde in Prag* (Praha: Gottlieb Haase Söhne)

CVEJN, Karel

1953 „Doslov“; in Jan Erazim Sojka: *Naši mužové*; ed. K. Cvejn (Praha: Melantrich), s. 394–397

ČELAKOVSKÝ, František Ladislav

1830 „Prostonárodní písně Slovanů v Lužici dolní“; *Časopis Společnosti Vlastenského museum v Čechách* 4, sv. 4, s. [379]–406

ČERVENKA, Miroslav

1997 „Komentář“; in Karel Hynek Mácha: *Básně*; edd. M. Červenka, M. Soukopová (Praha: Český spisovatel), s. 259–320

[DOUCHA, František]

1845 „V kníž. arcibiskupské knihtiskárně...“; *Česká včela* 12, č. 38, 13. 5., s. 154

EDERER, Antonín

1959 *První vlak z Pardubic do Liberce: k stému výročí dráhy* (Liberec: Krajské nakladatelství)

EISNER, Pavel

1945 *Na skále: dvanáct zastavení máchovských* (Praha: Karel Voleský)

1956 *Okusy Ignaze Máchy* (Praha: Československý spisovatel)

[FILÍPEK, Václav]

1840 „Tážeš se, příteli milý...“; *Česká včela* 7, č. 98, 8. 12., s. 392

FISCHER, Otokar

1929 „K. H. Máchas deutsche Anfänge und der Kreis um Alois Klar“; in *Xenia Pragensia* (Pragae: Societas neophilologorum), s. [233]–259

FRIČ, Josef Václav

1873 „Od ‚Lady Nióly‘ k ‚Máji‘“; *Podřipan* 4, č. 6, 23. 3., s. [2]–[3]

1957 *Paměti* 1; ed. K. Cvejn (Praha: SNKLHU)

1960 *Paměti* 2; ed. K. Cvejn (Praha: SNKLHU)

GERICHTS-ZEITUNG

1875 „Personalnachrichten“; *Allgemeine österreichische Gerichts-Zeitung* 26, č. 37, 4. 5., s. 152

1886 „Personalnachrichten“; *Allgemeine österreichische Gerichts-Zeitung* 37, č. 26, 15. 6., s. 195

1887 „Personalnachrichten“; *Allgemeine österreichische Gerichts-Zeitung* 38, č. 26, 28. 6., s. 208

1896 „Personalien“; *Allgemeine österreichische Gerichts-Zeitung* 47, č. 7, 15. 2., s. 62–63

1899 „Personalien“; *Allgemeine österreichische Gerichts-Zeitung* 50, č. 28, 8. 7., příl. Amtsblatt s. 100

GREBENÍČKOVÁ, Růžena

1954 „Poznámky“; in *Čeští radikální demokraté o literatuře*; ed. R. Grebeníčková (Praha: Československý spisovatel), s. 259–288

1977 „Mácha a Novalis“; *Slavia* 46, č. 2, s. 128–147

2010 „První svazek kritického vydání...“; in Růžena Grebeníčková: *Máchovske studie*; ed. M. Špirit (Praha: Academia), s. 405–417

HAAS, Willy

1935–1936 „Versuche des Ignaz Mácha“; *Literární noviny* 8, č. 17, 8. 5. 1936, s. 1–3

HALLISCHE JAHRBÜCHER

1838 „Schiller-Byron und Schiller-Shakspeare!“; *Hallische Jahrbücher für deutsche Wissenschaft und Kunst* 1, č. 312, 29. 12., sl. 2494–2496

HANUŠ, Josef

1896 *Život a spisy Václava Bolemlra Nebeského* (Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění)

[HAVLÍK, Karel]

1836 „(Z Prahy.) Přátelům literatury českoslovanské...“; *Květy* 3, č. 46, 17. 11., s. 367

[HERWEGH, Georg]

1840 „Ein Beitrag zur Kenntniß der literarischen Industrie“; *Deutsche Volkshalle* č. 4, 5. 1., s. 16

HESOVÁ, Petra

2011 „Ediční poznámka“; in *Staré a nové světy: tři české romantické novely*; edd. P. Hesová, J. Říha, V. Vaněk (Příbram: Pistorius & Olšanská), s. 220–234

CHARYPAR, Michal

2009 „Sabina – Sojka: Naši mužové (Poznámky k studii Alexandra Sticha Sabina – Němcová – Havlíček)“; *Česká literatura* 57, č. 1, s. 26–53

2010 *Karel Sabina: „epigon“ a tvůrce* (Praha: Academia)

- 2015 „Amnestovaní velezrádci. Spisovatelské podniky J. V. Friče a Karla Sabiny v letech 1854–1861“; in Michael Wögerbauer, Petr Píša, Petr Šámal, Pavel Janáček et al.: *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře, 1749–2014* (Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR / Academia), s. 435–448
- 2018 *Prameny Máchova Máje: fakta a hypotézy* (Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR / Akropolis)

CHARYPAR, Michal – FLAIŠMAN, Jiří – KOSÁK, Michal

- 2019 „Ediční komentář“; in Karel Hynek Mácha: *Máj*; edd. M. Charypar, J. Flaišman, M. Kosák (Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR / Akropolis), s. 101–130

JANSKÝ, Karel

- 1935 „Nové rukopisy K. H. Máchy“; *Listy filologické* 62, s. 150–163
- 1935–1936 „Neznámé prvotiny K. H. Máchy“; *Lumír* 62, č. 7, s. 377–382
- 1937 „Kdy vznikl Máchův ‚Máj‘?“; *Listy filologické* 64, č. 3, s. 288–290
- 1943 „Trosky Máchovy knihovny“; *Lidové noviny* 51, č. 132, 16. 5., příl. s. [1]
- 1944–1945 „Ještě z Máchovy knihovny“; *Marginalie* 18, říjen 1945, č. 5–7, s. 79–82
- 1950 „Poznámky“; in Karel Hynek Mácha: *Deníky – Zápisníky – Dopisy*. Dílo Karla Hynka Máchy III; ed. K. Janský (Praha: Československý spisovatel), s. [419]–500
- 1953 *Karel Hynek Mácha. Život uchvatitele krásy* (Praha: Melantrich)
- 1954 „Putování za Máchou“; *Nový život. Měsíčník Svazu československých spisovatelů* č. 6, s. 646–649
- 1955 „K tvůrčímu procesu u K. H. Máchy“; *Česká literatura* 3, č. 2, s. 197–199
- 1958 „Vydavatelské poznámky“; in *Karel Hynek Mácha ve vzpomínkách současníků*; ed. K. Janský (Praha: Svobodné slovo – Melantrich), s. 247–321
- 1959a „Vydavatelské poznámky“; in Karel Hynek Mácha: *Básně a dramatické zlomky*. Spisy Karla Hynka Máchy I; ed. K. Janský (Praha: SNKLHU), s. 327–473
- 1959b „Případ Jana Erazima Sojky“; in *Z doby Nerudovy: příspěvky k dějinám českého života kulturního a společenského v šedesátých a sedmdesátých letech XIX. století*; ed. K. Krejčí (Praha: Nakladatelství Československé akademie věd), s. 175–192

JANSKÝ, Karel – DVOŘÁK, Karel – SKŘEČEK, Rudolf

1961 „Vydavatelské poznámky“; in Karel Hynek Mácha: *Próza. Spisy Karla Hynka Máchy II*; edd. K. Janský, K. Dvořák, R. Skřeček (Praha: SNKLU), s. 276–374

1972 „Komentář“; in Karel Hynek Mácha: *Literární zápisníky – Deníky – Dopisy. Spisy Karla Hynka Máchy III*; edd. K. Janský, K. Dvořák, R. Skřeček (Praha: Odeon), s. 345–561

JEDLIČKA, Benjamin

1918 „Vydání spisů Máchových z r. 1862“; *Listy filologické* 45, č. 2, s. 104–108

JIRÁT, Vojtěch

1940 „Z počátků Máchova vlivu na české básnictví“; *Časopis Národního musea* 114, odd. duchovědný, sv. 3, s. 180–196

KAPPER, Siegfried

1842 „Karel Hynek Macha und die Neuböhmische Literatur“; *Sonntags-Blätter für heimathliche Interessen* 1, č. 18, 1. 5., s. 313–314

1845 „Aufzeichnungen zur Geschichte der neuczechischen Poesie“; *Sonntagsblätter* 4, č. 47, 23. 11., s. 1086–1088

KAŠPAR, Jaroslav

1987 *Úvod do novověké latinské paleografie se zvláštním zřetelem k českým zemím*, 1. svazek – Textová část (Praha: SPN)

1993 „Školní písmo v Čechách v letech 1774–1932“; in J. Kašpar: *Soubor statí o novověkém písmu* (Praha: Univerzita Karlova), s. [137]–175

KAZBUNDA, Karel

2006 *Sabina: neuzavřený případ policejního konfidenta* (Praha: Karolinum)

KOPETZ, Wenzel Gustav

1819 *Österreichische politische Gesetzkunde, oder systematische Darstellung der politischen Verwaltung in den deutschen, böhmischen und galizischen Provinzen des österreichischen Kaiserthumes* (Wien: Franz Wimmer)

[KOŘÍNEK, František Bronislav]

1854 „Karel Hynek Mácha“; *Pražské noviny* č. 17, 20. 1., s. [2]–[3]; č. 21, 25. 1., s. [3];
č. 23, 27. 1., s. [2]–[3]; č. 25, 29. 1., s. [3]–[4]; č. 27, 1. 2., s. [2]–[3]; č. 31, 5. 2.,
s. [3]–[4]; č. 34, 9. 2., s. [3]–[4]; č. 46, 23. 2., s. [3]; č. 60, 11. 3., s. [3]

KRÁLÍK, Oldřich

1947 „Mácha na posmrtné cenzuře“; *Časopis Matice moravské* 67, č. 1–2, s. 78–116
1953 *Historie textu Máchova díla* (Praha: Nakladatelství Československé akademie
věd)
1957 *Pouť krkonošská: Máchovy texty a máchovské apokryfy* (Olomouc: Palackého
universita ve Státním pedagogickém nakladatelství)
1969 *Demystifikovat Máchu* (Ostrava: Profil)

KRČMA, František

1923 „Mácha a Sabina. (Několik poznámek.)“; *Literární listy* 1, č. 7, s. 105–108
1924 „Mácha a Rieger“; *Lumír* 51, č. 7, s. 368–374
1929 „Poznámky“; in Karel Hynek Mácha: *Deníky. Zápisníky. Korespondence*. Dílo
Karla Hynka Máchy III; ed. F. Krčma (Praha: Fr. Borový), s. [395]–445
1932a „Doslov“; in Josef Kajetán Tyl: *Rozervanec*; ed. F. Krčma (Praha: Erna Janská),
s. 75–102
1932b *Karel Hynek Mácha: soupis prací o jeho životě, díle a kultu* (Praha: Svaz
knihkupcův a nakladatelů ČSR v Praze)
1942–1943 „Poznámky k prvnímu náčrtu ‚Máje‘“; *Český časopis filologický* 1, č. 4,
s. 149–153

KVĚTY

1845 „Spisů Máchových viděli jsme první arch...“; *Květy* 12, č. 18, 11. 2., s. 72

LOUŽIL, Jaromír

1962 „Dva dopisy Karla Sabiny Josefu Václavu Fričovi“; *Česká literatura* 10, č. 1,
s. 100–105

LUMÍR

1856 „Otázka o vydávání spisů našeho Hynka Máchy...“; *Lumír* 6, č. 49, 4. 12., s. 1176

1857 „Během tohoto roku budou sebraná díla...“; *Lumír* 7, č. 10, 5. 3., s. 236

1863 „Václav Filípek“; *Lumír* 13, č. 23, s. 545

MÁCHA, Karel Hynek

1841a „Das künftige Vaterland“; přel. S. Kapper; *Ost und West* 5, č. 16, 23. 2., s. [61]

1841b „Marinka“; přel. S. Kapper; *Ost und West* 5, č. 62, 3. 8., s. [249]–251; č. 63, 6. 8., s. [253]–255; č. 64, 10. 8., s. [257]–258; č. 65, 13. 8., s. [261]–262

1842 „Píseň“; in *Nitra*, roč. I; ed. M. J. Hurban (Prešpurk: M. J. Hurban), s. [153]–154

[1843] „Mai“; přel. S. Kapper; in *Libussa. Jahrbuch für 1844*, roč. 3 (Praha: P. A. Klar) s. 100–124

1851 „Cikáni. Roman z pozůstalých spisů Karla Hynka Máchy“; *Lumír* 1, č. 7, 20. 3., s. [145]–154; č. 8, 27. 3., s. 170–177; č. 9, 3. 4., s. 194–202; č. 10, 10. 4., s. 223–227

1857 *Cikáni. Román z pozůstalých spisů Karla Hynka Máchy* (Praha: Kateřina Jeřábková)

1858 „Slečně Rošrové. Jako Preciose v hře téhož názvu“; *Lumír* 8, č. 49, 9. 12., s. 1175

1859 „Vorlík“; *Lumír* 9, č. 2, 13. 1., s. [25]

1862a *Spisy Karla Hynka Máchy*, díl první (Praha: I. L. Kober)

1862b *Karl Hynek Mácha's ausgewählte Gedichte*; přel. A. Waldau (Praha: H. Dominicus)

1929 *Deníky. Zápisníky. Korespondence*. Dílo Karla Hynka Máchy III; ed. F. Krčma (Praha: Fr. Borový)

1950 *Deníky – Zápisníky – Dopisy*. Dílo Karla Hynka Máchy III; ed. K. Janský (Praha: Československý spisovatel)

1959 *Básně a dramatické zlomky*. Spisy Karla Hynka Máchy I; ed. K. Janský (Praha: SNKLHU)

1961 *Proza*. Spisy Karla Hynka Máchy II; edd. K. Janský, K. Dvořák, R. Skřeček (Praha: SNKLU)

1972 *Literární zápisníky – Deníky – Dopisy*. Spisy Karla Hynka Máchy III; edd. K. Janský, K. Dvořák, R. Skřeček (Praha: Odeon)

MALÝ, Jakub

1846 „Stručný přehled literatury české posledních dvou let“; *Časopis Českého museum* 20, sv. 5, s. [638]–656

1852 „Přehled literární činnosti Čechů od r. 1848 až do nynější doby“; *Časopis Českého museum* 26, sv. 3, s. [81]–108; sv. 4, s. [3]–27

MALÝ, Jaromír

1909–1910 „K Máchově korespondenci“; *Pokroková revue* 6, č. 8, s. 464–480

1934 „Zasvit' mi, ty slunko zlaté...“; *Národní listy – Večerník* č. 159, 11. 6., s. 3

MATTUŠKA, Alois

[1887] *Václav Filípek. Zasloužilý spisovatel a vlastenec český* (s.l.: s.n.)

MICHL, Josef Václav Justin

1839 *Ouplný literární létopis, čili Obraz slovesnosti Slovanův nářečí českého v Čechách, na Moravě, v Uhřích atd., od léta 1825 až do léta 1837¼* (Praha: vlastní náklad)

MIŘIOVSKÝ, Emanuel

1882–1883 „Karel Maria baron Villani“; *Lumír* 11, č. 12, s. 191

MORAVSKÁ ORLICE

1863 „Václav Filípek“; *Moravská Orlice* 1, č. 68, 31. 5., s. [3]

NÁRODNÍ LISTY

1923 „Z Okrouhlíce u Benešova“; *Národní listy* 63, č. 167, 20. 6., s. 3

[NEBESKÝ, Václav Bolemír]

1844 „Slavische Melodien. Von Siegfried Kapper. Leipzig 1844“; *Květy* 11, č. 7, 16. 1., s. 28

NEUE FREIE PRESSE

1878 „Amtliches“; *Neue Freie Presse – Abendblatt* č. 5114, 21. 11., s. 3

NEUHAUS, Manfred

2005 *Der Komet. Das Nordlicht (1830–1833) und Ernst Ortlepp* (Norderstedt: Books on Demand)

2012 „*Ich dichtete so mancherlei, Unsterbliches war auch dabei.*“ *Zu den Schriften von und über Ernst Ortlepp aus den Jahren 1822–1864 und danach* (Münster: Monsenstein und Vannerdat)

2014 *Dem Guten muss das Gute doch gelingen: Bibliografie zu Leben und Werk Ernst Ortlepps* (Berlin: Epubli)

NOVOTNÝ, Miloslav

1962 „Znovu nalezený máchovský dokument“; *Lidová demokracie* 18, č. 125, 27. 5., s. 5

ORTLEPP, Ernst

1831 *Gedichte* (Leipzig: Friedrich Fleischer)

1840 „Nachwort zum dritten Supplementband“; in *Nachträge zu Shakspeare's Werken von Schlegel und Tieck*, dritter Band (Stuttgart: L. F. Rieger & Comp.), s. [359]–360

PALACKÝ, František

1830 „Charakteristika pana Bohuslava ze Švamberka a paní Magdaleny Švamborské, rozené z Šellenberka“; *Časopis Společnosti Vlastenského museum v Čechách* 4, sv. 3, s. 267–275

PANÁČEK, Josef

1970 *Karel Hynek Mácha v kraji svého Máje* (Liberec: Severočeské nakladatelství)

PANÁČEK, Josef – WÁGNER, Jaromír

1990 *Karel Hynek Mácha v kraji svého Máje* (Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství)

PÍŠA, Petr

2018 „„Jsme spolu tak zadobré, že mi slíbil, abych se nestaral, že tomu pomůže a že projde.“ Cenzura díla Karla Hynka Máchy“; *Česká literatura* 66, č. 1, s. 34–69

POHORSKÝ, Miloš

1986 „Ediční poznámka a komentář“; in Karel Hynek Mácha: *Prózy, zápisníky, deníky*. Dílo II; ed. M. Pohorský (Praha: Československý spisovatel), s. 351–375

POKORNÁ, Magdaléna

2015 „V zájmu svobody a řádu. Literární cenzura v revoluci a neoabsolutismu“; in Michael Wögerbauer, Petr Píša, Petr Šámal, Pavel Janáček et al.: *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře, 1749–2014* (Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR / Academia), s. 345–420

POUTNÍK

1846 „Náhrobek Karla Hynka Máchy“; *Poutník* 1, s. 220

PRAGER TAGBLATT

1891 „Die Anerkennung des Justizministeriums...“; *Prager Tagblatt* 15, č. 43, 13. 2., s. 3

PRAVDA

1863 „Úmrtí“; *Pravda* 1, s. 195–196

PRAŽSKÉ NOVINY

1850 „Mnoho již bylo o tom v časopisech mluveno...“; *Pražské noviny* č. 159, 7. 7., s. 634

1859a „Sebraných spisů Jos. Kaj. Tyla...“; *Pražské noviny* č. 80, 3. 4., s. [3]

1859b „Alfred Waldau, o jehož pracích...“; *Pražské noviny* č. 285, 2. 12., s. [3]

REPERTORIUM

1834 „Das Repertorium der gesammten deutschen Literatur, dessen erstes Stück...“; *Repertorium der gesammten deutschen Literatur* 1, sv. 1, sešit 1, s. [I]–IV

SABINA, Karel

1840 „Beiträge zur Geschichte der neuböhmischen Literatur“; *Ost und West* 4, č. 3, 8. 1., s. 10–11; č. 7, 22. 1., s. 26–27; č. 8, 25. 1., s. 30–31; č. 9, 29. 1., s. [37]–38; č. 10, 1. 2., s. 42–43; č. 12, 8. 2., s. [53]

- 1845 „Úvod povahopisný“; in Karel Hynek Mácha: *Básně I. Spisy Karla Hynka Máchy I*; edd. K. Sabina a M. Mácha (Praha: vlastní náklad), s. [V]–CVIII
- 1858 „Upomínka na K. Hynka Máchu“; in *Máj. Jarní almanah na rok 1858* (Praha: H. Dominikus), s. 295–317
- 1958 „Úvod povahopisný“; in *Karel Hynek Mácha ve vzpomínkách současníků*; ed. K. Janský (Praha: Svobodné slovo – Melantrich), s. 14–99
- 1981 „Úvod povahopisný“; in *Literární pouť Karla Hynka Máchy: ohlas Máchova díla v letech 1836–1858*; edd. P. Vašák, R. Havel (Praha: Odeon), s. 181–228

SAHÁNEK, Stanislav

- 1923 „K Máchově rukopisné pozůstalosti“; *Listy filologické* 50, s. 143–146, [245]–250

SOJKA, Jan Erazim

- 1862 *Naši mužové. Biografie a charakteristiky mužův slovanských* (Praha: Antonín Renn)

STICH, Alexandr

- 2011 „Sabina – Němcová – Havlíček: textologický a stylistický příspěvek k sporům o Sabinových zásazích do cizího díla“; in Alexandr Stich: *Sabina – Němcová – Havlíček a jiné textologické studie*; ed. M. Charypar (Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR), s. [7]–152

ŠACH, Jan Boleslav

- 1851 *Básně* (Praha: Bedř. Rohlíček)

ŠEMBERA, Alois Vojtěch

- 2004 *Korespondence Aloise Vojtěcha Šembery, svazek 4; Listy českým přátelům*; ed. Z. Fišer (Vysoké Mýto: Regionální muzeum Vysoké Mýto)

ŠIMÁK, Josef Vítězslav (ed.)

- 1932 *Dopisování Jana Krouského a jeho přátel* (Praha: Československá akademie zemědělská)

THON, Jan

1910–1911 „Karel Sabina o Máchovi“; *Lumír* 39, č. 4, s. 178–185

1954 „Jan Erazim Sojka, Naši mužové“; *Česká literatura* 2, č. 3, s. 291–293

TOVAČOVSKÝ, Jaroslav

2001 „Karel Maria Drahotín svobodný pán Villani (1818–1883). Jeho život a dílo, předkové a potomci“; *Heraldika a genealogie* 34, č. 3–4, s. 213–222

TYL, Josef Kajetán

1840 „Rozervanec“; *Vlastimil* díl III, sv. 3, s. 266–303

URVÁLKOVÁ, Zuzana

2009 *Dvojlomná zrcadlení: dílo Karla Herloše-Herloßsohna v českém literárním kontextu* (Praha: ARSCI)

V–z. B.–

1850 „Kdokoliv se jen poněkud po literatuře české ohlédl...“; *Pražský večerní list*, příl. k č. 40, 9. 3., s. 278

VAŠÁK, Pavel

1978 „Textologie a máchovské systémy“; *Česká literatura* 26, č. 1, s. 10–20

1980 *Metody určování autorství* (Praha: Academia)

1986 *Autor, text a společnost* (Praha: Academia)

1991 „Máchovská poznámka“; *Vesmír* 70, č. 6, s. 340

2007 „Máchovský omyl“; *Právo* 17, č. 178, 2. 8., příl. Salon č. 529, s. 2

2009 *Šifrovaný deník Karla Hynka Máchy* (Praha: Akropolis)

2011 „Deformovaný Mácha“; *Obrys – Kmen* 17, č. 2, s. 1

VAŠÁK, Pavel (ed.)

1999 *Česká pouť Karla Hynka Máchy* (Praha: Karolinum)

VAŠÁK, Pavel – HAVEL, Rudolf (edd.)

1981 *Literární pouť Karla Hynka Máchy: ohlas Máchova díla v letech 1836–1858* (Praha: Odeon)

VAŠÁK, Pavel – UCHALOVÁ, Eva

1986 „Literární a výtvarné texty Karla Hynka Máchy“; *Umění* 34, č. 6, s. 473–492

VČELA

1850 „Spisy záhy zemřelého Máchy...“; *Včela* 17, č. 36, 6. 7., s. 149

VERORDNUNGSBLATT

1909 „Allerhöchste Auszeichnungen“; *Verordnungsblatt des K. K. Justizministeriums* 25, č. 24, 18. 12., s. 402–403

VILLANI, Karel Maria Drahotín

1844 *Lyra a meč. Zábavné spisy Drah. M. barona Villaniho* (Praha: J. Pospíšil)

1846 *Spisy* 1 (Praha: Arcibiskupská knihtiskárna)

WÁGNER, Jaromír

1987 „Znovu o portrétu Karla Hynka Máchy“; *Průboj* 39, č. 253, 28. 10., s. [5]

1991 „Máchovské omyly II“; in *Českolipsko literární X* (Česká Lípa: Státní okresní archiv), s. 55–82

1994 „Nejsmutnější příběh: putování po stopách básníka Karla Hynka Máchy“; *Svobodné slovo* 86, č. 261, 7. 11., s. 7

[WALDAU, Alfred]

1861 „Spisy Karla Hynka Máchy. Díl první“; *Obrazy života* 3, č. 7, s. 280

WEYDER, Ervin

1918 „První ohlas Máchova Máje“; *Národní politika* 36, č. 195, 27. 8., s. [1]–2

ZÍBRT, Čeněk

1913–1914 „Nově objevené rukopisy skladeb K. H. Máchy“; *Naše doba* 21, č. 5–6, s. [449]–458; č. 7, s. [615]–623; č. 8, s. [725]–734; č. 9, s. [817]–824

ŽÍDEK, František

2007 „Neznámá milenka Karla Hynka Máchy“; *Analogon* č. 50–51, s. 104–111

Příloha / Text *Dodatků k Úvodu povahopisnému*

*Text *Dodatků* je podán formou přesného diplomatického přepisu dvou klíčových pramenů, Muzejního opisu (MO) a Voglova exempláře (VE). Přepis souběžně zaznamenává znění obou pramenů prostřednictvím různočtení. V periferních částech jednotlivých dodatků, v nichž se MO či VE překrývají s textem tisku *Úvodu povahopisného (T)* (SABINA 1845), je uvedeno i znění T. Jednotlivé dodatky jsou v hranatých závorkách uvedeny záhlavím, jež udává*

- a) číslo dodatku, odpovídající pořadí dodatku při jeho začlenění do tisku *Úvodu povahopisného* (tímto číslem přítomná publikace k jednotlivým dodatkům odkazuje),*
- b) stranu T, na niž měl být v intencích MO a VE dodatek zařazen, a za lomítkem odpovídající stranu či strany Janského edice *Úvodu povahopisného* (SABINA 1958),*
- c) zdrojový Máchův text, jež dodatek reprodukuje (pokud zdrojový text nelze identifikovat, stojí na daném místě poznámka „pramen neznámý“).*

Podtržení textu odpovídá podtržení v MO a VE. Text zapsaný v MO a VE novogotickou kurzivou (kurentem) je reprodukován kurzivou. Změna řezu písma pěti slov v dodatku č. 11, jež v originálu slouží k jejich zvýraznění, je zde vyznačena proložením textu.

[č. 1, s. VIII/15]

[T] i o České slávě.

[MO] i o České slávě.

Národní naše čest ležela

[MO] pochována

[VE] pochovaná

v hrobě hlubokém, a dvoje století neumdlelo uzakrýváním ji a pohazováním špinavou zemí.

[č. 2, s. VIII/15]

[T] na vzdor opozdílčům

[MO] na vzdor opozdílčům,

filistinům a všem nepřátelům

[T] našim,

[VE] naším

[č. 3, s. XIII/18]

[T] nazvaná humanitní studia

[MO] nazvaná humanitní studia,

(!) totiž pátá a šestá latinská škola

[č. 4, s. XIII/18]

[VE] a lepšího

[MO tento dodatek nemá, ve VE zařazen za text: „To však jisto, že mladík, jeli vyšším nadáním obdařen, alespoň chuti dostane, cosi ouplnějšího“]

[č. 5, s. XIII/18]

[T] školní zaměstnání má

[MO] školní zaměstnání má

alespoň tu negativní

[č. 6, s. XXI/24]

[T] s ráznu osobností potkal.¶

[MO] s ráznu osobností potkal.¶

Tu vznítily se bouře roku 1830. Z nejistého pološera jenž Evropu teskně obkličovalo, vystoupilo válečné slunce nad některými národy, a jakoby nový věk byl nastal, probíhal nový život žily evropského života. Červenec tohoto roku působil na celou Evropu.

[č. 7, s. XXI/24]

[T] zastávaná vzájemnost kmenů slovanských

[MO] zastávaná vzájemnost kmenů Slovanských

[VE] zastávaná vzájemnost kmenů Slovanských

do života stoupila, tak že již mnozí o vzájemnosti Slovanské literatury vůbec přemýšleli, a někteří, i na jinou stránku této myšlenky zaměřovali.

[č. 8, s. XXI/24]

[T] Jakého účastenství náš básník

[MO] Jakého účastenství náš básník

[VE] Jakého účastenství náš básník

[MO] na těchto <v těchto>

[VE] v těchto

převratech

[T] míval ano miti musel,

[MO] míval,

[VE] míval ano míti musel,

[č. 9, s. XXVII/29]

[T] za nic nepovažoval.¶

[MO] za nic nepovažoval.

Pravil' jednou, an jsme právě vespolek rozmlouvali: „Věřte pánové, jakož je vše co spatřujeme slyšíme a cítíme pouze hrou našich smyslů, tak je vše co umění a věda vymyslíly pouze hrou naší obrazivosti. Mohloby vše jinak býti, ale že to právě tak je jak spatřujeme, to spočívá na tajných základech a záměrech všemírových, jež nikdy

[MO] nevyskoumáme

[VE] nevyskoumáme,

k nimž se však přiblížiti lze je, když se co možná nejhrouběji vmyslíme ve všemíra toho samého. –“ Vstalt’ pak a odešel.

[č. 10, s. XXVIII/29–31; *Dopis III* (Janu Benešovi ze září 1833)]

[T] jaké živly v tu dobu *Máchou* pohybovaly.¶

[MO] jaké živly v tu dobu Máchou pohybovaly.

Zníť list tento jak následuje.

Beneši!!¶

[MO] „Vy

[VE] „- - - Vy

se na mne horšíte pro některé řeči, ba i tenkrát pro tu truchlohru

[MO] a t. d. – Beneši,

[VE] a t. d. Beneši,

to je ta nemoc moje, to jsou vykřiknutí mého nejstrašnější bolestí sevřeného ducha, a

[MO] <kdyby jste> {kdybyste}

[VE] kdybyste

do mne patřil, splakal byste a ne horšil se nade mnou; – myslíte když jiní o tom se mnou mluvili, a já se smál že se to stalo libostí, – – – Mefisto se také směje – – ne světu, jak se myslí – – ale svému v sobě trápení – a t. d. Nepíšu to, abych se ospravedlnil, odstup to ode mne, ale pro vás, abyste poznal, že – – –. Zachovejte, dejž Bůh,

[MO] (budeli

[VE] (bude-li

možná!!!!!!) váš mír, a co máte, já nemám co ztratiti, ani čeho se obávati, leč neslavné smrti, ačkoliv jsem říci mohl:¶

[MO] „Až vzejde záře dne růžového

[VE] Až vzejde záře dne růžového

Zbarví jen křížek náhrobku mého;

A to samé slunce až za hory zajde

[MO] O mně Selena pověsti nenajde.“¶

[VE] O mně Selena pověsti nenajde.¶

Myslíte, že jsem se domníval, že mne budete milovati, až se seznámíme? – O ne! – –

[MO] Jestli že jste se ke mně klonil, jak se zdálo, věděl jsem, že to přichází ze srdce jinocha <[*nečit. pět a půl řádku, škrť proveden plošným začerněním*]> <A to je největší ducha trápení> {Mého ducha největší trápení je},
[VE] Mého ducha největší trápení je,

že hledám to, o čem vím, že toho není. – Hledám přítele věda že mne žádný milovati nemůže, a t. d. a t. d.

[MO] Abyste byl

[VE] Abyste <vědě>byl

přesvědčen, že nebudete v stavu se mnou obcovati, ukážu vám můj svět: – – – Noční tmou neprohlédnou ploužíme se mezi hroby, kolem bloudějí přístrachy noční, nad námi pomíšený hluk, my sami nejstrašlivější larvy. Mnoho, ačkoli nejhlubší tma, chodí jich otevřenýma očima, mezi nimi i já. Mnoho jich volá: „vidím“ a nevidějí nežli tmu. – – Maně jednou opět rozevru oči, tu kmitne blesk, o němž se říci může byl i bude, nikdy však on jest; – co jsem v jeho strašném záblesku spatřil, nelze slovy vyřknouti; – ačkoliv uleknutý i hned oči jsem zavřel, strašný obraz vzal jsem

[MO] s sebou

[VE] {s} sebou

v nově nastalou noc a ustrašená horeční obrazivost moje doplnila hrůzy jeho. – To můj svět. – Tím světem bloudím; ten svět mám milovati? – A přece. – – –

[MO] Však, {vy} to nejste v stavu pochopiti, <a žádný> vy, ani kdo jiný – – –

[VE] Však, vy to nejste v stavu pochopiti, vy, ani kdo jiný – – –

A co jsem viděl tenkrát, nechtěje duch můj si předřikává i sám sebe trápí; nevěda co činí, – volá k sobě, čeho se hrozí –, a t. d. Mohlbych i chtělbych ještě mnoho říci, však toho již až dost, – abyste poznal, co jsem vám chtěl vysvětlit; že pro sebe, jak se zdá, nejsme. – Vy jste člověk! – já jsem – – – člověk, – vy jdete zemí, má cesta vede peklem. – Kdo půjde se mnou – –. Každé století chová snad jen jednoho takového nešťastníka jako já jsem, kdyby jich bylo více, nebyl by Bůh. – – Kdo nezná živobyčí moje, nerozuměl by mně ani

[MO] tenkrát,

[VE] tenkrate,

kdyby do mne

[MO] nahlédnul – – –

[VE] náhlédnul – – –

Však dost. – Mějte se dobře.“

[č. 11, s. XXVIII/31–33]

[T] Kde se zrodil beznadějný jeho žal?

[MO/VE] Kde se zrodil beznadějný jeho žal,

a ona hrůzopláná nedůvěra v budoucnost? Kdyby bylo více lidí na světě jichžto dvojživot, duševný i pospolitý, v neustálém odporu, a věčném boji po smíření touží, kdyby jich více bylo, jichžto zrak na idealech mládectví

[MO] sesílený,

[VE] ses[<é>{i}]lený,

a jim uvyklý maně zabloudil na tento svět, z jasného světla sestoupiv k soumraku, kde hustý stín zde onde se vyskytující jasno zahaluje, slovem, kdyby bylo více zasvěcencu v životě nadsmyslném a v tajemných vlnách přirozenstva, nebyloby tolik nevěřících a pochybujících o podstatě a opravdivosti takového rozčílení, i podobné rozervanosti. V hlubinách nesčíslných srdcí lidských, spočívají tužby a žádosti, jichž by se svět zhrozil, kdyby na světlo vystoupil<i>{y}</i>, a práva svého uskutečnění nastoupiti

[MO] chtěl<i>{y}</i>,</p></div><div data-bbox="162 410 267 427" data-label="Text"><p>[VE] chtěly,</p></div><div data-bbox="162 441 882 492" data-label="Text"><p>celý svět by tvářnost svou změnil, věk a člověčenstvo nabyly by jiného rázu, a celé množství slabochů nyní povýšených pak ale povržených, úžasem by trnulo a zbledlo. Svět náležel povždy slabochům u nichž</p></div><div data-bbox="162 508 248 525" data-label="Text"><p>[MO] jest</p></div><div data-bbox="162 524 228 542" data-label="Text"><p>[VE] je</p></div><div data-bbox="162 557 884 656" data-label="Text"><p>moc a převaha, a kdykoliv se jakýs důmyslník v životě objevil a nadobyčejníky povznesl zdálo se jakoby byla vůle všemíra a moudrost věčného světoducha, jen proto jej byla na svět povolala, aby pro tamty pracoval, snažil a obětoval se – a často i zahynul. By však nadobyčejnost zvyk a způsob důmysl nevynikal, předložili se mu na světě všeliké úlohy jichž vykonáním teprv sousto zásluhy se mu přičítá. Byliť zákonodárcove, umělci, mudrcové,</p></div><div data-bbox="162 672 416 689" data-label="Text"><p>[MO] zakladatele náboženství,</p></div><div data-bbox="162 688 410 705" data-label="Text"><p>[VE] zakládatele naboženství,</p></div><div data-bbox="162 720 882 754" data-label="Text"><p>skoumatele přírody a nesmrtelní básníkové, a pro koho všickni pracovali a se snažili? Pro onu třídu lidstva jíž se síly nedostávalo aby</p></div><div data-bbox="162 769 591 787" data-label="Text"><p>[MO] {samovolně a} samo<vol>{stat}ně vystoupila</p></div><div data-bbox="162 786 503 803" data-label="Text"><p>[VE] samovolně a samostatně vystoupila,</p></div><div data-bbox="162 819 277 836" data-label="Text"><p>pro onu třídu,</p></div><div data-bbox="162 852 260 869" data-label="Text"><p>[MO] která</p></div><div data-bbox="162 868 254 885" data-label="Text"><p>[VE] ktera</p></div></div><div data-bbox="505 921 540 939" data-label="Page-Footer"><p>193</p></div>

více zvířecího nežli božského rázu na sobě měla, na jejížto čele i vzhledu jiskra nebeská nikdy by se nebyla roznítla. Jaká bývala vzdy

[MO] odm<[*]>{ě}na
[VE] odměna

vyvolenců za jejich snažení? Zkoumejte jich osudy na zemi a odpověď se vám sama od sebe zjeví. Jestliže někdy mocnější duch rázem se nad ostatní povýšil a je opanoval, tu hned protivníci bázně se shlukli, a jestli jedna částka je obdivovala zajisté druhá k jich svržení a zničení se spolčila. Považte

[MO] to,
[VE] to

a buďte pak

[MO] veseli.
[VE] vesel<í>{i}.

Pohledme ještě na jiné stránky pospolitého života. Z mládí naučí se člověk nazpaměť vyslovovat jména

[MO] cnost přátelství láska, volnost
[VE] cnost přátelství láska, volnost

a jiná více, o nichž si ideální pojem utvoří, později pak v opravdivost světa stoupiv, hledá je v zásadách lidského obcování, a nalezná jich ale sám v život je uvést se vynasnažuje. Jaký to

[MO] odpor!
[VE] odpor!

S počátku ubíhá v posměch, pak se stane společnosti obtížným, a musí se jí buď zcela podati, anebo vyvržen z okruhu jejího osamotnělý a opuštěný bývá vydán svévoli osudu, která mu neposkytuje ani vesla na bouřlivé plavbě, ani příbytku na zpustlé poušti pozemské. Zanechán myšlenkám svým a citům zoufanlivým a beznadějným, nenalezá dorozumění, a bývá za výstředníka, vytržence ano za šílence považován. Pomýšlejte o tom a buďte

[MO] vesel<í>{i},
[VE] veseli,

jestli sami nepocházíte z luzové této třídy; a

[MO] Mácha
[VE] M á c h a

z ní nepocházel; on všechno to považoval a cítil, ano, ještě mnohem více. On byl Čechem a vlastencem, on skoumal minulé stopy národu toho, z něhož pocházel, on samohledě patřil na rupy rozkotaných nám pověky zasvěcených památek, on studoval dějepis náš

a prožil veškerý žal, procítil všechny tužby, promýšlel všechny naděje naše! On poznal náš krásný v podlost snížený jazyk, který nemá práva ozvat se v salonech, co povržená služka, ledva stranou se vyskytnul tam kde jen po sprostě se jednalo a mluvilo; vzdělanci se ho štítili jako zlého zápachu

[MO] hn<i>{i}>jíci

[VE] hnijící

na blízku mrtvoly, a jestli že kdo zde onde na zkríšení jeho se osměloval, ten jenom posměch a nenávisť, často i pronásledování za odměnu vzítí musel; a přece jen tomu jazyku náležela minulost i bude náležeti budoucnost Česká. A on v němž přesvědčení toto zbudilo nevyslovné bolestné ozvěny, on že byl rozervaným tomu byste se divili? Ne dosti na tom,

[T] Jeho vlastní osobní okolnosti,

[MO] jeho vlastní osoblivé okolnosti,

[VE] jeho vlastní osoblivé okolnosti,

[č. 12, s. XXXV/38]

[T] Z módy již vyšlá Byronská nespokojenost,

[MO] Z módy již vyšlá Byronská nespokojenost,

malkontentismem nazvaná, jenž po

[MO] nějaký

[VE] ně<[*]>{j}aký

čas celou Evropou pohybovala,

[T] zmocnivši se

[MO] zmocnivši se

[č. 13, s. XXXVII/39–40]

[T] pro svobodu Helenska. –

[MO] pro svobodu Helenska,

a působil tedy více nežli miliony jiných lidí, kteří v obyčejnosti a v sprostotě své, neznámí, bez účelu a bez účinku, pro sebe jen žijou, a

[MO] <k>{z}nak

[VE] znak

jakési soběcké bezdušnosti a obyčejnosti, jižto říkají

[MO] solídnosti

[VE] solídnosti

na sobě majíce, ducha pravého lidmilénství si klamně přiosobují. –

[č. 14, s. XXXVII/40; *Zápisník* (rkp. s. 46)]

[T] já miluju – ba více než miluju – já se kořím Bohu. –

[MO] já miluju, – více než miluju – já se kořím Bohu,

poněvadž – není. –

[č. 15, s. XXXVII/40]

[T] protož oni ve smrt se často zamýšleli.

[MO] protož oni ve smrt se často zamýšleli,

a v tajnostech jejích hledali půvabu, jakéhož jim život neposkytoval; – takž i skoro každý blouznivec na tmavé bezpředmětné noci zrak svůj

[MO] rozněcuji,

[VE] rozněcuj<i>{e}</i>,

denní rozmanité barvitosti si nevšímaje.

[č. 16, s. XXXVIII/40]

[T] Snad že tušil brzké zemření své, jakž se častěji projevil.

[MO] Snad že tušil brzké zemření své, jakž se častěji projevil –

Zádumčivost jeho, ano i onen jemu vytýkaný Byronský malkontentismus měl důkladných kořenů. Lidé se světem a s životem spokojení, vědí dobře proč se jim na světě

[MO] líb<i>{i}</i>,

[VE] líbi,

nepochybujme tedy že i nespokojenci důležité příčiny své nespokojenosti znají. Mnozí lidé vzdy se usmívající, vzdy s

[MO] jasným

[VE] jasnym

čelem na svět patřící, honosejí se jménem lidumilů; za jasnou tvář však skrývá se často kamenné srdce, an srdce nejednoho zasmušilce vřele zahořelo pro dobro člověčenstva! V takových na oko zasmušilých charakterech, jenž obyčejně bývají znamením rázných duchů a důmyslného nadání, nalezali nejvyššího zalíbení novější básníkové,

[MO] jakož u Byrona Lara, u Mickiewicze Wallenrod i někteří básničí rekové u Puškina.

[VE] jako je u Byrona Lára, u Mickiewicze Wallenrod i někteří básničí rekové u Puškina.

K těmto

[MO] přiblížil se i Máchu svou subjektivností

[VE] přiblížil se i Machu svou subjektivností.

[T] K charakterům, jako je u Byrona Lara, u Mickiewicze Wallenrod i někteří básničí rekové u Puškina, přiblížil se i *Mácha* svou subjektivností.

[č. 17, s. XXXVIII/41]

[T] ne jenom svým,

[MO] ne jenom svým,

nýbrž celého člověčenstva.

[č. 18, s. XXXVIII/41; pramen neznámý]

[T] Nepokoj takový rušil vešken mír v povaze našeho básníka.¶

[MO] Nepokoj takový rušil vešken mír v povaze našeho básníka.

Bylot' mu, píše v svých poznamenáních, jak by do světa volati

[MO] musel:

[VE] musel:¶

„Vždyť jsem dobromyslný, přitulte se ke mně! Srdce

[MO] moje

[VE] moje

nemá jen poklidu! Srdce člověka vůbec nemá pokoje, až je nejnešťastnější, a nebije více. – Já bych rád mluvil k celému světu, k hvězdám a t. d. ale – já jen mluvím k národu svému! – a v tom málo který mne slyší – mně rozumí? – Žádný!! – ! Já jsem sopkou Islandskou; kolem led a sníh a ve

[MO] mně – –.“

[VE] mně – –.“¶

Zda-li se v takových slovech nejeví mysl básníkova? Kdož se může diviti že člověk ten, v němž neskončený plamen žířil, ježž nepokoj srdce a zbouřená mysl poháněly letem od myšlénky k myšlénce, od citu k citu, od světa k světu, byl jiný nežli ostatní, že jiným

[MO] náhledům,
[VE] náhledům {,}

i způsobům uvykl, a že se lišil od ostatních, jako cedra od sprostého dřeva.

[č. 19, s. XXXVIII/41–42; pramen neznámý]

[T] dle kteréhož zamilované charaktery tvořoval.¶
[MO] dle kteréhož zamilované své charaktery tvořoval:¶

„Bylť stejně ohnivý v dobrém i zlém,“ – píše Mácha ve svém poznamenání; „při tom ale
zvyklý dobré stránky své zkrývati, aniž se ví

[MO] zd<á>{a}
[VE] zda

z pýchy aneb za jinou příčinou; kdykoliv ho mysl jeho k vykonání něčeho dobrého
hnala, činil to jako nucením, ano naopak u všelijakých nezpůsobech patrnou horlivost, a
takto zdánlivou zlobu a nevlídnost

[MO] projevoval; tedy naskrze velmi zlý <[*]>{b}ýti se zdál.¶
[VE] projevoval. –

Zavraždil se u nohou dívky, kterou vroucně miloval, a která lásce této ještě vroucněji
odpovídala. Mysle že je zavedena, nutil ji přísahami aby mu svůdce svého

[MO] udala, <chtě ji na něm pomstíti>{by ji pomstíl};
[VE] udala by ji pomstil;

ona zapírala;

[MO] on hořel hněvem, <[*]>{z}uřil; – ona přísahala; – tu myšlénka co blesk jej
prolétla: „Já bych ho, ji mstě, zabil; můj trest by byl smrt; nechť žije, já nemohu.“
On
[VE] on

umřel s myšlénkou, že je andělem trpělivosti, ani svůdce svého nešťastným učiniti
nechtíc; ale v tom andělská tvář v ďábelskou se mu změnila, k samovraždě jej pohnavši;
neboť usmívala se naň v okamžení tom, když svědomí její hlasně volalo, že jej
zklamala! –“

[č. 20, s. XXXVIII/42; pramen neznámý]

[T] Projevil se o tom v jednom dopisu k příteli Hindlovi.¶
[MO] Projevil se o tom v jednom dopisu k příteli Hindlovi:

„Dnes jsem měl podivný sen; zdá se mi že je toho příčinou čtení Lorda Byrona,
Mickiewicze, a zříceniny Bezděžské. Bůh

[MO] Vás
[VE] vás

chraň takových snů; jedinký účinkuje snad na celé

[MO] živobytí. -----
[VE] živobytí. -----

Než se

[MO] <[*]>{de}n
[VE] den

s nocí sejde, půjdu na Vyšehrad -----

[MO] a až
[VE] až

se líp rozjasní, a mlhy a páry pomínou, půjdu na bílou horu, – podívati se

[MO] od tamtuď na středohoří -----.“
[VE] odtamtuď na středohoří -----.“

[č. 21, s. XL/43–44; pramen neznámý]

[T] „Vzdálený od hrobky otců svých Lara spí.“¶
[MO] „Vzdálený od hrobky otců svých Lara spí.“

[MO] Nešťastný
[VE] „Nešťastný

pravím, a vším právem; neb on byl jeden z nejprvnějších onoho druhu lidí, jejichž jemnocitné srdce jen tenkrát šťastným se nazývati může, kdy veškeré stvoření dosáhlo žádané blaženosti; a jejichžto srdce krvácí, když i jediný jen tvor bolestnou touhou po nedosaženém cíli se souží. Jak vzdálené je století naše ještě ode vši spokojenosti, každý lehce posoudí, an veškerého tvorstva hlas v jediné vzdechnutí spojen se býti zdá.

[MO] <[*nečit. dva a půl řádku, škrť proveden plošným začerněním*]> Když {Byron} u
veřejnost
[VE] -----. Když u veřejnost

vystoupiv své básně vydal; podivil se svět, krajane ctíli jej co

[MO] Boha;
[VE] boha;

však to všecko byla mu jen Hamletova:

[MO] „„Slova,
[VE] „Slova,

a nic než

[MO] slova!“““
[VE] slova!“

Co hledal nenalezl

[MO] <[*nečit. dva řádky, škrť proveden plošným začerněním*]> on ztratil Boha;
[VE] -----; On ztratil boha ze stvoření svého;

jeho slunce zašlo a noha jeho kráčela čírou nocí. Veškeré básně jeho na sobě nesou znak jeho neštěstí, a protož jedině zdají se míti zvláštní ráz; všechny vyjadřují jen jeho cit, a při každém čtení může se říci, co Fouqué ve svých zpěvích pastýřských o králi

[MO] Sebastianovi praví: „<Pro Buh>{Prohuh}!
[VE] Šebastianovi praví: „Prohuh!

nezpíval tento sám o sobě?!“ Tim se nejvíce básně jeho od spisů

[MO] W. Scottových
[VE] W: Scottovych

líšejí; neb když onen vždy jen svůj cit

[MO] pronáší,
[VE] pronaší,

mysle, že jedenkaždý rovně jako on cítiti musí; popisuje tento cizé city, jejich následky i příčiny tak mistrně, že popsanou osobu takorů před očima míti, jednání její viděti i slova její slyšeti se domníváme. Lord Byron

[MO] zemřel<,>
[VE] zemřel

dříve než básně jeho nalezly srdce, o něž se hlas jejich obrážel; duch jejich províval literaturu téměř celé Evropy jako ohlas; co zláště platí o literatuře francouzské, kterou Gothe: „literaturou zoufalství“ jmenuje.

[MO] <[*nečit. dvacet řádků, škrť proveden plošným začerněním*]> Zpěvy takové {jeho}
[VE] ----- Zpěvy jeho

zněly co hrůzné „dobrou noc“ zahasínajících světů v tmavé půlnoci, jakoby říci chtěly: každé hvězdy svit je vypůjčena zář, onen květ je svadlé kvíti, jehož kořen život i původ svůj hledá na hrobech druhých tvorů; slunce které vám teď

[MO] zachází
[VE] zachází

nevzejde více a my jsme jen strašící myšlénkou v pouhé pustotě, nad námi nic, kolem nás nic, leč neobmezené prázdné místo; lid byl jim co

[MO] hejno brouk<û>{u}
[VE] <[*]>{h}ejno brouků

po obruči v povětří zavěšeném do kola lezoucích, ani konce ani cíle nenacházejících, po dosažení však země vždy víc a více toužících, coby se zatím jen obruče pustiti mohl aby v pádu krátkém dosáhl země; oni sami však obruče s tého se pustivše padají u strašném pádu,

[MO] doufajícé
[VE] doufajíce

že dosáhnou země neurazivše nohy;

[MO] věřící
[VE] veřící

že pevná naděje uvede k žádanému cíli, a jen onen, který naděje se spustí, i ustane řídití sám sebe v pádu svém v propastný roztráštěn upadne

[MO] <v> hrob.
[VE] hrob.

Mnohý domnívá se že již dosáhl cíle; v radosti plesá: „země! země!“ než nešťastný nového se jen chytil obruče, a jak dříve nenacházeje konce u věčném leze kole; jiný vida omyl jeho hlasitě se směje nerozumu slabosti i krátkozrakosti jeho, než smích jeho strašlivější bolest budí nad nejžalostnější pláč, an v smíchu tom uznává slabost i svou i veškerého

[MO] člověčenstva.“
[VE] člověčenstva.

[č. 22, s. XLI/45–46]

[T] Mezi tím se tma po kraji rozložila.¶
[MO] Mezi tím se tma po kraji rozložila.

[MO] <„Pohleďme ještě k bílé hoře;“ pravil ke mně, nežli jsme Vyšehrad opustili; „musíme se pohledem tím připravit na to, co budeme čísti.“ Ted' jsem uhodnul; neboť několik dní před tím umluvili jsme se, že budeme hledět zaopatřiti si Herloszsonova Mefista – –, kde se o naší bílé hoře rázná zmínka činí.
„Těším se na dnešní noc;“ pravil mezi jiným; „neboť mám přichystanou pochoutku pro nás, kterou by nám zajistě nejlepší přítel záviděl. Co však to je, nepovím, až začneme čísti.“>{„Těším se na dnešní noc;“ pravil mezi jiným; „neboť mám přichystanou pochoutku pro nás, kterou by nám zajistě nejlepší přítel záviděl. Co však to je, nepovím, až začneme čísti.“

„Pohleďme ještě k bílé hoře;<“ pravil ke mně, nežli jsme Vyšehrad opustili; „>musíme se pohledem tím připravit na to, co budeme čísti.“ Teď jsem uhodnul; neboť několik dní před tím umluvili jsme se, že budeme hledět zaopatřiti si Herloszsonova Mefista – –, kde se o naší bílé hoře rázná zmínka činí.}

[VE] „Těším se na dnešní noc;“ pravil mezi jiným; „neboť mám přichystanou pochoutku pro nás, kterou by nám zajistě nejlepší přítel záviděl. Co však to je nepovím, až začneme čísti. Pohleďme ještě k bílé hoře; musíme se pohledem tím připravit na to, co budeme čísti.“ Teď jsem uhodnul; neboť několik dní před tím umluvili jsme se, že budeme hledět zaopatřiti si Herloszsonova Mefista – –, kde se o naší bílé hoře rázná zmínka činí.

[č. 23, s. XLIV/48]

[T] u hlubším nahlédnutí v opravdivost její,
[MO] u hlubším nahlédnutí v opravdivost její,

obyčejně

[T] jen co klam se vyzrazuje,
[MO] jen co klam se vyzrazuje,
[VE] jen co klam

[č. 24, s. XLIX/52; *Dopis V* (Lori Šomkové asi z poloviny května 1834)]

[T] Chci navštívit hrob jeho, jest mi svatý;
[MO] Chci navštívit hrob jeho, jest mi svatý,

světější nežli oltář mé idey;

[č. 25, s. LII/54; *Deník z roku 1835* (záznam z 16. září 1835)]

[T] „16. září 1835.
[MO] 16 září. 1835.¶

[T] prach náš; snad myšlénka, že cizinci z prachu našeho obdrží posilu, toho je příčinou.“¶
[MO] prach náš. –

[MO] Na hrobě Rubeše a jeho manželky, rozené Wrbovy je Genius, jehožto ruce a nohy výborně, tělo a hlava velmi špatně pracované jsou.

[VE *tento dodatek nemá*]

[č. 26, s. LII/54; *Deník z roku 1835* (záznam ze 17. září 1835)]

[MO] 17^{tho} září. 1835. „Ve čtyry hodiny byl pohřeb p. Josefa Hiebra. Sabina šel se mnou za rakví. Naramně jsme byli pohoršen<i>{i}</i> myšlénkou, že tamnější kněz zneuctiv – nesluší ani napsati jak – dříve své člověčenství, hned na to šel se modliti nad rakví člověčenství snad zničeného.

[T] Nade hrobem jinocha 18tiletého

[MO] Nade hrobem jistého 18^{ti} letého atd.

[*VE tento dodatek nemá*]

[č. 27, s. LIII/55; *Deník z roku 1835* (záznam ze 17. září 1835)]

[T] ani jediného zvířete – žádná známka života.“¶

[MO] ani jediného zvířete ani známka života. – –

[MO] Na zpáteční cestě jsem žertoval s L–, že si ji nevezmu a t. d. S– pravil: *Sie lächelt zu dem Schmerz – Scherz will ich sagen.* <A>{A} ona: „*sagen Sie nur Schmerz*“. odpověděla. Já jsem řekl, že vyřkne něco pěkného, jako slunce světlo a růže vůni vydává – „totiž že o tom sama neví.

[*VE tento dodatek nemá*]

[č. 28, s. LIII/55; *Deník z roku 1835* (záznam z 18. září 1835)]

[MO] 18 –

– Večer jsem byl u Komárku. Tam jsem poprvé viděl p. Herzoga; originální to člověk. Teď mně jeho básně docela jiné přicházejí, co znám osoblivost jeho.

[*VE tento dodatek nemá*]

[č. 29, s. LIII/55; *Deník z roku 1835* (záznam z 21. září 1835)]

[MO] 21. – <Od půldne jsem byl se Sab– u Týla, pak na hradbách, po západu slunce; nebe se skvělo v krásné růžové barvě. – Ráno jsem byl na e<q>{x}equiich u Dominikánů.>{Ráno jsem byl na e<q>{x}equiich u Dominikánů. Od půldne jsem byl se Sab– u Týla, pak na hradbách, po západu slunce; nebe se skvělo v krásné růžové barvě. –}

[*VE tento dodatek nemá*]

[č. 30, s. LIII/55; *Deník z roku 1835* (záznam z 22. září 1835)]

[MO] 22. –

[VE] „22. září 1835.

Ráno byl u mne

[MO] Tomíček

[VE] Tomi–

černě oblečený, s pozváním, že se dle žádosti nejvyššího purkhrabího mají básně na příchod jeho majestátnosti,

[MO] císaře

[VE] císaře

Ferdinanda dělati; a že p.

[MO] Palacký

[VE] Pal– –

řekl, aby mne třeba dvakrát pobídnul; a že mu velice líto, že se o něm smýšlí, jakoby jednu stranu podporuje druhou

[MO] potlačoval.

[VE] potlačoval. –“

[č. 31, s. LIII/55; *Deník z roku 1835* (záznam z 23. září 1835)]

[MO] 23^{ho} září 1835. Od půldne ná hřbitově; {s Trojanem} vedle zminěného obrazu jest náhrobek, na něm nápis, který ideu obrazu více vysvětluje. Po západu slunce byli jsme na kopci. Temnorudou oblohou valili se husté dým<i>{y}</i> nad Prahou.

[*VE tento dodatek nemá*]

[č. 32, s. LIII/55; *Deník z roku 1835* (záznam z 24. září 1835)]

[MO] 24 – Odpůldne byla zkouška v divadle. {–} V noci 10 ½ hodině dělal jsem baseň na příchod císaře až do 1 hodiny.

[*VE tento dodatek nemá*]

[č. 33, s. LIV/56; *Deník z roku 1835* (záznam z 25. září 1835)]

[T] „mulier taceat.“¶

[MO] 25. – <[*]> „mulier taceat.“ –

[MO] Odpůldne opět v divadle na zkoušce k divotvornému klobouku. Pak jsem byl až do večera na Petříně.

[*VE tento dodatek nemá*]

[č. 34, s. LIV/56; *Deník z roku 1835* (záznam z 26. září 1835)]

[MO] 26 – Odpůldne zas na <[*]>{z}koušce v divadle; viděl jsem poprvé p. p. Klicperu. Pak jsem chodil po mostě.

[VE tento dodatek nemá]

[č. 35, s. LIV/56; *Deník z roku 1835* (záznam z 27. září 1835)]

[MO] 27 – Ráno v 8 hodin zkouška v divadle. <Odpůldne jsem vystoupil v divadle jako pastýř v „loupeži.“ – Dostal jsem 3 listky. 2 pro sebe 1 pro p. Klicperu.>{Dostal jsem 3 listky. 2 pro sebe 1 pro p. Klicperu. Odpůldne jsem vystoupil v divadle jako pastýř v „loupeži.“ –}

[VE tento dodatek nemá]

[č. 36, s. LIV/56; *Deník z roku 1835* (záznam z 28. září 1835)]

[MO] 28 – Ráno zkouška na: „divotvorný klobouk. Dostal jsem 5 lístku. 2 jsem dal Dr. Chmelenskému 1. p Klicperovi. Odpůldne jsem vystoupil jako Křepelka v divotvorném klobouku.

[VE tento dodatek nemá]

[č. 37, s. LIV/56; *Deník z roku 1835* (záznam z 29. září 1835)]

[MO] 29. – Ráno jsem četl Devereux a noviny. Odpůldne jsem dělal zkoušku ku hře „Uhlířka.“

[VE] „29. září 1835. – – –

Potkal jsem

[MO] Štrobacha

[VE] Štro– –

a šel jsem

[MO] <sním>{s ním}

[VE] s ním

domu. Od něho jsem dostal báseň nazpět, kterou jsem dělal na příchod císaře. „Typum non meretur.“ Pak jsem se smluvil u

[MO] Kom– že p. p. Tomíč–, Troj–, Vlč–, Toms– a t. d.

[VE] Ko– – že p. p. To– – –, Tro– – –, Vlč– –, Tom– – a t. d.

taktéž se

[MO] stalo. –
[VE] stalo.

Čím to asi je, že člověk, který svět zná a s ním je nespokojen, u člověka kterého miluje a o kterém pochybuje vždy toho nejhoršího se domýšlí? – aspoň

[MO] spíše {než}
[VE] spíše než

u člověka který mu je lhostejný; a proč člověka, na kterého je

[MO] žarlivý, a za špatného má? –
[VE] žarlivý za špatného má?

Tyto dny mám velmi divoké

[MO] <sny>{stra}šlivé sny
[VE] strašlivé sny

i dnes se takového

[MO] bojím.
[VE] bojím.“

[č. 38, s. LIV/56; pramen neznámý]

[MO] 7 – Sen. Bitva,
[VE] „7. října 1835. Sen: „Bitva,

domy v ohni. Po schodech jako úzké ulice běžel jsem zhůru, pod těmi padala voda,

[MO] nahore
[VE] <na hoře>{nahore}

úzká vysoká braňka, z červených cihel hradby, v levo

[MO] <úzká nečistá ulička ale dlouha>{úzká dlouha ale nečistá ulička},
[VE] úzká, dlouha, ale nečistá ulička,

zrovna

[MO] předemnou
[VE] <přede mnou>{předemnou}

na schodech rozlítl se granát. – V zámku prý je

[MO] bál.
[VE] bál.“

[č. 39, s. LIV/57; pramen neznámý]

[MO] 24 –

[VE] „24. října 1835.

Četl jsem

[MO] Troj---

[VE] Tro---

báseň. Báseň je dobrá. Nevydám-li brzo své básně, budu je moci brzo čísti, však

[MO] ne <za>{co} své, vydané.

[VE] ne co své, vydané. –

Večer jsem četl „Wallensteins

[MO] Briefe. –

[VE] Briefe. –“

V předmluvě:

[MO] *Die*

[VE] „*Die*

Hügel des Mittelgebirgs waren sonst Vulkane, sie sind mit Moos bedeckt, keine Augenzeugen leben mehr, Niemand der uns davon erzählte; so auch im Volke; Niemand ist, der am Scheiterhaufen des

[MO] *Hu<β>{s}*

[VE] *Hus*

gestanden,

[MO] *a t. d.* –

[VE] *a t. d.*

Aus dem Kalender koñte wohl den Namen des

[MO] *Hus*

[VE] *Hus*

K. Rudolph löschen, nicht aus dem Herzen der Böhmen

[MO] *atd.*

[VE] *a t. d.*

[č. 40, s. LIV/57; pramen neznámý]

[MO] 6 –

[VE] „6. listopádu 1835.

Sny v těchto dnech. – Jak jde milenec pro svou milenku do hrobky;

[MO] zevnitř

[VE] z vnitř

hrobky jsem to viděl jakoby v divadle; na točitých schodech byly okénka až dolů, a kmitavým plamenem zableskovala lampa. –

[MO] Pak {–}

[VE] Pak –

úzká hrobka pro dvě rakve. – Pak – hromady umrlčích kostí ve zříceném gothickém stavení – létaly okny ven.. – Pak – úzké údolíčko s potůčkem, tam jsem natrhal bílých květin. – Převážím se s dívkou na jakýsi ostrov, o kterém se mi již

[MO] někdy

[VE] někdy dávno

zdálo. – Srbové, Češi, Poláci

[MO] a t. d

[VE] a t. d.

byli v bitvě. Koule z děl za mnou litaly v úzké ouvoznici, pak jsem přišel do toho dolu,

[MO] uzounkého, –

[VE] uzounkého,

podál bylo viděti vrchol vysokého

[MO] pohoří.

[VE] pohoří. –“

[č. 41, s. LIV/57; pramen neznámý]

[MO] 11 –

[VE] „11. listopádu 1835.

Dnes jsem měl sen, že jsem byl v nějakých zříceninách, jak se bořily před i za

[MO] mnou

[VE] mnou,

a v jezeru pod

[MO] nimi
[VE] n<i>{i}mi

se koupali duchové ženštlí; pak přišedše k nám mluvili s námi a t. d.

[č. 42, s. LVI/59–60; *Dopis XVI* (Hindlovi z 8. června 1836)]

[T] sám v sobě to žrát...
[MO] sám v sobě to žrát

a cítit při tom božství své, je

[MO] věc – – – – –. Proč jste řekl že jste Vulkánem, proč ne Byronem? – Kam Vaše – ?
– !!! Moje – když – – –! To je zpráva pro Vás pouze. – A pak ostatní Vám poví
„Máj.“ „bez konce láska je, zklamanát' a t. d.“ – Já jsem Vám řekl jednou, že bych
se pro jednu věc zbláznit mohl; – je to zde – – – – –; – matka mé dívky zemřela,
strašlivá přísaha složila se <[s]>{o} půlnocí u rakve její – – – – – a – – – – –
nebyla to pravda – a já – hahaha! – Eduarde! já jsem se nezbláznil – ale řádl
jsem; až budu moci jen s Vámi mluvit, Vy uslyšíte věci – – – – –; takové věci,
co se semnou dály, ani Victor Hugo ani Eugen Sue ve svých nejstrašlivějších
romanech nebyli v stavu popsati, a já jsem je přežil a – jsem básník!!! – Ale jak
lhostejný je my nyní každý člověk, jak malicherné jeho jednání! nic mne
nerozhněvá, nic nepotěší –

[VE] věc – – – – –.

[T] Eduarde!
[MO] Eduarde!

[č. 43, s. LVII/60; *Dopis XVI* (Hindlovi z 8. června 1836)]

[T] jako moje.....
[MO] jako moje.

[MO] Můj bratr je v <[*]>{P}raze, a chválí si život, jaký u Vás vedl; děkuji Vám, že
jste se k němu tak – více než vlídně – měl; Kud– Vás pozdravuje – a divil se s
velmi učeným obličejem (neb byli při tom cizí lidé,) odkud' ste asi mohl se skáli
na Kosti spadnout; – – (jakobyste byl samé maso.)

[T] Nemyslete,
[MO] Nemyslete –

[*VE tento dodatek nemá*]

[č. 44, s. LVII/60; *Dopis XVI* (Hindlovi z 8. června 1836)]

[T] a od Vás se to žádný nedozví.“¶

[MO] a od Vás se to žádný ne<[*]>{d}ozví.

[MO] Já Vás tuze prosím, abyste {-} maje toto psaní před sebou -, mně ještě příští týden na mé otázky odpověděl; (právě mne moje holka políbila, mně běží žilami mraz, ale usmívaje se tisknu ji k srdci, Eduarde! -) Prosím Vás - pište mi do 22^{heho} Června; tak velké - a větší psaní nežli já Vám a hodně mnoho o sobě<[*]>{.}. Budete-li mít, také nějakého k- n h-? - hahaha! - Píšte mi jistotně aneb - - (to je sen) přijďte do Prahy - - -; ale pište, pište jistě do 22^{heho} Června; „mluvte, ať Vás vidím.“ Pamatujete se na naši cestu do Jičína, na mou touhu - na tu noc v Jičíně? při kořalce, pro onu noc Vás prosím, pište do 22^{heho} června. Teď je hůře než tenkrát na té cestě! - Beneš je mrtev, Vy ste mrtev a já -
S Bohem Váš K. H. Mácha.
8^{ho} června 836.

Bulvera si musíte opatřit: Eugen Aram, Der Verstossene, a Falklanda. Bratr a všickni naši Vás pozdravuj<[ete]>{i.} Má h- též - - - snad tedy také mé d<ítě>, <neníli>{není-li} mrtvé.

S Bohem.

Viz a čti obálku.

[*VE tento dodatek nemá*]

[č. 45, s. LXXIX/77; pramen neznámý]

[VE] řvání krále -

[*MO tento dodatek nemá, ve VE zařazen za text: „smrt krále - kat stojí na hradbách - popis Prahy - zhasínající světla - ticho -“*]

[č. 46, s. LXXX/77; pramen neznámý]

[VE] - oko - pěstě zaťaté, - jakby znovu zuřiti chtěl, - pohřeb - kat každou chvíli koukal naň brzolí spustí, než král zůstal tichý - katovi se zdálo, jakoby nebylo možno že je mrtev; jakoby musel - a t. d.

[*MO tento dodatek nemá, ve VE zařazen za text: „pak popis krále, jak vyhlížel po smrti v komnatě na prkně při měsíci“*]

[č. 47, s. LXLV/89; pramen neznámý]

[VE] Abychme zúplnili sbírku pozůstalostí Máchových, klademe sem i
Plán k povídce Valdice.

Krajina, a popis parného poledne - dílo hrobníkovo - život hrobníkův - příchod jinocha - Přichovský - rozmluva jejich - něco o životu mnicha - zmínka o otcy jeho - vchod do kostela - dcera před kostelem - popis kostela - malá dětská rakev

– mše – popis mnicha – chování hrobníkovo a modlitba jeho, – skončení mše a průvod – dílo hrobníkovo – hrobník otcem, odešel při porodu syna od ženy své a sloužil ve vojsku Waldštýna jehož nadevše miloval, tak že i při pochovaném chtěje na blízku býti stal se hrobníkem a mrtvé zamiloval. Syn studoval v Praze s Přichovským, ten šel ku vojsku onen do kláštera. (deňik.) Otec syna nikdy neviděl. – Popis kláštera – klášterní způsob a řád – příchod mnicha do celly – pták – moucha – život klášterní mnicha – (odtud k dozvědění že je synem hrobníka.) Něco z deňiku jeho – večer – modlitba mnicha – hlas flauty – noc – chodba klášterní – vchod do kostela – popis kostela v světle měsíčním – chování mnicha – vstup do hrobky – cella opata – popis jeho – mnich jiný – rozprávka – tlukot a hluk – odchod mnicha – chování opata – návrat mnicha – schůzka opata – popis dvora v světle měsíčním – otevření brány – popis Bañera – vstup v hrobku – popsání hrobky – mrtvola Waldštýna – nalezení mnicha mrtvého – hlava a pravá ruka Waldštýna – vynešení mnicha – odchod Švédů – pohřeb mnicha – noc – měsíc – zpěv z kostela – otec poprvé – odchod jinocha – chování dcery vijící věnec na hrob mnicha – stání hrobníka za zdí. –

[*MO tento dodatek nemá, ve VE zařazen za text: „Mimo ‚Cikáni‘ chtěl ještě jeden větší roman sepsati z něhož jen nákres a zlomek se k nám dostal.“*]

Poznámka k citacím

Texty mající povahu pramenů citujeme v přítomné publikaci diplomaticky, včetně zjevných chyb. Z praktických důvodů pouze odstraňujeme rysy historických pravopisných soustav (pravopis analogický a skladný), a modernizujeme tak text citátů ve směru reforem realizovaných v průběhu čtyřicátých let 19. století, tj. měníme grafémy $g > j$, $j > í$, $w > v$, $au > ou$, $ey > ej$. Citáty sekundární literatury upravujeme v nezbytně nutné míře, tj. korigujeme evidentní jazykové chyby.

Značky užívané v prepisech a citátech rukopisných pramenů

<TEXT> škrtnutý úsek textu

{TEXT} nově zapsaný text, tj. vsuvka, přípisek, nahrazení škrtnutého textu apod.

[TEXT] nejisté čtení úseku textu

[*] nečitelný text v rozsahu jednoho či dvou znaků

[*nečit.*] nečitelný text v rozsahu více znaků

¶ značka pro členění do odstavců

Neuzuální a opakovaně použité zkratky pramenů

D = *Dodatky k Úvodu povahopisnému*

KO = *Křížův opis Dodatků k Úvodu povahopisnému*

MO = *Muzejní opis Dodatků k Úvodu povahopisnému*

MS = *Malý sešit*

NM = rukopis *Náčrt Máje*

O3c = Hindlův opis *Výtah ze všelikých výpisků a zaznamenání básníka K. H. Máchy*

O3cII = druhá část Hindlova opisu *Výtah ze všelikých výpisků a zaznamenání básníka K. H. Máchy*

O17 = tzv. *Písecký opis*; opis sedmi Máchových dopisů adresovaných Eduardu Hindlovi

OR = hypotetický originál předlohy *Křížova opisu Dodatků k Úvodu povahopisnému*

R12 = autograf mladšího znění *Pouti krkonošské*

R14 = autograf tzv. *Výkladu Máje*

R38 = autograf *Dopisu III* (Mácha Janu Benešovi, ze září 1833)

R43 = autograf *Dopisu IX* (Mácha Eduardu Hindlovi, z konce ledna nebo začátku února 1836)

R49 = autograf *Dopisu XVIII* (Mácha Eduardu Hindlovi, z 9. října 1836)

R56 = autograf *Deníku z roku 1835* (verze A)

R57 = autograf *Deníku z roku 1835* (verze B)

R61 = Máchův opis Hukalovy romance *Břetislav*

SR = hypotetický úplný Sabinův rukopis *Úvodu povahopisného*

T = tisk *Úvodu povahopisného*, tj. Karel Sabina: *Úvod povahopisný*; in Karel Hynek Mácha: *Básně I. Spisy Karla Hynka Máchy I*; edd. K. Sabina a M. Mácha. Praha, vlastní náklad 1845, s. V–CVIII

VE = *Voglův exemplář*, obsahující opis *Dodatků k Úvodu povahopisnému*

VO = Voglův opis; hypotetický opis sloužící jako přímá předloha pro *Křížův opis Dodatků k Úvodu povahopisnému*

VS = *Villaniovský sešit*

Z = autograf Máchova *Zápisníku*

Z_{MS} = záznam z rkp. s. 91 Máchova *Zápisníku* vztahující se k *Malému sešitu*

ZOF = tzv. *Zápisník – opis fragmentů literárního zápisníku neznámou rukou*; opis 26 pasáží Máchova *Zápisníku*